

TƏKFİRÇİLƏRƏ RƏDDİYYƏ

**TOPLAYAN VƏ TƏRTİB EDƏN
K.HÜSEYN
KİTABIN BÜTÜN HAQLARI QORUNUR**

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ ، نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا ، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا ، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ .

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴾^(١)

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴾^(٢)

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ، يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴾^(٣)

أما بعد : فَإِنَّ أَصْدَقَ الْخَبَرِ كَلَامُ اللَّهِ ، وَخَيْرُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ - وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا وَكُلُّ مُحَدَّثَةٍ بِدْعَةٍ ، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ^(٤) .

(١) سورة آل عمران : الآية ، ١٠٢ - (٢) سورة النساء : الآية ، ١ - (٣) سورة الأحزاب : الآية ، ٧١ .
(٤) هذه الخطبة ، تسمى : «خطبة الحاجة» وهي تشرع بين يدي كل حاجة ، والتي كان رسول الله ﷺ يعلمها أصحابه ، أن يقولوها بين يدي كلامهم ، في أمور دينهم سواء كان : خطبة نكاح ، أو جمعة ، أو محاضرة ، أو غير ذلك ، وهي في : «سنن ابن ماجه» كتاب النكاح ، باب خطبة النكاح ، وفي : «سنن الترمذي» و «سنن أبي داود» و «سنن النسائي» ورواه أبو يعلى في : «مسنده» والطبراني في : «المعجم الكبير» والبيهقي في : «سننه» والإمام أحمد في : «المسند» ، وورد ذكر طرف من هذه الخطبة في : «صحيح مسلم» كتاب الجمعة ، باب خطبة ﷺ في الجمعة .

ÖN SÖZ

XUTBƏTUL-HACƏ

Həmd ancaq Allahdır, Ona həmd edir, Ondan yardım və məğfirət diləyirik. Nəflsələrimizin şərindən və pis əməllərimizdən Allaha sığınırıq. Allah kimi hidayətə yönəlmişsə, onu heç kəs azdıra bilməz, kimi də azdırmışsa, heç kəs onu hidayətə yönəldə bilməz. Mən şəhadət edirəm ki, Allahdan başqa ilah yoxdur. O, təkdir, şəriki də yoxdur və şəhadət edirəm ki, Muhəmməd onun qulu və elçisidir.

«Ey iman gətirənlər! Allahdan lazımınca qorxun. Yalnız müsəlman olduğunuz halda ölün». (Ali-İmran 102).

«Ey insanlar! Sizi tək bir şəxsdən (Adəmdən) xəlq edən, ondan zövcəsini (Həvvanı) yaradan və onlardan da bir çox kişi və qadınlar törədən Rəbbinizdən qorxun. (Adı ilə) bir-birinizdən (cürbəcür şeylər) istədiyiniz Allahdan, həmçinin qohumluq əlaqələrini kəsməkdən qorxun. Şübhəsiz ki, Allah sizin üzərinizdə nəzarətçidir». (ən-Nisa 1).

«Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun və doğru söz söyləyin! (Əgər belə etsəniz) Allah əməllərinizi islah edər və günahlarınızı bağışlayar. Hər kəs Allaha və Peyğəmbərinə itaət etsə, böyük bir səadətə (Cənnətə) nail olar». (əl-Əhzab 70-71)¹.

Şübhəsiz ki, sözlərin ən doğrusu Allahın kəlamı, yolların ən xeyirliyi Muhəmməd - *səllallahu aleyhi və səlləm* - in yoludur. Əməllərin ən pisi sonradan uydurulanlardır. Sonradan uydurulub dinə salınan hər bir əməl (iş) bir bidətdir, hər bir bidət isə bir zəlalətdir (sapmaqdır), hər bir zəlalət isə oddadır².

¹ *XUTBƏTUL-HACƏ* - adı ilə məşhur olan bu duanı, cümə və s. xütbələrdə Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* - oxumuşdur. Səhabələrinə də bunu əmr etmiş və özü də onları öyrətmişdir. Hədisin ilk hissəini bizə: – Əhməd 1/392-393,432, Əbu Davud 2188, Tirmizi 1105, Nəsəi 3/104-105, 6/69 və «Əməlul Yəum vəl Leyl» 488, İbn Məcə 1892, Darimi 2202, Tayalisi «əl-Musnəd» 1557, Abdurrazzaq «əl-Musənnəf» 10449, Bəzzar «əl-Musnəd» - Kəşful Əstar 1/314, Əbu Yəla «əl-Musnəd» 5233-5234,5257, Tahavi «Şərhul Müşkilil Asar» 1-3, Təbərani «Məcmuul Kəbir» 10/10079-10080, Həkim «əl-Mustədrək» 2744, Beyhəqi «Sünnənul Kubra» 3/214-215, Bəğavi «Şərhus Sunnə» 2268 İbn Məsud - *radiyallahu anhu* – yolu ilə, Müslim «Şərhu Nəvəvi» 6/156-158, Əhməd 1/302,350, Nəsəi 6/89-90, İbn Məcə 1893 və Tahavi «Şərhul Müşkilil Asar» 4 İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – yolu ilə, Tahavi «Şərhul Müşkilil Asar» 5, Beyhəqi «Sünnənul Kubra» 3/215 Nubeyt b. Şərit - *radiyallahu anhu* – yolu ilə, Əbu Yəla «əl-Musnəd» 7221, Nəsəi «Sünnənul kubra» bax: «Tuhfetul Əşraf» 6/472 № 9148 əbu Musa əl-Əşari - *radiyallahu anhu* – yolu ilə.

² Hədisin ikinci hissəini – Müslim «Şərhu Nəvəvi» 6/153-156, Əhməd 3/319,371, Nəsəi 3/188-189, Beyhəqi «Sünnənul Kubra» 3/214 Cabir b. Abdullah -

«Ey Rəbbim! köksümü açıb genişlət, işimi yüngülləşdir, dilimdəki düyünü aç ki, sözümü yaxşı anlasınlar». (Ta ha 25–28).

Möhtərəm müsəlman bacı və qardaşlarım! İlk öncə hamınızı Allahın salamu ilə salamlayıram. Allahın kitabına və Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in yoluna uyaraq öz risaləmi «Bismilləh» ilə başlayıram. Çünki Allah Rəsulu - *səllallahu aleyhi və səlləm* - də öz məktublarını «Bismilləh» ilə başlamış və buyurmuşdu: «Hər mühüm bir iş «Bismilləh» ilə başlanılmazsa, o işin sonu kəsikdir»³.

Ən-ənəməzə sədiq olaraq Uca və Böyük olan Allahın izni ilə Əhli Sünnə vəl Cəmaat, Sələfi Salihin əqidəsi ilə bağlı olan kitabları toplamağa davam edirik. Bu günkü mövzumuz günümüzdə ən aktual mövzu olan Təkfir fitnəsi ilə bağlıdır.

Əhli Sünnə vəl Cəmaat əqidəsinin əsaslarından biri də budur ki, onlar cahil və təvilçi bir kimsənin küfrə aparan bir əməl işləməsi halında – *tərk edənin kafir olmasına səbəb təşkil edəcək olan* – dəlili ona qarşı otraya qoymadıqca İslam dinindən çıxdığını söyləməzlər. Onlar yenə də qəlbi iman ilə dolu olub onunla rahat və hüzur tapması ilə məcbur eilən bir kimsəni də küfrə götürən bir əməl etməsiylə və ya sözüylə dindən çıxdığını söyləməzlər.

Şirkdən daha aşağı olan, böyük günahlardan hansını işləyirsə işləsin bu günahı səbəbiylə heç bir müsəlmanın kafir olduğunu söyləməzlər, belə bir günahı işləyən kimsənin kafir olduğu hökmünü verməzlər. Onlar o, kimsəni o, günahı halal qəbul etmədiyi müddətdə və ya dindən olduğu qəti (zəruri) olaraq bilinən bir şeyi inkar etmədiyi müddətdə o, kimsənin fəsiq və ya imanının əskik olduğuna hökm edərlər. **«Şübhə yoxdur ki, Allah Özünə şərik qoşanları əfv etməz, amma istədiyi şəxsin bundan başqa olan günahlarını bağışlayar...»** (ən-Nisa 48). **«Allah ona şərik qoşmağı bağışlamaz. Bundan başqa olan günahları isə istədiyi şəxsə**

radiyallahu anhu – yolu ilə. Bu ləfz Nəsainin ləfzidir. Hədisi Əhməd 3/371 və Müslim: «Sözlərin ən doğrusu» ləfzi yerinə: «Sözlərin ən xeyirlisi» ləfziylə rəvayət edilmişdir. İmam Əhmədin digər rəvayətlərində isə 3/319: «Sözlərin ən gözəli» şəkilindədir. Müslim: «Sonradan uydurulub dinə salınan hər bir əməl (iş) bidətdir» ləfzi yerinə: «Hər bir bidət bir zəlalətdir (sapıqlıqdır)» ləfziylə rəvayət etmişdir. Hədisin sonunda olan: «Hər bir zəlalət isə oddadır» ləfzini zikr etməmişdir. Bu beş səhabədən başqa hədsi: Aişə - *radiyallahu anha* –, Səhl b. Sad - *radiyallahu anhu* – mərfu olaraq. Hədis səhihdir. Muhəddis Muhəmməd Nəsrəddin əl-Albani – *rahmətullahi aleyhi* – hədisin bütün rəvayətlərini bir yerə toplayaraq «Xutbətul Həcə» isimli bir kitab yazmışdır. İstəyənlər bu kitaba baxa bilərlər. Ayrıca bax: əl-Albani «Muxtəsər Səhih Müslim» 409, «Mişkətul Məsəbih» 3149,5860.

³ Əbu Davud.

bağışlayar». (ən-Nisa 116). (Ya Peyğəmbər! Mənim adımdan qullarıma) **de ki: «Ey mənim (günah törətməklə) özlərinə zülm etməkdə həddi aşmış bəndələrim! Allahın rəhmindən ümüdsiz olmayın. Allah (tövbə etdikdə) bütün günahları bağışlayar. Həqiqətən O bağışlayan və rəhm edəndir».** (əz-Zumər 53). Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Zinakar, zina etdiyi vaxt mömin olarsa zina etməz, içki içən, içki içdiyi vaxt mömin olarsa içki içməz, oğruluq edən, oğruluq etdiyi vaxt mömin olarsa oğruluq etməz»⁴. Əbu Zərr – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir gün Rəsulullah – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ilə birlikdə Mədinənin qara daşlı sahəsi ilə gedirdik. Uhud tərəfə döndükdə o, mənə buyurdu: «...Yerində qal! Mən gəlmədikcə heç bir tərəfə tərpənmə deyib qaranlıq gecədə gözdən itənə qədər irəlilədi... O, qayıtdıqda mən dedim: «Ya Rəsulallah! Məni qorxudacaq səslər eşitdim» deyib eşitdiklərimi ona danışdım». O: «Sən həqiqətdə bu səsləri eşitdin». Mən: «Bəli. Ya Rəsulallah!». O: «O, Cəbrail – *əleyhissəlam* – idi. Mənə müjdə verərək dedi: «Ümətindən Allaha heç bir şeyi orta qoşmayaraq ölən hər kəs Cənnətə girəcəkdir». Mən: «Zina və oğurluq etsə də?». O: «Zina və oğurluq etsə də?» deyə cavab verdi⁵. Belə bir şəxsin imanını əskik bir mömindir və ya imanını mömin, etdiyi günahı səbəbi ilə fasiqdir. Bu vəziyyətdə ona nə mütləq olaraq iman adı verilir, nə də mütləq olaraq ondan iman adı alınır. Yəni Əhli Sünnəyə görə belə bir kimsənin iman adı qaldırılmaz. Mötəzilə, Xavariç və onlara oxşayanların dedikləri kimi onun əbədi olaraq Cəhənnəmlik olduğunu deməzlər. Günah işləyən kimsənin imandan çıxmadığını da ittifaq ilə qəbul etmişlər. Əksinə belə bir kimsə Allahın mərhəmətinə qalmışdır, dilərsə onu bağışlayar, dilərsə əzab edər.

Cünki küfrün əsası qəstli olaraq yalanlamaq, küfrə qəlbən razı olmaq, küfrə inanmaq, küfrdən sevinmək və rahatlıq hiss etməkdir. Necə ki, kafir imanını küfrdən üstün tutmadıqca mömin olmaz, eləcə də mömin də məqsədli şəkildə küfrü imandan üstün tutmadığı halda müsəlmanların rəyinə görə kafir sayılmaz. «...**Qəlbən küfrə razı olanlara** (qəlbində könüllü surətdə küfrə yer verənlərə) **Allahın qəzəbi tutar və onlar şiddətli bir əzaba düçar olurlar»** (ən-Nəhl 106).

Kitab və Sünnədən bir işin küfr olduğunu ortaya qoyan bir dəlil olmadığı müddətdə kimsənin kafir olduğuna hökm etməzlər. Bir kimsə bu hökm üzərə öləcək olarsa işi Uca Allaha qalmışdır. Dilərsə ona əzab verər, dilərsə onu bağışlayar. «**Kim (dünyada) zərrə qədər yaxşı iş görmüşdürsə, onun xeyrini görəcəkdir** (mükafatını alacaqdır). **Kim zərrə**

⁴ Müslim.

⁵ Müslim.

qədər pis bir iş görmüşdürsə, onun zərərini görəcəkdir (cəzasını çəkəcəkdir) (əz-Zilzal 7-8). Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah kimə bir əməl qarşılığı savab vəd etsə Allah onu şübhəsiz ki, yerinə yetirəcəkdir. Kimə də bir əməl qarşılığında cəza vəd etsə Allah onda ixtiyar sahibidir (yəni istərsə ona cəza verər, istərsə onu bağışlayar)⁶.

Böyük günah işləyən kimsənin kafir olduğuna və ya iki mənzil arasında bir yerdə olduqlarını hökm edən sapıq firqələrdən fərqli fikirdədirlər. Belə bir kimsəyə qarşı haqq açıqlanmadığı müddətdə, onun haqqında belə hökm verməzlər. Haqqın açıqlanması isə ona qarşı dəlilin ortaya qoyulması və şübhəsinin aradan qaldırılması ilə olur. Müəyyən bir kimsəni də yalnız lazımı şərtlərin gerçəkləşməsindən və maneələrin ortadan qaldırılmasından sonra təkfir edirlər. Qəti olaraq müsəlman olduğu sabit olan kimsənin bu müsəlmanlığı şübhə ilə ortadan qalxmaz – şəklindəki Sələfi qaydalarının işığında Sələfi Salihin hərəkət etmiş və bu baxımdan insanları təkfir etməkdə insanlar arasında ən uzaq kimsələrdir.

Belə ki, küfr olan hər bir şeyə görə müəyyən bir şəxs təkfir olunacaq deyə bir şey yoxdur. Bir sözün küfr olduğuna hökm vermək ilə o, sözü söyləyən kimsənin kafir olduğuna hökm etmək arasında fərq qoymaq lazımdır. Məs: Allahın zatının hər yerdə olduğunu söyləmək küfrdür, Allahın sözünün məxluq olduğunu söyləmək küfrdür, Allahın İsim və Sifətlərini qəbul etməmək küfrdür və s. bu kimi xüsuslar haqqında hökm vermək əməl və ya söz haqqında hökm vermək qəbilindəndir. Lakin durum müəyyən bir kimsə ilə əlaqədar olduqda o, vaxt durmaq və o, kimsəyə sual verib onunla mübahisə etməkdən əvvəl əleyhinə küfr hökmü verməmək lazımdır. Belə ki, bir kimsəyə görə bu xüsuslarda hədis olmamış ola bilər və ya təvilçi bir kimsə ola bilər. Nasları (Quran və Hədisi) başa düşməyən bir kimsə ola bilər. Cahil bir kimsə ola bilər. Mübahisədən sonra şübhə ortadan qalxar və ona qarşı dəlil ortaya qoyulacaq olursa artıq bundan sonra vəziyyət fərqli bir hal alır. Belə ki, təvil edən kimsə ilə cahil kimsənin hökmü, inad edən və bilərək günaha yönələn kimsənin hökmü eyni deyildir. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Buna görə də təvil edən cahil kimsə ilə cahilliyi qəbul edilən bir kimsənin hökmü heç bir zaman inatçı və bilə-bilə inkar edənin hökmü kimi deyildir. Uca Allah bunların hər birinə ayrı-ayrı şəkildə dəyərləndirmişdir»⁷.

⁶ Əbu Yəla «Musnəd» 3316, İbn Əbu Asim «Sünnə» 960, əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 2463.

⁷ İbn Teymiyyə «Məcmuatür Resali vəl Məsail» 5/382.

Bu mövzuda söyləniləcək son söz budur: Bir müsülməna açıq bir şəkildə, haqqında naslar və hüccət sabit olmadıqca, xüsusəndə içində olduğu cəhalət və ya təvildən faydalanırsa kafir – deyilməz. Lakin hüccət sabit olub, şübhə, təvil və cəhalətə yer qalmadıqda yenə də israr edərsə haqqında şirk və ya küfr hökmü qalxar. Heç kəs bu sözlərlə bizim Muvahhid olanları təkfir etdiyimizi zənn etməsin. Şirk və küfr yalnız şəriətdəki şərtlər və qaydalar içərisində istifadə edilir. Müsəlmanın haqsız yerə təkfir edilməsi isə caiz deyildir. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – sözlərinə davam edərək deyir: «Mühəmmədin ümmətindən ictihad edib xəta edən və bu ictihadında haqqı tapmağı qəsd edib və xəta edərək səhf edən kimsə təkfir edilməz. Çünki xətası bağışlanır. Rəsuldan gələn məlum olduqdan sonra, Rəsulun gətirdiyi hidayətə zidd davranan və möminlərin yolundan başqasına uyan kafirdir. Kim də havasına uyaraq haqqı öyrənmək xüsusunda qüsür edər və elmi olmadan danışarsa asi və günahkardır»⁸.

Kitabın adı barəsində çox düşündüm: Düşündüm ki, adını Əhli Sünnə vəl Cəmaatin təkfir məsələsində mövqeyi, bu məsələdə minhəci və s. adlarla adlandırdım. Lakin sonda qərara gəldim ki, bu kitabın adını «Təkfirçilərə rəddiyyə» qoyum. Artıq kitabın bu adı özündə həm Əhli Sünnənin bu məsələdə mövqeyini, minhəcini, yolunu və bidətçi təkfirçilərə qarşı sərt ismarıcını əhatə etmişdir. Çalışdım ki, Qurana, Sünnəyə, səhabələrin və alimlərin dəlillərinə əsaslanaraq bu kitabı toplayım. Allahın yardımı, zəfəri və köməkliyi ilə bacardığım bu oldu. Həmd olsun aləmlərin Rəbbi olan Allaha! Ümüdvaram ki, kitabda olan dəlillər bu məsələdə doğru yolu tapmaq istəyənlərə, ağıllı və dərrakəli müsəlmanlara kifayət edəcəkdir. Bu kitabı topladığımız zaman məqsədimiz yalnız və yalnız Allahın rızasını qazanmaq, doğru yolda olanların doğruluğunun daha da yəqinləşməsinə, şübhədə olanların şübhələrinin qaldırılmasına və azmışların da doğru yola hidayət olunmaları üçün bir səbəb olacağıdır.

Uca və Böyük olan, **ƏL-VƏHHƏB** olan Allahdan bu kitabı İslam ümməti, Mühəmməd ümməti üçün xeyirli və bərəkətli olmasını diləyirəm. Amin! Ya Rəbbim!

İlk növbədə Allahdan bu işimin dolğun, düzgün şəkildə yazıb başa çatdırılmasını diləyirəm. Allahdan əməlimi onun üçün ixlaslı olmasını və sünnəyə uyğun olaraq məndən qəbul edib onunla müsəlmanları faydalandırmasını diləyirəm. Əgər hardasa xəta etmişəmsə bu nəfsimdən və şeytandandır. Burada düzəldilməsi mühüm olan yerləri tapdıqdan sonra mənə öyüt-nəsihət verməkdən çəkinməyəcəyinizi ümid edirəm.

⁸ Məcmuul Fətava 12/180, 446.

Güvəndiyim Allahdır, işlərimi ona həvalə edirəm və ona arxalanıram. Həmd və nemət yalnız onadır. Müvəffəqiyyət bəxş edən və xətalardan qoruyan da odur. **«Məni yaradan və məni doğru yola yönəldən Odur! Məni yedirdən də, içirdən də Odur! Xəstələndiyim zaman mənə yalnız O şəfa verir. Məni öldürəcək, sonra dirildəcək də Odur və Qiyamət günü xətamı bağışlayacağına ümid etdiyim də Odur! Ey Rəbbim! Mənə hikmət bəxş et və məni salehlərə qovuşdur! Sonra gələnlər arasında mənə yaxşı ad qismət et! Məni Nəim Cənnətlərinin varislərindən et».** (əş-Şuəra 78-85).

Allahın salat və salamı onun Peyğəmbəri Muhəmməd - *səllallahu aleyhi və səlləm* - ə, onun ailə üzvlərinə, səhabələrinə və Qiyamətə qədər onun yolu ilə gedən saleh möminlərin üzərinə olsun.

XƏVARİCLƏR KİMLƏRDİR?

İslam ümmətində ən azmış firqələrdən biridir. Onun tərəfdarları böyük günah sahiblərini və onların fikirləri ilə razı olmayan hər bir kəsi kafir sayırlar. Günahkarlar Allaha şəriq qoşmasalar da belə onların mallarına və canlarına təcavüz etməyi özlərinə halal görürlər. Onların fikir və ideyalarına zidd olan bir çox hədisləri inkar edir və insanları da əmirlərə qarşı çıxmağa çağırırlar. Xəvariclər İslam tarixində bir çox müsibətlərin və fəlakətlərin baş vermə səbəbkarıdılar. Məsh Həzrəti Osman və Həzrəti Əli – *Allah onlardan razı olsun* – qətlə yetrilməsində və müsəlmanların parçalanmasında səbəb Xəvariclər olmuşlar.

Abdullah b. Şəddaf b. əl-Hadi rəvayət edir ki: «Xəvariclər Əli - *radiyallahu anhu* – dan ayrıldıqdan sonra Əli onlara İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – göndərirdi. Bunlar da İbn Abbas ilə Allahın kitabı üzərində üç gün mübahisə etdilər. Nəhayət onlardan 8 min kişi geri döndü». Sayı 12 minə yaxın, qəlbində mərəz olan Xəvariclər Rəsulullah – *səllallahu aleyhi və səlləm* – in yolu ilə gedən Əlinin başçılıq etdiyi cəmaətdən ayrılıb, ona qarşı çıxdılar və Əli - *radiyallahu anhu* – nu kafir saydılar. Əli - *radiyallahu anhu* – ilə Muaviyə - *radiyallahu anhu* – arasında döyüş uzandığı təqdirdə Muaviyə - *radiyallahu anhu* – nun tərəfdarları Quranın müshaflarını nizələrin ucuna taxaraq Əli - *radiyallahu anhu* – nun tərəfdarlarını Qurana tabe olmağa çağırırdılar. Bizdən bir adam, sizdən də bir adam çıxardaqla dedilər. İnsanlar buna razı olduqda Muaviyə - *radiyallahu anhu* – tərəfdən Amr b. As - *radiyallahu anhu* –, Əli - *radiyallahu anhu* – tərəfdən isə Əbu Musa əl-Əşəri - *radiyallahu anhu* – çıxdı. Lakin Əli - *radiyallahu anhu* – İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – nun çıxmasını istəyirdi. Lakin bunu görən Urvə b. Uzeynə: «Allahın əmrində adamlarınızı hakim təyin edirsiniz, hökm ancaq Allahındır – deyərək döyüş hazırlığını görməyə başladılar. Əli -

radiyallahu anhu – nəsihət etmək üçün İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – nu onların yanına göndərdi. İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Elə bir qrupun yanına gəlmişdim ki, onlardan daha çox ibadət edən görməmişdim. Səcdə etməkdən alınları qaralmış, əlləri səcdə etməkdən dəvələrin dizləri kimi sərt olmuşdu. Əyinlərində sərt köynək, izarları isə topuqdan yuxarı idi. Onlara salam verdim. Onlar da: «Xoş gəldin, İbn Abbas! Nə üçün gəlmisən?» dedilər. Mən də: «Mən Mühacir və Ənsaram. Peyğəmbərimizin kürəkəninin yanından gəlirəm ki, onlara Quran nazil olmuşdu və onlar Quranın təvilini sizdən daha yaxşı bilirlər. Quranın onlara nazil olmasına baxmayaraq onlardan heç kəsi sizin aranızda görmürəm. Onlar Əli - *radiyallahu anhu* – nun günahkar saydılar və üç məsələdə onu ittiham etdilər: 1. Nə üçün Əli - *radiyallahu anhu* – Muaviyə - *radiyallahu anhu* – ilə sülh başladıqda – *Əmir əl-Möminin* – ifadəsini qeyd etmədi? Əgər o, möminlərin əmiri deyilsə o, zaman kafirlərin əmiridir. 2. Nə üçün Əli - *radiyallahu anhu* – Muaviyə - *radiyallahu anhu* – tərəfdən cariyə götürmədi? 3. Nə üçün Əli - *radiyallahu anhu* – Quran və Sünnə ilə yox, iki nəfərin danışığı nəticəsində əldə edilən razılıq ilə sülh bağladı? Allahın əmrinə zidd olaraq adamlar təyin etdi. Halbuki hökm Allahındır. İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – onların etirazlarını dinlədikdən sonra dedi: 1) Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Hudeybiyyə zamanı müşriklərlə sülh müqaviləsi bağladıqda – Rəsulullah (Allahın elçisi) – ifadəsini qeyd etmədi. Həmçinin Əli - *radiyallahu anhu* – nun etdiyi bu əməl Sünnəyə müvafiqdir. 2) Deyin görək Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in zövcəsi və möminlərin anası sayılan Aişə - *radiyallahu anha* – ni əsir alacaqsınız? Vallahi əgər o, anamız deyildir desəniz İslamdan çıxacaqsınız. Vallahi onu əsir alacaqsınız və başqaları bizə halal olduğu kimi o, da bizə halaldır desəniz yenə də İslamdan çıxacaqsınız. **«Onun zövcələri möminlərin analarıdır».** (əl-Əhzab 6). Bu suala da cavab verdimmi? Onlar: «Bəli». 3) Həqiqətən də Əli - *radiyallahu anhu* – Quran ilə hökm vermişdir. **«(Ey möminlər!) Əgər onların (ər-arvad və s.) arasında ixtilaf olacağından qorsanız, o zaman hər tərəfdən bir münsif (vasitəçi) təyin edib göndərin. Onları barışdırmaq istəsə Allah da onların köməyi olar. Həqiqətən Allah (hər şeyi) bilən və (hər şeydən) xəbərdardır».** (ən-Nisa 35, əl-Maidə 95). Bu cavablardan sonra onların əksəriyyəti düz yola qayıtdı. Yerdə qalanı isə fitnə-fəsad törətməkdə davam etdilər. Onlar Abdullah b. Xəbbab - *radiyallahu anhu* – nu, zövcəsini və onlarla olan üç qadını da öldürdülər. Abdullah b. Xəbbab - *radiyallahu anhu* – hamilə zövcəsi ilə birlikdə əsir götürüldülər. Xəvariclər: «Sən kimsən?». Abdullah: «Mən Allah Rəsulunun səhabəsi Abdullah b. Xəbbabam. Siz məni qorxudursuz». Onlar: «Sənə bizdən heç bir zərər

toxunmaz. Atandan eşitdiklərini bizə danış?»). Abdullah: «Mən atamın belə dediyini eşitdim: «Mən Allah Rəsulunun belə dediyini eşitdim: Fitnə baş qaldıracaq. O, zaman oturan durandan, duran gəzəndən, gəzən də qaçandan xeyirli olacaqdır»⁹. Abdullahın əlləri bağlı idi. Yolda gedərkən Zimmiyə məxsus bir donuza rast gəldilər. Onlardan biri qılıncı ilə vuraraq dərisini parçaladı. Onlardan biri: «Sən nə üçün belə etdin, axı bu zimmiyə məxsusdur». O, da zimminin yanına gedərək onunla mehriban danışaraq onu razı saldı. Həmçinin onlardan biri ağacdən düşən xurmanı da yemişdi. İçərilərindən biri: «Sən icazə olmadan və ya pulunu ödəmədən götürürsən?». O, isə dərhal xurmanı ağzından atdı. Buna baxmayaraq onlar Abdullah b. Xəbbabın başını kəsdilər, hamilə zövcəsinin yanına gələrək: «Mən hamilə qadınam, Allahdan qorxmursunuz!». Beləcə onun da başını kəsib qarnını yararaq dölünü çıxardıb bayıra atdılar¹⁰. Bu hadisə Əli - *radiyallahu anhu* – ya çox təsir etdi. Bu dəfə o, əl-Hərb b. Murranı - *radiyallahu anhu* – nu onların yanına göndərdi. Onlar Əli - *radiyallahu anhu* – nun bu elçisini də öldürdülər. Əli - *radiyallahu anhu* – onlardan öldürülənlərin qatillərini tələb etdikdə, onlar qatilləri Əli - *radiyallahu anhu* – ya verməkdən imtina etdilər və: Biz hamımız qatilik – dedilər. Səbri tükənmiş Əli - *radiyallahu anhu* – qoşun hazırlayıb onların üzərinə hücum etdi və Bağdad şəhərinin cənub-şərqində yerləşən Nəhrəvan adlı yerdə onların hamısını məhv etdi. Cundub əl-Əzdəri deyir ki: «Biz Əli - *radiyallahu anhu* – ilə birlikdə idik. Xəvariclərin yanına çatdıqda Quran oxumaqdan səsləri arı vızıltısı kimi gəlirdi».

12 mindən 8 minə yaxın Xəvaric tövbə edərək geri dönmüşdü. 4 minə yaxın qalmışdı ki, onlar da Nəhrəvanda təxminən H. 37-38-ci illərində Əli - *radiyallahu anhu* – ilə döyüşdə məhv edildilər. Əli - *radiyallahu anhu* – nun qoşunundan 7 və ya 9 nəfər şəhid edildi. Lakin 4 min Xəvariclərdən təxminən 9 nəfəri sağ qalmışdı. Əli - *radiyallahu anhu* –

⁹ Musnəd 5/110, əl-Albani «İrvaul Gəlib» 8/103.

¹⁰ İbn Kəsir «əl-Bidayə və Nihayə» 10/583. Subhənəllah! Onlar xırda bir işdə necə də ehtiyatlı davranırlar, lakin müqəddəsliyi çox ciddi olan bir məsələdə qan tökməkdə isə ehtiyatlanmırlar. Donuzun sahibini razı saldı, xurmanı yemədi, müsəlmanı isə öldürdü. Vallahi indikilərin halı da belədir. İşləri yalnız müsəlmanlardır. Onları görməzsən ki, kimisə dəvət etsinlər, işləri yalnız salamat olan müsəlmanları dəvət edərək öz xarab əqidələrinə çəkməkdir. Əbul Aliyə - *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Allah mənə iki nemət (xeyir) bəxş etmişdir. Mən bilmirəm ki, bunlardan hansı daha yaxşıdır. Allahın məni İslam dininə hidayət etdiyinəmi, yoxsa Allahın məni Həruri (Xəvaric) etməməsinə görəmi?». Subhənəllah! Allah bizi onların şərrindən qorusun. Amin.

ölülərin üstündə bir-bir gəzir və deyərdi: «Şeytan bunları aldadıb. Onlar aldandılar»¹¹.

Muhəmməd b. Sad deyir ki: «Xəvariclərdən üç nəfər Abdurrahman b. Mulcəm, Bərk b. Abdullah, Amr b. Bərk ət-Təmim – Məkkədə toplandılar. Əli, Muaviyə və Amr b. Ası - *radiyallahu anhum* – öldürməyi öz üzərlərinə götürdülər. İbn Mulcəm: «Mən Əlini», Bərk: «Muaviyəni», Amr: «Amr b. Ası» dedi. Hər biri də andlarını pozmayacaqlarına dair bir-birilərinə söz verdilər. Mulcəm Əli - *radiyallahu anhu* – nu sübh namazı üçün evindən çıxdıqda zəhərli qılıncı vurdu. Əli - *radiyallahu anhu* – şəhid oldu. Mulcəm həbs edilərək edab olundu. Abdullah b. Cəfər öncə iki əlini və ayağını kəsdi. O, isə heç sıxılmadı və qışqırmadı. Gözlərinə əridilmiş qurğuşun (civə) töküldü. Gözləri əridiyi halda İqra surəsini oxuyurdu. Dilinin kəsilməsi əmr edildi. Buna sıxıldı və ağladı. Nə üçün ağlayırsan? Bu dünyada ölərkən Allahı zikr etmədən öləcəyimə üzülürəm – dedi. Zikr edə bilməyəcəyinə görə İbn Mulcəm dilinin kəsilməsinə üzüldü, lakin Əli - *radiyallahu anhu* – nu öldürməyi halal gördü. Şeytan necə onları bu hala gətirib çıxartdı¹².

XƏVARİCLƏRİN QOLLARI - Hərurilər (Xəvariclər) on iki firqəyə bölünmüşlər: **1 ƏZRAKİLƏR** – Əbu Rəşid Nəfi b. əl-Əzra adlı bir nəfərə nisbət edilmişdir. Ən çox olan və ən güclü qrupdur. Darul şirkdə olduğumuz müddətdə biz müşrik, oradan çıxdıqda isə müsəlmanıq. Bizim bu görüşümüzmə müxalif olanlar da müşriklərdir. Əhli qibləni təkfir edərlər və heç kəsi də mömin görməzlər. Bizimlə birlikdə döyüşməyənlər kafirdirlər, böyük günah sahibləri müşriklərdir. Müsəlman qadın və uşaqları öldürülməsini mübah sayarlar və onların kafir olduqlarını hökm edərlər. **2 İBADİYYƏ** – Abdullah b. Əsədə nisbətlə bu ad verilmişdir. Onlar kimi deyənləri mömin, deməyənləri isə münafiq sayarlar. (İbadilər qolu bu günlərdə yer kürəsində Oman dövlətinin rəsmi halda əqidələridir. Onların vəsiqələrində bu söz yazılır. Onlar rəsmi şəkildə Xəvaric dövlətidir. Yalnız bu qol insanların xətalarına görə onlarla silah ilə mübahisə etməyi görmürlər). **3 SƏLƏBİYYƏ** – Sələbə b. Mişkan. Qəza və Qədərin olmadığını söyləyirlər. **4 HAZİMİYYƏ** – Həzim b. Əli. **5 HƏLƏFİYYƏ**. **6 MƏKRƏMİYYƏ** – Məkrəm b. Abdullah əl-Acli. Namaz qılmayanı təkfir edərlər. Bu kimsənin namaz qılmadığından deyil, Allahı tanımadığına görə küfrə girdiyini deyərlər. **7 KƏNZİYYƏ**. **8 ŞƏMRAHİYYƏ**. **9 ƏHNƏSİYYƏ** – Öldükdən sonra ölüyə heç bir şeyr və

¹¹ İbn Kəsir «əl-Bidayə və'n Nihayə» 4/289.

¹² İbnul Covzi «Şeytanın hilələri».

şər toxunmayacaqdır. **10 MƏHKƏMİYƏ. 11 MUTƏZİLƏ** – Hərurilərin bir qoludur. **12 MEYMUNİYƏ** Meymun b. Xalid.¹³

Xəvariclərdən sonra təkfir fitnəsi Rafizilərə keçdi. Rafizilər 4 nəfərdən başqa bütün səhabələri təkfir etdilər, onların mürtəd olduqlarını iddia etdilər. Onlardan sonra bu fitnə bütün bidət əhlinə Qədərilərə, Cəhmilərə və s. keçdi. Bütün bunlar Əhli Sünnəni təkfir etsələr də belə Əhli Sünnə onları təkfir etməz. İbnul Covzi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Zülm zülm ilə qaytarılmaz».

Xəvaric – xarici sözünün cəm formasıdır. Xarici – sözü ərəb dilində xaric olunmuş, çıxmış deməkdir. İstilahi mənası – müsəlman alimləri və rəhbərlərinə qarşı çıxan, böyük günah sahibi olan müsəlmanlara kafir damğası vuraraq, onların qanını axıdanlara deyilir.

XƏVARİCLƏR HAQQINDA PEYĞƏMBƏR –Sallallahu Aleyhi Və Səlləm– DƏN GƏLƏN HƏDİSLƏR – İbn Məsud - *radiyallahu anhu*– rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Hünəyn günü (döyüş qurtardıqdan) sonra qənimət bölgüsündə bəzi kimsələrə digərindən daha çox qənimət verdi. Akra b. Xabisa yüz dəvə, Uyeynəyə də bu qədər verdi, Ərəblərin tanınmışlarına da yüz dəvə verərək həməən günü digərlərindən üstün tutdu. (Peyğəmbər –*sallallahu aleyhi və səlləm*– in bu məqsədini başa düşməyən) bir nəfər: «Vallahı bu bölgü ədalətli olmayan və Allah rızası gözlənilməyən bir bölgüdür» dedi. Mən də: «Vallahı, bu sözləri Peyğəmbər –*sallallahu aleyhi və səlləm*– xəbər verəcəyəm dedim və Peyğəmbər –*sallallahu aleyhi və səlləm*– in yanına gələrək ona xəbər verdim. Peyğəmbər –*sallallahu aleyhi və səlləm*– in üzü dəyişdi, hətta qırmız rəng aldı və: «Allah və Rəsulu ədalətli olmazsa kim ədalətli ola bilər? Allah Musaya rəhmət etsin! O, bundan da daha çox əziyyətlərə məruz qaldı, lakin səbr etdi» deyə buyurdu¹⁴. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – qənimətlərdən əldə edilmiş qızılı bu dörd kişi arasında bölüşdürdü. Arka b. Xabis əl-Hənzəli, Uyeynə b. Bədr əl-Fəzari, Alqamə b. Ulasə əl-Amiri və Kilab oğullarından olan Zeydul Həyl ət-Tai və ya Nəbhan oğullarından olan biri. Qureyş bundan qəzəbləndi və: «Bizləri buraxaraq Nəcdin böyüklərinəmi verirsən?» dedilər. Peyğəmbər: «Mən bunu yalnız onları İslama bağlamaq üçün edirəm» deyə buyurdu. Bu vaxt gur saqqalı, yanağının iki almacığı çıxmış, gözləri içəri batmış, yekə alınlı və başı keçəl biri gəlib dedi: «Ya Muhəmməd! Allahdan qorx». Peyğəmbər: «Əgər mən də Allaha üsyan edəməmsə onda kim ona itaət edər? Sizlər mənə inanmadığınız halda O, məni yer üzərinə əmin

¹³ İbnul Covzi «Şeytanın hilələri».

¹⁴ Müslim 1062.

etmişdir» deyə buyurdu. Sonra o, kimsə dönüb getdi. Səhabələrdən biri onu öldürmək üçün Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən izin istədi. Peyğəmbər: «(Başqa rəvayətdə: İnsanların, Muhəmməd səhabələrini öldürür demələrindən Allaha sığınırım) Bu kimsənin nəslindən elə bir qövm törəyəcək ki, Quranı gözəl səslə oxuyacaqlar, lakin Quran onların boğazlarından aşağı enməyəcəkdir, onlar müsəlmanları öldürəcək, müşrikləri isə tərk edəcəklər. Onlar İslamdan oxun şikardan çıxması kimi çıxacaqlar. (Başqa rəvayətdə: Ox şikarın bədənini sürətlə deşib çıxdığı kimi dindən çıxacaqlar) Əgər mən onların zamanına çatmış olsaydım Ad (Digər rəvayətdə: Səhud) qövmünün öldürüldüyü kimi onları da öldürərdim» deyə buyurdu¹⁵. Başqa rəvayətdə: Veyl sənə! Mən yer üzündə insanların Allahdan qorxmağa ən layiqlisi deyiləmmi? Sonra o, kimsə çönüb getdi. Xalid b. Vəlid: «Ya Rəsulullah! İzin ver boynunu vurum» dedi. Peyğəmbər: «Xeyr, namaz qılan bir kimsə olması umulur» deyə buyurdu. Xalid: «Ya Rəsulullah! Namaz qılanlardan neçə kimsələr var ki, qəlblərində olmayanları dilləri ilə söyləyirlər» dedi. Peyğəmbər: «Mən insanların qəlblərini yarıb baxmaq üçün göndərilmədim» deyə buyurdu¹⁶. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – qənimətləri payladığı zaman Bəni Təميم qəbiləsindən olan Zul Xuveysra adlı bir nəfər gəldi və: «Ey Allahın Rəsulu adil ol!» dedi. Peyğəmbər: «Vay sənin halına! Əgər mən adil olmasam kim adil ola bilər! Əgər mən adil olmasaydım (sən mütləq adil olmayan bir insana tabe olduğun üçün) əliboş qalardın və zərər çəkənlərdən olardın» deyə buyurdu. Ömər: «Ey Allahın Rəsulu! İzin ver boynunu vurum» dedi. Peyğəmbər: «Onu tərk et, onun kimi onun dostları vardır ki, sizdən biriniz öz namazını onların namazı yanında, öz orucunu onların orucu yanında kiçik görər. Onlar Quranı oxuyacaqlar, lakin Quran onların boğazlarından aşağı enməyəcəkdir, onlar İslamdan oxun şikardan çıxması kimi çıxacaqlar. (Başqa rəvayətdə: Ox şikarın bədənini sürətlə deşib çıxdığı kimi dindən çıxacaqlar). Ovçu oxunun dəmirinə baxar orada qandan bir əlamət görməz, oxun taxta hissəsinə baxar yenə də orada bir əlamət tapmaz. Onların əlaməti qolu qadın döşü və ya yellənən ət parçası kimi olan qara kimsədir. Onlar (müsəlmanlar) arasında ayrılıq düşdüyü zaman ortaya çıxarlar. Onları iki tayfadan haqqa ən yaxın olanı öldürər» deyə buyurdu¹⁷. Əli b. Əbu Talib - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Axır zamanda

¹⁵ Müslim 1063,1064.

¹⁶ Müslim 1065.

¹⁷ Buxari 5057, 6930, Müslim 1066.

yeniyətmə (yaşları kiçik) səfəhlər çıxacaqdır. Onlar məxluqata verilən sözlərin ən xeyirlisindən Qurani Kərimdən (və hədislərdən) dəlil gətirəcəklər. (danışdıqları zaman çox gözəl danışacaqlar). Onlar Qurani oxuyacaqlar, lakin Quran onların boğazlarından aşağı enməyəcəkdir, onlar İslamdan oxun şikardan çıxması kimi çıxacaqlar (Başqa rəvayətdə: Dinə geri qayıtmayacaqlar. Onlar yaradılmışların - *insanların* və *heyvanların* - ən şərliyədirlər). Onlarla harada qarşılaşsanız onları öldürün, onları öldürənə Qiyamət günü savab yazılacaqdır (Onlarla vuruşmaq hər bir müsəlman üçün haqdır¹⁸)¹⁹. Ubeydullah b. Rafi - *radiyallahu anhu* – deyir ki, Əli - *radiyallahu anhu* – ilə birlikdə idim. Hərurilər meydana çıxıb üsyan etdikləri zaman – **İNİL HUKMU İLLƏ LİLLƏH – HÖKÜM ALLAHDAN BAŞQASININ DEYİLDİR** – (əl-Ənam 57, Yusuf 40,67, əş-Şura 10). Allahdan başqa hakim olmaz dedilər. Əli: «Bu haqq bir sözdür ki, onunla batil qəsd olunmuşdur»²⁰. Əbu Əlilib Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in səhabələrindən Əbu Umamə - *radiyallahu anhu* – nun belə dediyini rəvayət edir: «Şamda Xəvariclər baş qaldırdı və qətlə yetirilərək quyuya atıldılar. Əbu Umamə - *radiyallahu anhu* – onların atıldığı quyunun başında durub ağladı və: «Subhənəllah! Şeytan bu ümməti necə azdırdı? Cəhənnəm köpəkləri, Cəhənnəm köpəkləri, Cəhənnəm köpəkləri, yer üzündə ən şərli öldürülmüşlər, ən şərli öldürülmüşlər» dedi²¹. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Xəvariclər – od sakinləri arasında olan itlərdir»²². Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Həqiqətən aranızda elə bir məxluq yaranacaq ki, onlar ibadətdə o, dərəcədə çalışqan olacaqlar ki, insanları təəccübləndirəcəklər, hətta özlərini də. Amma onlar oxun şikardan çıxdığı kimi dindən çıxacaqlar»²³. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Onlar mənim ümmətimin ən pis adamlarıdır və ümmətimdən ən yaxşılarını öldürəcəklər»²⁴. İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Onlar kafirlər barəsində nazil olan ayələri möminlərə qarşı tətbiq edirlər»²⁵. İbn Əbi Ovfə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi*

¹⁸ Musnəd 1/156.

¹⁹ Buxari 3611, Müslim 1066, 1067.

²⁰ Müslim 1069.

²¹ Tirmizi 3000, İmam Əhməd 5/250.

²² Əhməd 4/382, əl-Albani həsən hədis.

²³ Əbu Yəla 3/107, əl-Albani səhih hədis.

²⁴ Fəthul Bəri 12/286

²⁵ Fəthul Bəri 12/282.

və səlləm – buyurdu: «Xəvariclər Cəhənnəmin köpəkləridir»²⁶. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Axır zamanda bir qövüm çıxacaqdır ki, onlar Quranı oxuyacaqlar, lakin Quran onların boğazlarından aşağı enməyəcəkdir, onlar İslamdan oxun şikardan çıxması kimi çıxacaqlar. Onların əlamətləri başlarını qırmaq olacaqdır. Onlar həmişə mövcud olacaqlar. Onların axıncısı Dəcəllə bərabər çıxacaqdır. Onlar məxluqatın ən şərlisi və ya məxluqatın ən şər təbəqəsidir. Onlarla qarşılaşdığınız zaman onları öldürün»²⁷. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Hədislərdə xəbər verilmişdir ki, onlar Dəcəlin çıxdığı dövrə qədər çıxmaqda davam edəcəklər»²⁸. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mənim ümmətimdən şərq tərəfdən insanlar peyda olacaqlar və onlar Quran oxuyacaqlar, lakin Quran onların boğazlarından aşağı enməyəcəkdir. Onlar hər yüzillikdə peyda olacaqlar və darmadağın ediləcəklər, hər yüzillikdə peyda olacaqlar və darmadağın ediləcəklər və Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bu sözləri iyirmi dəfədən çox təkrar etdi: Bu Dəcəl onların qoşunundan çıxanadək davam edəcəkdir»²⁹.

Bu hədislər Xəvariclər ancaq səhabələrin dövründə olub, bu günlərdə Xəvaric yoxdur deyənlərin sözlərini təqzib edir. Çünki onlar o, zaman da mövcud olublar, bu gündə mövcuddurlar və Qiyamətə qədər də olacaqlar. Xəvariclərə heç vaxt hakimiyyət verilməyəcəkdir və onlar haqq tərəfdarlarının üzərində qələbə çala bilməyəcəklər. Onlar hər dəfə çıxdıqda haqq tərəfdarları tərəfindən darmadağın ediləcəklər³⁰.

Bu günkü Təkfirçi, ixvanlara Xəvaric deyildikdə özündən çıxır, coşur və deyir ki: Mən Xəvaric deyiləm, mənə nə üçün Xəvaric deyirsiniz? Bir tərəfdən baxdıqda bu sözlərdə həqiqət vardır. Çünki Xəvariclər daha imanlı və ağıllı idilər. Sizlər isə cahil və onların quyuqlarısınız. Təkfirçi, ixvansınız. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən gələn hədislər, səhabələrin və alimlərin onlar haqqında dedikləri sözləri və irəlidə onların vəsflərini, sifətlərini qeyd etmişirk. Əgər səndə bu vəsflər yoxdursa qəzəb etməyə dəyməz, əksinə Allaha həmd et! Yox əgər səndə bu vəsflər olarsa onda tövbə etməyə tələs!

²⁶ Musnəd 4/355, İbn Məcə «Muqəddimə» 13, İbn Əbi Asim «Sünnə» 904, Tirmizi 300, AbdurRazzaq «Musənnəf» 18663, Həkim «Mustədrək» 2655, Beyhəqi «Sünnəul Kubrə» 8/188, əl-Albani Səhih.

²⁷ Musnəd 4/421, Nəsəi 7/119-121, Bəzzar «Musnəd» 9/294, Həkim «Mustədrək» 2647, əl-Albani zəif.

²⁸ Məcmuu Fətava 28/496.

²⁹ Əhməd 2/174, İbn Məcə 173, Nəsəi 4103, əl-Albani «Səhihul Cəmi» 8171.

³⁰ İmam Suyuti «Şərh İbn Məcə» 1/233.

XƏVARİCLƏR HAQQINDA SƏLƏFLƏRDƏN GƏLƏN SÖZLƏR

- İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Xəvariclər, İslamdan çıxmış bir firqədir və onlar bidətçidirlər. İslam dininə və ən xeyirli müsəlmanlara qarşı çıxdıqları üçün onlara Xəvariclər deyilir»³¹. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «İlk əvvəl müsəlmanları kafir sayan Xəvariclər olmuşlar. Xəvariclər günah edənləri, onlara müxalif olan digər müsəlmanları kafir adlandırır, qanlarını və mallarını halal sayırlar». «Qiblə əhlinə ilk kafir dəyənlər Xəvariclər olmuşlar. Günahlara görə qiblə əhlini kafir saymışlar»³². əl-Əcür – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Xəvariclər mürdar nəcasətdirlər»³³. İmam Nəvəvi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Xəvariclər İslama yenilik gətirən firqələrdən olub, böyük günah sahibinin kafir olduğunu və əbədi Cəhənnəmdə qalacağını etiqad edirlər. Buna görə rəhbərlərə tənə edir və onlarla cəmaat və cümə namazlarını qılmazlar»³⁴. əl-Mənəvi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Köpəklərin hürdüyü kimi Xəvariclər də Cəhənnəmdə hürəcəklər. Köpəyin digər heyvanlara nisbətə ən aşağı heyvan olduğu kimi, onlar da Cəhənnəm əhlinin ən aşağıdirlər»³⁵. İbn Kəsir – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Sələflər bu ayədə Xəvaricləri nəzərdə tuturdular: **«Sizə əməlləri ən çox zərər vuracaq kəslər haqqında xəbər verimmi? Bunlar o, şəxslərdir ki, onların səyləri dünya həyatında azgınlığa düşmüşdür, halbuki onlar yaxşı hərəkət etdiklərini düşünürlər»** (əl-Kəhf 103-104)»³⁶. Şeyx Saleh əl-Fovzan – *Allah onu qorusun* – sual verirlər: «Dövrümüzdə Xəvaric ideyasının daşıyıcıları mövcuddurmu?». Cavab: «Subhənəllah! Hal-hazırda Xəvariclər mövcuddur. Müsəlmanlara kafir damğası vurmaq, müsəlmanları qətl etmək Xəvariclərin əməlləri deyilmi? Bu Xəvariclərin məzhəbidir». Sual: «Xəvariclər qiblə əhlindən sayılırlarmı? Onların arxasında namaz qılmaq olarmı?». Cavab: «Xəvariclərin kafir olmaları və ya sadəcə zəlalət əhli olmaları barəsində alimlər arasında iki rəy vardır. Xəvariclərin kafir olması rəyi həqiqətə daha yaxındır. Çünki dəlillər onların kafir olmasına dəlalət edir. Xəvariclərin arxasında namaz qılmağa gəldikdə isə onların arxasında namaz qılmaq olmaz»³⁷. Sual: «Partlayış törədənlər Xəvaric-dirlərmimi?». Cavab: «Onları Xəvaric adlandırmaq ən az hökmdür. Onlar bu əməli halal bilərək edirlərsə nəinki Xəvaric, hətta kafirdirlər. Yox əgər bunu halal saymırlarsa, savab

³¹ Fəthul Bəri 12/296.

³² Məcmu Fətava 3/279, 7/481.

³³ Şəriət Kitabı səh 24.

³⁴ Rovdatul Talibin 10/51.

³⁵ Feydul Qadir 4148-ci hədisi izah edərkən demişdir.

³⁶ əl-Biayə və Nihayə 7/228.

³⁷ Qlobal məsələlərə dair alimlərin fətvası səh 9,10.

və ya cihad adı altında edirlərsə onlar Xəvaricdilər. Bu yer üzündə fitnə-fəsad törətmək, mal-dövləti tələf etmək və günahsız insanların qanını tökməkdir. Müsəlmanların qorxu içərisində yaşamağa vadar etmək Xəvariclərin ən pis əməlləridir. Əvvəlki Xəvariclər belə etməyiblər. Onlar açıq savaş edib və qətilər törədiblər. Lakin müasir Xəvariclər bunu gizli şəkildə və insanların yaşadığı binalarda törədərək qan tökürlər»³⁸. Xəvariclərin kafir olmaları rəyini İslam alimlərindən: Buxari, Qadi Əbu Bəkr, Subki, Qurtubi – *Allah onlara rəmət etsin* - dəstəkləmişlər³⁹.

İXVAN ƏL-MUSLİMİN FİRQƏSİ

İxvan əl-Muslimin firqəsinin banisi Həsən əl-Bənnadır. 1906-cı ildə Misirdə doğulmuşdur. Ərəb mənşəlidir. Məktəbi bitirdikdən sonra yüksək vəzifələrdə, hökumət dairələrində çalışıb. Bəziləri elə zənn edirlər ki, bu firqənin banisi Seyyid Qutubdur. Lakin əsl olan Seyyid Qutub Həsən əl-Bənnanın davamçısı və ondan sonra İxvan əl-Muslimin cəmiyyətinin liderlərindən biri olub. Onlar bəzi etiqad və minhəclərinə görə Əhli Sünnəyə ziddilər. Şeyx əl-Albani – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «İxvan əl-Muslimin Əhli Sünnədənir demək düzgün deyildir. Çünkü onlar Sünnəyə qarşı çıxırlar»⁴⁰. Bu cəmiyyətin inşa olmasının səbəbi onların dini siyasətdən ayırmaları idi. Şəriətdə isə din dövlətlə, siyasətlə birdir. Çünkü siyasətin həqiqi hədəfi dindədir. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* - *Siyasətul Şəriyə* (Şəriət Siyasəti) adlı kitabında bu haqda geniş danışmışdır.

Siyasət sözü, ərəb dilində **SƏSƏ, YƏSUSU** - idarəçilik, idarə etdi deməkdir. Yəni o, idarəçilik ki, insanların əhval-ruhiyyəsini, yaşayış səviyyəsini qaldıracaq. Ona görə İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* - bu kitabın içində dövləti necə idarə etmək, rəhbərlər kim olmalıdır, zəkatlar necə bölünməlidir, məmurlar necə seçilməlidir haqda geniş danışır. Bu da İslamın ayrılmaz bir qoludur.

Həsən əl-Bənnanın İxvan əl-Muslimin firqəsini yaratmaqda məqsədi də dini hökumətdən, siyasətdən ayrı salmaq və onların əsas məqsədi isə hökuməti ələ keçirmək idi. Ona görə də bunlar xüsusilə Əhli Sünnənin minhəcinə müxalif olan qollardır. Həmçinin böyük bir xətalara da var, o da Həsən əl-Bənnanın qoyduğu tərifi. Tərifdə deyilir ki: «Biz kimlərə müxalifiksə, o müxalifliyi aradan qaldıraraq bir olaq. Hansı məsələdə ixtilaf ediriksə, o ixtilafı qırağa qoyaq, hansı məsələdə ittifaq ediriksə, o

³⁸ Qlobal məsələlərə dair alimlərin fətvası səh 79,81.

³⁹ Fəthul Bəri 12/300.

⁴⁰ Təbliğ cəmaatı və ixvanlar barədə verilən müəhazirənin lent yazısı. ər-Riyad Minhəc Sünnə studiyası.

məsələdə birləşək». Ona görə də İxvan əl-Muslimin bu günkü halına baxsaq görürük ki, onun tərkibində Rafizi, Sufi, Naxşibəndi, Nurçu, Mötəzilə, Əşarilər və s. fırqələrdən vardır. Bu fırqələrin hər biri birbirinə zidd olan əqidə və fikirlərdir. Bunlar bircə məsələnin ətrafında birləşiblər, o da hakimiyyəti ələ keçirməkdir. Ona görə də onların dəvət metodu hakimiyyətdən başlayır. Onlar deyirlər ki, ən birinci dəvət etməkdən ötəri hökuməti ələ almalısən, ondan sonra dəvət etməlisən. Bu rəylərinə görə onlar Əhli Sünnəyə müxalifdirlər. Çünki şəriətdə məqsəd hakimiyyəti ələ keçirmək deyil. Əgər İslamın hədəfi, İslamın məqsədi, İslamın qayəsi hakimiyyəti ələ keçirmək olsaydı, o zaman Qureyş Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – ə təklif etmişdi ən yüksək vəzifə, var-dövlət və s. Lakin cavabı nə oldu: «Mənim bir əlimə ayı, digər əlimə günəşi də versələr bu yolumdan dönmərəm». Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in məqsədi hakimiyyət deyildi. Onun hədəfi insanları zülmətdən nura çıxardmaq - Lə İləhə İlləllah kəliməsi idi. Əgər Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in hədəfi hakimiyyət olsaydı, Ömər *radiyallahu anhu* - ya deyərdi: «Bu gecə Əbu Cəhili öldürək, səhri isə Əbu Ləhəbi öldürərək hakimiyyəti ələ keçirək». Lakin Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – belə etmədi. Çünki Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – metodu, minhəci hakimiyyət ələ keçirmək, dağıtmaq və qanlar tökmək deyildi. Səhabələrinə də bunu tövsiyə edərdi. Səhabələrdə Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yolunu getdiklərinə görə bütün yer kürəsinə hakim oldular. Az bir müddət ərzində bütün Rum, Fars imperiyası onların hakimiyyəti altında idi. Allah onları dinlə izzətləndirdi. Biz necə Sufi, Rafizi əqidəsində olan birisi ilə qardaş kimi ola bilərik. Onlardan biri möminlərin anasına faizə deyir, digəri isə Allahı naqisliklərlə vəsf edir. Belə insanlarla necə bir olmaq olar? Birləşməyin tək yolu Quran və Sünnədir.

Bu fırqənin ilk yaranış vaxtlarında niyyətləri saf olsada, müsəlmanları birləşdirmək, müsəlmanları cəm etmək, lakin sonradan bu fırqə çox batil bir yerə qədər gəlib çıxmışdır. Həmin İxvan əl-Muslimin deyənlərin altında Təkfirçilər, İrhabçılar, Xəvaric, Rafizi, Sufi hətta o, dərəcəyə çatmışdır bəzi dövlətlərdə onların tərkibində Nəsrənilər də vardır. Çünki onların idealogiyaları, hədəfləri hakimiyyətdir. Bu gündə İxvan əl-Muslimin dəvətləri o, qədər geniş səviyyə alıb ki, Sudan, İordaniya, Suriya, Yəməni, Misir və s. dövlətlərdə bu idialogiya, əqidə, minhəc təməmilə yayılmışdır, hətta dövlət səviyyəsinə qədər belə çatmışdır. Günümüzdə də bu fikrin daşıyıcıları mövcuddur. Onların qaynaqları Seyyid Qutub, Həsən əl-Bənnə kitab və risalələrini oxumaqla bu fikirə düşürlər. Məqsədləri də aydındır: Hakimiyyət, varlanmaq və s. Çünki o, insan artıq Əhli Sünnəni yox, həmin batil nəşriyatlardan qidalanmağa

başlayır. Xüsusəndə bu nəşriyyatlar Türk dilindən tərcümə edilir. Çünki Türkiyyədə demək olar ki, Seyyid Qutubun, Həsən əl-Bənnanın bütün kitabları artıq orada tərcümə olunub. Həsən əl-Bənnə dünyasını dəyişəndən sonra həmin cəmiyyətə Seyyid Qutub başçılıq etməyə başladı. Onlar Seyyid Qutubu İslamın fikirləri deyə adlandırırdılar. Lakin bu rəydə batildir. Seyyid Qutubun bu gün dərc olunan şəkilləri əlində siqara, başında panama, üzündə saqqal yox. Soruşursan bu nədir? Deyillər ki, Allah onun günhalarını bağışlayacaq etdiyi əməllərinə görə⁴¹. Çünki Seyyid Qutub, Həsən əl-Bənnə, barəsində şişirdilərək: Alimlərin alimi, əsrin muctəhidi, əsrin alimi elan ediblər. Şeyx Abbad *Allah onu qorusun* - soruşulduqda ki: «O, alimdir?». Cavab: «O, yazıçıdır. Hər bir yazan da alim deyildir». Şeyx Abbad - *Allah onu qorusun* – deyir ki: «Bu firqələr dində uydurulmuş yeniliklərdir. Onlar əsasən Quran və Sünnəyə deyil, sonradan meydana gəlmiş fikirlərə uyur, ona etimad edir və əqidələrini bunun üzərində qururlar. Onlar üçün dost və düşmən Allah xatirinə olmur, əksinə onları dəstəkləyən dost, müxalif olan isə düşməndir. Onları dəstəkləyən ən pis adam olsa da belə onlar üçün qardaş sayılır. Odur ki, ağına-qarasına baxmadan özlərinə dost seçir, hətta səhabələrə nifrət bəsləyən Rafiziləri belə qardaş hesab edirlər»⁴².

Bununlada bu cavanlar arasında bu təkfir fitnəsi yayıldı. Bu fitnənin cavanlar arasında yayılmasına səbəb Seyyid Qutubun kitabları oldu. Həmçinin bu günlərdə Seyyid Qutubun qardaşı Muhəmməd Qutubda bu mövqeyində ciddi olaraq qalır. Misirdə bu ideya formalaşandan sonra Misirin böyükləri, hakimləri Seyyid Qutuba 10 il həbs cəzası verirlər. 10 il həps cəzasını bitirdikdən 2 il sonra sonra edam olunmaqla öldürülür. Hər halda bu gün İxvan əl-Muslimin firqəsi müasir firqələrin içində ən geniş yayılmış bir əqidə, bir ideyadır. Ona görə də müasir Sələfi alimləri hamısı bir-birlərinə arxa dayanaraq bu əqidəyə qarşı mübarizə aparırlar⁴³. Allah onlara bu işdə kömək olsun! Amin.

⁴¹ Onun xətaları barəsində Rabi əl-Mədxəli – *Allah onu qorusun* - ayrıca kitab toplamışdır. İstəyənlər ora baxa bilərlər.

⁴² Cəmaatlar və onların Səudiyyə dövlətinə təsiri barəsində alimlərin lent yazısı. ər-Riyad Minhəc Sünnə sturiyası.

⁴³ **SEYYİD QUTUB HAQQINDA ALİMLƏRİN SÖZLƏRİ** – əl-Albani – *rahmətullahi aleyhi* - Rabi əl-Mədxəlinin Seyyid Qutubu tənqid etməsi barədə demişdir: «Ey Şeyx! Seyyid Qutub haqqında yazdığın rəddiyyənin hamısı haqdır. Bununla İslam haqqında az da olsa elmi olan hər oxucuya bəlli olacaq ki, Seyyid Qutub İslam dini və onun əsasları haqqında elmi yoxdur. Ey qardaşım, Rabi bu vacib əməli yerinə yetirərək Seyyid Qutubun cahil olduğunu, İslamdan uzaqlaşdığını bəyan etdiyin üçün Allah səndən razı olsun». Şeyx Useymin – *rahmətullahi aleyhi* – yə sual verirlər: «Seyyid Qutubun kitablarının gənclərə

TƏKFİR VƏ HİCRƏT CƏMAATI

Ötən əsrdə meydana gəlmiş müasir zəlalət fırqələrindən biri də, özünü Müsəlman camaatı adlandıran "Təkfir və hicrət cəmaatıdır". Böyük günah sahiblərini kafir hesab etməklə Xəvariclərin minhəcinə (yəni üslubuna, metoduna) əsaslanmış bu hizb, Misirin həbsxanalarından birində yatan məhbuslar tərəfindən təsis edilmişdir. 1965-ci ildə Misirdə keçirilən kütləvi həbslərdən bir müddət sonra hizbin azadlığa buraxılmış bəzi üzvləri öz çirkin fikirlərini müsəlmanlar arasında yaymağa başladı. Təkfir və hicrət cəmaatının Misir torpağında artan tərəfdarları arasında universitet tələbələri xüsusilə nəzərə çarpırdı. 1967-ci ildə Əli İsmayılın rəhbərliyi altında həbsxanadakı gənclərdən ibarət kiçik bir dəstə, Misirin dövlət başçısı Camal AbdunNasiri, onun idarəçiliyini və eləcə də hizblə razılaşmayan bütün ölkə vətəndaşlarını kafir elan etdi. Əl-Əzhər universitetinin keçmiş məzununu Əli İsmayıl, Seyyid Qutubla birgə edam edilmiş altı nəfərdən birinin, AbdulFəttah İsmayılın doğma qardaşı idi. O, hizbin təsis zamanı təkfir və hicrət məsələləri ilə əlaqədar Qurana, Hədislərə və Peyğəmbərin Məkkə və Mədinə dövründəki həyat yoluna əsaslandığını iddia edərək, təsirləndiyi Xəvaric fikirlərini gizlətməyə çalışırdı. Lakin bir müddət sonra onun bu saxta əməllərinin üstü açılmış və o öz səhvlərini etiraf edərək doğru yola qayıtdığını bəyan etmişdir. Təkfir və hicrət cəmaatı fəallarıdan biri də, 1965-ci ildə "İxvan əl-Muslimin" hizbinin üzvü kimi həbs olunmuş iyirmi üç yaşlı Əbu Səəd Şükri Əhməd Mustafa idi. Əli İsmayılın öz yanlış fikirlərindən dönməsindən sonra Şükri Əhməd hizbə rəhbərliyi həbsxana daxilindən

oxunmasını tövsiyə edənlərə nə deyə bilərsiniz?». Cavab: «Mən deyirəm ki, əgər bir kəs nəsihət edirsə əvvəlkilərin kitablarının oxunmasını tövsiyə etsin. O, daha faydalıdır. O, ki qaldı Seyyid Qutubun təfsirinə çox böyük xətalara yol verib. Allah onu bağışlasın, əfv etsin. İstiva məsələsində və İxlas surəsinin təfsirində çox böyük xətalara yol verib. Həmçinin Allah elçilərinə onların layiq olmadığı şeyləri deməsi xətdir». Şeyx Həmməd əl-Ənsari – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Əgər bilsəydik ki, Seyyid Qutub cahil olmayıb, ona haqqı kimsə çatdırıb biz ona kafir hökmü verərdik». İbn Bazz – *rahmətullahi aleyhi* - dən soruşurlar: Seyyid Qutub «Ziləlul Quran» kitabında: «Rahmən olan Allah ərşə istiva etdi» ayəsini təfsir edərkən İstiva etməkdə məqsəd Allahın məxluqat üzərindəki hökmüranlığıdır» demişdir. Cavab: «Bu batil bir kəlamdır. Burada Seyyid Qutub Allahın ərşə İstiva etməsini inkar edir. Bu onun təfsir elmində cahil olmasını göstərir». İbn Bazz – *rahmətullahi aleyhi* - dən: «Seyyid Qutub Muaviyə və Amr b. əl-As – *radıyallahu anhu* - haqqında: Onların ikisində də münafiqlik var» sözü barəsində soruşdular. Cavab: «Bu xətdir. Lakin o, kafir olmur. Səhabələrin birini söymək fəsiqlikdir. Əgər səhabələrin çoxunu söymüş olarsa və ya onlar fəsiqdir deyərsə o, kəs mürtəddir».

öz üzərinə götürdü. O, 1971-ci ildən başlayaraq hizbin qarşısına məqsəd qoyduğu planları tətbiqi şəkildə həyata keçirməyə başladı. Birinci mərhələdə ona Əmir əl-Möminin və Təkfir və hicrət cəmaatinin rəhbəri kimi bəyət edildi. Bunun ardınca tərəfdarları arasında vəzifə bölgüsü apararaq, onları müxtəlif ərazilərə təyin etdi. 1973-cü ilin Sentyabrında isə hizbin üzvlərinə özləri ilə ərzaq və silah götürərək dağlara çəkilmək və mağaralarda sığınacaq tapmaq əmrini verdi. 1973-cü il Oktyabr ayının 26-sında onların bu işindən xəbər tutan Misir dövləti hizbin üzvlərini cinayət məsuliyyətinə cəlb etdi. 1974-cü il aprelin 21-də, ötən ilin Oktyabrında baş vermiş toqquşmalarda iştirak edən Şükri Əhməd Mustafa və onun camaatı hökumət tərəfindən əfv edildi. Lakin o, tutduğu bu işdən əl çəkməyərək hizbin fəaliyyətini yenidən bərpa etmək qərarına gəldi. Ötən hadisələrdən sonra öz çirkin işlərində müəyyən qədər təcrübə əldə etmiş Şükri bu dəfə daha ehtiyatlı addımlar atdı. O, hizbin nizamnaməsində bəzi dəyişiklər apararaq yeni üzvlərdən ibarət heyət topladı. Qonşu dövlətlərdə təbliğat aparmaq üçün müəyyən şəxslərin seçilib göndərilməsi isə Təkfir və hicrət cəmatının yanlış fikirlərinin Misir hüdudları kənarlarında yayılmasına səbəb oldu. Artıq bir müddət sonra öz azgın niyyətlərini nəzərə cərpacaq dərəcədə həyata keçirən Təkfir və hicrət cəmaatı ölkə daxilində çox saylı iğtişas və qarşıdurmalar törətməsi nəticəsində onun yüzlərlə üzvü həbs edildi. 1977-ci ildə Şükri Mustafaya və eləcə də hizbin beş fəal üzvünə edam hökmü oxundu. 1978-ci ilin mart ayında isə əmrin icrasına fərman verildi.

Əqidə və fikirlərində təkfir məsələsinə əsas önəm verən Təkfir və hicrət cəmaatı davamiyyətli olaraq böyük günah edən və tövbə etmədən ölən hər bir kəsi Allahın nazil etdiyi ilə hökm etməyən hakimləri və onların təbəçiliyində olan rəiyyəti heç bir təfsilata varmadan bir mənalı şəkildə kafir hesab edirlər. Alimlərə gəlincə onları da yuxarıda qeyd olunan insanları təkfir etmədikləri üçün kafir adlandırırlar. Həmçinin hizbi qəbul etməyən və ya qəbul edərək ona qoşulmayan və başçısına bəyət etməyən şəxslər də kafirlikdə ittiham edilirdi.

Həmçinin elmi dərəcəsi ilə tanınmış alimlərin sözlərinin, mötəbər və təfsir və əqidə kitablarının heç bir faydası yoxdur. Çünki hizbə görə İslam ümmətinin qədim və müasir zamanədə yaşayan böyük alimlərinin hamısı dindən dönmüş mürtədlərdir. Hizbin fikrinə görə 4 məscid - Haram, Nəvəvi, Quba və əl-Aqsa məscidlərindən başqa məscidlərdə qılınan cümə və cəmaat namazları onların Zərər Məscidi kimi olduğu üçün tərk olunmalıdır. Lakin bu 4 məscidin özündə belə imamın hizbin üzvlərindən biri olması şərt ilə namaz qılın bilər. Həmçinin onlar insanları kütləvi savadsızlığa çağırırlar. Elm almaq olmaz, elm tələbələrindən dərs alınmaz və s. Bu təkfirçilər Şükri Mustafanı ümmətin

gözlədiyi Mehdi olmasına da inanırlar. Bu haqda hada geniş Təkfir və hicrət cəmaatının keçmiş üzvü Abdurrahman Əbul Xeyrin yazdığı «Ziyarəti məə Cəmaa əl-Muslimin» kitabına baxa bilər. Məəni b. Həmməd əl-Cuhəni «Məvsua əl-Muyəssira fil Ədyən vəl Məzəhib vəl Əhzəb əl-Muasira».

İBN TEYMIYYƏ – *Rahmətullahi Aleyhi* – XƏVARİCLƏRİN VƏSFİ HAQQINDA

Müsəlmanları təkfir etmək bidətdir. İlk olaraq onlar H. Əli – *radiyallahu anhu* - nun dövründə çıxmışlar. Onların namazları, orucuları və ibadətləri vardır. Elə bir əməllər ki, ümumi səhabələrdə yox idi. Lakin buna baxmayaraq onlar Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in Sünnəsindən, müsəlmanların cəmaatından uzaq idilər. Xəvariclərin bidəti İslamda ilk çıxan bidətlərdəndir. Sünnədə və əsərlərdə ən çox məzəmmət olunan bidətdir. Çünki Xəvariclərin birincisi Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in üzünə demişdir ki: «Ey Muhəmməd adil ol!». Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – onları öldürməyi və onlara qarşı vuruşmağı əmr etmiş, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in səhabələri Əli – *radiyallahu anhu* - ilə bərabər onlara qarşı vuruşmuşlar. İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Xəvariclər barəsində hədislər on yoldan sabit olmuşdur». Xəvariclər Dəccəlin çıxma dövrünə qədər davam edəcəklər. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Axır zamanda bir qövm çıxacaqdır ki, onlar Quranı oxuyacaqlar, lakin Quran onların boğazlarından aşağı enməyəcəkdir, onlar İslamdan oxun şikardan çıxması kimi çıxacaqlar. Onların əlamətləri başlarını qırmaq olacaqdır. Onlar həmişə mövcud olacaqlar. Onların axırncısı Dəccəllə bərabər çıxacaqdır. Onlar məxluqatın ən şərli və ya məxluqatın ən şər təbəqəsidir. Onlarla qarşılaşdığınız zaman onları öldürün»⁴⁴. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Hədislərdə xəbər verilmişdir ki, onlar Dəccəlin çıxdığı dövrə qədər çıxmaqda davam edəcəklər»⁴⁵. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Onların çoxlu namazlarına, oruclarına, qiraətlərinə, zahidliyinə baxmayaraq Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – onların öldürülməsini əmr etmişdir H. Əli – *radiyallahu anhu* - ilə birlikdə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in səhabələri onları

⁴⁴ Musnəd 4/421, Nəşəi 7/119-121, Bəzzar «Mugnə» 9/294, Həkim «Mustədrək» 2647, əl-Albani zəif.

⁴⁵ Məcmuu Fətava 28/496.

öldürmüşlər. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in şəriətindən çıxdıqlarına görə»⁴⁶.

Onların vəsflərindən biri də odur ki: Onlar öz bidətləqini zornan qəbul etdirmək üçün tədricən əməl edirlər. **1.** Bidətin müqəddiməsini gətirilər. **2.** Bunun üçün qiyaslar, dəlillər gətirirlər. **3.** Bu fikri həyata keçirmək üçün səbəblər gətirirlər. **4.** Bu bidəti vəziyyətə zornan yerləşdirmək istəyirlər. Onların bidətlərinin əsası Allah kitabının muradını, qəsd olunanı, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in sünnəsini düzgün başa düşməkdir. Niyyətləri Qurana zidd olmaq deyildir, lakin fəhməri səhf olduğu üçün belə ediblər. Onlar Qurandan Quranın dəlalət etmədiyi fəhmi başa düşüblər. Onlar elə zənn edirlər ki, Quran böyük günah sahiblərinin təkfir olunmasını tələb edir. İslamda ilk çıxan bidətdir⁴⁷. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Xəvariclərin zəlalətinin əsası odur ki, onlar hidayət imamları və müsəlmanların cəmaatlarının böyükləri barəsində etiqad edirlər ki, onlar dindən çıxıblar və zəlalət içindədirlər. Bu da sünnədən kənar olan Rafizilərin qınanıldığı yerdir. Zülm gördükləri bir şeyi küfr sayır, sonra da bu küfr üzərində əhkamlar tərtib edirlər. Bu da sünnədən çıxanların Rafizi, Xəvaric və bidət əhlinin üç məqamıdır ki, onlar İslamın əsaslarından bəzi hissələrini tərk etmiş və ox ovdan çıxdığı kimi İslamdan çıxmışlar»⁴⁸. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Xəvariclərin onlara xas iki əməlləri var. Onlar bu iki xislətnən müsəlman cəmaatını, imamlarını tərk etmişlər. **1.** Onların sünnədən çıxması, günah olmayan bir şeyi günah saymaları, savab olmayan bir əməli yaxşı əməl saymalarıdır. Peyğəmbər –*sallallahu aleyhi və səlləm*– in üzünə dediyi də bu olmuşdur: «Ya Muhəmməd! Adil ol». **2.** Onlar günahlara görə təkfir edirlər. Bu təkfir üzərində müsəlmanların mallarının və qanlarının halallaşması, İslam diyarının hərbi diyarına çevrilməsi və öz diyarlarının isə iman diyarı olmasıdır. Hər bir insana vacibdir ki, bu iki xəbis əsasdan çəkinsin. Bunun üzərində yaranan müsəlmanlara nifrətdən, məzəmmət etməkdən, lənət etməkdən və müsəlmanların mallarını və qanlarını halal görməkdən çəkinməlidirlər. Bu iki əsas da Sünnəyə müxalifdir. Kim Sünnədə gələn bir şeyə müxalif olarsa o, sünnədən çıxar və bidətçi olar. Əgər bir kimsə müsəlmanları etdiyi bir günaha görə təkfir edərsə və onunla kafir müamələsi edərsə o, cəmaatdan ayrılan bir kimsədir. Ümumən bidət və bidət əhlinin çoxu bu iki əsasdan yaranır»⁴⁹.

⁴⁶ Məcmuu Fətava 11/470.

⁴⁷ Məcmuu Fətava 13/30.

⁴⁸ Məcmuu Fətava 28/497.

⁴⁹ Məcmuu Fətava 19/70-72.

Onların dəlilləri nədir? Xəvariclər dəlili haradan götürürlər və xəvariclərin dəlil çıxartmaqda üslubu necədir? Xəvariclər öz əsaslarını əsalandırmaq üçün Quranın zahiri açıq dəlillərinə etimad edirlər. Sünnədən öz iddialarına görə Qurana zidd olanları qəbul etmirlər. Hətta onlar Mütəvatir Sünnədən uzaq olurlar əgər Qurana ziddirsə. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Onlar yalnız Qurana tabe olmağı üstün görürlər. Hətta Sünnədən gələn dəlil Mütəvatir olsa da belə. Onlar özlərinə müxalif olanları təkfir edirlər. Özlərinə görə kim mürtəd olubsa onun malını, qanını halal sayırlar hansı ki, belə bir halallığı onlar əsl kafirdə görmürlər. Peyğəmbər –*sallallahu aleyhi və səlləm*– buyurdu: «Onlar İslam əhlini öldürəcək, bütperstləri isə tərk edəcəklər»⁵⁰. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bidət əhlinin günahlarından Sünnədə əmr olunan əmrləri tərk etmələridir. Onların da bidətlərinin əsası Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – itaəti sünnə görmürlər. Özərinə görə o, sünnə Qurana müxalifdir. Bu da vacibi tərk etməkdir»⁵¹. Onlar iki təhlükəli məsələyə düşmüşlər: Sünnəni, Peyğəmbər –*sallallahu aleyhi və səlləm*– ə tabeçiliyi tərk etmələri və Quranı öz ağılları ilə təfsir etmələri (Öz rəyləri və nəfsi istəklərilə). İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – Xəvariclərin və Rafizilərin bidəti barəsində və onlar arasında fərqə diqqəti yönəltdiyi zaman deyir ki: «Xəvariclər Qurana öz rəylərinin tələb etdiyi şəkildə tabe olurlar. Rafizilər isə məsum imama tabe olurlar»⁵². İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Sünnənin Quranın zahirinə müxalif olduğunu iddia edirlər»⁵³. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Xəvariclər Sünnədən yalnız Quranın ümumiliyini təfsir edən hədislərə tabe olurlar. Quranın zahirinə müxalif olana isə tabe olmurlar»⁵⁴. Zinakarı daşqalaq etmirlər, çünki Quranda yoxdur, oğurluq üçün müəyyən bir hədd görmürlər, çünki Quranda yoxdur. Ona görə də deyirlər ki, Quranda mürtədin öldürülməsi yoxdur.

İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «...Onlar zülmədən və zülm etiqad etdikləri məsələlərdən çəkildilər, lakin bu onları böyük vacibləri tərk etməyə gətirib çıxartdı. Cüməni, cəmaat namazını, həcci, cihadı, müsəlmanlara nəsihəti, müsəlmanlara rəhmli olmağı tərk etdilər»⁵⁵.

⁵⁰ Məcmuu Fətava 3/355.

⁵¹ Məcmuu Fətava 20/104.

⁵² Məcmuu Fətava 28/483.

⁵³ Məcmuu Fətava 28/491.

⁵⁴ Məcmuu Fətava 13/48.

⁵⁵ Məcmuu Fətava 20/140.

Digər vəsfləri və xətaləri təhdid ayələrində üzə çıxmışdır. Ayələri düzgün başa düşməmişlər. Xəvariclər bir rəy etiqad edirlər, sonra Quranın ayələrini etiqad etdikləri şeyə tərəf çevirirlər. Onlar bu məsələdə iki yol tutblar. Ya Quranın dəlalət etdiyi mənanı soyub çıxarırlar, ya da Quranı dəlalət etmədiyi bir mənaya yönəldirlər. Onların dəlil çıxartma və gətirmə üslubu da batildir. Onların törətdikləri fəsad, islahdan daha böyük olmuşdur. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Hər bir bidət əhli bir rəy ortaya çıxarırlar və bu rəydə kim onlara müxalif olarsa kafir sayırlar. Əhli Sünnə vəl Cəmaat Rəbbi tərəfdən gələn haqqa tabe olurlar. Çünki onu Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – gətirmişdir. Lakin Əhli Sünnə vəl Cəmaat özlərinə müxalif olanları təkfir etmirlər. Çünki onlar haqqı hamıdan yaxşı bilən və insanlara qarşı ən rəhmli olanlardır»⁵⁶. Həmçinin onların vəsflərindən Sələfə mənsub olanların xətalarını izləməkdir. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Onlar Sələfə mənsub olan alimləri naqisləşdirirlər, hətta içtihadı məsələrdə də hansı ki, bununlada müxalif olan üçün bir fitnə yaranır və xətaya düşür. Çünki alimlər onların öz hədəflərini yerinə yetirməkdə bir maneədirlər»⁵⁷. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Sən elə bir bidətçi görməzsən ki, özünə müxalif olan dəlilləri gizlətməsin. Özünə müxalif olan dəlilləri danışmaqdan xoşlanmır və kim də bu dəlilləri danışarsa onlara da nifrət edirlər»⁵⁸. Sələflər deyir ki: «Hər hansı bir şəxs bir bidət ortaya çıxardarsa hədisin şirinliyi onun qəlbindən çıxardılar».

Hakimlərin xətalarını izləmək, avam cəmaatı onlara qarşı qaldırmaq, onlara tənə edib kafir saymaq onların vəsflərindəndir. Onlar qiyam üçün müəyyən zaman və şərait axtarırlar. Çıxmaları üçün müəyyən bir səbəb tapmalıdırlar. Ümumi olaraq onlar böyük fitnəyələrin ardınca çıxırlar. İbn Kəsir – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Nəhrəvan günü çatanda insanlar dedilər: «Onların kökünü möminlərin əmiri kəsdi, Allaha həmd olsun!» Əli: «Allaha and olsun ki, elə deyil! Onlar hələ də kişilərin belində, qadınların bətnində qalırlar. Onlar şər insanlardan törəndikdə bir-iki nəfər adam tapan kimi qiyam etmək üçün qüvvələrini birləşdirərlər». Yaxşı əməlləri günah, günahları isə küfr sayırlar. Onlar öz cəmaatlarına görə və bidətlərinə görə dost tutr və düşmənçilik edirlər. Xəvariclər və Rafizilərin bidəti xilafət və imamət məsələsində birləşir. Rafizilərdə din Əhli Beytdən ibarət olduğu kimi bunlarda da din yalnız hakimiyyət və təkfirdən ibarətdir. Onların Rafizilərlə bir çox oxşarlıqları vardır.

⁵⁶ Məcmuu Fətava 19/73.

⁵⁷ Məcmuu Fətava 4/155.

⁵⁸ Məcmuu Fətava 20/161.

TƏKFİRÇİLƏRİN VƏSFLƏRİ

Təvaqquf və Təbəyyun (ehtiyat etmək və soruşmaq) cəmaatı. Bir insanın müsəlman olmasını deməkdə ehtiyat etmək. Yalnız onun müsəlman olmasını yoxladıqdan sonra ona müsəlman demək. Əksər Xəvariclərin əqidəsidir. Təvaqquf dayanmaq sözü Xəvariclərlə əlbir olmayan müsəlman şəxslərə və toplumlara münasibət bəsləməkdə dayanmaq, ehtiyat etmək. Onlara kafir və ya müsəlman, dost və ya düşmən deməkdən çəkinmək. Həmçinin müsəlman ilə kafir arasında olan əlaqələrdə ehtiyat etməyi də əhatə edir.

ONLARIN VƏSFLƏRİ: 1 – Bu düşüncəli insanlar dində həddən artıq sərt olurlar. **2** – Dərhal təkfir etməyə meyilli olmaq, elə bu səbəblə də müsəlman cəmiyyətlər təkfir edilmiş, onlara cahil cəmiyyət adı verilmişdir. Onlar deyirlər ki, günümüzdəki müsəlmanlar kafir və mürtəddirlər. Onlar Seyyid Qutubun müsəlman cəmiyyətlərin cahil cəmiyyətlər olması, cəmiyyətləri tərk etmək, hakimiyyət tövhidinə daha çox üstünlük vermək, tağut, dost və düşmən məsələlərində həddən artıq şişirtmək və bu məsələlərdə ifrata varmaqdır. **3** – Elmsiz olduqları halda ictihad etməyi bacardıqlarını və yalnız özlərinin və həmfikirələrinin doğru yolda olduqlarını iddia etmək. Alimlərə itaəti tam qadağan edirlər, müsəlman alimləri tərk edilir, onlardan elm alınmır, onları cəmaatin gözündən salmağa və onlara qarşı inamsızlıq yaratmağa çalışırlar. **4** – Tövhidin əsası sayılan İsim və Sifətlər tövhidini əhəmiyyətsiz sayırlar. **5** – Onların əksəriyyəti müsəlman ölkələrində yaşayan müsəlmanlarla qeyri müsəlman davranışları (cahil) kimi davranırlar. Onlar öz fırqələrində olmayanlarla İslami davranmağa ehtiyat edirlər. Belə bir müsəlmanın arxasında namaz qılınmaz, salam verməz və almaz, cənazəsində iştirak etməz və s. **6** – Onların əqidəsində olmayana heç vaxt müsəlman demirlər. **7** – Bəziləri öz zəif olmalarından və rəhbərin olmamasından, yaşadıkları ölkənin küfr diyarı olmasından və s. bəhanələr gətirərək saqqalarını qırıxır, topuqdan aşağı geyinir və deyirlər: Burası küfr diyarıdır. **8** – Bu fikirdə olanlar Rafizilər kimi təqiyyə – yalana əl atırlar. İnsanları özlərinə cəlb etmək üçün məşhur İslam alimlərinin adından çox istifadə edirlər. **9** – İnsanları öz tələlərinə salmaq üçün ilk başladıkları mövzu: Namaz qılmayan kafirdir, yoxsa yox? Sözsüz ki, bu sahədə elmi olmayan kimsələri bu cür hiyləgarların aldatması çox asandır. **10** – Özlərinə sərf edən məsələlərdə İbn Bazz, Şeyx Useymin, əl-Albani – *Allah onlara rəhmət etsin* – dəlil gətirirlər. Lakin onlara deyəndə ki, Şeyx sizin əleyhinizə belə deyib. Dərhal: Biz ondan dəlil qəbul etmirik. O, Murciyədir. **11** – Həmçinin əlamətlərindən biri cahilliyi üzr görməzlər. **12** – Zəhiri görünüşləri etibarilə saleh əməl sahibi görünsələr də qəlbləri xəstədir. Buna görə də bir çox müsəlmanlar onların zəhiri görünüşlərinə

aldanaraq: Onlar da Qurandan və hədislərdən dəlil gətirirlər, Onlar Sünnəyə bizdən daha çox əməl edir, saqqal, isbal və s. Peyğəmbər: «Onu tərək et, onun kimi onun dostları vardır ki, sizdən biriniz öz namazını onların namazı yanında, öz orucunu onların orucu yanında kiçik görər. Onlar Qurani oxuyacaqlar, lakin Quran onların boğazlarından aşağı enməyəcəkdir, onlar İslamdan oxun şikardan çıxması kimi çıxacaqlar. Onlar məxluqata verilən sözlərin ən xeyirlisindən Qurani Kərimdən (və hədislərdən) dəlil gətirəcəklər. (danışdıqları zaman çox gözəl danışacaqlar)». Bu kimi vəsflər sizi aldatmasın. **13 – Vəsflərindən biri də daima *NARAZIDIRLAR*.** Zahirən sözlərində və əməllərində din üçün çalışdıqları görünsə də batində dünyanı qəsd edirlər. Bu da onların ağızlarından çıxan bəzi sözlərdən bəlli olur. Çünkü Xəvariclərin ilki olan Zul Xuveysrə də ilk olaraq dünya malına görə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ə etiraz etdi. Bu da onların ən böyük naqisliklərindəndir. Osman – *radiyallahu anhu* - öldürəndən sonra onlar xəzinəyə əllərini uzatdılar. Orada olanlardan biri: Osman – *radiyallahu anhu* - nun adil olmadığından danışsınız, özünüz isə Beytul mala hücum edirsiniz. Sizin həqiqi məqsədiniz isə Beytul mala əl uzatmaqdır. İndikilər də: Gözləri müsəlmanların mallarındadır. **14 – Vəsflərindən biri də** insanları elm əhlindən, elm tələbələrindən çəkəndirməkdir. Bunun üçün də: «Siz təqlid edirsiniz, gedin özünüz oxuyun». Təəccüblü orasıdır ki, onlardan soruşduqda təqlid sayılmır, lakin elm tələbələrindən soruşan kimi: Sən təqlid etdin və s. sözlər deyillər. Bu cahillərə demək istəyirəm ki, dində bəyənilən və bəyənilməyən təqlid deyilən bir şey vardır. ***BƏYƏNİLƏN TƏQLİD:*** Bu şəri hökmlərə çatmaq yollarını bilməyən, onları öyrənməyə gücü çatmayan, o hökmlərin dəlillərini başa düşmək imkanına sahib olmayan üçündür. Bununla belə o, bir muftidən şəri dəlili istəmə haqqına da sahibdir. Çünki dinindən əmin olmaq onun da haqqıdır. ***BƏYƏNİLMƏYƏN TƏQLİD:*** Alimlərdən deyil, müəyyən birini, onun bütün sözlərində və əməllərində təqlid etmək və haqqı sadəcə onda görməkdir. Əhli Sünnə vəl Cəmaat İmamlarının cumhuri dəlili anlamağa incələmə və araşdırma aparmağa gücü çatmayan kimsələrin əqidə və əhkam məsələlərində təqlidini caiz görür. Onlar təqlidin təkfirə mane olan hallardan biri olduğunu ittifaqla qəbul etmişlər. Çünki muqallid cahildir, dəlili və ya hüccəti başa düşməz, bəsirət və başa düşməyi yoxdur. Ona bir hüccət göstərilincəyə və öyrədilincəyə qədər məzurdur. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Ümmətin böyük çoxluğuna görə ictihad caizdir, təqlid də caizdir. Onlar ictihadı hər kəsə vacib görmədikləri kimi, təqlidi də hər kəsə haram görməzlər. Eyni şəkildə təqlidi hər kəsə vacib, ictihadı da hər kəsə haram görməzlər. İctihad, ictihada gücü çatan hər kəs üçün caizdir,

təqlid isə ictihaddan aciz olanlar üçün caizdir. İctihada gücü çatan bir kimsə üçün təqlid caizdir, yoxsa yox? Bu mövzuda ixtilaf vardır. Səhih görüşə görə belə bir kimsənin ictihaddan aciz qaldığı durumlarda təqlidə yönəlməsi caizdir. Bu acizlik ya dəlilin olmamasında və ya ictihad üçün yetərli vaxtın olmamasından ya da dəlilə açıq çatmamasından ola bilər...»⁵⁹. 15 – Təkfir etdikləri elm əhlinin arxasında cəmaat namazını qılmaz, ora gələnləri və cəmaat namazında iştirak edənləri də təkfir edərlər və insanları da onların dediklərinə tabe olmağa, onların dediklərini söyləməyə sövq edərlər.

KÜFR VƏ NÖVLƏRİ

Təkfirçilərin azmalarına ən böyük səbəb küfr məsələlərini bilməmələri olmuşdur. Bu məsələdə cahil olduqları üçün insanları sağa-sola təkfir edirlər. İbn Ömər - *radıyallahu anhu* – deyir ki: «Onlar kafirlər barəsində nazil olan ayələri möminlərə qarşı tətbiq edirlər»⁶⁰.

Dildə küfr – örtmək, gizlətmək deməkdir. Zirehini libasının altına geyərək gizlədənə «**QAD KƏFƏRA DƏRAHU**» – zirehini gizlətdi deyilir. Silahını paltarının altından bağlayaraq gizlədən adam. Burada söhbət həqiqətin gizlədilməsindən getdiyi üçün imanın əks mənasını verən küfr kəliməsi işlədilmişdir. İbni Əsir – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Küfrün əsl bir şeyi örtməkdir. Bu baxımdan da əkinçilər Kuffər (kafir) adlandırılır. Çünki onlar buğdanı torpaqla örtüklərinə görə. Buğdanı torpaqda gizlədən. Yəni torpağı yarıb buğdanı ora qoyub, üstünə torpaq örtən kafirdir. Həmin əkinçi lüğəti mənada kafir sayılır». Kafir ona görə kafir sayılır ki, onun qəlbini küfr örtmüşdür.

İstilahi mənası – İmanı tamamlayacaq bir şeyi inkar etmək deməkdir. Öyrənilməsi zəruri olan qəti şəkildə ifadə edilən vacib və yaxud haram bir hökmü inkar etmək. Şəhadət Kəliməsinin sübuta yetirdiyi mənanı inkar etmək kimi bir kafirlikdir. Namazı vacib olduğunu, faizin haramlığını inkar etmək və s.

Küfr sözü bəzən İslamdan çıxaran, bəzən də İslamdan çıxarmayan kimi iki mənaya əsaslanır. İmanın dərəcələri olduğu kimi küfrün də öz dərəcələri, bölmələri vardır. Küfrün iki növü vardır.

1. **BÖYÜK KÜFR** – əbədi Cəhənnəmə aparan, imandan uzaqlaşdıran, imanı tamamlayacaq əsasları və ya onlardan hər hansısa birini inkar etməkdir. Beş qismə ayrılan böyük küfr özünü etqadda, sözdə və yaxud da əməldə göstərir. İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki, böyük küfrün 5 qismi var: «Yalanlamaqla küfrə düşmək, təsdiq etməklə

⁵⁹ Məcmuu Fətava 10/203.

⁶⁰ Fəthul Bəri 12/282.

yanaşı təkəbbürlük etmək, üz döndərmək küfrü, şəkk küfrü, nifaq küfrü». Həkəmi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki, böyük küfr 4 qismdən qırağa çıxmır: «Cəhalət və təksib küfrü, cəhd etmək küfrü, inadkarlıq və təkəbbürlük küfrü, nifaq küfrü».

Bütün bu alimlərin dediklərinin bir yerə cəm etsək, təkrarları silməklə görürük ki, böyük küfr 9 qismə bölünür. Onlar mənə etibarı ilə bir-birinə yaxın olduğundan biz onları bir neçə qismə aid edə bilərik. Bir qismdə bir neçə adı bir yerə cəm etmək olar. Məs: İnkər etmək, yalan, cahillik bunlar arasında mənə etibarı ilə yaxınlıq var. İnsan inkər edir, çünki o hökm barəsində cahildir. Onlar 3 də bir mənaya cəm olunur. Həmçinin təkəbbürlük, inadkarlığı da bir mənada cəm edə bilərik. Bununla da 9 qismi 6 qismə cəm etmək olar. 1) İnkər etmək və yalanlamaq (cahillik də bura daxildir). 2) Cəhd göstərmək. 3) İnadkarlıq və təkəbbürlük. 4) Nifaq. 5) Üz döndərmək. 6) Şəkk küfrüdür.

1) **YALANLAMAQLA KÜFRƏ DÜŞMƏK** (*təqzib küfrü*) – İnkər etmək və yalanlamaq (cahillik də bura daxildir) küfrü: Peyğəmbərlərin yalançılığına, həqiqəti olduğundan fərqli olaraq göstərdiklərinə, Uca və Böyük olan Allahın halal və haram etdiyinin əksinə olaraq əmr və qadağalar etdikləri kimi boş və yalan iddialara əsaslanmaq, qəbul etmək bu qəbildəndir. İmam Bəğavi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «İnkər küfrü Allahı əslən tanımır, onu etiraf etmir, artıq ona küfr edir». Təqzib küfrü isə, İbn Qeyyimin – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «O, Peyğəmbərləri yalan saymağı etiqad edir». Burada olan yalan saymaq Peyğəmbərləri inkər etməkdir. Təqzib, cahil, inkər baxmayaraq ki, ayrı-ayrı sözlərdir, lakin 3-ü də bir mənada cəm olur. O, da inkər etməkdir. Rağib – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Dilin inkarı qəlbin inkarından irəli gəlir. Dildə insanın yalan sayması qəlbində həmin şeyin yalan saymasıdır. Dildə tələffüz olunan, qəlbə əmələ gələn yalandır. Artıq qəlb etiqad etdikdə dil onu tələffüz edir. İnkər etmək, bilməyin əksidir. Yalanın, inkarın yaranma səbəbinə qayıdanda görürsənki bu cahilliyə qayıdır. İnsan cahillikdən, bilməməzlikdən həmin şeyi yalan sayır». İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bu küfr bu gün kafirlərdə çox azdır». Həqiqətəndə bu sözdə haqq var: Kafirlər heç də Allahı, Peyğəmbəri inkər etmirlər. Bu gün bu kafirlərdə olan küfr inadkarlıq, təkəbbürlük, cəhd görsədmək küfrüdür. **«Allaha qarşı yalan uydurub düzəldən** (Allaha şərik qoşan), **özünə haqq** (Quran və Peyğəmbər) **gəldikdə onu təqzib edən kəsdən daha zalim kim ola bilər? Məgər kafirlər üçün Cəhənnəmdə yer yoxdur?** (Əlbəttə vardır! Niyə bunu dərk etmirlər)». (əl-Ənkəbut 68). **«Kitabı və Peyğəmbərimizə göndərdiklərimizi yalan hesab edənləri mütləq biləcəklər»**. (əl-Mumin 70). **«O, gün hər ümmətdən ayələrimizi təqzib edənləri dəstə-dəstə yığılır. Sonra**

onlar bir yerə cəm edilib məşhərə sürüklənərlər. Onlar (haqq-hesab yerinə) gəlib çatdıqda Allah buyurar: *Ayələrimi anlamadığınız halda onları yalanmı hesab edirdiniz? Yaxud siz (dünyada) nə edirdiniz?»*. (ən-Nəml 82-83).

2) CƏHD GÖSTƏRMƏK (CUHUD) KÜFRÜ - Haqq bəyan edildiyi halda cəhd görsədmək, ondan yayınmaqdır. Bəğavi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Cəhd odur ki, Allahı qəlbində bilir. Bilirki yaradan Allahdır, Peyğəmbər haqdır, din haqdır, lakin dili ilə tələffüz etmir. Qəlbi etiqad etdiyi halda, dili ilə onu etiraf etmir». İbn Əsir – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «O, Allahı qəlbi ilə tanıyır, lakin dili ilə onu iqrar etmir». Həkəmi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Əgər insan bildiyini, haqqı gizlətsə, onun küfrü gizlətmək küfrü olur». **«Kitab verdiyimiz şəxslər onu (Muhəmmədi) öz oğullarını tanıdıqları kimi tanıyırlar.** (Buna baxmayaraq) **onların bir qismi şübhəsiz ki, həqiqəti bilə-bilə gizlədir»**. (əl-Bəqərə 146). İmam Bəğavi və İbn Əsir – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «İblisin küfrü bu küfrə dəlalət edir. İblis bildiyi halda, dili ilə iqrar etmədi». İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Həqiqi mənada İblis dili ilə iqrar etmişdi. O zaman ki, Alla ona möhlət verəndə dedi ki: «Ya Rəbbim! Mənə Qiyamətə qədər möhlər ver». İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – bu küfrü təkəbbürlük qisminə aid edir.

CUHUD KÜFRÜ 2 QİSMİDİR: 1) Mütləq küfr: Allahın Rububiyyətini inkar etmək, Allahın nazil etdiklərindən hər hansı bir şeyi inkar etmək və yaxud Peyğəmbərlərin göndərilmələrini inkar etmək mütləq küfrdür. 2) Müəyyən küfr: İslamın fərz olan ərkanını cəhd edib yalan saymaq, üz döndərmək və yaxud haramın halal olmasını, Allahın və Peyğəmbərin xəbərlərindən birini yalan saymaq.

3) TƏSDİQ ETMƏKLƏ BƏRABƏR ÜZ ÇEVİRMƏK (İNADKARLIQ) VƏ YA TƏKƏBBÜRLÜK ÜZÜNDƏN İNKAR ETMƏK KÜFRÜ – «Onlar: Sənə rəzil (səfil, yoxsul) adamlar tabe olmuşkən, biz sənə imanmı gətirəcəyirk? dedilər». (əş-Şüəra 111) ayəsində Allahın Nuh – *əleyhissəlam* – la əlaqədar bildirdiyi kimi haqq əhlini öz təkəbbürlərindən və onları aciz görmələrindən istifadə etməklə təhqir edərək Peyğəmbərin gətirmiş olduğunu haqq olduğunu bildikləri halda itaət etməyə razı olmamaları, üz çevirmək şəkilində üzə çıxan küfrdür. İnadkarlıq odur ki, insan bir şeyi tanıyır ancaq onu qəbul etməkdən üz döndərir. Buna misal olaraq Əbu Talibin küfrünü göstərmək olar. Çünki Əbu Talib Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in haqq olduğunu bilir və iqrarda edirdi. Ancaq yenədə öz qövminin sözlərinə görə inadkarlıq edib üz döndərdi. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – ə tabe olmadı. Bununlada onun küfrü inadkarlıq küfrü sayılır.

İmam Bəğavi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «İnadkarlıq küfrü, insan Rəbbini qəlbi ilə tanımasıdır. Onu dili ilə də etiraf etməsidir. Yalnız və yalnız ona əməl etməməsidir». Bu günlərdə də çox insanların halı belədir. Görürük ki, dili ilə iqrar edir, qəlbi ilə tanıyır, lakin əməl etmir. Biz ona demirik ki, o insan kafirdir. Xüsusi hökm üçün şərtlərin və manelərin qaldırılması lazımdır. O, insan dünyasını dəyişməyə qədər. Çünki Əbu Talib bu qismə aid edilməsi, onun kafir kimi sona çatması və ölməsinə görə idi. Ölümündən sonra bilindiki artıq kafir əhlidir. Səid b. Musəyyibin atası deyir ki, Əbu Talib ölüm anında ikən Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – onun yanına gəldi. Onun yanında Əbu Cəhl ilə Abdullah b. Əbu Umeyyə b. Muğirə də var idi. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ey əmi! Lə İləhə İlləllah – kəlməsini de ki, bununla Allah yanında sənənin lehinə şəhadət edim». Əbu Cəhl və Abdullah b. Əbu Umeyyə b. Muğirə də: «Ya Əbu Talib! AbdulMuttalibin millətini tərk mi edirsən?» dedilər. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – sözünü əmisinə deməkdə davam edirdi. Onlar da öz sözlərini deməkdə davam edirdilər. Nəhayət Əbu Talibin onlara söylədiyi son söz: «AbulMuttalibin milləti üzərindəyəm!» oldu və: «Lə İləhə İlləllah» deməkdən çəkindi. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Yaxşı bil ki, Allaha and olsun ki, qadağan olunanadək sənənin üçün Allahdan bağışlanma diləyəcəyəm». Bundan sonra Allah ayə nazil etdi: **«Müşriklərin Cəhənnəmlik olduqları (müsəlmanlara) bəlli olduqdan sonra, onlarla qohum olsalar belə, Peyğəmbərə və iman gətirənlərə onlar üçün bağışlanma diləmək yaraşmaz»**. (ət-Tövbə 113). «(Ya Məhəmməd!) Şübhəsiz ki, sən istədiyini doğru yola yönəldə bilməzsən. Amma Allah dilədiyini doğru yola salar. Doğru yolda olacaq kəsləri (öz əzəli elmi ilə) daha yaxşı o bilir». (əl-Qəsəs 56). Başqa rəvayətdə Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ey əmi! Lə İləhə İlləllah – kəlməsini de ki, bununla Allah yanında sənənin leyhinə şəhadət edim». Əbu Talib: «Qureyşin məni ayıblaması və haqqımda: «Əbu Talib bunu ancaq qorxudan dedi!» demələri olmasaydı, onu deyib sənə məmnun edərdim»⁶¹.

İbn Əsir – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «İnadkarlıq küfrü insanın qəlbi ilə bilməsi və dili ilə deməsidir. Yalnız və yalnız üsyançılıqla və yaxud həsədə görə onu etməməsidir. Bu da Əbu Cəhlin və onun misalında olurlar kimidir. Çünki onlar Allahın Rəbb olduğunu, Peyğəmbərin də haqq olduğunu bilirdilər. Lakin onlara nifrət etməklə, həsəd aparmaqla tabe olmadılar». İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – inadkarlıq küfrünün təfsir edərkən deyir ki: «Təkəbbürlük və üz

⁶¹ Müslim.

döndərmək küfrü, inadkarlıq küfrü kimidir. O, da İblisin küfrü kimidir. Çünki İblis küfrünü Allahın əmrini inkar etdiyindən, təkəbbürlüyündən və itaətdən üz döndərməsi ilə üzə çıxmışdır. **«Biz mələklərə: «Adəmə səcdə edin! Dedikdə İblisdən başqa hamısı səcdə etdi. O, lovğalanaraq imtina etdi və kafirlərdən oldu».** (əl-Bəqərə 34). Onun küfrü təkəbbürlük, üz döndərmək küfrüdür. Allahın haqq olduğunu bilir, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in sadq olduğunu bilir, lakin təkəbbürlüyünə görə ona tabe olmur. Kafirlərin küfrü budur. Onlar bunu dilləri ilə etiraf edirlər, onlar bunu kitablarında oxuyurlar, lakin onların Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – tabe olmamaqlarına səbəb onların təkəbbürlükləridir. Bu günlərdə görürsən ki, bir qrup insanlar var ki, özünün mədəniyyət səviyyəsini, dünya, yaşayış səviyyəsini başqa insanlardan üstün görür. Öz aqlını onlardan üstün sayır. Onu dəvət edəndə istehza ilə deyir ki: «Mən filankəslərlə bir yerdəmi səcdə edəcəyəm?».

Keçmiş ümmətlərin çoxu beləcə inkar edib üz çevirmişdilər. **«...Siz də bizim kimi adi bir insansınız. Bizi atalarımızın ibadət etdikləri bütərlərdən döndərmək istəyirsiniz...».** (İbrahim 10) ayəsində olduğu kimi uca Allah onların hekayəsini bizə xəbər verir. **«Möcüzələrimizin həqiqiliyinə daxilən möhkəm əmin olduqları halda haqsız yerə və təkəbbür üzündən onları inkar etdilər. Bir gör fitnə-fəsad törədənlərin axırı necə oldu!»** (ən-Nəml 14). **«Bildikləri (Peyğəmbər) gəldikdə isə ona inanmadılar. Allah kafirlərə lənət etsin».** (əl-Bəqərə 89). **«Həqiqətdə isə onlar səni yalançı hesab etmirlər** (ürəklərində sənin həqiqi Peyğəmbər olduğunu yaxşı bilirlər)». (əl-Ənam 33).

4) ŞÜBHƏ (ŞƏKK) ETMƏK KÜFRÜ – İnsandan tələb olunan şey Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – in gətirdiyinə şəksiz, şübhəsiz əminliklə itaət etmək olduğu halda, tərəddüd edərək nə onu təqzib etməsi (yalanlaması), nə də təsdiq olmadan yaranan küfr formasıdır. Kim Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – in gətirdiyinin haqqın əksi ola biləcəyini etiqad edərsə bu şübhəsi onu küfrə salmış olar. Şəkk yəqinin ziddidir. Şəkk insanın Allahın əmrlərindən birinə şəkk etməsidir. Məs: Allaha, Mələklərinə, Peyğəmbərinə, kitablarına iman gətirir, axirətə və ya qəza və qədərə iman gətirmir (inanmır). **«Kafir kimsə özünə zülm etdiyi halda bağına girib: Bu bağın nə vaxtsa yox olacağını güman etmirəm. Qiyamətin də qopacağını zənn etmirəm...».** (əl-Kəhf 32-42). **«Möminlər yalnız Allaha və Peyğəmbərinə iman gətirən və iman gətirdikdən sonra heç bir şəkk-şübhəyə düşməyənlərdir».** (əl-Hucurat 15). Qadi İyad – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Kim ki Quranı alçaldarsa, yaxud Quran yazılı müshafları alçaldarsa, onlardan bir şeyi söylərsə, ondan bir şeyi inkar edərsə, onu yalan sayarsa, ondan bir

hissəsini yalan sayarsa, Allahın hökmlərindən birini açıq-aşkar inkar edərsə, Peyğəmbərdən gələn xəbərləri inkar edərsə, Allahın isbat etdiyini inkar edərsə, inkar etdiyini isbat edərsə bu baxımdan onun bu barədə elmi var və yaxud şəkk edərsə Əhli Sünnənin icmasına görə bu insan artıq kafir olar».

5) ÜZ ÇEVİRMƏK KÜFRÜ – Bu bir kimsənin təsdiq və ya təkzib etmədən Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in gətirdiyi haqdan qulağını və qəlbini çevirməsi, Onu dost saymamaqla bərabər, Ona düşmənçilik də bəsləməməsi, lakin dinləməkdən də çəkinməsidir. Beləcə haqqı tərək edər, əməl etməyi kimi öyrənməzdə. Haqdan danışılan yerdən də qaçar. Bu şəkildə bir dəfə üz çevirməklə küfrə düşər. İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «İrad küfrü insanın üz döndərməsidir. Onu yalan saymır, onu təkzib etmir».

6) NİFAQ KÜFRÜ – Bu bir kimsənin zahirən özünü Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ə tabe olduğunu göstərməklə bərabər, qəlbən Ona qarşı çıxması, Onu inkar etməsidir. Belələri özlərini iman sahibləri kimi göstərərək küfrlərini gizlədirlər. **«İnsanlar içərisində elələri də var ki, iman gətirmədikləri halda: Biz Allaha və Qiyamət gününə iman gətirdik – deyirlər».** (əl-Bəqərə 8). İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Nifaq küfrü əsas yalan üzərindədir. Çünki münafiqin zahiri özünün sirrində olana müxalif çıxır. Bu da yalandır. Çünki yalanın lüğəti mənası insan bir şeyi izhar edir, haqqın ziddini inkar edir. Onlar dili ilə iqrar edir, ancaq qəlbə ilə etiqad etmir». İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Nifaqın insanda yetişməsi 2 budaq üzərində olur. 1 - Budaq onun yalandır. 2 - Budaq isə riyadır. Onların hər ikisinin çıxması ayrı-ayrı gözlərdəndir. 1-ci onun gözüünün zəif olması (haqqı görməmək mənasındadır). 2-ci zəifliyi onun əzəmətinin zəif olmasıdır. Əgər bu 4 ərkan insanda tamamlanarsa, yalan, riyə, haqqı görməmək və əzəmətin zəif olması onda artıq nifaq baş qaldırmağa başlayar».

NİFAQ KÜFRÜ 2 QİSMDİR: Onlardan biri böyük, digəri isə kiçikdir. Böyük nifaq: İslamdan çıxaran küfrdü. İmanı izhar etmək, küfrü isə gizlətməkdir. Bu da Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in vaxtında münafıqların sifəti idi. Onlar imanı izhar edir, ancaq qəlbində isə küfrü gizlədirdilər. **«Əlbəttə münafıqların yeri Cəhənnəmin ən alt təbəqəsidir».** (ən-Nisa 145-146). Kiçik nifaq: Hansı ki, insanı kafir etmir, millətdən çıxardmır. Bu da əməldə insanın yalan danışması, vədinə xilaf çıxması, xəyanət etməsi və s. münafıqların əlamətləridir.

KÜFRÜN – ŞİRK, ZÜLM, FİSQ KİMİ İŞLƏDİLMƏSİ - Əgər küfr, zülm, fasiqlik iki qismə ayrılırsa Qurani Kərimdə küfr sözü həm şirk, həm zülm, həm fasiqlik kimi də gələ bilər. Burada olan küfr həm İslamdan

çıxardan şirk, zülm, fisq ola bilər, həm də İslamdan çıxarmayan şirk, zülm, fisq ola bilər.

BİRİNCİ - Qurani Kərimdə küfrə şirk deyilməsi. Bu şirk dindən çıxaran şirkdir. Allah Kəhf surəsinin 32-42 ayərində biri mömin, digəri kafir iki kimsə barəsində danışır. **«Kafir kimsə özünə zülm etdiyi halda bağına girib: Bu bağın nə vaxtsa yox olacağını güman etmirəm. Qiyamətin də qopacağını zənn etmirəm... Onunla söhbət edən (mömin) yoldaşı belə dedi: Əvvəlcə səni (atan Adəm) torpaqdan, sonra bir qətrə sudan (mənidən) yaratmış, daha sonra səni adam şəklinə salmış Allaha küfr (inkar) edirsən... Beləliklə (gecə göydən gələn bir ildırım vasitəsilə) onun (bağının) meyvəsi (bütün var-dövləti) tələf edildi. (Səhər o, kafir bağa gəldiyi zaman onu bu vəziyyətdə görüb) bağa qoyduğu xərcə görə (peşmançılıqdan) əllərini ovuşdurmağa başladı. Bağın talvarları yerə çöküb viran qalmışdı. O: «Kaş Rəbbimə heç kəsi şərik qoşmayaydım!» deyirdi. (əl-Kəhf 32-42).** Bu kimsə inanmırdı ki, onun bağı dağıla, yerlə yeksan ola, Qiyamət nə vaxtsa qopa. Bütün bunlarda şəkk edirdi. Allah onun bu küfrünü şirk olaraq adlandırdı. Təbəri, Qurtubi – *rahmətullahi aleyhi* – bu ayənin təfsirində deyirlər ki: **«Kaş Rəbbimə heç kəsi şərik qoşmayaydım!» deyirdi.** Lakin dostu ona küfür etdin demişdi». Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bizimlə onların arasında (vuruşmağımıza mane olan) əhd (səziş) namazdır. Kim namazı tərk edərsə kafir olar»⁶². Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kişi (qul) ilə şirk və küfr arasında namazı tərk etməkdən başqa bir şey yoxdur. Qul namazı buraxdığı zaman heç şübhəsiz ki, şirkə (küfrə) düşmüş olur»⁶³. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Küfr ilə iman arasında namazı buraxmaq vardır»⁶⁴. İmam Nəvəvi – *rahmətullahi aleyhi* – bu hədislərin şərhində deyir ki: «Hərdən şirk və küfr bir mənaya itlaq oluna bilər. Həmçinin onların arasında fərq də olur».

İKİNCİ - Qurani Kərimdə küfrə zülm deyilməsi. Bu zülm dindən çıxaran zülmüdür. **«O, gün zalım (küfrə düşməklə özünə zülm edən) əllərini çeynəyib deyəcəkdir: Kaş ki, mən Peyğəmbər vasitəsilə (özümə) doğru bir yol tutaydım».** (əl-Furqan 27). İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Şəkk yoxdur ki, burada olan zalım kafirdir. O, Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – iman gətirmədi». Təbəri – *rahmətullahi aleyhi* – öz təfsirində deyir ki: «Ayə Uqbə b. Əbu Muayti haqqında nazil

⁶² Səhih Tirmizi 2623, Səhih İbn Məcə 891.

⁶³ Müslim 82, Əbu Davud 4678, Tirmizi 2620, İbn Məcə 1078, əl-Albani «Səhihul Cəmius Səğir» 2848,5388.

⁶⁴ Tirmizi 2618, əl-Albani 2849.

olmuşdur. Bu kimsə Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – iman gətirdikdən sonra dostu Ubey b. Xələf (müşrik idi) ona deyir ki, əgər sən Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – iman gətirsən mənim üzüm sənə haramdır. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in dinindən dönərək dostu Ubey b. Xələfin yoluna düşür». «(Sən Quran oxuyanda) onlar sənə qulaq asdıqları zaman nəyi dinlədiklərini və zalimlərin öz aralarında gizli-gizli danışb: Siz ancaq ovsunlanmış bir adama uydunuz! **Dediklərini də bilirik**». (əl-İsra 47). Bu ayədə olan zülm küfr mənasındadır. «**Kafirələr zalimlərdir**» (əl-Bəqərə 254). Ayəsində olduğu kimi kafirləri zalım deyə isimləndirmişdir.

Başqa ayələrdə Allah ona asi olanları zalım adlandırır. Lakin burada zalımlıq dindən çıxaran zülm deyildir. Kiçik zülmüdür. Allahın Peyğəmbəri Yunus – *əleyhissəlam* - belə deyir: «**Pervərdigara! Səndən başqa heç bir tanrı yoxdur. Sən pak və müqəddəssən! Mən isə həqiqətən zalimlərdən olmuşam**» deyib dua etmişdi» (əl-Ənbiya 87). Allah dostu Adəm – *əleyhissəlam* - belə dedi: «**Adəm və Həvva: «Ey Rəbbimiz! Biz özümü zülm etdik**» (əl-Əraf 23). Allahın kəlimi Musa – *əleyhissəlam* - belə dedi: «**Ey Rəbbim! Şübhəsiz ki, mən özüm-özümə zülm etdim**» (əl-Qəsəs 16). Bu zülm küfr mənasında olan zülm deyildir. Mərvazi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Burada olan zülm, kafirə də zalım kimi itlaq olunur, asi müsəlmanlara da zalım kimi itlaq olunur. Kafirlərə nisbət olunan zülm, İslamdan çıxaran zülmüdür. Lakin müsəlmanlara itlaq olunan zülm isə, İslamdan çıxartmayan zülmüdür. Burada zülmün küfrə aid olduğu və zülmün müsəlman asilərə aid olduğu bilinir».

ÜÇÜNCÜ - Qurani Kərimdə küfrə fasiqlik deyilməsi. Allah fasiqi də kafir deyə isimləndirmişdir. Allah ayədə buyurur: Allah İblis haqqında buyurur: «**O, öz Rəbbinin əmrindən çıxdı (fasiq oldu)**» (əl-Kəhf 50). İmam Mərvazi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «İblisin bu fisqi küfrə gətirib çıxartdı. İblisin etdiyi fisq küfür oldu. Ayə onu görsədir ki, Qurani Kərimdə küfr kimi itlaq olunan sözlər çoxdur». «**Allah bu məsələ bir çoxlarını (fasiqləri) düz yoldan azdırır, bir çoxlarını isə doğru yola aparır. O, kəslər ki, Allahla əhd bağladıqdan sonra onu pozarlar**» (əl-Bəqərə 26-27). «(Ya Məhəmməd!) **Biz sənə açıq-aydın dəlillər göndərdik, onları yalnız fasiqlər inkar edərlər**» (əl-Bəqərə 99).

Bu kimi ayələr Qurani-Kərimdə çoxdur. Allah mömini də fasiq olaraq isimləndirir. Allah ayədə buyurur: «**Ey iman gətirənlər! Əgər bir fasiq sizə pis bir xəbər gətirsə, dərhal onun doğruluğunu yoxlayın, yoxsa bilmədən bir qövmə pislik eər, sonra da etdiyinizə peşman olarsınız**» (əl-

Hucurat 4). Bu ayə əl-Həkəm b. Əbil As haqqında nazil olmuşdur⁶⁵. Burada olan fasiq (kafir) mənasında olan fasiq kimi deyildir. Allah buyurur: **«İsmətli qadınlara zina isnad edib, sonra dörd şahid gətirə bilməyən şəxslərə səksən çubuq vurun və onların şəhadətini heç vaxt qəbul etməyin. Onlar sözsüz ki, əsl fasiqlərdir»** (ən-Nur 4). Burada fasiq asilik kimi itlaq olundu. Fisq sözü Qurani Kərimdə həm asilik kimi, həm də küfr kimidə gələ bilər. **«Həmin aylarda həcc ziyarəti vacib olan şəxsə həcdə olarkən qadınla yaxınlıq, söyüş söyüb pis sözlər danışmaq (fasiqlik etmək), dava-dalaş etmək yaraşmaz»** (əl-Bəqərə 197). Bu ayədə fasiqlik (küfr mənasında) olan fasiqlik kimi deyildir.

DÖRDÜNCÜ - Cəhalət (bilməməzlik) də iki növlüdür. Bunlardan birisi küfr cəhalətdir ki, ayədə Allah bu haqda buyurur: **«Sən bağışlama yolunu tut, yaxşı işlər görməyi əmr et və cahillərdən üz döndər»** (əl-Əraf 199). Digəri isə küfr olmayan cəhalətdir ki, bu haqda Allah buyurur: **«Allah yanında yalnız o, kəslərin tövbəsi qəbul olunar ki, onlar nadanlıq ucundan (bilmədən) pis bir iş gördükdən sonra dərhal tövbə edərlər»** (ən-Nisa 17).

ŞİRK VƏ KÜFR ARASINDA OLAN FƏRQ - Allah bəzi şirkə küfr və küfrə şirk deyirsə, onların arasında olan fərqlərə görə alimlər ixtilaf etmişdilər. Bəziləri qeyd edirlər ki, onlar arasında heç bir fərq yoxdur. Şirk küfrdür, küfrdə şirk. Əbu Bəkr əl-Asan – *rahmətullahi aleyhi* – şirkün küfr olduğunu deyən alimlərdəndir. O, deyir ki: «Kim ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in risaləsini inkar etsə, ondan üz döndərsə artıq müşrikdir: **«Şübhə yoxdur ki, Allah Özünə şərik qoşanları əfv etməz, amma istədiyi şəxsin bundan başqa olan günahlarını bağışlayar...»** (ən-Nisa 48). **«Allah ona şərik qoşmağı bağışlamaz. Bundan başqa olan günahları isə istədiyi şəxsə bağışlayar»**. (ən-Nisa 116). Əgər Yəhudi və Nəsrənilərin küfrü şirk olmasaydı, onda gərək Allah onları bağışlayardı. Ayə buna dəlalət edir: **«Bundan başqa olan günahları isə istədiyi şəxsə bağışlayar»**. Əbu Hələlə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Küfr günahların bir hissəsinə aid edilən sözdür. Qurani Kərimdə və Sünnədə Allah və Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – bəzi günahları küfr kimi adlandırır. Allaha şərik qoşmaq, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – i inkar etmək, Allahın hansısa halalını haram, haramını da halal etmək bunlar hamısı küfrdür. Bu baxımdanda şirk bunun içərisinə daxil olur. Küfr və şirk arasında olan fərq - küfrün şöbələri çoxdur və onun şöbələrindən biri də, şirkdir». Küfr ümumdür,

⁶⁵ Bu əsəri Suyuti «Əsbabun-Nuzul» 180 isimli kitabında əl-Vəlid b. Ukbə haqqında nazil olduğunu zikr etmişdir. Heysemî «Məcmuul Zəvaid» 7,109, Əhməd və Təbərani.

şirk isə xüsusi. Hər bir günah küfr adlandığı kimi, şirk də küfrün şəbələrindən biridir. Bu baxımdan da, küfr ümumdür, şirk isə xüsusi. İmam Nəvəvəi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Şirk və küfr hərdən bir şeyə dəlalat edə bilər. O da Allaha küfür etməkdir. Həm şirk, həm də küfr buna aiddir. Hərdən də onlar arasında ayrılıq olur. Əgər şirk və küfr ayrı-ayrı gələrsə onda küfr küfrdü, şirk isə Allahdan başqasına ibadət etmək və yaxud Allahdan başqasına ibadətin haqq olduğunu etiraf etməkdir». İbrahim Ruheyli – *Allah onu qorusun* - bu məsələdə Racihi olan görüşü gətirir: «Küfr ümumdür, şirk isə xüsusi. Hər bir müşrik kafirdir, hər bir kafir isə şərt deyil ki, müşrik olsun. O ki, qaldı Əbu Bəkr əl-Asan – *rahmətullahi aleyhi* – nin dəlilinə - İbrahim Ruheyli – *Allah onu qorusun* - deyir ki: «Bu o, demək deyil ki, onların küfrü mütləq şirk olmalıdır. Çünki Allah: **Bundan başqa olan günahları isə istədiyi şəxsə bağışlayar** - lakin küfür şirkdən yuxarıdır. Yəhudi və Nəsrənilərin küfrləri şirk idi. Küfr və şirk yuxarıdır.

KÜFR VƏ NİFAQ ARASINDA OLAN FƏRQ - Lüğəti mənası – Nəfaqdan törənmişdir. Nəfaq yerin içində gizlənən tunel mənasındadır. Nifaqın bu cür adlanmasına səbəb münafiqin küfrünü gizlətməsi və onu göstərməməsidir. Bir görüşə görə də bu kəlimə tarla şüanının yuvası mənasına gələn **NAFİKAUL YƏRBU**-dan törənmişdir. Çünki bu yuvanın üstü yer üzünə eyni səviyədədir. Altda isə gizli bir çuxur vardır⁶⁶. İstilahı mənası – Nifaq batinin zahirə müxalifətidir. Açıqdan söylənən sözlərin və əməllərin qəlbəki inancın tərsi, ziddi olmasıdır. İslamı və xeyri açıq çıxarmaq, küfrü və şərri gizlətməkdir. Yəni qəlbən inanmadığı və rədd etdiyi halda zahirdə Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – in gətirmiş olduğu şeylərə uyduğunu göstərməkdir. Münafiq imanı açıqlayan, küfrü isə gizlədəndir. Münafiq – sözü əməlinə, içi də çölünə zidd olan kimsədir. O, İslama bir qapıdan girər, digər qapıdan çıxar. Zahirən imana girər, batinən ondan çıxar⁶⁷. **«İnsanlardan bəziləri də vardır ki, inanmadıqları halda Allaha və axirət gününə inandığı deyirlər»**. (əl-Bəqərə 8). İbn Əsir – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «(İslamı) imanı izhar edib, küfrü isə özündə gizlətməkdir. Bu da artıq nifaq sayılır». İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Dili ilə imanı izhar edir, qəlbində isə Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in nübuətini, Quranı təkzib edir».

Küfr ilə nifaq arasında olan fərq: Kafir küfrə etiqad edir, küfrdə izhar edir. Münafiq isə küfrə etiqad edir, İslamı isə izhar edir. Bu baxımdan küfür ilə nifaq arasında birləşmə və ayrılıq var. Birləşmə odur ki, hər ikisi

⁶⁶ Lisanul Arab 10/358, Tacul Arus s. 463, Mufrədatul Quran s. 819.

⁶⁷ Lisanul Arab 10/359, İbn Teymiyyə «İman» s. 284.

də küfrü qəlbində etiqad edirlər. Bu məsələdə nifaq ilə küfür cəm olunur. Ayrıldıqları məsələ isə: kafir zahirdə də küfrü izhar edir, münafiq isə zahirdə İslamı izhar edir. **«İnsanlardan bəziləri də vardır ki, inanmadıqları halda Allaha və Axirət gününə inandığı deyərler»**. (əl-Bəqərə 8). **«Əlbəttə münafıqların yeri Cəhənnəmin ən alt təbəqəsidir»**. (ən-Nisa 145-146). İbn Abbas - *radıyallahu anhu* – deyir ki: «Onların Cəhənnəmin ən aşağı təbəqəsində əzab çəkmələrinə səbəb çox şiddətli küfür etmələridir». Kafir küfrü etiqad edir və izhar da edir. Münafiq isə malını, canını qorumaqdan ötrü küfrü etiqad edir, imanı isə izhar edir. Bu da şiddətli küfr sayılır. Dəhhaq – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Cəhənnəmin ən yuxarı təbəqəsində Muhəmmədin ümmətindən asi olanlar olacaqdır. Onlar Cəhənnəmin ən yuxarı hissəsində müəyyən müddət öz əzablarını çəkib sonra isə Cənnətə daxil olacaqlar. Onlardan aşağı **2-ci** təbəqədə Nəsrənilər, **3-cü** təbəqədə Yəhudilər, **4-cü** təbəqədə Əshabiunlar, **5-ci** təbəqədə Məcusilər, **6-cı** təbəqədə müşrik ərəblər, **7-ci** təbəqədə isə münafıqlar olacaqlar».

İNSANIN MÜRTƏD OLMASI 3 ŞEY ÜZƏRİNDƏ CƏM OLUR -

1) Etiqadlar. 2) Əməllər. 3) Sözlər. Çünki küfrün 6 qismini edən kimsə kafir olur. Onların etiqadla, əməllə, sözlə bağlı olanı da var.

ETİQADDA OLAN KÜFR – Sələflər qəlbin küfrünü çox zaman etiqad ilə bağlayırlar. Çünki etiqad (əsas) insanın qəlbində mühüm olandır. Əgər insan küfrə etiqad edirsə (qəlbə), zahirən İslamı izhar etsə belə o artıq kafirdir. Alimlər deyirlər ki: «Zahirdə saleh olan batində də salehdir, qəlbində saleh olmayan kimsə zahirə də biruzə verir. Əbu Abdullah ən-Numan b. Bəşir – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «... Həqiqətən də insan bədənində elə bir ət parçası var ki, əgər o, islah olarsa bütün bədən islah, əgər xəstə olarsa bütün bədən xəstə olar. Həqiqətən o, qəlbdir»⁶⁸. İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Qəlbin bu cür olması onun bədənə əmri olmasına görədir. Əmirin düzəlməsi ilə ətrafdakılar da düzəlir. Əmirin pozulması ilə ətrafdakıların da pozulması üzə çıxır»⁶⁹. Ona görə də əgər insan qəlbində kafirdirsə bu onun zahirinə də çıxacaqdır, Xristinalar və Yəhudilər kimi. Zahir ilə batin arasında birləşmə vardır.

Belə bir söz vardır: Küfr yalnız etiqaddadır – bu sözün nə qədər doğru olub-olmadığına baxaq. Baxır bu sözə hansı tərəfdən yaxınlaşıyıq? Bu sözü həm Əhli Sünnə işlədib, həm də Əhli bidət. Əhli Sünnə bu sözü deyəndə nə qəsd edir? Əgər bir kimsə Qurani mürdar yerə atırsa, cırırsa,

⁶⁸ Buxari 52, Müslim 1599.

⁶⁹ Fəthul Bəri 1/137.

Peyğəmbəri və dini ələ salarsa belə bir kimsənin qəlbində də küfrdür. Əgər qəlbində küfr olmasaydı heç vaxt bunu etməyə icazə verməzdi. Bu söz Sələflərdən varid olmuşdur⁷⁰. Əhli bidət bu sözü necə başa düşür? Murciyə – sözlər və əməllər küfr ola bilməz. O, kəs ki, Quranı murdar yerə atır, Peyğəmbəri söyür əməli ilə etdiyinə görə küfr etmir, əgər qəlbi təsdiq etmirsə.

Həmçinin münafıqlar: Çünki insan imanı izhar edib və qəlbində küfrü etiqad edirsə artıq kafirdir. Onun dərəcəsi kafirdən də aşağıdır. Küfr insanın qəlbində etdiyi etiqadlardır. Şərt deyil ki, insan etiqadını zahirdə görsədsin. O, qəlbində nəyi etiqad edirsə, Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – i yalan saymaq, onun gətirdiyi əməllərdən birini yalan saymaq, onun sadqiliyinə şəkk etmək, Allahın haram buyurduqlarını insanın halal etiqad etməsi, bu cür əməllər etiqadı küfr sayılır. Həqiqətəndə onun qayıdışı etiqadı ilə bağlıdır.

SÖZDƏ OLAN KÜFR - Bədən ilə olan küfrün qismindən biri də danışqda, dildə olan küfrdür. Dildə, danışqda olan küfr insanın dilində ixtiyari olaraq küfür sözlər işləməsidir. Məs: Allahı, Peyğəmbəri söymək, Peyğəmbərlik iddia etmək və s. Bütün bunlar ona görə küfr sayılır ki, çünki insanın onu söyməsi ona dəlalət edir ki, o insan qəlbində də onu tanıyır. İnsan əgər dilində söyürsə deməli qəlbində bildiyinə görə söyür. Dildə deməyinə baxmayaraq, yenədə onun etiqadı qəlbinə qayıdır. Dilində deməyi ilə həmin insan kafir olur. İmam Nəvəvi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Dili ilə insan mürtəd olur əgər dili ilə küfr söyləmiş olarsa. İstər etiqadla, istər inadkarlıqla, istərsə də istehza ilə. Çünki bunların 3 də dil ilə küfrə gətirib çıxarır». İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Kim dili ilə küfr söyləyərsə, ona ehtiyac olmadığı halda – *Məcburiyyətdən* – bilərək ki, söylədiyi söz küfrdü həməən insan zahirən və batinən də kafir olur». **«Qəlbi imanla sabit olduğu halda** (küfr sözünü deməyə) **məcbur edilən** (dil ilə deyib qəlbi ilə onu təsdiq etməyən) **şəxs istisna olmaqla hər kəs iman gətirəndən sonra küfr etsə** (onu ağır təhlükə gözləyir)». (ən-Nəhl 106). Çünki insan dil ilə dediyi şeyi qəlbi ilə bildiyinə görə deyir. Allah orda yalnız və yalnız ikrah ilə deyiləni istisna etdi. Nə üçün Allah bunu istisna etdi? Çünki insanın dil ilə deməsi, artıq onun qəlbində etiqadıdır, həqiqi mənada Allahı və Peyğəmbəri yalan saymasıdır. Əgər bu dil ilə deyilməsi yalandan irəli gəlməsəydi, onda Allah ikrahi istisna etməzdi. Əgər ikrah yoxdursa və bunu etməyə məcbur etməyə məcbur edilməyibsə deməli qəlb buna meyyillidir ki, bunu edir.

⁷⁰ Mərvəzi «Qadrus Saləh», İbn Teymiyyə «əl-Umdə».

Şəriətdə dil ilə deyilən küfr 2 qismə ayrılır: 1) Dindən çıxardan böyük küfr. 2) Dindən çıxardmauan kiçik küfr. Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İnsanlarda küfrə dəlalət edən iki xislət vardır: Şivən qopardaraq ağlamaq və əsl-nəcabətə tənə etmək (söymək)»⁷¹. Kiçik küfr qəsd olunur.

ƏMƏLDƏ OLAN KÜFR - Bədən ilə olan əməllərin qisminə isə əməli küfr daxildir. Əməli küfr 2 qismə ayrılır. 1) Dindən çıxardan, böyük küfr. 2) Dindən çıxardmayan, kiçik küfr. İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Burada başqa bir qayda da vardır ki, o da küfrün iki qismə ayrılmasıdır. Bunlar əməli küfr və inkar küfrdür. İnkər küfrü Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in Allahdan gətirdiyi bilinən şeyləri bilə-bilə və inadkarlıq edərək inkar etməkdir. Rəbbin isimlərini, sifətlərini və hökümlərini inkar etmək kimi. Bu küfr hər tərəfdən imanın ziddidir. Əməli küfrə gəlincə bu da imanın ziddi olan və imanın ziddi olmayan deyə iki qismə ayrılır. Bütə səcdə etmək, Quranı murdar yerə atmaq, Peyğəmbəri öldürmək və ona söymək imanın ziddi olan əməli küfrdür. **Allahın Nazil Etdiyi Şeylərdən Başqası ilə Hökm Etmək** və **Namazı Tərk Etmək** isə kəsinliklə **Əməli Küfrdür**. Allah və onun Peyğəmbəri bu ismi ona verdikdən sonra o, kimsəyə kafir demək mümkün deyildir. Allahın nazil etdiyi şeydən başqası ilə hökm edən kafirdir, namazı tərk edən də Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in buyurduğu kimi kafirdir, lakin o, etiqadi küfr deyildir, əməli bir küfrdür. Həm Allahın nazil etdiyi şeydən başqası ilə hökm edəni kafir deyə isimləndirməsi, həmçinin namazı tərk edəni Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in kafir deyə isimləndirməsi həm də bu ikisi haqqında küfr isminin işlədilməməsi mümkün deyildir. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in zina edəndən, oğurluq edəndən qonşusunun şərrindən əmin olmayan kimsədən də imanı nəfəy etməsi – onları iman ilə adlandırmamışdır. Bunlardan iman ismini qaldırdığı zaman əməl tərəfdən kafirdilər. İnkari, etiqadi küfr bunlar üçün işlədilməz. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in: «Məndən sonra bir-birinizin boynunu vuran kafirlərin halına bənzəməyin»⁷² bu da əməli küfrdür. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in: «Kim kahinin yanına gedib onun dediyini təsdiqləyərsə və ya heyzli qadınla (qadını ilə) əlaqədə olarsa və yaxud da qadınla arxadan (qadını ilə) yaxınlıq dərsə Məhəmmədə nazil olana (uzaq düşər) küfr etmiş olar»⁷³. Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hər hansı bir kimsə öz müsəlman qardaşına ey kafir deyə

⁷¹ Müslim «İman».

⁷² Buxari.

⁷³ Əbu Davud 3904, Bəyhəqi 7/198 H. 13902.

müraciət edərsə bu sözə o, ikisindən biri layiq olar»⁷⁴). Bizim bu söylədiklərimizi Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in bu hədisi təsdiq etməkdədir: «Müsəlmanı söymək fasiqlikdir, onunla vuruşmaq isə küfrdür»⁷⁵ İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – müsəlmanı söyməklə onunla vuruşmağı bir-birindən ayırdı və birini təkfir edilməyən fasiqlik/günah, digərini isə küfr olaraq isimləndirdi. Məlumdur ki, bu etiqadi küfr deyil, sadəcə əməli küfrü qəsd etmişdir. Küfrün bu növü onu İslam dairəsindən (millətindən) və dindən tamamilən çıxarmaz. Necə ki, zina edən, oğurluq edən və içki içən də hər nə qədər iman ismi ondan yox olsa da belə dindən çıxmaz.

Bu ümmət içərisində Allahın kitabını, İslamı, küfrü və bunların hamısını ən gözəl bilən səhabələrin görüşüdür. Bu məsələlər yalnız onlardan öyrənilir. Sonra gələnlər onların məqsədlərini başa düşmədilər və insanları iki qrupa ayırdılar. Böyük günah etmələri səbəbi ilə dindən çıxardıqları və Cəhənnəmdə əbədi qalmalarına hökm etdikləri bir qrup və kamil iman sahibi möminlər diyə adlandırdıqları digər qrup. Qrupun birinə qarşı haqsızlıq etdilər, digəri haqqında da şişirdilər. Allah Əhli Sünnəti doğru bir yola və doğru bir görüşə yetişməkdə hidayətini lütf etdi. Məzhəblər içində Əhli Sünnət, dinlər içində İslam kimidir». Həmin küfür insanı islam dairəsindən qırağa çıxarmır. İslam dairəsindən qırağa çıxarsaydı onda gör səhabələr neçə döyüslərdə bir-birlərini qırdılar. Siffeyn, Cəməl döyüşü və başqa döyüslərdə səhabələr bir-birləri ilə döyüldülər. Şəkk yoxdur ki, bu döyüslərdə ölənlər də olurdu. Döyüslərin birində Təlha və Zubeyr – *Allah onlardan razı olsun* – şəhid edilmişlər. **«Əgər möminlərdən iki dəstə bir-biri ilə vuruşsa onları dərhal barışdırın. Əgər onlardan biri təcavüzkarlıq etsə, təcavüzkarlıq edənlə Allahın əmrinə qayıdana qədər vuruşun...».** (əl-Hucurat 9).

Əgər əməli küfr insanı dindən çıxarmırsa bəs nə üçün Allahı, Peyğəmbəri söymək, Quranı zibilliyə və yaxud murdar yerlərə atmaq və bütə səcdə etmək əməli küfr olsa da Dindən çıxardır? Əməli küfr dindən çıxarmır, yalnız etiqadi küfr olmalıdır. Cavab: Bu əməllər insanlara görə zahiri əməllərdir. Çünki insan bunu bədən üzvü ilə edir. Lakin bu əməllər insanın qəlbinin etiqadının nəticəsində olur. Yəni zahirən əməl olsada, ancaq qəlbinin etiqadına görə o, əməlləri yerinə yetirir.

Daha yaxşı başa düşülməsi üçün böyük küfrü üç yerə bölərək misallar verək:

ETİQADİ KÜFR (*İslamdan çıxaran küfr*) – Allahın varlığına və birliyinə şübhə etmək, Allahın Peyğəmbərinin peyğəmbərliyinə və ya

⁷⁴ Buxari, Müslim.

⁷⁵ Buxari, Müslim.

onun son Peyğəmbər olmasına şübhə etmək (və ya inkar etmək), Axirət gününə, Cənnət, Cəhənnəm, savab, cəza, dirilmə, cinlərə, mələklərə, isra və merac və s. kimi həqiqətlərə şübhə etmək, Qurandan bir hərf olsa da belə inkar etmək, ya da Onda artırılma olduğuna inanmaq, İslam şəriətindən başqa bir quruluşu qəbul etmək və onun bəşəriyyətin xeyrinə olduğuna etiqad etmək, Uca Allahın öz qullarına hülul (daxil olmasına) inanmaq, şəriki olduğuna, övladı olduğuna və s. çirkin sifətləri Allaha isnad etmək, beş dəfə namaz qılmağı, zəkat və bunun kimi dində qəti olan şeylərin vacibliyini inkar etmək, dində halal olması qəti məlum olan alış-veriş, nigah kimi məsələlərin haram olduğuna və yaxud haqsız adam öldürmə, zina və faiz kimi haramlığı qəti bilinən şeyləri halal olduğuna inanmaq, Uca Allahın nazil etdiyi bir məsələnin Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – tərəfindən gizlədildiyinə və yaxud müsəlmanlardan bəzilərinə bildirdiyinə, başqalarına bildirmədiyinə inanmaq, hər hansı bir Peyğəmbərdən birini və ya onlardan səhih gələn hər hansı bir şeyi yalan saymaq, kilsələrin Allahın evləri olduğuna və orada Allaha ibadət edildiyinə, Yəhudi və Xristianların etdikləri də Allaha ibadət olduğuna və onların da Allah və Peyğəmbərinə itaət etdiklərinə inanmaq, Peyğəmbərlik iddiasında olan bir kimsəni təsdiq etmək, Səhabələrin Peyğəmbər –*sallallahu aleyhi və səlləm*– dən sonra dindən çıxdıqlarına inanmaq, küfr sözlər söyləyən kimsəyə razı olaraq gülən kimsə, açıq küfr olan bir əməlin küfr olmasında şübhə edən bir kimsə və s. bunlara bənzər küfr əməllər vardır.

ƏMƏLİ KÜFR – Uca Allahdan başqasına səcdə etmək, Qurani Kərimi və ya şərəfətli hədislərin yazıldığı kağızları murdar yerlərə atmaq, övliya və əməlisaleh insanların qəbrlərini təvaf etmək, siqaret çəkdikdə, zina edərkən «Bismilləh» demək, kafirlər üçün ibadətgahlar tikmək, bu işdə onlara yardım etmək, sehri öyrənmək, kafirlərlə dostluq etmək və s.

SÖZDƏ KÜFR – Uca Allahı, hər hansı bir Peyğəmbəri və ya İslam dinini söymək, çətin və sıxıntı anlarında çarə tapmaq üçün övliya və salehlərə yalvararaq onlardan kömək diləmək (təvəssül), Qurani Kərimi və ya ondan götürülmüş hər hansı bir ayəni məsxərəyə qoymaq, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – rixşənd etmək, Uca Allahın İsimlərindən birinə istəhza etmək, Cənnət, Cəhənnəm və s. bu kimi mövzulara əhəmiyyət verməmək, Allah mənə Cənnəti versə də girmərəm, namaz qılandan bəri heç bir xeyir görmədim, sənə namazın heç bir faydası olmaz, Namaz, oruc vacib deyildir, İslam bu zamana uyğun deyildir, İslam dini müsəlman ölkələrinin geri qalması deməkdir, özünə vəhy gəldiyini iddia edən və s.

Belə bir şeyləri zarafatla olsa da belə söyləmək, məsxərəyə qoymaq, istehza obyektinə çevirmək, əhəmiyyətsizləşdirmək insanı dindən çıxararaq – *Allah qorusun* – mürtəd edə bilər. Ağzından belə bir sözlər çıxmış adam dərhal tövbə edib Şəhadət Kəlməsini söyləməlidir və peşmançılıq çəkərək bir daha belə qorxunc vəziyyətə düşməməyə qətiyyət və səy göstərməlidir.

KİÇİK KÜFR – Bu kamil müsəlman ola bilmək üçün hökmən zəruri olan şeylərin inkar edilməsidir. Belə ki, o şeylərsiz kamil müsəlman olmaq mümkün deyildir. Bu cür küfrdə insan Cəhənnəmə daxil olmağa layiqdir. Lakin əbədi deyildir. Bu bütün günahları əhatə edir. İtaət və ibadətlər imana daxil olduğu kimi beləcə günahlar da küfr adlandırılır. Bu vəziyyətə düşən əslən olmasa da hökmə görə müsəlman olaraq qalır. Bir çox növləri olan bu küfrün bəziləri aşağıdakılardır:

1) **NEMƏTİ İNKAR KÜFRÜ** – Bu Allahın nemətini inkar etmək və ya onun Allahdan başqasına da məxsus olduğunu bildirməklə yaranan küfrdür. «**Onlar Allahın nemətini bilir, lakin sonra onu danırlar. Onların əksəriyyəti kafirdir.**» (ən-Nəhl 83).

2) **NAMAZ QILMAMAQ KÜFRÜ** – Namazın vacibliyini inkar etməməklə bərabər təbəlliyi üzündən namazı qılmayan, lakin onu qılmağı həvəsi olan şəxs kiçik küfrə düşür. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bizimlə onların arasında (vuruşmağımıza mane olan) əhd (saziş) namazdır. Kim namazı tərk edərsə kafir olar»⁷⁶. Burada kiçik küfrə işarə edilir və onu edən dindən çıxmır. Lakin kim namazları inkar edərək Allahın şəriətinə mənsub olmadığını iddia etsə onda onun kafir və mürtəd olmasına (dindən çıxmasına) dair alimlər arasında ən kiçik ixtilaf da belə tapmaq olmaz.

3) **KAHİN VƏ BAXICILARA GETMƏK** – Onların qeyblə bağlı söylədikləri hər hansı bir şeyi təsdiq etmək. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kim kahin və ya baxıcının yanına gedib onun dediyini təsdiq edərsə Məhəmmədə nazil ediləni inkar etmişdir»⁷⁷.

4) **QADINLA ARXADAN ƏLAQƏDƏ OLMAQ** – Heyzli qadınla əlaqədə olmaqda bu qəbildəndir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kim kahinin yanına gedib onun dediyini təsdiqləyərsə və ya heyzli qadınla əlaqədə olarsa və yaxud qadınla arxadan yaxınlıq edərsə Məhəmmədə nazil olanı inkar etmişdir»⁷⁸.

5) **MÜSƏLMANLA VURUŞMAQ** - Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Müsəlmanı söymək fəsiqlikdir, onunla vuruşmaq isə

⁷⁶ Səhih Tirmizi 2623, Səhih İbn Məcə 891.

⁷⁷ Əhməd «Musnəd» 2/429, H. 9532, əl-Albani «Səhihul Cəmi» 5939.

⁷⁸ Əbu Davud 3904, Beyhəqi 7/198, H. 13902.

küfrdür»⁷⁹. İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – müsəlmanı söyməklə onunla vuruşmağı bir-birindən ayırdı və birini təkfir edilməyən fasiqlik/günah, digərini isə küfr olaraq isimləndirdi. Məlumdur ki, bu etiqadi küfr deyil, sadəcə əməli küfrü qəsd etmişdir. Küfrün bu növü onu İslam dairəsindən (millətindən) və dindən tamamilən çıxarmaz. Necə ki, zina edən, oğurluq edən və içki içən də hər nə qədər iman ismi ondan yox olsa da belə dindən çıxmaz.

Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Veyl olsun sizlərə! Nəbadə məndən sonra bir-birinizin boyunlarını vuran kafirlərin halına bənzəməyin (dönməyin)»⁸⁰. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – səhabələrin bir-birlərinin boyun vurmaq misalını kafirlərə bənzədib. Əməli küfr adlandırılıb, mütləq kafirin altına daxil olmur». Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – zina edənə, oğurluq edənə, borcu olana cənazə namazını qılmaması onun kafir olduğuna, İslamdan çıxdığına görə deyildir. Əksinə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – əmr edərdi: «Qardaşınıza cənazə qılın». Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in özünün cənazəni qılmaması həmişə əməlin şiddətli günah olmasına və gələcəkdə insanların bundan çəkinmələrinə görə idi. **«Əgər möminlərdən iki dəstə bir-biri ilə vuruşsa onları dərhal barışdırın. Əgər onlardan biri təcavüzkarlıq etsə, təcavüzkarlıq edənlə Allahın əmrinə qayıdana qədər vuruşsun...»**. (əl-Hucurat 9).

6) ALLAHDAN QEYRİSİNƏ AND İCMƏK - Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kim Allahdan qeyrisinə and içərsə şirkə və küfrə düşmüş olar»⁸¹.

7) ƏRİNƏ VƏ YAXŞILIĞA QARŞI NANKORLUQ – İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mənə Cəhənnəm göstərildi. Bir də gördüm ki, Cəhənnəmlərin çoxu qadınlardır. Onlar küfr edərlər». Səhabələr: «Allahamı küfr edərlər?» deyər soruşdular. Peyğəmbər: «Onlar ərlərinə qarşı nankorluq (küfrü) edərlər. Yaxşılığa qarşı nankorlu edərlər. Birisinə çox uzun bir müddət yaxşılıq etsən sonra səndən xoşuna getməyən bir şey görsə: «Mən səndən heç bir yaxşılıq görmədim ki, deyər»⁸².

8) NƏSƏBƏ SÖYMƏK VƏ ÖLÜ ÜÇÜN ŞİVƏN QOPARARAQ AĞLAMAQ - Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İnsanlarda küfrə

⁷⁹ Buxari, Müslim.

⁸⁰ Müslim 65,66.

⁸¹ Tirmizi 1535, Əbu Davud 3251.

⁸² Buxari.

dələlət edən iki xislət vardır: Şivən qopardaraq ağlamaq və əsl-nəcabətə tənə etmək (söymək)»⁸³.

9) ATADAN İMTİNA ETMƏK - Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Atalarınızı tərk etməyin. Kim bilə-bilə atasını rədd edərsə o, kimsə küfr etmişdir»⁸⁴.

Yenə də insanın böyük küfrə batdığı bir sıra hallar vardır ki, onun kafir adlandırılmasına hökm verilmir. Qəsdən deyilməyən, dil xətalari ilə küfrə salan hər hansı bir sözün deyilməsi, iradəsindən aslı olmadığından sahibini kafir etmir. Yuxu, bayğınlıq halında və ya sərxoş vəziyyətdə olarkən ağıl fəallığı kütləşdiyindən baş verən küfr əməl və ya deyilən sözlər sahibini kafir etmir. Qəlbi imanla sabit olduğu halda ölümə və ya digər vəsitələrlə qorxudularaq küfrə məcbur edilən əməl sahibini kafir etmir. **«Qəlbi imanla sabit olduğu halda** (küfr sözünü deməyə) **məcbur edilən** (dil ilə deyib qəlbi ilə onu təsdiq etməyən) **şəxs istisna olmaqla hər kəs iman gətirəndən sonra küfr etsə** (onu ağır təhlükə gözləyir)». (Ən-Nəhl 106). Küfrə aparan bir davranış olduğu halda bunu zarafat, əyləncə xatirinə etdiyini bildirən şəxs həm zahirən, həm də batinən də küfrə batmışdır. Belə ki, istər ciddi olaraq, istərsə zarafatla kafir davranışlara yol verənlər kafirdirlər. **«(Ya Məhəmməd! Təbuk döyüşünə gedərkən səni lağa qoyan) münafıqlardan** (nə üçün belə etdiklərini) **soruşsan: Biz ancaq söhbət edib zarafatlaşırıq, əylənirdik – deyə cavab verərlər. De ki: Allaha, Onun ayələrinə və Peyğəmbərinə istəhzamı edirsiniz».** (ət-Tövbə 65). Təkfir məsələsində küfrü vacib edən davranış ilə, o davranış sahibi olan kimsəni ayrı dəyərləndirmək lazımdır. Məs: Allahın hər yerdə olduğunu, Qurani Kərimin yaradılmış olduğunu söyləmək, Allahın ilahi sifətlərini nəfı (inkar) etmək və s. küfrdür. Belə ki, bu söz və ya əməlin küfr olması babına aiddir. Lakin söz hər hansı bir şəxs barəsindədirsə onun küfrünə hökm verməkdə tələsməmək, dayanmaq və küfrə ittiham etməmək lazımdır. Ta ki, ona haqq bəyan olunana qədər. Çünki o, ayə və hədisləri səhf başa düşən, hədisin səhih olduğunu bilməyən, zəif hədisə əsaslanan, təvilçi biri ola biləcəyi kimi, ayə və hədisləri başa düşmək qabiliyyətinə malik olmayan cahil birisi də ola bilər. Münaqişə və dəlilin bəyan edilməsi ilə həməən şəxsin şübhələri ortadan qaldırıldıqdan sonra vəziyyət artıq dəyişir. Çünki cahilcəsinə təvil edən və şübhə içində olan kimsə ilə günahkar və inadçı kimsə eyni deyildir.

Cahil və bənzəri insanların küfrünə hökm etməmək, onların rahat başa düşəcəkləri bir səviyədə dəlillər gətirib izah etmədən mümkün

⁸³ Müslim «İman».

⁸⁴ Müslim 62.

deyildir ki, o dəlilləri (özləri) başa düşsünlər. Təkfir və digər məsələlər haqqında həmişə olduğu kimi Əhli Sünnə vəl Cəmaat yenə də firqələr arasında orta yolu tutmuşlar. Uca Allah onları bir-birilərini təkfir etməkdən qorumuşdur. Başqaları haqqında da elmə, ədalətə uyğun olaraq hökm verərlər. Təkfir məsələsi Allah və Rəsulunun yeganə ixtiyar sahibi olduğuna aid mövzudur və Allah və Rəsulunun kafir saydıqlarından başqa heç kimsə kafir sayıla bilməz. Bir kimsənin küfrünə hökm verəcək kimsə Allah haqqında bilmədiyi bir sözü söyləməkdən qorxaraq yavaş və diqqətli hərəkət etməsi lazımdır. Məhz buna görə də bu mövzu təhlükəlidir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bir kimsə başqasını fasiqlikdə və ya kafirlikdə ittiham edərsə əgər o, kimsə belə deyilsə mütləq o, söz ona geri dönər»⁸⁵. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bir kimsə belə olmadığı halda başqa bir kimsəni kafir və ya ey Allahın düşməni deyə çağırırsa bu söz mütləq onu söyləyənə geri dönər»⁸⁶. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kim bir mömini küfürdə ittiham edərsə bu onu öldürmək kimidir»⁸⁷. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İsrail oğulları arasında qardaşlıq münasibəti qurmuş iki kimsə vardır. Bunlar biri günah işlər görər, digəri isə böyük bir həvəslə ibadət edərdi. İbadət edən kimsə digərini günah edən an gördükdə dayanıb ona nəsihət verərək: «Bu günahdan əl çək» deyərdi. Bir gün yenə də onun günah işlədiyini görəncə ona: «Bu günahdan əl çək!» dedi. O isə: «Məni Rəbbimlə tək burax (mən bilərəm, Rəbbim bilər). Sən mənim üzərimə gözetçi göndərilməmişən?» dedikdə ibadət sahibi: «Allaha and olsun ki, Allah səni bağışlamayacaqdır (Allah səni Cənnətə salmayacaqdır) deyərəkən ruhları alındı. Hər ikisidə bir yerdə aləmlərin Rəbbinin hüsurunda həşr olundular. Allah ibadət edən kimsəyə: «Sən Məni dərk edib tanıyan birisisənmi? Yoxsa ki, mənim əlimdə olanlardan xəbərdarsan? Günahkar kimsəyə isə: «Rəhmətimlə Cənnətə gir» deyə buyurdu. İbadət edən kisə üçün: «Götürün bunu Cəhənnəm atəsinə atın» deyə buyurdu. Əbu Hureyrə: «O, kimsə dünyasını da, axirətini də məhv edən bir söz söyləmişdir»⁸⁸.

İMANI DAĞIDAN BAXIŞLAR - Allahın təkliyini, Onun olmasını inkar etmək və ya bu məsələdə şübhədə olmaq. Peyğəmbər –*sallallahu aleyhi və səlləm*– in peyğəmbərliyini inkar etmək və ya bu məsələdə şübhə etmək. Həmçinin Peyğəmbər –*sallallahu aleyhi və səlləm*– dən

⁸⁵ Buxari.

⁸⁶ Müslim.

⁸⁷ Buxari.

⁸⁸ Səhih Sünnən Əbu Davud, əl-Albani səhih.

sonra peyğəmbərliyin davam etməsinə inanmaq və kiminsə Peyğəmbər olduğunu qəbul etmək. Qiyamət gününün, Cənnət və Cəhənnəmin, Mələklərin və Cinlərin və s. olmasını inkar etmək. **«Peyğəmbər Rəbbi tərəfindən ona nazil edilənə inanmış və möminlər də iman gətirmişlər. (Onların) hamısı Allaha, Onun mələklərinə, kitablarına və bütün Peyğəmbərlərinə iman gətirərək dedilər: Biz Onun Peyğəmbərləri arasında fərq qoymuruq».** (əl-Bəqərə 285). Həmçinin inanmaq ki, insanlar azaddırlar və istədikləri dini seçə bilirlər. Məcbur deyil ki, Muhəmmədin şəriətini qəbul etsinlər. **«Kim İslamdan başqa bir din axtarasa ondan bu qəbul edilməyəcəkdir».** (Ali İmran 85). İnanmaq ki, müşriklər, ateistlər, Xristian və Yəhudilər düzgün yoldadırlar və onların yolları bizim yolumuzdan daha üstündür, yaxşıdır və ya onların küfründə şübhə etmək. **«(Ya Məhəmməd!) Kitabdan özlərinə bir az şey verilənləri (Yəhudiləri) görmürsənmi? Onlar Cibt və Tağuta inanır və kafirlər üçün də: Bunlar möminlərdən daha doğru yoldadırlar – deyirlər».** (ən-Nisa 51). Zəkat verməyi, namaz qılmağı, oruc tutmağı inkar etmək. Allahın haram etdiyi şeyləri halal görmək. Məs: Zina, içki, faiz və s. Dünyəvi qanunları İslam qanunlarından üstün tutmaq və ya İslam qanunlarının vaxtı keçib, bu zamanə üçün deyildir demək. **«(Ya Məhəmməd!) Sənə nazil edilən və səndən əvvəl nazil edilənlərə iman gətirdiklərini iddia edənləri görmürsənmi? Onlar şeytanın (Tağutun) hüsurunda mühakimə olunmaq istəyirlər. Halbuki onlara şeytana inanmamaları əmr olunmuşdur. Şeytan isə onları çox uzaq bir zəlalətə sürükləmək istər».** (ən-Nisa 60). Həmçinin Peyğəmbər *–sallallahu aleyhi və səlləm–* in gətirdiyi hər hansı bir şəri məsələyə qarşı nifrət etməsi hətta onu etsə də belə. **«Bu ona görədir ki, kafirlər Allahın nazil etdiyini bəyənmişdilər. Allah da onların əməllərini puç etdi».** (Muhəmməd 9). Həmçinin də Allahın və Rəsulunun qoyduğu qayda-qanunlarla narazı olan kimsə də buna aiddir. İslamı öyrənməkdən imtina etmək. Allahın İsim və Sifətlərindən hər hansı birini inkar etmək, təhrif etmək. Əl, ayaq, göz, İstiva və s. Həmçinin Allaha xas olan sifətlərdən bəzisini məxluqa da vəsf etmək. Məs: Qeybi bilmək və s.

İMANI DAĞIDAN SÖZLƏR – Allahı, Peyğəmbərləri, dini söymək, Allahdan qeyrisinə dua etmək, dinə aid olan məsələlərə zarafat etmək, gülməli əhvalatlar danışmaq (anektod), İslam dininə əməl edən bir kimsəyə geridə qalmış demək, özünə vəhy gəldiyini iddia etmək və s.

İMANI DAĞIDAN ƏMƏLLƏR – Allahdan başqasına səcdə etmək, Allahın ayəsi və Peyğəmbər *–sallallahu aleyhi və səlləm–* in hədisləri olan hər hansı bir yazıya qarşı hörmətsizlik etmək. Allahdan qeyrisinə qurban kəsmək, nəzir demək, qəbirləri təvaf etmək. Həmçini sehr, cadu etmək,

fala baxmaq, kartda, qəhvədə, kahinlik və s. Müsəlmanlara qarşı kafirlərə dəstək olmaq.

KÜFRÜN RÜKUNLARI – TƏKƏBBÜRLÜK – boyun əyməyə mane olar. **HƏSƏD** - nəsihəti qəbul etməyə mane olar. **QƏZƏB** - ədalətə, **ŞƏHVƏT** - isə ibadət etməyə mane olar. Təkəbbürlüyün dirəyi yığılarsa qulun boyun əyməsi asantlaşar, həsədin dirəyi yığılarsa qulun nəsihəti qəbul etməsi, qəzəb dirəyi yığılarsa ədalət, şəhvət dirəyi yığılarsa ibadət o, qul üçün asantlaşar.

BİR QULDA HƏM ŞİRK, HƏM KÜFR, HƏM NİFAQ BİR YERDƏ CƏM OLA BİLƏR? - Günümüzdə olan təkfirçilər Quran və Sünnədə kafirlərə gələn hədə və təhdid ayələrini bir başa müsəlmanların üzərinə tətbiq edirlər. Lakin bilindiyinə görə ayə və hədislərdə keçən şirk, küfr kəlimələri gəldikdə hökm vermək üçün tələsmək lazım deyil. İlk öncə öyrənmək lazımdır ki, bu kəlimələrdən (şirk, küfr) ilə nə qəsd olunur? Böyük şirk, küfr, yoxsa kiçik? İslamdan çıxardandır, yoxsa İslam dairəsindən çıxarmayıdır? Bu haqda daha ətraflı:

İtaətlər imanının şəbələri olduğu kimi bütün günhlər də küfrün şəbələrindədir. Əhli Sünnə vəl Cəmaatə görə bir qulda imanının bəzi şəbələri ilə, imanının əslinə və həqiqətinə zidd olmayan küfrün və ya nifaqın bəzi şəbələri olması mümkündür. **«Onlar o, gün imandan daha çox küfrə yaxın idilər...»**. (Ali İmran 167). Abdurrahman əs-Sədi – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Bu ayədə bir qulda həm iman, həm də küfr ola biləcəyinə və bunlardan birinə digərindən daha yaxın ola biləcəyinə dəlil vardır».

Şirk, küfr, nifaq, bidət, zülm Tövhidin və İmanın ziddidir. **1-ci** qayda olaraq biz bilməliyik ki: Şirk, küfr, nifaq, bidət hər biri iki qismə bölünür. Böyük şirk, böyük küfr, böyük nifaq və s. Həmçinin kiçik şirk, kiçik küfr, kiçik nifaq və s. Nə üçün bunlar iki qismə bölünürlər? Bizlər bunu nə üçün bilməliyik? Quran və Sünnəni daha gözəl başa düşmək üçün. Əgər bizlər Quran və Sünnədə şirk, küfr, nifaq kəlimələrinə rast gəldikdə birinci qaydaya əsasən biləcəyik ki, bütün bu kəlimələr (şirk, küfr, nifaq) iki qismə bölünürlər. Əgər biz bu qaydanı bilməsək elə zənn edəcəyik ki, bu kəlimələr İslamdan çıxardan böyük şirk, böyük küfr və böyük nifaqdır. Qaydanı bildikdə isə artıq tələsməz, ayə və hədislərdən hansı qism şirk, küfr və nifaqdan söhbət getdiyi barədə fikirləşər və hökm verməyə tələsmərik. **2-ci** qayda odur ki, Tövhidin və İmanın əslə və şəbələri olduğu kimi, şirk və küfrün də əslə və şəbələri vardır. Böyük şirk, küfr, nifaq Tövhid və İmanın ziddidir. Yəni: Böyük şirk və böyük küfrün əslə Tövhid və İmanın əslinə ziddir. Ya sənin qəlbində şirk və küfrün əsası, ya da sənin qəlbində Tövhid və İmanın əsası olmalıdır. Əgər qəlbə İmanın əsası olarsa orada küfə, küfrün əsası olarsa orada İmana

yer olmaz. Kiçik şirk, küfr və nifaq Tövhid və İmanın kamiliyyəinə ziddir. Yəni: Kiçik şirk, küfr böyük şirk və küfrün şöbələri (budaqlarıdır).

Daha aydın olsun deyə bir məsəl ilə bunu izah edək: İki ağac təsəvvür edin. Bir ağacın həm kökü, həm də budaqları küfrdü. Yəni ağacın həm əsası küfrdü, həm də budaqları küfrün şöbələridir. Digər ağac isə İslam ağacıdır. Həm kökü İmanın əsası, həm də budaqları (şöbləri) imanın budaqlarıdır. Həm iman, həm də küfr ağacından bir budaq qıraq. Sonra küfr ağacından qırılan budağı iman ağacından qırdığımız budağın yerinə calağ edək (sadəcə bir budaq). Onda sizə belə bir sual verək. Küfr ağacından bir budaq qırıb iman ağacına calağ etməklə bizdə iman ağacı oldu, yoxsa küfr? Sözsüz ki, iman ağacı olaraq qalır. Biz dedik ki, budaqlar kiçik küfrün şöbələridir və imanın əslinə yox, kamilliyinə ziddir. Bizdə iman ağacı o, vaxta qədər iman ağacı olaraq qalır ki, imanın əsası (ağacın kökü) küfrün əsası (küfrün kökü) ilə dəyişmədikcə. Buradan da **3-cü** qayda: Bir mömin qulda həm iman, həm də küfr qəlbdə bir yerdə ola bilər. Burada olan küfr hansı küfrdür? Sözsüz ki, kiçik küfrdən söhbət gedir. Əgər biz böyük küfr desək onda heç imandan söhbət də gedə bilməz. Ona görə də deyilir ki, böyük şirk, küfr imanın əslinə (Yəni: İnsanı İslam dairəsindən çıxardır), kiçik küfr isə imanın kamilliyinə ziddir.

BÖYÜK VƏ KİÇİK KÜFRÜN FƏRQİ - 1. Böyük küfr insanı İslamdan çıxarır və bütün əməlləri batil edir. Kiçik küfr isə insanı İslamdan çıxarmır və əməlləri batil etmir. Yalnız etdiyi bu əmələ görə cavab verəcək. 2. Böyük küfrə görə insan əbədi Cəhənnəmi qazanır. Kiçik küfrə görə isə insan Cəhənnəmə düşsə də əbədi deyildir. 3. Kiçik küfrdən fərqli olaraq böyük küfr edənin malı və canı halal olur. 4. Böyük küfrə görə o, insanı sevmək, onunla dostluq etmək olmaz, hətta yaxın qohum da olsa belə. Kiçik küfrə görə isə belə deyildir.

Böyük şirk və küfrü Allah yalnız tövbə ilə bağışlayır. Əgər insan İman ağacını küfr ağacı ilə dəyişərsə və bu şəkildə də ölərsə Allah onu bağışlamayacaqdır. **«Şübhə yoxdur ki, Allah Özünə şərik qoşanları əfv etməz, amma istədiyi şəxsin bundan başqa olan günahlarını bağışlayar...»** (ən-Nisa 48). **«Allah ona şərik qoşmağı bağışlamaz. Bundan başqa olan günahları isə istədiyi şəxsə bağışlayar».** (ən-Nisa 116). Bu ayədə böyük şirkdən söhbət gedir. Bəs Allah bütün günahları bağışlayır deyənlərin dəlili nədir? (Ya Peyğəmbər! Mənim adımdan qullarıma) **de ki: «Ey mənim (günah törətməklə) özlərinə zülm etməkdə həddi aşmış bəndələrim! Allahın rəhmindən ümitsiz olmayın. Allah (tövbə etdikdə) bütün günahları bağışlayar. Həqiqətən O bağışlayan və rəhm edəndir».** (əz-Zumər 53). İnsan tövbə etmədən böyük şirk və küfr üzərində ölərsə Allah onu bağışlamayacaq və o, kimsə əbədi

Cəhənnəmləkdir. Lakin tövbə edərək ölərsə Allah onu bağışlayacaqdır. Lakin kiçik şirk belə deyildir. Əgər kiçik şirk edib və tövbə etməzsə mütləq Allah onu cəzalandıracaqdır. Lakin bu cəza əbədi deyildir.

İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Artıq bir qulda nifaq və iman, küfür və iman cəm ola bilər»⁸⁹. İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Əməli münafıqlıq isə Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in səhih hədisində söylədiyi kimi: Münafiqin əlaməti üçdür: «Danışanda yalan danışar, söz verdiyi zaman sözünü yerinə yetirməz (sözündə durmaz), ona bir şey əmanət edildikdə əmanətə xəyanət edir»⁹⁰. Yenə səhih bir hədisdə Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurur: «Dörd şey vardır ki, bunlar kimdə olarsa o, kimsə xalis münafıqdır. Lakin bu dörd xislətdən biri bir kimsədə olarsa onu tərk edincəyə qədər onda münafıqlıqdan bir xislət vardır: 1) Ona bir şey əmanət edildikdə əmanətə xəyanət edir, 2) Söz söylədiyi zaman yalan söyləyər, 3) Söz verdiyi zaman yerinə yetirməz, 4) Mübahisə etdiyi zaman biyabırçı sözlərə yol verər»⁹¹. Bu əməli nifaqdır. Bu hədis ona dəlalət edir ki, artıq bir insanda nifaq və İslam cəm oluna bilər. Həmçinin əgər bir insan bir əməlini Allah üçün yox, riyə ilə edirsə, o insanda artıq şirk və İslam cəm olunur. Həmçinin əgər Allahın hökmü ilə hökm vermirsə, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in küfür adlandırdığı bir əməli edirsə, artıq burda küfür və İslam cəm olunur. Lakin bunlar kamil şəkildə qəlbə yerləşdiyi zaman sahibi namaz da qılsa, oruc da tutsa və müsəlman olduğunu söyləsə də dindən sıyrılıb çıxma bilər. Çünki iman mömini bu pisləklərdən qoruyar. Bir qulda bunlar kamil şəkildə olarsa və onu bu şeylərdən qoruyan heç bir şey olmazsa o, artıq xalis bir münafıq olmaqdan başqa bir şey deyildir»⁹².

İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – sözünə davam edərək deyir: «Burada bir başqa qayda da vardır. Bir kimsədə həm iman, həm küfr, həm tövhid, həm də şirk, həm təqva, həm də fucur (günah) və həm də münafıqlıq, həm də iman ola bilər. Bu Əhli Sünnətin önəmli və təməl görüşlərindən biridir. Xavariclər, Mutəzilə və Qədəriyə kimi bidət fırqələri buna qarşıdılar. Böyük günah edənlərin Cəhənnəmdən çıxmaları və orada əbədi qalmamaları məsələsi buna dayanır. Quran, Sünnət, fitrət və səhabələrin icması bunun dəlilidir. Allah buyurur: **«Onların əksəriyyəti ancaq şərik qoşaraq Allaha iman edirlər»** (Yusif 106). Ayə onların şirklə birlikdə mömin olduqlarını ifadə etməkdədir. Allah

⁸⁹ Məcmuul Fətava 7/353.

⁹⁰ Buxari, Müslim.

⁹¹ Buxari, Müslim Abdullah b. Amr – *radıyallahu anhu* – yolu ilə.

⁹² İbn Qeyyim «Namazı tərk edənin hökmü».

buyurur: **«Bədəvi ərəblər: «Biz iman gətirdik!» dedilər.** (Ya Peyğəmbər! Onlara) **de ki: «Siz (qəlbən) iman gətirmədiniz. Yalnız: «Biz İslamı qəbul etdik!» deyin.** Hələ iman sizin qəlblərinizə daxil olmamışdır. Əgər Allaha və Peyğəmbərinə itaət etsəniz, O sizin əməllərinizdən heç bir şey əskiltməz. **Həqiqətən Allah bağışlayan və rəhm edəndir.**» (əl-Hucurat 14). Bu ayədə Allah onlardan imanı nəfəy etdiyi zaman, İslamı Allah və Rəsuluna itaəti onlar üçün isbat etdi/mömin deyil müsəlman olduqlarını söylədi. Allahın onlardan nəfəy etdiyi (onlarda olmadığını söyləyən) iman bu ismi kəsinliklə almağa müstəhaq olan mütləq imandır. O, da bu ayədə vəsiflərini daşıyan kimsələrin imanıdır: **«Möminlər yalnız Allaha və Peyğəmbərinə iman gətirən, (iman gətirdikdən) sonra heç bir şəkk-şübhəyə düşməyən, Allah yolunda malları və canları ilə vuruşanlardır! Məhz belələri (imanlarında) sadıq olanlardır!»** (əl-Hicurat 15). Bu mövzuda iki səhih görüşdən doğru olan görüşə görə bunlar münafiq deyirlər, Allah və Rəsuluna olan itaətləri ilə müsəlmandılar. Lakin hər nə qədər onları kafirlərdən ayıran bir parça imana sahib olsalar da mömin deyildirlər. İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – dedi ki: «Bu dörd böyük günahla gələn və ya buna bənzərini ya da daha böyüğünü edən – yəni zina, oğurluq, içki və soyğunçuluq edən – kimsə müsəlmandır, lakin mən onu mömin deyə isimləndirmərəm. Lakin bundan daha aşağı səviyyədə olan günahlarla gələn kimsələri imanı əskik mömin deyə isimləndirərəm. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurur: «Lakin bu dörd xislətdən biri bir kimsədə olarsa onu tərək edincəyə qədər onda münafıqlıqdan bir xislət vardır»⁹³. Bu hədis bir kimsədə münafıqlıqla İslamın bir yerdə olmasına dəlildir. Riya da bir şirkdir. Bir kimsə hər hansı bir əməlinə/ibadətində göstəriş edərsə onda şirk və İslam bir yerədə olmuş olar. İslama və onun şəriətinə/hökümlərinə bağlı olduğu halda Allahın nazil etdiyi şeylərdən başqası ilə hökm etdiyində və ya Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in küfr deyə isimləndirdiyi bir şeyi etdiyində bu halı ilə o, kimsə həm küfr etmiş olur, həm də müsəlmanlığı davam edir. Bütün itaətlər və xeyir işlər imanının şöbələrindən bir şöbə olduğu kimi, bütün asiliklər və günahlar da küfrün şöbələrindən bir şöbə olduğunu da bəyan etmişdik. Bir qul imanının şöbələrindən bir şöbəni və ya daha artığını edərsə bu şöbəni etməsi ilə bəzən mömin deyə isimləndirilər, bəzən də isimləndirilməz. Eyni şəkildə bir kimsə küfrün şöbələrindən hər hansı bir şöbə ilə bəzən kafir deyə isimləndirilə bilər, bəzən də bu isimlə isimləndirilməz. Burada iki məsələ vardır. Birincisi: İsim və Ləfzlə olan tərəfi. İkincisi: Məna və Hökm ilə olan tərəfi. Məna tərəfdən bu bir küfrdür yoxsa küfr deyilmidir? Ləfzi

⁹³ Buxari, Müslim.

tətəfdən bunu edən bir kimsə kafir midir, kafir deyilmədir? Birincisi tamamilən şəri bir mövzudur, ikincisi həm lügəti, həm də şəri bir mövzudur»⁹⁴.

İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – nin son cümlələrinə diqqət edin: «Bir qulda iman qollarından bir qolun olması onun mömin adlandırılması üçün bəs etmir. Küfr də belədir. Bir qulda küfrün qollarından birinin olması onun kafir adlandırılmasının zəruri etmir. O, qolun nə dərəcədə küfr olmasından aslı olmayaraq sahibi kafir adlandırılmaz. Kimsədə bir az elmin olması onun alim adlandırılmasına, fiqhın və tibbin bəzi məsələlərini bilənə də həkim və ya fəqih deyilməz. Bu cahil Təkfirçilərin problemi ondadır ki, onlar iman və küfr məsələlərini düzgün bilmirlər, bilənlər də düzgün başa düşməyiblər. Çünki asililər küfrün şöbələrindəndir»⁹⁵.

KAFİRLƏRLƏ RƏFTAR NECƏ OLMALIDIR? - İslam şəriəti beş prisipin – din, can, ağıl, namus, var-dövlətin qorunmasının zəruriliyini bildirərək, kimliyindən aslı olmadan, onlara təcavüz edənlərə qarşı cəzalar təyin etmişdir. Burada müsəlmanla əhd bağlanmış kafir arasında fərq yoxdur. Müsəlmanlara aid olan qanunlar əhd bağlanmış kafirlərə də aiddir. Peyğəmbər –*sallallahu aleyhi və səlləm*– buyurdu: «Kim əhd bağlanmış kafiri öldürərsə Cənnətin iyini belə hiss etməz»⁹⁶. Əgər müsəlmanlar əhd bağlayan kafirlərin xəyanətindən qorxub ehtiyat etsələr, aralarında olan əhdin pozulduğunu elan etməyincə onlara qarşı vuruşmaları doğru olmaz. **«Əgər (əhd bağladığın) bir tayfanın sənə xəyanət edə biləcəyindən qorxsan (döyüşə başlamazdan əvvəl) onlarla olan əhdini pozduğunu açıq-aydın özlərinə elan et. Çünki Allah xainləri sevməz»**. (əl-Ənfal 58). Kafirlər üç qismdir:

1. HƏRBİYYUN – Müsəlmanlarla onlar arasında olan müharibə olanlar. Kafir öz ölkəsində olduğu zaman hərbi sayılır. Müsəlman ölkəsinə himayəsiz gələrsə hərbi sayılır döyüş əhlindən olmasa da belə. Əgər müsəlman ölkəsinə himayədar ilə gələrsə o, digər qism kafirlərin hökmünə daxil olur. Onlarla döyüşmək yenə də tabedir dövlətə və başçıya.

2. ZİMMƏ ƏHLİ – Onlar müsəlman ölkələrində yaşayaraq öz dinlərində qalan Kitab Əhlidir. Onlara himayə verilmiş və onlara əziyyət vermək və öldürmək olmaz. Ərəbstanda kafirlər, Zimmə əhli yoxdur. Ora gələnlər **MUSTƏMNUN** – himayədar ilə ölkəyə daxil olanlardır. Artıq o, qorunmaq altındadır. Ölkəyə daxil olanlar da iki qismdir: 1)

⁹⁴ İbn Qeyyim «Namazı tərک edənin hökmü».

⁹⁵ İbn Qeyyim «Namazı tərک edənin hökmü».

⁹⁶ Buxari 3166.

Hansı şərtlərlə daxil olubsa o, şərtlərə zidd hərəkət etməməlidir. Bu şərtləri pozurlarsa (söz və əməlləri) ilə onlarla ədalətlə və yaxşıqla davranılır. Belələrinə İslamı sevdirmək, onları dəvət etmək lazımdır. Onların haqlarını Allahın əmr etdiyi formada vermək lazımdır. **«Əgər müşriklərdən biri səndən aman istəsə, ona aman ver ki, Allah kəlamını dinləsin. Sonra onu əmin olduğu yerə çatdır».** (ət-Tövbə 6). **«Müqavilə bağladıqdan sonra sizə qarşı bir əskiklik etməmiş və sizin əleyhinizə heç kəsə yardım göstərməmiş (müşriklər) istisnadır. Onlarla əhdinizə axıra qədər vəfa edin. Şübhəsiz ki, Allah müttəqiləri sevər».** (ət-Tövbə 4). **«Allah din yolunda sizinlə vuruşmyan və sizi yurdunuzdan çıxartmayan kimsələrə yaxşılıq etməyi və onlarla ədalətlə rəftar etməyi sizə qadağan etməz. Allah ədalətli olanları sevər. Allah sizə ancaq sizinlə din yolunda vuruşan, sizi yurdunuzdan çıxaran və çıxarmağa kömək edən kimsələrlə dostluq etmənizi qadağan edər. Onlarla dostluq edənlər əsl zalimlərdir».** (əl-Mumtəhinə 8-9). Müsəlmanlarla rəftar edildiyi kimi onlarla rəftar edilməz. Onlara birinci salam verilməz. Onlara Allahın əmr etdiyi formada haqqını verirsən və haqqıvı alırsan. Dəvət et və dəvətlərini də qəbul et. 2) Onlar müsəlman ölkələrinə daxil olduqdan sonra insanlara nifrət edər, ələ salmaq, istehza etmək. Belə kimsələrlə yaxşıqla rəftar etmək olmaz. Belələri ilə ancaq ədalətlə rəftar olunmalıdır. Lazımı yerlərə xəbərdarlıq edilir ki, onlara qarşı lazımı tədbirlər görülsün.

KAFİRLƏRİN QİSMLƏRİ: 1 - Əsli kafir olanlar: Əhli kitab, Məcusilər, Sabiilər və s. Əsli kafir olanlar özləri də 3 qismə bölünür. 1) Əhli kitab. 2) İxtilaf olanlar. 3) Kitab olmayanlar.

1) Əhli Ktab olan Yəhudi və Nəsrənilər. 2) Əsli kafirlərdir ki, onların Əhli kitab olub-olmamasında ixtilaf vardır. Onlardan birincisi Əshəbiyun-lardır. Qurani Kərimdə onların adı zikr olunur. Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – rəvayət edir ki: «Onlar Nəsrənilərin cinsindədir». Həmçinin İmam Şafii – *rahmətullahi aleyhi* – bu rəyi götürmüşdü ki, onlar Nəsrənilərə aiddilər. Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – başqa rəvayətdə: «Mənə çatdı ki, onlar 6-cı günü qeyd edirlər və onlar Yəhudilərə oxşayırlar». İbn Qudamə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Düzgün rəy odur ki, onlar Kitab əhli deyil. Baxmayaraq ki, onlar dinlərində birləşirlər». Bəzi alimlər qeyd edirlər ki: «Onlar Bəni Tələq qövminin Nəsrəniləridir ki, onların Əhli kitab olub-olmaması barəsində ixtilaf var». İbn Abbas – *radıyallahu anhu* – və onunla həmrəy olan insanlar deyirlər ki: «Onlar Əhli kitabdandır. Onların kəsdirini yemək caizdir». Bunu həmçinin İmam Şabi və İmam Şafii – *rahmətullahi aleyhi* – də bu rəydədirlər. Əli, İbn Ömər, Aişə – *Allah onlardan razı olsun* - və s. səhabələr onları Nəsrənilərə aid etməmişlər. Çünki onların əsilləri ərəbdir. Onlarda olan hallar da Nəsrənilərdə olan hall deyil. Bu

baxımdan da onlar Əhli kitabdan sayılırlar. İbrahim – *əleyhissəlam* - in sühüflərində, Davud – *əleyhissəlam* - a nazil olan Zəbura ittiba edənlər. Bu barədə İmam Şafii – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Onlar Əhli kitabdan deyillər». Həmçinin Hənəbilərdən bəziləri bu rəyədirlər. Məcusilər: Məcusilər arasında ixtilaf var. Onlar Əhli kitabdır, yoxsa Əhli kitab deyil. Ən səhih rəy onlar Əhli kitab deyillər. Çünki bu haqda Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – nas gətirib. Həmçinin çoxlu alimlər bu rəyədirlər ki, Məcusilər Əhli kitabdan sayılırlar. 3) Əhli kitab barəsində olan 3-cü qismdə isə kitab olmayan kafirlərdir. Onlarada Bütperəstlər, ateistlər, fəlsəfəçilər və s. Bu firqələr kitab olmayan kafirlərdir ki, əsli olan kafirlərdir.

2- Əsli müsəlman olub, hansısa səbəbdən kafir olanlar. Onlara hüccət qalxandan və şübhələr qaldırılandan sonra bu qismə aid edirlər. Buna həmçinin **KUFRUN RİDDƏ** də deyirlər. İnsan müsəlman olandan sonra mürtəd olması. Riddə – bir şeyin halını dəyişdirmək, bir haldan başqa hala çevirmək deməkdir. Mən onu çevirdim, o da döndü mənasında – **RADƏTTUHU FƏRTƏDDƏ** deyilir. İrtidat və Riddə gəlidiyi yoldan geri dönmək deməkdir. Lakin riddə küfrə məxsusdur. Küfrə geri dönməyi ifadə edir. «**Ey qövmüm...geriyə dönməyin**». (əl-Maidə 21).

Riddə – irtidattan törədilmiş bir isimdir. Dəyişmək, bir şeydən başqa bir şeyə dönmək deməkdir. İslamdan dönmək də buradan törənmişdir. Mürtəd geri dönmək deməkdir. O, dinindən dönmək, İslamı qəbul etdikdən sonra kafir olan kimsədir⁹⁷. İstilahi mənası – İslamı qəbul etdikdən sonra istəyərək kafir olmaq. Küfrə dönmək – *İslama zidd* – bir inancla, bir davranışla və ya bir sözlə və ya bir şübhə ilə gerçəkləşir.

MÜRTƏDİN HÖKMÜ - Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurur ki: «Kim öz dinini dəyişərsə onu öldürün». Alimlər mürtəd kişilərin öldürülməsində ittifaq ediblər. Əgər qadınlar mürtəd olarsa cumhura görə onun da hökmü mürtəd olaraq öldürülür. Əbu Hənifə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «O, həbs olunur, lakin öldürülmür». Həmçinin ixtilaf ediblər ki, mürtədin ölümdən qabaq tövbə etməsində. Bəziləri deyir ki: «Ölüm hökmü verilməmişdən qabaq 3 dəfə tövbə olunmalıdır və bu da bir çox alimlərin rəyidir». Onlardan Ömər, Əli, Məlik, İshaqın, Şafinin və İmam Əhməd – *Allah onlardan razı olsun* – rəyidir ki, ölümdən qabaq tövbə etməlidir. Bəziləri isə qeyd edirlər ki, onlar tövbə etdirilmirlər. Tövbə etmədən öldürürlər. Muaz b. Cəbəl,

⁹⁷ Lisanul Arab 3/172, Mufredat fi Ğaribil Quran s. 191, Nihayəi Ğaribil Quran 2/214.

İmam Həsən, Təvüs – *Allah onlardan razı olsun* – bu rəyədəirlər ki, bir başa öldürürlər. Daha səhih odur ki, tövbə etdirilirlər.

Həmçinin ixtilaf edilib tövbənin müddətində: Bəziləri qeyd edirlər ki: Bir dəfə etməlidir, bəziləri üç dəfə, bəziləri üç gün, bəziləri bir ay və s. Bu rəylərin hər birini İbn Həzm öz «Muhəlləq» kitabında gətirir.

Mürtədin də şərtləri var: İnsan ağıl sahibi olmalı, həddi-buluğa çatmış olmalıdır. Ancaq uşaqdan, məcnundan, aqlını itirən şəxsdən mürtədlik qəbul olunmur. Əgər uşaq, dəli Qurani tullayarsa, Peyğəmbəri söylərsə, Allahı söylərsə onun bu küfrü qəbul olunmur. Mürtədin kəsdiyi heyvanın ətinə yemək haramdır. Hətta Əhli kitab olsa da belə. Məs: Bir insan müsəlman olduqdan sonra dini dəyişib Nəsrani olur. Baxmayaraq ki, Əhli kitabın əti bizə halaldır, ancaq bu mürtədin əti bizə haramdır. Bu barədə Malik, Şafii və başqa alimlər – *Allah onlardan razı olsun* - bu rəyədəirlər. Bəzi alimlərin rəyinə görə isə: Əgər Əhli kitaba keçib, onun kəsdiyi əti yemək olar. Səhih rəy odur ki, yeyilməz. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – onun mürtəd olması ilə ona ölüm hökmünü verdi.

Mürtədlərin övladları barəsində hökmə gəldikdə: Əgər onların övladları mürtəd olmamışdan qabaq doğulublarsa, o zaman onlar müsəlman kimi sayılır. Əgər onlar mürtəd oldandan sonra doğulublarsa və onların valideynlərindən biri müsəlmandırsa, onlar İslama nisbət olunurlar, yox əgər ikisidə mürtəddirlərsə, o barədə ixtilaf var. Onların uşaqları mürtəddir, yoxsa Əsli küfr sayılırlar. Bəziləri deyir ki: Onlar kafirdirlər. Onları qul etmək olar. İbn Qudamə və Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Onları qul etmək olar».

Mürtədin malı barəsində: Əgər bir insan mürtəd olarsa, onun malı mürtəd olmaqla qalır, yoxsa itir? Bu barədə alimlər ixtilaf etmişlər. Bəziləri deyir ki: İnsan mürtəd olmaqla onun malının isməti də itir. Əgər bir insan müsəlmandırsa, mal-dövlət sahibidirsə, əgər o mürtəd olsa artıq mürtədliklə onun malının isməti qurtarır. Bu insanın hökmü öldürülməkdir. Onun malı ona qalmır. Alimlərin çoxu bu rəyədədir. Bəzilərinin rəyinə görə: Onun malına əl dəyilmir, hətta hakim hökm verənə qədər. Bəziləri də deyir ki: Əgər insan mürtəd olarsa, mürtədlikdən sonra yenidən İslama qayıdarsa, o zaman onun malı özünə qaytarılar. Əgər mürtəd olan zaman ölərsə, onun malı onun hakimiyyətliyindən çıxar. Bunu İmam Nəvəvi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir. Öləndən sonra onun malı kimə sərf olunur? Əli, Həsən, Şabi, Leys, Əbu Hanifə, İshaq – *Allah onlardan razı olsun* – deyirlər ki: Onun malı müsəlman olan varislərinə çatmalıdır. Bu ən güclü rəylərdən biridir. Rəbiyə, Malikin, İbn Əbi Leylənin, Şafinin, Əhməd – *Allah onlardan razı qalsın* - rəyinə görə: Onun malı varislərinə deyil, Beytul mala çatmalıdır.

Kafirələr arasında bu qədər fərq olsa da belə axirət hömündə onlar eynidirlər. Əbədi Cəhənnəm. Oradan çıxmayacaq və ölməyəcəklər. Əzabda isə eyni dərəcədə deyillər. Cəhənnəmdə əzablarına görə kafirlər bir-birindən fərqlənəcəklər. Cənnət əhli Cənnətdə fərqləndiyi kimi kafirlər də Cəhənnəmdə dərəcələrinə görə fərqlənəcəklər. Məs: Döyüşən kafir ilə döyüşməyən eyni deyildir. Həmçinin salehləri, Peyğəmbərləri, müsəlmanları öldürən kafir ilə, heç kəsdə işi olmayıb öz dinini yaşayan kafirin əzabı eyni olmayacaqdır. İmanın şöbələri bir-birindən fərqləndiyi kimi, küfr də bir-birindən fərqlənir. Möminlər dərəcələrinə görə fərqləndiyi kimi, kafirlər də dərəcələrinə görə fərqlənirlər. Axirətdə kafirlərin əzabları fərqlənəcəkdir. Münafıqlar Cəhənnəmin ən alt təbəqəsində olacaqlar.

Sələflər ixtilaf ediblər ki, onların dünyada etdikləri yaxşı əməlləri onların əzablarını yüngülləşdirəcəkmi? Bu haqda iki rəy vardır: **BİRİNCİ RƏY** - İbn Rəcəb – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Yaxşı əməllərinə görə onların əzabları yüngülləşdiriləcəkdir». Dəlilləri: Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in əmisinin cəzası Cəhənnəmdə yüngülləşdiriləcəkdir. Abbas b. AbdulMuttalib – *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Ya Rəsulallah! Şübhə yox ki, Əbu Talib daima səni düşmənlərdən qoruyur və sənə kömək edirdi. Bunlar ona fayda verəcəkmi?» Peyğəmbər: «Bəli, mən onu böyük Cəhənnəm atəşi içində olduğunu gördüm və sonra onu oradan topuğuna qədər olan bir atəş çuxuruna çıxardım. Oradan belə beyni qaynayır»⁹⁸. **İKİNCİ RƏY** – Kafirlər dünyada etdikləri yaxşı əməllərinə görə Qiyamət günü heç bir yüngüllük görməyəcəklər. **«Biz onların etdikləri əməlləri qəsdən dağınıq zərrələrə döndərərək»**. (əl-Furqan 23). **«Rəbbini inkar edənlərin əməlləri fırtınalı bir gündə küləyin sovurub apardığı külə bənzəyir. Onlar etdikləri əməllərdən heç bir fayda əldə edə bilməzlər. Budur (haqq yoldan) azıb uzaqlaşmaq»**. (İbrahim 18). Ənəs b. Məlik – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kafir yaxşı bir iş gördüyü zaman onun müqabilində dünyada ikən əvəzi verilir. Möminə gəlincə şübhəsiz Allah onun həsənətlərini axirəti üçün onun leyhinə saxlayar. Dünyada olan itaətinə görə onun ruzisini verər»⁹⁹. Səhih rəy də budur ki, onların əzabları yüngülləşdirilməyəcəkdir dünyada etdikləri yaxşı əməllərinə görə.

O, ki qaldı Qiyamət günü Əbu Talibin əzabının yüngülləşdirilməsinə – onun əzabı yaxşı əməllərinə görə deyil məhz Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in şəfaətinə görə olacaqdır. Qurani Kərimdə bir çox

⁹⁸ Müslim.

⁹⁹ Müslim.

ayələrdə Allah buyurur: «**Onların heç bir şəfaətçiləri olmaz**». Peyğəmbər in əmisinə şəfaət etməsi bunların arasını necə cəm etmək olar? İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Qadağa olunan şəfaət onların cəhənnəmdən çıxmalarıdır. Lakin Əbu Talib üçün olan şəfaət isə əzabın yüngülləşməsi üçündür». İbn Kəsir, Qurtubi – *rahmətullahi aleyhi* – və s. bu rəyi dəstəkləmişlər. Bəziləri də qeyd edilər ki, bu şəfaət yalnız Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – xasdır.

TƏTBİQ OLUNAN KÜFRÜN İKİ QİSMİ: 1. **TƏKFİRUL MUTLƏQ** - Mütələq - ümumi küfr. 2. **TƏKFİRUL MUƏYYƏN** - Müəyyən - hər hansısa bir şəxsə küfr tətbiq etmək.

1) Mütələq küfrün iki mərtəbəsi vardır: **BİRİNCİ MƏRTƏBƏ** – Hər hansı bir vəsfə görə küfr tətbiq etmək. Məs: Hər hansı bir söz, əməl, etiqada görə demək ki: Filan əməli edən kafirdir, filan sözü deyən kafirdir. «**Şübhəsiz ki, Allah Məryəm oğlu Məsihdir deyənlər kafir oldular**». (əl-Maidə 72). «**Allah üçdür deyənlər kafir oldular**». Yəni kim etiqad edirsə (ümumi olaraq), istər əslə kafir olsun, istər əslə müsəlman olsun o, kimsə Quran ayəsi ilə kafir olur. «**Allah və Peyğəmbərini inkar edənlər, Allahı Peyğəmbərindən ayırmaq istəyənlər: Biz Peyğəmbərlərdən bəzisinə inanır, bəzilərinə isə inanmırıq – deyənlər və bunun arasında bir yol tapmaq istəyənlər bütün bunlar həqiqətən kafirlərdir...**». (ən-Nisa 150). Artıq kim bu vəsflə vəsflənəcəksə (ümumi) küfr ona da tətbiq olunacaqdır. **İKİNCİ MƏRTƏBƏ** – xüsusi vəsflərə görə kafir demək. Məs: Hər hansı bir fırqənin, cəmaatın kafir olduğunu söyləmək. Yəhudilər, Nəsrənilər, Cəhmilər kafirdilər sözü kimi. Ümumi olaraq küfr sözünü işlətmək. «**Süleyman kafir olmadı, lakin şeytanlar... kafir oldular**». (əl-Bəqərə 102). «**Səmədun qövmü öz Rəbbinə küfür etdilər**» Allah bu ayədə müəyyən bir qrupun kafir olduğunu söylədi.

2) Müəyyən bir şəxsi təkfir etmək – müəyyən bir şəxsin adını çəkərək təkfir etməkdir. Məs: «**Biz mələklərə: «Adəmə səcdə edin! Dedikdə İblisdən başqa hamısı səcdə etdi. O, lovğalanaraq imtina etdi və kafirlərdən oldu**». (əl-Bəqərə 34). Allah bu ayədə kafiri adı ilə çəkir.

İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bu məsələnin araşdırılmasının nəticəsi ondadır ki, hər hansısa bir söz küfr ola bilər. Cəhmilərin dedikləri kimi: Allah danışmır, Allah axirətdə görünməyəcək. Lakin bəzi insanlara bu sözün küfr olub-olmaması gizli qala bilər. Hər bir küfrü deyən insan dərhal kafir olmur. Artıq bu zaman söz ilə deyilən təkfir məsələsi (kafir) ümumi tətbiq oluna bilər. Kim desəki Quran məxluqdur o, kafirdir, kim desəki Allah axirətdə görməyəcəyik o, kafirdir. İnsanları xüsusi təkfir etməkdən ötəri onlara hüccət qaldırmaq

lazımdır ki, onlara məlum olsun ki, etdikləri əməl (söz) küfür əməlidir»^{100, 101}.

ÜMUMİ VƏ XÜSUSİ TƏKFİR

Cahil və müəyyən kimsələrin təkfir edilməsi onlara dəlil otraya qoyulmadıqca caiz deyildir. Ortaya qoyulacaq dəlilin də onların başa düşəcəkləri bir səviyyədə olmalıdır. İcma ilə küfr olduğu qəbul edilən bir söz haqında mütləq olaraq bu küfrdür deyilir. Lakin bu sözü söyləyən hər kəsin kafir olduğuna dəlalət etməz. Çünki bilməməzlik, cəhalət üzürdür. Alimlər deyillər ki, əgər bir şəxs küfr əməliylə qadağan olunmuş bir işi görərsə və ya özü də bilmədən nadanlığından etiqadla bağlı küfrə yol verərsə o, kimsə savadsızlığına görə üzürlü hesab olunur. Günahkar sayılmaz, cəzaya məruz qalmaz, İslam dinindən çıxmaz. Digərləri isə həmin şəxsin bilməməzliyinə görə üzürlü sayırlar. Bu o, deməkdir ki, belə bir adama kafir deyilməz. Əhli Sünnə vəl Cəmaat təkfir məsələsində belə bir ifadə söyləyirlər: Belə-belə söyləyən və ya belə-belə edən bir kimsə kafirdir. Lakin iş o, sözü söyləyən və ya o, əməli edən bir kimsəyə gəldir ki, şübhələr və maneələr aradan götürülmədikcə o, kimsənin küfrünə hökm verilməz. Bu da Əhli Sünnətin digərlərindən ayıran ən önəmli bir məsələdir. Çünki təkfir hər kəsin dilədiyi kimsəyə qarşı öz arzu və kefi istədiyinə görə işlədiləcək bir haqq deyildir. Bu mövzuda mütləq şəriətin bizə göstərdiyi şərtlərə müraciət etmək lazımdır. Şəukani – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Allaha və Axirət gününə iman gətirən insanın hər hansı müsəlmana onun İslam dinindən çıxması və küfrə batması ilə bağlı əlində Günəşdən daha aydın dəlil olmadan, hökm verməsi haramdır»¹⁰². Qurtubi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Kafir iman küfrdən üstün tutması ilə mömin olduğu kimi, mömin də küfrü özünə məqsəd edib onu seçincəyə qədər icma tərəfindən kafir sayılmaz»¹⁰³.

MÜTLƏQ TƏKFİR, MÜƏYYƏN ŞƏXSİ TƏKFİR ETMƏYİ TƏLƏB EDİRMİ?

Müəyyən barəsində: Filan sözü deyən, filan əməli edən barəsində (kafir) hökmünü ona vermək üçün o, kimsə barəsində təkfir şərtlərinin cəmləşməsi və maneələrin də aradan qalxması lazımdır. **BİRİNCİ** - Müəyyən şəxs barəsində kafir hökmü verilmir onun barəsində şərtlər cəmləşmədikcə və maneələr aradan qalxmadıqca. **İKİNCİ** - Təkfirin şərtləri və kafir deməyə mane olan amillər.

¹⁰⁰ Məcmuu Fətava 7/679.

¹⁰¹ Durus Səniyyə 8/244.

¹⁰² Seylul Cərrar 4/578.

¹⁰³ Qurtubi «Təfsir» 7/6128.

Təkfir mütləq (ümumi təkfir), müəyyən şəxsi kafirləşdirməyi tələb etmir. Təkfir mütləq nədir? **MƏS:** Kim belə etsə kafirdir? Kim belə desə kafirdir? Ümumi (mütləq) təkfir o, demək deyil ki, fərd olaraq kimsə bunu etsə kafir olur. Müəyyəni (xüsusi) müəyyənləşdirmək üçün şərtlərin cəmləşməsi və maneələrin qalxması lazımdır. Müəyyənə kafir hökmünü vermək üçün hüccət (dəlil çatdırmaq) qaldırmaq lazımdır. Buna da Quran, Sünnə və alimlərin sözləri sübutdur. Artıq Quran ayələri dəlalat etmişdir ki, Allah yaratdıqlarından heç birinə əzab verməz əgər onlara hüccət (dəlil) çatmayıbsa. Bu da dəlildir ki, kimə hüccət çatmayıbsa onlar Allah qatında kafir deyillər. Əgər onlar kafir olsaydılar Allah onlara əzab verərdi.

CƏHALƏTİN ÜZR OLMASI – Əhli Sünnə vəl Cəmaata görə imanın şərtlərindən biri də mömin bir kimsənin yetərinə elmə, biliyə sahib olmasıdır. Bu səbəbdən də şəri mövzuda hər-hansı bir məsələni bilmədiyi üçün inkar edən və ona bu bilməməzliyi aradan qaldırmaq üçün doğru məsələ çatmadığı üçün kimsə şirk və küfr içində olsada belə təkfir edilməz. Ola bilər ki, bu kimsə bilməməzliyin yayıldığı bir ölkədə və elm diyarının, elm adamlarından uzaq bir yerdə yaşaya bilər. Bu məsələ ancaq elm adamlarının biləcəkləri qapalı bir məsələdir. Və ya şəri məsələlərin alt-üst olduğu, unuldulduğu, şirkin tövhid, küfrün iman, bidətin sünnə zənn edildiyi, sapmaların çoxaldığı, batilin yayıldığı bir yerdə böyüyə bilər.

Çünki bəzi əqidəvi məsələlərdə belə Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in zamanında səhabələr arasında da bilgisizlik vardı. Buna baxmayaraq Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – onları təkfir etməmişdir. Əhli Sünnə vəl Cəmaat elmin yayılması və yayılmaması acısından insanların durumlarının, yer və zamanlarının fərqliliklərini diqqətə alırlar. Çünki bunların hamısı zəruri məsələlərin bilinməsində eyni dərəcədə və səviyədə olamazlar. Bəziləri digər bəzilərinin bilmədiyi şeyləri biləbilirlər. Və ya bəzilərinə qəbul edilən bir qism məsələlər bəzilərinə bilinməyə bilər.

Bununla bərabər onlara görə bilgisizlik bilmədiyini iddia edən hər kəsdən qəbul ediləbiləcək bir məzarətdir mənasına da gəlməz. Əhli Sünnətə görə bilməməzliyin müxtəlif dərəcələri vardır. Dindən kəsin olaraq bilinməsi lazım olan şeyləri bilməməklə, bundan aşağı məsələləri bilməmək eyni deyildir. Soruşmaqdan və öyrənməkdən aciz olan bir cahil, aciz olmayan cahil kimi deyildir. Bu ikincinin Allah qatında keçəcək bir məzarəti yoxdur.

CƏHALƏTİN ÜZR OLMASINA QURANİ KƏRİMDƏN AYƏLƏR - İbn Həzm – *rahmətullahi aleyhi* -: «Biz Peyğəmbər göndərməmiş (heç bir ümmətə) **əzab vermərik**» (əl-İsra 15). ayəsini dəlil

gətirərək belə demişdir: «Doğrudan da Peyğəmbərlərin dəvəti və qorxutması insanlara yetişənə qədər kafirə qətiyyən əzab yoxdur»¹⁰⁴. Şingiti – *rahmətullahi aleyhi* – belə demişdir: «Peyğəmbər göndərənə və onlar da insanları çəkəndirməyincəyə qədər Allah öz məxluqlarından heç kimə nə dünyada, nə də axirətdə əzab verməyəcəkdir»¹⁰⁵. İbn Kəsr – *rahmətullahi aleyhi* – bu ayə haqında belə demişdir: «Bu ayə Allahın ədalətindən xəbər verir. Uca Allah elçi göndərdikdən sonra, dəlil gətirmədən kimsəni əzaba düşər etməyəcəkdir»¹⁰⁶. AbdurRahman AbdulXaliq – *rahmətullahi aleyhi* – bu məsələylə bağlı belə demişdir: «Cəzalandırma elmdən sonra gəlir – mahiyyəti məlum olan bir şəriət qaydasıdır. Uca Allah bu məsələylə bağlı buyurur: **«Allah bir tayfanı doğru yola yönəltdikdən sonra qorxub-çəkinməli olduqları şeyləri özlərinə bildirmədən onları (haqq yoldan) çıxartmaz. Həqiqətən Allah hər şeyi (olduğu kimi, incəliyinə kimi) biləndir»** (ət-Tövbə 115)¹⁰⁷. Həmçinin İbn Kəsir – *rahmətullahi aleyhi* – bu ayənin təfsirində demişdir: «Uca Allah Öz müqəddəs nəfsindən olan ədalətli hökmünün bəyanından və insanlara Peyğəmbər xəbərdarlığı çatdıqdan sonra hər hansı bir tayfanın əleyhinə dəlil və sübut olmadıqca onları zəlalətə salmaz. Belə ki, başqa bir ayədə buyrulur: **«Səməd qövmünə gəlincə, Biz onlara haqq yolu göstərdik...»** (Fussilət 17). **«Əgər Biz onları (məkkə müşriklərini) bundan əvvəl məhv etsəydik, mütləq belə deyəcəkdilər: «Ey Rəbbimiz! Nə üçün zəlil və rüsvay olmağdan qabaq bizə bir Peyğəmbər göndərmədin ki, Sənin ayələrinə (hökmlərinə) tabe olaydıq»** (Ta ha 134). **«Hər hansı bir tayfa Cəhənnəmə atıldıqca onun gözətçiləri onlardan (məzəmmətlə): Məgər sizə (sizi Allahın əzabı ilə) qorxudan bir Peyğəmbər gəlməmişdimi? deyə soruşacaqlar. Onlar deyəcəklər: Bəli, bizə (Allahın əzabı ilə) qorxudan Peyğəmbər gəlmişdi. Amma biz (onu) yalançı sayıb demişdik: Allah heç bir şey nazil etməmişdir. Siz sadəcə olaraq (haqdan) çox azmışınız. Onlar: Əgər biz (Peyğəmbərlərin öyüdnəsihətinə) qulaq asıb aqlımızı başımıza yığsaydıq, Cəhənnəm əhli içində olmazdıq – deyəcəklər»**. (əl-Mulk 8-10).

Bu ayə dəlildir ki, Cəhənnəmə Rəsulların göndərilməsi ilə hüccət qalxmayan şəxs daxil olmayacaqdır. Buna görə də Cəhənnəmə daxil olandan soruşulacaqdır: «Sizə qorxudan gəlmədimi?». Onlar: «Bəli» deyəcəklər. **«Biz Peyğəmbərləri (möminlərə) müjdə verən və (kafirələri) əzabla qorxudan kimi göndərdik ki, daha insanlar üçün Peyğəmbərlərdən**

¹⁰⁴ İbn Həzm «əl-İhkum fi Usulil Əhkam» s. 895.

¹⁰⁵ Şingiti «Ədvaul Bəyan» 3/429.

¹⁰⁶ İbn Kəsr «Təfsir» 3/28.

¹⁰⁷ Abdurrahman AbdulXaliq «İman və Küfr ayrımı» s. 79-80.

sonra Allaha qarşı bir bəhanə yeri qalması» (ən-Nisa 165). Bütün bu ayələr dəlildir ki, Allah küfr əməli və başqa əməli edənə əzab verməz əgər ona hüccət çatmayıbsa. Bu sözlər onu deməyə sövq edir ki, hər küfr edən kafir deyildir. Əgər kafir olsaydılar onda Allah onlara mütləq əzab verərdi.

CƏHALƏTİN ÜZR OLMASINA SÜNNƏDƏN DƏLİLLƏR –

Həmçinin Sünnədən gələn səhih hədislər də buna dəlalət etmişdir: Hər küfr edən kimsə kafir olmur. Allah və Rəsulu bəzən müəyyən şəxsi üzürlü saymışdır. Nə üçün? Onun barəsində şərtlərin cəm olunmadığına və maneələrin aradan qalxmadığına görə. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyrdı: «İstər Yəhudi, İstər Xristian olsun mənim Peyğəmbərliyim haqqında eşidib və mənə iman gətirməzsə mütləq Cəhənnəm atəşini dadacaqdır»¹⁰⁸. İmam Nəvəvi – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Bu hədis dəlildir ki, Peyğəmbərin göndərilməsi ilə başqa dinlər nəsx olunmuşdur. Hədisin əksi də ona dəlalət edir ki, kimə İslam çatmayıbsa o, kimsə üzürlüdür. Bu da o, qaydalar üzərədir ki, şəriət gəlməzdən əvvəl hökm yoxdur». Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – hədisdə bəzi Yəhudi və Xristianları üzürlü saymışdır. Nə üçün? Onlar eşitmədiklərinə və onlara çatdırılmadığına görə. Onlar da Cəhənnəmi qazanmamışlar. Eşidib iman gətirməyənlər isə Cəhənnəmlikdirlər. Bu da dəlalət edir ki, müəyyəni təkfir etmək caiz deyildir. Nə vaxt olar? Əgər onun barəsində şərtlər cəmləşərsə və maneələr aradan qalxarsa. Bu da necə olur? Dəlilin çatıb başa düşülməsindən sonra.

Həmçinin bəzi fərdlər Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in qarşısında küfr əməli etmiş, lakin Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – onları kafir saymamış, əksinə onları üzürlü qəbul etmişdir. Ya onların bilməməzliklərinə görə, ya da təvil etdiklərinə görə. Abdullah b. Əbi Əfvə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Muaz – *radıyallahu anhu* – Şamdan gəldiyi zaman Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – ə səcde etdi. Allah Rəsulu: «Bu nədir, ey Muaz!» deyə buyurdu. Muaz: «Mən Şamda olarkən onların Rahiblərinə və Patriklərinə səcde etdiklərini gördüm və daxilimdən bu hərəkəti sizin üçün də etmək fikrinə düşdüm» deyə cavab verdi. Peyğəmbər: «Əgər mən Allahdan başqa səcde etməyi hər hansı bir kimsəyə əmr verməli olsaydım, qadının öz ərinə səcde etməsini əmr verərdim. Məhəmmədin nəfsi əlində olan Allaha and olsun ki, qadın ərinin haqqını ödəyincəyə qədər Rəbbinin haqqını ödəmiş olmaz. Hətta qadın dəvənin belindəki palanın üstündə oturmuş olsa belə,

¹⁰⁸ Müslim.

əri onu istədikdə ərinin istəyinə mane olmamalıdır»¹⁰⁹. Səcdə ibadətdən sayıldığı üçün yalnız Allaha edilməlidir. Lakin kimsə bilmədən Allahdan qeyrisinə səcdə edərsə bu əməlinə görə təkfir edilməz. İmam Şəukani – *rahmətullahi aleyhi* – belə demişdir: «Bilmədən Allahdan qeyrisinə səcdə edən kimsə təkfir edilməz»¹¹⁰. Muavviz qızı Rubeyyi deyir ki, evləndiyimdə Peyğəmbər –*səllallahu aleyhi və səlləm*– toyuma gəldi və yatağımın üzərinə oturdu. Cariyələrimiz həm dəf çalır, həm də Bədr savaşında öldürülən əcdadlarımızın vəsflərini söyləyirdilər. Bu vaxt onlardan biri: «İçimizdə sabah nə olacağını bilən Peyğəmbər də var (Başqa rəvayətdə: Sabah nə olacağını sadəcə Allah bilir¹¹¹)» dedikdə Peyğəmbər: «Belə sözlərdən çəkin, əvvəl söylədiklərinə isə davam et» deyə buyurdu¹¹².

Bax bu iki hədisə. Hər ikisi də İslamdan çıxardan əməl etmişlər. Lakin Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – onların heç birinə kafir demədi. Muaz – *radiyallahu anhu* – Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – ə səcdə etdi. Allahdan qeyrisinə səcdə etmək böyük şirkdir. Lakin bu səcdə Muaz – *radiyallahu anhu* – tərəfdən təvil olaraq otraya çıxdı. O, elə zənn etmişdir ki, bu səcdə təzim, hörmət mənasındadır. Hansı ki, bunu da məxluqa etmək olar. Buna görə də Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – ona kafir hökmünü vermədi. Heç onu günahkar da saymadı. Onu çəkəndirməklə kifayətləndi. Bəyan etdi ki, səcdə yalnız Allaha olur. Həmçinin kölə də Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – barəsində qeyb elmini bildiyini iddia etmişdir. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – onu cahilliyinə görə kafir saymadı. Sadəcə onu çəkəndirməklə kifayətləndi. Halbuki qeyb elmi iddia etmək Allahdan qeyrisi üçün küfrdür. Bu da dəlalət edir ki, müəyyən şəxs küfr etdiyinə görə təkfir edilmir. O, vaxt etmək olar ki, əgər şərtlər cəmləşərsə və manələr aradan qalxarsa.

Əbu Vaqid əl-Leysi – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – ilə birlikdə Məkkədən Huneynə tərəf yola çıxmışdıq. Biz o, vaxtlar təzə müsəlmanlardan idik və küfrdən yenidən çıxmışdıq. Müşriklərin üstündən silahlarını asdıqları böyük bir Sidr ağacı vardı. Onun ətrafında yığılaraq öz adət ən-ənələrini yerinə yetirir və o, ağacı «Zətu Ənvat» deyə çağırırdılar. Biz də bu böyük bir Sidr ağacının yanından keçdikdə: «Ey Allahı Rəsulu! Onların «Zətu Ənvat» olduğu kimi bizim üçün də «Zətu Ənvat» düzəlt dedik. Peyğəmbər - *səllallahu*

¹⁰⁹ İbn Məcə 1853, İbn Hibban 1390, Əhməd 4/381, əl-Albani «İrvaul Gəlib» 7/57.

¹¹⁰ Şəukani «Neylul Əvtar» 6/210.

¹¹¹ Təbərani «Səğir» s. 69, Həkim 2/184, Beyhəqi 7/289.

¹¹² Buxari 2/352, 9/166, Beyhəqi 7/288-289, Əhməd 6/359-360.

aleyhi və səlləm –: «Allahu Əkbər! Şübhəsiz ki, bunlar hamısı keçmiş adət ən-ənələrdir. Nəfsim əlində olana and olsun ki, siz İsrail oğullarının Musadan istədikləri şeyin eynisini məndən istədiniz: «...**Bizə onların sitayiş etdikləri bütlər kimi bir büt düzəlt!**» (əl-Əraf 138) Həqiqətən siz əvvəlkilərin adət ən-ənəsi ilə gedəcəksiniz¹¹³. Bu səhabələr İslamda yeni olduqları üçün bir çox tövhid məsələlərini bilmirdilər. Məhz buna görə də Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – dən müşriklərin uğur gətirmək üçün dilədikləri bir büt kimi, onlar üçün də uğur diləmək üçün bir büt düzəltmələrini istəmişlər. Buna baxmayaraq Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – onları bəzi kimsələr kimi ayrı-ayrı təkfir etməmiş, bu hərəkətlərinə görə onların İslamdan çıxdıqlarını, tövbə edib ikinci dəfə İslama yenidən dönmələrini söyləməmişdir. Əksinə Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – onlara tələb etdikləri şeyin şirk olduğunu, sözlərinin küfr olduğunu söyləsədə özlərini kafirlikdə günahlandırmamışdır. Bu da Sələfi dəvətinin üslubudur. Aişə – *radiyallahu anha* – rəvayət edir ki: Sizə Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – və özümdən danışımı? Biz: Bəli! – dedik. Aişə: «Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – mənim növbəm olan gecə yanıma gəldi. Gələn kimi də ridasını yerə qoydu, ayaqqabılarını çıxarıb ayaqlarının yanında qoydu. İzərinin bir tərəfini açıb döşəyin üstünə sərərək uzandı. Sonra mənim yuxuya gedəcəyimi zənn etdiyi ana qədər gözləyərək sakitcə Libasını götürdü. Qapını yavaşca açaraq evdən çıxdı və onu sakitcə örtüdü. Paltarımı başımdan keçirərək büründüm, izarımı da geyinib onun ardınca getdim. Nəhayət Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – Bəqi qəbristanlığına çataraq, ayaq üstə bir xeyli duraraq əllərini üç dəfə yuxarı qaldırdı. Sonra geriye döndü və mən də döndüm. O, sürətlə gedirdi, mən də surəti artırdım. O, qaçmağa başladı, mən də qaçdım. Axırda mən Ondən qabağı keçib evə girdim. Mən yatana yaxın o, da evə daxil oldu və: «Ey Aişə, nə olub tənginəfəssən? – deyə soruşdu. Mən: «Bir şey olmayıb» dedim. O: «Ya nə olduğunu mənə deyəcəksən, ya da Lütəkar, Xəbər verən Allah mənə onsuz da xəbər verəcəkdir» deyə buyurdu. Mən: «Ey Allahın Rəsulu! Ata-anam sənə fəda olsun, dedim və əhvalatı ona danışdım. O: «Önümdə gördüyüm insan qaraltısı səniydinmi?» deyə soruşdu. Bəli, dedim. Buna görə də məni köksümdən bir dəfə itələdi və bu hərəkəti ilə məni sarsıtdı. Sonra: Allah və Peyğəmbərinin sənə zülm edəcəyini zənn etdin? deyə soruşdu. Bəli, dedim. Aişə: «İnsanların gizlətdiyi hər şeyi Allah bilirmi?» deyə soruşdum. O: «Bəli» dedi¹¹⁴. Aişə – *radiyallahu anha* – Allah – *subhənəhu və təalə* – nin hər bir şeydən

¹¹³ Tirmizi 2180, Əhməd 5/218 əl-Albani səhih.

¹¹⁴ Müslim 974/103, Nəsai 3973, Əhməd 6/221, əl-Albani «Cənaiz» 231.

xəbərdar olduğunu Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – ona söyləyəndə qədər bilmirdi. Əbu Səid əl-Xudri - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah – *səllallahu aleyhi və səlləm* – in zamanında bir qurup insanlar: «Ya Rəsulullah! Qiyamət günü Rəbbimizi görəcəyikmi?» Rəsulullah – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Yanında bulud olmayan açıq bir havada günəşi görməyə çətinlik çəkirsinizmi? Bədirlənmiş ayı 14-cü günündə yanında bulud olmayan açıq havada görməyə çətinlik çəkirsinizmi?» Xeyr, Ya Rəsulullah! O, buyurdu: «Günəşi və ayı görməkdə əziyyət çəkmədiyiniz kimi Allaha görməkdə də əziyyət çəkməyəcəksiniz»¹¹⁵. İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir nəfər Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gələrək: «Allahın və sənin istədiyini...» dedi. Peyğəmbər: «Məni Allaha taymı etdin? Təkcə Allah istəsə de...» deyərək buyurdu¹¹⁶. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in Mədinəyə hicrəti zamanı namazların rükətlərinin sayı artırılmışdır. Lakin bu xəbər Məkkə və Həbəşistanda yaşayan müsəlmanlara çatmadığı üçün onlar namazlarını iki rükət qıldılar. Həmçinin hicrətin ikinci ilində Ramazan orucu fərz olmuşdur və Həbəşistandakı müsəlmanlara isə bu xəbər çatdırılmamışdır. Məhz bu səbəbdən də müsəlmanlar o, ili oruc tutmamışdılar. Buna baxmayaraq Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – onlara namazlarını və orucalarını təkrar etmələrini əmr etməmişdir.

CƏHALƏTİN ÜZR OLMASINA SƏLƏFLƏRDƏN DƏLİLLƏR -

İbn Arabi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «İtaət olan əməllər iman adlandırıldığı kimi, müəyyən günahlara küfr adı verməklə İslamdan çıxardan küfr nəzərdə tutulmur. Bu ümmətdən cahil olan və xətakar kimsə küfr və şirk edərsə (halbuki bununla sahibi müşrik və ya kafir ola bilər) bilməməzliyinə və ya yanlışlıqla etdiyinə görə üzürlü sayılır. Hətta ona hüccət elə bir formada çatmalıdır ki, onun kimisinə gizli qalmasın. Lakin dindən açıq-aydın bilinən bir şeyi inkar edərsə hansı ki, bütün ümmət bu haqda yekdil rəydədirlər (namazın vacibliyi kimi) onda İslamdan çıxar». İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Mənimlə bərabər olan hər kəs bilməkdədir ki, mən bir insana Risalətə qarşı gəlib ona zidd davrandığına kafir, fasiq və ya asi olacağını isbat edən bir hüccət olmadıqca hökm verməyi şiddətlə qadağan edən bir kimsəyəm. Allah bu ümmətin söz və əməl məsələlərində etdikləri xətalara bağışlamış olduğunu da bildirmək istəyirəm. Bunlar arasında heç bir fərq yoxdur. Halbuki ona müxalif çıxan bəzən kafir, bəzən fasiq, bəzən də asi olur. Mən hər zaman bu sözləri söyləyir və dururam: Sələfin və

¹¹⁵ Buxari, Müslim.

¹¹⁶ İbn Məcə 2117, Buxari «Ədəbul Mufrad» 789, Əhməd 1/214, əl-Albani «Səhihdə» 139.

imamların – *belə belə deyənlərin mütləq mənada kafir olduğuna* – dair söylədikləri sözləri haqdır. Lakin təkfiri ümumi mənada istifadə etməklə bəlli bir kimsə haqqında istifadə etmək arasındakı fərqi gözləmək lazımdır. Təkfir, qarşılığında Allahın Cəhənnəm əzabından söz etdiyi bir məsələdir. Sözlənmiş bir söz Allah Rəsulunu yalanlayır deyək. Lakin bunu söyləyən İslama yeni girmiş və ya elm əldə edə bilmə imkanı çox zəif bir çöl bədəvisi ola bilər. Beləsi inkar etdiyi şeydə əleyhinə hüccət sabit olmadıqca təkfir olunmaz. Bu insana məsələ heç başa salınmamış, başa salınmışsa belə onun elmində sabit olmamış və ya onu çaşdıran bir dəlili ola bilər. Bəlkə də təvil etmişdir. Bu təvilində xəta etmişsə də belə təkfir edilməz. Mən bu məsələdə daima Buxari və Müslimdə olan bir hədisi xatırlayıram: Huzeyfə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Keçmiş ümmətlərdə¹¹⁷ (O, adam qəbirləri soyan oğruydu) Heç bir həsənə (xeyir iş) etməmiş bir kimsə ölümün gəlib çatdığını və yaşamaq ümidünü kəsdikdə ailəsini yanına çağıraraq onlara vəsiyyət edib dedi: «Mən öldükdən sonra bol odun toplayıb tonqal qalayın. Sonra məni (tonqalın) içinə atın. Atəş mənim vücudumu (cəsədimi), sümüklərimlə birlikdə yandırır qurtardıqdan sonra (qalan) sümüklərimi üyüdüb toz halına salın. Sonra küləkli bir havanı gözləyib (üyüdülmüş cəsədimi) küləyə tutub dənizin üzərinə sovurun. (Başqa rəvayətdə: «Allaha and olsun! Əgər Rəbbim məni ələ keçirməyə qadir olarsa aləmlərdə heç bir kimsəyə tətbiq etməyi bir əzabla məni əzablandıracaqdır») dedi. Bu kimsə öldükdən sonra (yaxınları) onun dediyi kimi etdilər. (Başqa rəvayətdə: «(Qiyamət günü) Allah yerə də, dənizə də əmr edər! Aldığınız zərrələri geri qaytarın!)). Sonra Allah onu zərrələrinə kimi toplayaraq: «Səni bu işə sövq edən nə idi? (Niyə belə etdin?)» deyərək buyurdu. O, kimsə: «Sənin qorxun! Ya Rəbbim!» deyərək cavab verdi. Allah da o, kimsəni bağışladı¹¹⁸. Bu kişi Allahın qüdrətində, öldükdən sonra onu dirildəcəyinə şübhə etmişdir. Hətta bir daha dirilməyəcəyini də etiqad edir. Bütün müsəlmanlar yekdil rəy olaraq bu əməlin və etiqadın küfr olmasını söyləyirlər. Lakin bu kimsə cahil biri idi. Digər tərəfdən isə mömin idi. Allahın ona əzab verməsindən qorxurdu. Buna görə də Allah onu bağışladı. Yoluna riayət etməyə çalışan və təvil edən ictihad adamlarının bağışlanması daha ümüdlüdür»¹¹⁹. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Kimin imanı yəqinliklə sabit olubsa şübhə aradan qalxa bilməz, hüccət çatdırılıb şübhələr qaldırıldıqdan sonra»¹²⁰. İbn Əbil İzz əl-Hənəfi

¹¹⁷ Buxari 3452.

¹¹⁸ Buxari 3452, Müslim 2756-2757.

¹¹⁹ Məcmuul Fətava 3/229-231.

¹²⁰ Məcmuul Fətava 12/500.

– *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bidət, batil, haram olan sözlər hansı ki, özündə əhatə edir: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in isbat etdiklərini inkar etmək, inkar etdiklərini isbat etmək, qadağan etdiklərini əmr etmək, əmr etdiklərini isə qadağan edən sözlər küfrdür. Bu ümumi sözlərdir. Müəyyən şəxsə gəldikdə isə siz şəhadət edirsiniz ki, o kafirdir və Cəhənnəm əhlindəndir. Biz yalnız şəhadət edə bilərik Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – şahidlik edibsə. Ən böyük azgınlıqdan sayılır sənin müəyyən bir kimsəyə hökm verməyin. Şahidlik etməyin ki, Allah onu bağışlamayacaq, əbədi Cəhənnəmdə saxlayacaq, ona rəhm etməyəcəkdir»¹²¹. İbn Ruceyli əl-Hənəfi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Alimlərin sözü bu məsələdə necə açıqlanır: Küfr olan hökm hansı ki, bidət əhli barəsində Sələf alimləri İmam Əbu Hənifə, Şafii – *Allah rəhmət etsin onları* – tərəfindən sabit olmuşdur bu sözlər necə açıqlanır: Bu onu bildirir ki, bu etiqad özü küfrdür. Bu sözü deyən küfr söz demişdir. Lakin o, özü haqqı tələb etdiyinə görə küfr sözü söyləmişsə kafir olmur». AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* – nin iki oğlu Hüseyin və Abdullaha sual gəlir: «Tövhid dəvəti yetişən ölkə əhalisinin bir hissəsi deyir ki, bu dəvət haqdır, lakin mən heç bir pis işi dəyişən, heç bir yaxşı işi əmr edən deyiləm. (bu əqidəyə görə) düşmən və ya dost tutan deyiləm, bu dəvət çatmadan öncə yaşayanların zəlalət üzərində olduğunu deyən də deyiləm. Bununla bərabər biz dədə-baba dinindən əl çəkdik – deyən Muvahhidlərə irad tuturlar. Bəziləri müsəlmanları açıq-aşkar şəkildə kafir sayır, bu dini söyləyərək deyir: Bu Müseyləmənin (yalançı Peyğəmbərin) dinidir. Həmçinin bəziləri bu dəvətin açıq şəkildə deyil, gizli şəkildə gözəl olduğunu deyirlər. İndi isə bu vəziyyətdə olan bir ölkə haqqında nə deyə bilərsiniz? Onlar müsəlmandırlar yoxsa kafir? Şeyxin (AbdulVahhabın) Biz ümumi şəkildə kafir demirik? Ümumi təkfir ilə xüsusi təkfir arasında fərq nədir?». Cavab: «Deyilən ölkə əhalisinə hüccət çatmışdırsa onlar kafirlərin hökmündədirlər. Elə hüccət ki, onu eşidəndən sonra ona müxalif olan kafir olur. Həmin ölkədə yaşayıb, dininə riayət edə bilməyən müsəlman, Allahın üzürlü saydığı kimsələr istisna olmaqla oradan hicrət etməlidir. Əgər o, hicrət etməzsə o, da qətlə yetirilməkdə və malının müsadirə olunmasında həmin ölkə əhalisinin hökmündədir. Şeyxin sözlərinə gəldikdə isə: Ümumi və xüsusi arasında fərq açıq-aydındır. Ümumi təkfir insanların hamısını təkfir etmək: Alimini, cahilini, kimə hüccət qalxıb və qalxmayıb. Xüsusi təkfir isə yalnız risalə hüccəti çatmış kimsəni təkfir etməkdir. Elə bir hüccət ki, ona müxalif olan kafir olur. **MƏS:** Ola bilər ki, deyilən ölkə əhalisinin kafir olmaları haqda hökm verilsin və onlar kafir hökmündə olsunlar. Lakin həmin ölkədə yaşayan hər bir fərdin kafir olmasını isə demək

¹²¹ Şərh Əqidətul Təhaviyyə 357 səh.

doğru deyildir. Çünki onların arasında müsəlman kimsələr olsun. Hicrət edə və ya öz dinlərini izhar edə bilmədikləri üçün üzürlü sayılsınlar. Necə ki, Allah əhalisi kafir olan zamanlar məkkə haqqında buyurmuşdu: **«Əgər (Məkkədə) tanımadığınız mömin kişi və qadınları bilmədən ayaq altına alıb əzmək və bundan dolayı sizə günah gəlmək ehtimalı olmasaydı** (Allah siz möminlərin hamılıqla Məkkəyə daxil olmasına izin verərdi)». (əl-Fəth 25). **«(Ey müsəlmanlar!) Sizə nə olub ki, Allah yolunda (hicrət etməyi)ob, yaxud əsir kimi Məkkədə qalıb): Ey Rəbbimiz, bizi əhalisi zalım olan bu şəhərdən (məkkədən) kənara çıxart, bizə öz tərəfindən mühafizəçi göndər, yardımçı yolla – deyə dua edən aciz kişilər, qadınlar və uşaqlar uğrunda vuruşmursunuz».** (ən-Nisa75). Səhih hədisdə: İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Mən və anam Məkkədə qalan acizlərdən idik»¹²². Şeyxin nəvəsi Abdullahdan soruşurlar: «Cahilliyi ucbatından bilmədən küfr sayılan söz, əməl və ya təvəssül edən insan üzürlü sayılırmı?». Cavab: «Allah və Rəsulu – *sallallahu aleyhi və səlləm* – iman gətirən insan Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* –in şəriəti barəsində cahilliyi üzündən əməldə və ya etiqadda küfr edərsə bu insan bizə görə kafir sayılmır. Biz belə bir insana şəriət dəlilləri ilə hüccət çatana qədər kafir demirik. Elə bir hüccət ki, onu eşidəndən sonra müxalif olan kafir olur. Əgər ona hüccət çatdırılırsa və Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* –in buyurduqları bəyan edilərsə və hüccət çatdıqdan sonra yenə də öz dediklərində ısrarlı olarsa o, zaman kafir olar. Çünki küfr bəzi hallarda Allahın kitabına və Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* –in Sünnəsinə müxalif çıxmaqla olur. Bu bütün alimlər tərəfindən ümumi anlamda qəbul edilmiş bir qaydadır. Alimlər buna dəlil olaraq bu ayəni qeyd edirlər. **«Biz Peyğəmbər göndərməmiş** (heç bir ümmətə) **əzab vermərik».** (əl-İsra 15). **«Kafirilər dəstə-dəstə Cəhənnəmə sürüklənəcəklər. Nəhayət ora çatınca onun qapıları açılacaq və cəhənnəm gözətçiləri onlara deyəcəklər: Məgər sizə öz içinizdən Rəbbinizin ayələrini oxuyan, sizi bu gününüzdə qovuşacağınızla qorxudan Peyğəmbər gəlməmişdi? Onlar isə: Bəli (gəlmişdi), lakin əzab sözü kafirilər barəsində vacib oldu – deyə cavab verəcəklər».** (əz-Zumər 71). Huzeyfə - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Keçmiş ümmətlərdə¹²³ (O, adam qəbirləri soyan oğruydu) Heç bir həsənə (xeyir iş) etməmiş bir kimsə ölümün gəlib çatdığını və yaşamaq ümidünü kəsdikdə ailəsini yanına çağıraraq onlara vəsiyyəət edib dedi: «Mən öldükdən sonra bəz odun toplayıb tonqal qalayın. Sonra məni (tonqalın) içinə atın. Atəş mənim vücudumu (cəsədimi), sümüklərimlə birlikdə yandırıb qurtardıqdan sonra (qalan

¹²² Məcmuatul Rəssail vəl Məsəil Nəcdiyyə 1/44, Durus Səniyyə 10/144-145.

¹²³ Buxari 3452.

sümüklərini üyüdüb toz halına salın. Sonra küləkli bir havanı gözləyib (üyüdülmüş cəsədimi) küləyə tutub dənizin üzərinə sovurun. (Başqa rəvayətdə: «Allaha and olsun! Əgər Rəbbim məni ələ keçirməyə qadir olarsa aləmlərdə heç bir kimsəyə tətbiq etmədiyi bir əzabla məni əzablandıracaqdır») dedi. Bu kimsə öldükdən sonra (yaxınları) onun dediyi kimi etdilər. (Başqa rəvayətdə: «(Qiyamət günü) Allah yerə də, dənizə də əmr edər! Aldığınız zərrələri geri qaytarın!)). Sonra Allah onu zərrələrinə kimi toplayaraq: «Səni bu işə sövq edən nə idi? (Niyə belə etdin?)» deyərək buyurdu. O, kimsə: «Sənin qorxun! Ya Rəbbim!» deyərək cavab verdi. Allah da o, kimsəni bağışladı¹²⁴. Bu adamın etiqadına əsasən deyilən prosesdən sonra Allah onu bir daha dirildə bilməyəcəkdir. O, bunu küfr və ya inkar baxımından deyil, cahilliyindən demişdir. O, Allahın onu yenidən dirildəcəyinə şübhə ilə yanaşmışdır. Lakin bununla belə Allah onu bağışladı, rəhm etdi. Quran çatan bir insana artıq Peyğəmbər hüccət çatmışdır. Lakin cahil insana bunu çatdırmaq üçün onu öyrədən elm adamı lazımdır. Allah daha yaxşı bilir»¹²⁵. Abdullah b. Muhəmməd b. AbdulVahhabdan soruşurlar ki: «Qəbirlərin üzərində qübbələr tikmək onu tikənin kafir olmasına dəlalət edirmi?». Cavab: «Bu məsələnin açıqlamaya ehtiyacı vardır. Əgər onu tikən insana Peyğəmbər in belə tikililərin tikilməsini qadağan etməsi və öz vaxtında olan bu kimi tikililəri sökməsi haqqında məlumat çatıbsa və bundan sonra həmin adam inadkarlıq və asilik etsə, yaxud o qübbəni sökmək istəyənlərin qarşısını alarsa bu küfrün əlamətidir. Lakin kim bunu Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* –in göndərilmə məqsədi haqqında cahil olduğundan edərsə bu onun küfr etməsinə dəlalət etmir. Bu onun cahilliyinə, bidətçi olmasına və Allahın öz Peyğəmbərinə qəbirlər barəsində buyurduğunu axtarmaqdan yayınmasına dəlalət edir»¹²⁶. Həməd b. Nasir Əli Mamərə sual verilir ki: «Biz eşitmişik ki, siz əvvəllər yaşayan İbn əl-Fərid və digər belə məşhur Əhli Sünnə alimlərini kafir sayırsınız?». Cavab: «Bizim adını çəkdiyiniz alimlərə və digər insanlara kafir deməyimiz haqqında qeyd etdikləriniz insanları doğru yoldan uzaqlaşdırmaq üçün düşmənlərimizin bizim haqqımızda dedikləri böhtanlardır. Onlar bizim haqqımızda bir çox böhtanlar da yaymışlar. Bizim isə cavabımız belədir: **«Aman (Allah) bu çox böyük bir böhtandır»**. (ən-Nur 16). Biz yalnız hüccət çatdıqdan sonra haqqı bilib, dəvət olunduqdan sonra yenə də onu inkar edən inadkarlıq göstərərək üz çevirən insana kafir deyirik. Bundan başqa kimsə kafir dediyimizi iddia edən

¹²⁴ Buxari 3452, Müslim 2756-2757.

¹²⁵ Durus Səniyyə 10/239-240.

¹²⁶ Məcmu Rəsail vəl Məsəil ən-Nəcdiyyə 1/246.

insan bizim adımızdan yalan danışır...»¹²⁷. Şeyx Muhəmməd b. Nəsir Əli Mamər – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki «O, şəxsin halı ki, tövhidi bilmir, şirki bilmir cahilliyinə görə ona müsəlman deyilməz. Kimin zahiri əməli şirkdirsə onun zahiri küfrdür. Onun üçün bağışlanma dilənməz, onun üçün sədəqə verilməz, onun halını Allaha həvalə edirik. Deyə bilmərik ki, filankəs kafir olaraq öldü. Çünki biz müəyyən ilə ümumi arasında fərq qoyuruq. Biz müəyyən hökm verə bilmərik. Çünkü onun batinini bilmirik. Bu Allaha aiddir». Süleyman b. Suhmən deyir ki: «Şeyx AbdulVahhab kiməsə kafir deməkdən çəkinər və ehtiyat edərdi. Hətta o, dinini öyrənməsi üçün özünə yol göstərən və ona hüccət çatdıran bir insanın olmadığı halda cahilliyindən Allahdan başqasından, qəbirlərdən və sairərdən kömək diləyənlərin kafir olmasını deməkdə ehtiyat etmişdir. O, yazdığı məktubların bəzində deyir: Biz cahilliyi və bixəbər olması ucbatından kəvvazın qübbəsinə ibadət edənlərə kafir demirik. Şeyx təkid edərək deyir ki, kim hüccət çatandan və onu öyrənmək üçün imkanı olandan sonra qəbirlərə ibadət edərsə o, kafir olur»¹²⁸. Abdullah İbrahim b. Şeyx AbdulLətif b. AbdurRahman və Suleymən b. Suhmən (şeyxin nəvələri) deyirlər ki: «Müəyyən şəxsi təkfir etmək bəlli məsələdir. Əgər bir söz deyərsə onun dediyi söz küfr ola bilər. Ona görə də deyilir: Kim bu sözü deyərsə kafirdir. Lakin müəyyən şəxs bunu dediyi zaman onun kafir olması barəsində hökm verilmir. Hətta ona hüccət çatdırılmadıqca. Elə bir hüccət ki, onu tərək edən kafir olur». Şeyx Useymin – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bununla bilindi ki, söz və əməl küfr ola bilər. Bu onu tələb etmir ki, edən kafir olur. Ya təkfir şərtlərinin aradan qaldırılma-
madığına görə, ya da bir şəri maneənin olduğuna görə».

TƏKFİRİN ŞƏRTLƏRİ VƏ MANEƏLƏRİ

Bu məsələ təkfir bölümündə ən incə məsələlərdən və ən təhlükəlisidir. Nə üçün? Çünkü bunun üzərində müəyyən şəxsə hökm çıxardılır. Bu asan bir iş deyildir. (Səfehlər isə bunu sadə bir şeyə çeviriblər) Bunun səbəbi ilə neçə-neçə ayaqlar büdrəmiş, neçə-neçə insanlar bu məsələdə həlak olmuşlar. Xətanın mənbəyi haradan başlayır? Mütələq təkfiri müəyyəndən ayıra bilmədikləri üçün.

Şeyx Useymin – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Xüsusi şəxslər üçün xüsusi şərtlər vardır ki, bunlardan yalnız biri əməlin özünə aiddir, digər dördü isə şəxsin özü ilə bağlıdır. **BİR** - Sübut olunmalıdır ki, (Quran və Sünnə) ilə onun etdiyi əməl küfr əməlidir. Əgər biz şübhə etsək və qəti qərarda olmasaq ki, bu əməl və ya söz küfrdür belə bir kimsəni küfrdə ittiham etmək olmaz. Müəyyən şəxs barəsində olan şərtlər: **BİRİNCİ** -

¹²⁷ Durus Səniyyə 3/20-23.

¹²⁸ Diya əş-Şəriq səh 372, Cəhlu bi Məsəili etiqadi və hukmuh səh 444.

Həddi buluğa çatan və ağıllı olmalıdır. **İKİNCİ** - Bu söz və ya əməl onun istəyi və ağılı tərəfdən otaya çıxmalıdır. **ÜÇÜNCÜ** - Ona elə bir hüccət qalxmalıdır ki, ona müxalif çıxan küfr edər. **DÖRDÜNCÜ** - Təvil edən olmamalıdır.

Bu şərtlərin hər biri müəyyən şəxs üçün cəm olunmalıdır. Bu şərtlərin hər hansı birinin olmaması maneə sayılır.

BİRİNCİ ŞƏRT - haqda çox müsəlmanlar bildiyi üçün bu haqda qısa danışacağıq. Dəlillər dəlalət edir ki, həddi-buluğa çatmayan kimsə, dəli ağılı başına gələndə qədər cəzalandırılmayacaqdır. Ömər - *radıyallahu anhu* - rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Üç şəxsin üzərindən qələm qaldırılmışdır (onlara günah yazılmır). Həddi buluğa çatmamış uşaq, ruhi xəstə və yuxuda olan şəxs»¹²⁹. Əgər belə bir küfr söz uşaqdan çıxarsa (həddi-buluğa çatmayan) bu küfr sayılmaz və ona hökm verilməz. İbn Qudamə - *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Mürtədlik ancaq ağıllı insandan olur». İbn Munzir - *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Alimlər ixtilaf ediblər. Dəli bir kimsə dəli ikən küfr edərsə hökmü nədir? Əgər ondan qabaq müsəlman idisə müsəlman olaraq da qalır».

İKİNCİ ŞƏRT - Onun etdiyi küfr öz ixtiyarı ilə, qəsdli şəkildə olmalıdır. Əhli Sünnə vəl Cəmmat təkfirə mane olan səbəblərdən biri də məcburən edilən söz və əməldir. Vurmaq, öldürmək, işkəncə və ya ailə üzvlərindən birini kəsmək kimi şeylə təhdid səbəbilə meydana gələn söz və əməldir. Belə bir durumda dinə zidd olan bir şeyin edilməsi mübahdır. Küfr sözü söyləyərsə və ya edərsə günahkar olmaz. Çünki bu durumda insanın rızası gedər, iradəsi fəsada uğrayar, qəsd ortadan qalxar. Bundan daha xəfif bir dərəcədəki təhdidə gəlincə isə daha kiçiyi edilərək iki pisləkdən daha böyük olanı qaldırılır. Bu durumda bir müsəlman qəlbi imanla dolu olduğu və imanın həqiqətinə kəsin olaraq inandığı halda küfrə qəlbilə deyil də sadəcə diliylə etdiyi müddətdə təkfir edilməz. Əgər onun etdiyi küfr qəzəb, sevindirici bir hadisə zamanı və ya məcbur edilərək baş verərsə bununla o, kimsə küfr etmiş olmur. **«Qəlbi imanla sabit olduğu halda (küfr sözünü deməyə) məcbur edilən (dil ilə deyib ürəyində onu təsdiq etməyən) şəxs istisna olmaqla, hər kəs iman gətirdikdən sonra küfr etsə (onu ağır təhlükə gözləyir). Lakin qəlbən küfrə razı olanlara (qəlbində könüllü surətdə küfrə yer verənlərə) Allahın qəzəbi tutar və onlar şiddətli bir əzaba düşər olurlar».** (ən-Nəhl 106). Bu ayə Ammar b. Yəsir və anası - *Allah onlardan razı olsun* - barəsində enmişdir. Onlar müşriklər tərəfindən məcbur edilmişlər ki, küfr sözü söyləsinlər. Lakin Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* - Ammardan

¹²⁹ Əbu Davud 4391, əl-Albani «İrvaul Gəlib» 297.

sruşdu ki: «Qəlbin nə vəziyyətdə idi o anda?». O, da: «Qəlbim imanla sabit idi» dedi. Peyğəmbər: «Əgər incitsələr yenə də deyə bilərsən». Buna görə də müəburiyyət və insanın ağlının bağlanması ona küfr hökmünün verilməsi üçün maneədir. Həmçinin qəzəbindən səhf edərək Musa, Harun – *əleyhimussəlam* - ı vurur və saqqalından tutur, həmçinin də Tövrəni yerə atır. «...Etdiyiniz səhvlərə görə sizə günah yoxdur. Lakin qəsdən etdiyiniz işlərdən ötrü günah vardır. Allah bağışlayan və rəhm edəndir» (əl-Əhzab 5). Çünkü Allah insanlara gücləri və imkanları ölçüsündə haqqı axtarmalarını əmr etdi. Əgər ictihadlarında haqqa isabət etməzlərsə Allah heç bir nəfsi gücünün yetmədiyi şeylə yükümlü tutmaz. İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah mənə görə ümmətimin səhvən, unutqanlıqdan və ya məcburiyyət qarşısında qalaraq etdiyi günahlardan keçib (bağışlayıb)»¹³⁰. Ənəs b. Məlik - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah - *subhənəhu və tələ* – qulunun tövbə etməsi ilə sizdən hər hansı birinizin bu halından daha çox sevinir». Bir kimsə otsuz boş bir quru ərazidə dəvəsi ilə gedirdi. Dəvənin üzərində də o, kimsənin yeyəcək və içəcək şeyləri də vardır. (Başqa rəvayətdə: «Çöllük bir əraziyə çatdıqda ona şirin bir yuxu gəldi. Dəvəsi üzərindən enərək bir ağac tapıb altında mürgüləmək üçün uzandı). Oyandıqda bir də baxdı ki, dəvəsi yeyəcək və içəcək şeylərlə birlikdə yoxdur. Dəvəsini axtarmaq üçün oyana-buyana qaçır. Nəhayət dəvəsini axtarib tapmaqdan ümidünü kəsdikdə yatdığı yerə qayıdaraq: «Artıq buradan ölənə qədər ayrılmayacağam!» deyib yan tərəfi üstə uzanaraq yatdı. (Ayıldıqda) Bir də baxdı ki, dəvəsi başı üzərində dayanıb. Dəvəsinin ipindən tutaraq sevincinin şiddətindən: «**ALLAHUMMƏ ƏNNƏ ABDİ VƏ ƏNƏ RABBUKƏ** – Allahım Sən mənim qulumsan, mən də Sənin Rəbbinəm!» deyə şükr edir. «Sizdən hər hansı biriniz (itmiş dəvəsini) üzərində yemək və içəcəyi ilə birlikdə tapmasından daha çox, Uca Allah tövbə etmiş mömin qulunun tövbəsindən ötrü sevinir»¹³¹.

Bəzən elə zənn edirlər ki, Əhli Sünnədə təkfir yoxdur. Xeyr, bu əsla belə deyildir. Təkfir vardır nə zaman? Əgər şərtlər cəmlənersə və manelələr aradan qalxarsa. İlk təkfir edənlər Xəvariclər olublar. Və günümüzdə də bu firqənin qolları çoxalmışdır. Onlardan «İxvan əl-Muslimin», «Təkfir və Hicrət Cəmaatı» və s. qolları vardır. Əhli Sünnə alimləri qeyd edirlər ki, bu firqələrin heç biri Əhli Sünnə vəl Cəmaatdan deyillər.

¹³⁰ İbn Macə 2045; Beyhəqi 7/356. əl-Albani «Mişkətul-Məsabih» 6293-cü hədis.

¹³¹ Buxari, Müslim.

ÜÇÜNCÜ VƏ DÖRDÜNCÜ ŞƏRTLƏRƏ - gəldikdə isə bunları bir az təfəsilatı ilə qeyd edəcəyəm. Nə üçün? Bu məsələnin öyrəndiyimiz məsələ ilə əlaqəsi olduğu üçün. Əhli Sünnə bir çox bidət əhlini küfr etdiklərinə görə kafir saymamışlar. Ya onlara hüccət çatmadığına görə, ya da onların təvilçi olduqlarına görə. Həmçinin də küfr hökmünün düzgün sayılması üçün bu iki şərtin etibarlı olması Sələf minhəcinin (yolunun) seçdiyi bir mövqedir. Sələflər bu iki şərti etibarlı symaqla bidət əhlindən seçiliblər. O, bidət əhli ki, sadəcə küfr əməlinə görə insanları kafir sayırlar. Bir məsələ də vardır ki, bidət əhlinin çoxu sadəcə onlara müxalif olduğuna görə də təkfir edirlər. Onların əlamətlərindəndir ki, özlərinə müxalif olanları dəlilsiz təkfir edirlər. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – kitabının bir çox yerlərində təvil edənləri təkfir edənlərə rədd olaraq qeyd etmişdir ki: «Təvil edənləri təkfir etmək haqda nə səhabədən, nə də tabiindən heç bir məlumat yodur. Nə də müsəlman imamlarından belə bir şey eşidilməmişdir. Bu əslində bidət əhlinin sözləridir. O, bidət əhli ki, dində olmayan bir şeyi ortaya atırlar və sonra bu məsələdə onlara müxalif olanları təkfir edirlər. Xəvariclər, Cəhmilər və Mötəzilə əqidəsində olanlar kimi»¹³². Həmçinin demişdir ki: «Xəvariclər Əhli Sünnəni təkfir edirlər, həmçinin Mötəzilə əqidəsində olanlar da özlərinə müxalif olanları təkfir edirlər. (Onların sözlərini desən sən bizim qardaşımızsan, yox əgər onlara müxalif olsan onda kafirsən. Artıq belə bir bidət ortaya çıxmışdır: Bir cəmaata görə sevmək, cəmaata görə nifrət etmək, bir şəxsə görə sevmək və nifrət etmək. Əgər sən bizim cəmaatdansansa sən bizdənsən və ya bizə müxaliflənsə bizim cəmaatdan deyilsən. Hansısa bir təkfirçinin ideya və fikrinə görə hərəkət edirlər. Sən yaxşı insansan əgər bizim sözüümüzü deyirsənsə: Saqqalını qırxa da bilərsən, siqaret və s. fasiqlilər edə də bilərsən. Heç kəs sənə bir söz deyə bilməz. Əgər bizə zidd getsən onda sənənin kitabın bağlandı. Haqqı dedikləri üçün Sələfləri sevən azdır. Təəccüblü orasıdır ki, təkfirçinin ətrafında olanların əksəriyyəti fasiq kimsələrdir. Saqqal yox, balaq uzun yernən sürünür ona heç kəs heç nə demir. Nə üçün? Onların sözlərini təsdiqlədiyi üçün. Lakin müxalif olanları isə təkfir edirlər. Artıq bu din deyildir bir partiyaçılıqdır) Şeyxin sözləri davam edir: Hər bir bidət əhli bir rəy ortaya çıxarırlar və bu rəydə kim onlara müxalif olarsa kafir sayırlar. Əhli Sünnə vəl Cəmaat Rəbbi tərəfdən gələn haqqa tabe olurlar. Çünki onu Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – gətirmişdir. Lakin Əhli Sünnə vəl Cəmaat özlərinə müxalif olanları təkfir etmirlər. Çünki onlar haqqı hamıdan yaxşı bilən və insanlara qarşı ən rəhimli olanlardır». Həmçinin Abdullatif b. AbdurRahman Əli Şeyx – *rahmətullahi*

¹³² Minhəc Sünnə Nəbəviyyə 5/239.

aleyhi – bu haqda soruşulduqda: «O, şəxslər ki, ölərinə müxalif olanları təkfir edirlər?» bu barədə fikriniz o: «Mən bu barədə heç bir şəri istinad bilmirəm. Zəhiri İslam olan bir kimsənin heç bir dəlil olmadan təkfir olunmasına cəsarət edən bir şəxs bilmirəm və tanımıram. Belə bir üslub bidət əhlinin üslubudur ki, özlərinə müxalif olanları təkfir edirlər».

Nə üçün mən belə dedim? Bu iki şərtin olması ilə Əhli Sünnə başqalarından seçiliblər. Çünkü **BİRİNCİ VƏ İKİNCİ ŞƏRTİ** - bidət əhli də qəbul edir, lakin **ÜÇÜNCÜ VƏ DÖRDÜNCÜ ŞƏRTİ** - isə bidət əhli qəbul etməmişlər. Bu iki şərt barəsində təfsilatı ilə danışacağıq.

ÜÇÜNCÜ ŞƏRT - Hüccətin qaldırılması olmalıdır. Elə bir hüccət ki, ona müxalif olan kafir olur. Buna dair artıq Kitab və Sünnədən dəlillər keçmişdir. Muaz, Zətul Ənvat və s. hədislər. İndi isə elm əhlinin sözlərini gətirəcəyik ki, müəyyənə təkfir etmək üçün hüccət qaldırmaq lazımdır? İmam Şafii – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Allahın İsim və Sifətləri vardır. Heç kəs bu sifətləri inkar edə bilməz. Kim ona hüccət qaldırıldıqdan sonra ona qarşı çıxarsa artıq kafir olur. Hüccət qaldırılmazdan əvvəl bilməməzliyinə görə o, kimsə üzürlü sayılır»¹³³. İmam Nəvəvi – *rahmətullahi aleyhi* – zəkəti inkar edən küfr hökmünü bildirdikdən sonra deyir ki: «Cəmaat arasında elmi yayılmış və ümmətin icma etdiyi hər hansı bir məsləni inkar edərsə beş namaz, oruc, zinanın, içkinin, məhrəmlərlə evlənməyin haramlığı müsəlmanlar arasında yayılıbsa bunları inkar edərsə onda küfr edir. İstisna vardır əgər o, İslamda təzədirsə və İslamın hədlərini bilmirsə. Əgər o, insan bilməməzliyinə görə hər hansı bir şeyi inkar edərsə o, kimsə kafir olmur»¹³⁴. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir: «Kim Allah və Rəsuluna mütləq şəkildə iman gətirib və ona doğrunu bəyan edəcək bir elm çatmayıbsa onun küfr etməsi və kafir olması barədə hökm verilmir ona hüccət qaldırılmadıqca. Elə bir hüccət ki, ona müxalif olan kafir olur. Çünkü insanların bir çoxu xəta edirlər. Quran və Sünnədən gələn ayələrin mənalərini bilmirlər. Xətadır, unutmaqdır, yanlışmaqdır bu ümmətdən qaldırılıb və günah yazılmır. Küfr də yalnız bəyandan sonra olur». İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Allah hüccət qaldırılmadıqca heç kəsə əzab verməyəcəkdir. **«Biz Peyğəmbər göndərməmiş (heç bir ümmətə) əzab vermərik»** (əl-İsra 15). **«Biz Peyğəmbərləri (möminlərə) müjdə verən və (kafirləri) əzabla qorxudan kimi göndərdik ki, daha insanlar üçün Peyğəmbərlərdən sonra Allaha qarşı bir bəhanə yeri qalmasın»** (ən-Nisa 165). Quranda belə ayələr çoxdur. Allah əzab verir o, kəsə ki, ona Rəsul gəlib, hüccət qalxıb və o, günahkar ki, öz günahını

¹³³ Fəthul Bəri 13/407.

¹³⁴ Müslimin Şərhi 1/205.

etiraf edir. Əzab iki səbəbə görə insana verilir: 1 – Dəlildən üz çevirmək, onu istəməmək və onun tələblərinə lazımi qaydada əməl etməməkdir. Bu üz döndərmək – Küfrü İrad. 2 – Dəlil gətirildikdən sonra ona qarşı inad göstərmək, onun tələb etdiyini istəməməkdir. Bu da inadkarlıq küfrüdür. Lakin Allah, Peyğəmbərləri tərəfindən göndərdiyi dəlilləri çatdırılana qədər və dəlili öyrənməyə imkanı olmadan cahillik küfrünə görə Allah əzab verməz»¹³⁵.

QİYAMUL HÜCCƏ NƏDİR? - Artıq bilindi ki, müəyyənə hökm vermək üçün mütləq hüccətin qaldırılması lazımdır. İndi isə öyrənək ki, Hüccət nədir? Nə ilə hüccət qalxır? Qiyamul hüccə necə olur? Alimlər bu barədə ixtilaf ediblər ki, hüccət necə qalxır:

BİRİNCİ GÖRÜŞ - Bir şəxsə hüccət qaldırmaq üçün dəlil ona çatmalı və o, şəxs dəlili başa düşməlidir. Hüccətdən qəsd olunanı dərk etməlidir. Elm əhlinin bir çoxu bu görüşdədir. İbn Qudamə, İbn Teymiyyə, İbn Qeyyim, İbn Arabi (Məliki məzhəbindən) və Muhəmməd b. AbdulVahhab – *Allah onlara rəhmət etsin* -

İKİNCİ GÖRÜŞ - sadəcə hüccət çatdısa kifayətdir. Başa düşsə də, düşməsə də artıq hüccət qalxmış olur. Onlar deyillər ki, Qiyamul Hüccənin şərtindən deyildir onu başa düşmək. Bu görüşdə olan AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* – nin nəvələrindən olan İshaq b. AbdurRahman və s. Bunu da AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* – ə mənsub ediblər ki, o da bu fikirdədir. Lakin bu düz deyildir. O, da birinci qrupa aiddir. Bunların dəlili nədir? Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – göndərildiyi kafirlərə Quranı eşitdirməklə hüccət qaldırmışdır deyillər. Allah onları bir çox ayələrdə: Dərk etmərlər, eşitmərlər deyə vəsf etmişdir. **«Yoxsa elə güman edirsiniz ki, onların əksəriyyəti (sən deyən sözü) eşidəcək və ya ağıllı-başlı fikirləşəcəklər? Onlar heyvan kimidirlər, bəlkə ondan daha çox zəlalətdədirlər»**. (əl-Furqan 44). Hüccət sadəcə çatdırılmağın qalxır. Başa düşməsi şərt deyildir.

Bu məsələni düşündükdən sonra səhih olan birinci görüşdür. Bir şəxs hüccəti başa düşmədən ona hüccətin qalxması mümkün deyildir. Bir çox dəlillər vardır ki, şəri əhkamları başa düşməyənün üzürlü olduğunu bildirir. Necə də mühüm bir məsələdə bilməmək üzr olmasın? Bu dəlillərə baxaq:

1 - **«Ey Rəbbimiz! Unutduqda və ya yanıldıqda bizi cəzalandırma! Ey Rəbbimiz! Bizdən əvvəlkiləri yüklədiyin kimi, bizi ağır yükləmə! Ey Rəbbimiz! Gücümüz çatmayan şeyi bizə yükləyib daşıdırma! Bizi əfv edib bağışla, bizə rəhm et! Sən bizim ixtiyar sahibimizsən. Kafirlərə qələbə çalmaqda bizə kömək et!»** (əl-Bəqərə 286). Allah xəbər vermişdir

¹³⁵ Tariqul Hicrəteyn 412.

ki, yalnız gücü çatanı onlara yükləyir və sonra möminlərin duasını qeyd edir ki, unutduqda, yanıldıqda onları cəzalandırmasın. Bu ayədə zikr olunanlar Səhih Müslim əsərində keçən hədisdə də öz əksini tapmışdır. Hədisdə qeyd olunur ki, ayə bitdikdə Allah buyurur: Artıq Mən bağışladım (qəbul etdim). Bu ayə və həmçinin Səhih Müslimdə keçən hədis dəlalət edir ki, Allah bu ümməti başa düşmədiyinə görə üzürlü saymışdır. Üç tərəfən: 1) Allah heç kəsi gücü çatmadığı bir işə vadar etmir – Əgər insan üz döndərməyibse və üz döndərməməsiylə bərabər başa düşməyibse bu insanın gücü çatmadığı bir şeydir. İnsanın da bununla yüklənməsi başa düşmədiyi bir şeylə ona hüccətin qaldırılması gücü çatmayan bir şeylə yüklənməsidir. 2) Allah biləndən sonra unudanı üzürlü saymışdır. Allah buyurur ki, cəzalandırmayacağam. Başa düşməyən insan bilib unudandan daha çox üzürə layiqdir. Allah üzürlü sayıb biləndən sonra unudanı. Lakin bu insan əslən heç bilməyib də ki, unutsun. 3) Başa düşməmək yanılmadır. Filankəs məsələnin başa düşülməsində yanılmışdır. Xəta edənin üzürlü olmasıdır. Bu ayədən üç cür dəlil çıxmışdır

2 – «(Ya Muhəmməd!) Davudu və Süleymanı da yad et! O, zaman ki, onlar bir tayfanın qoyunlarının girib xarab etdiyi bir əkin sahəsi haqqında hökm verirdilər və Biz də onların hökmünə şahid idik. Biz məsələnin hökmünü Süleymana anlatdıq. Və onların hər birinə hikmət və elm verdik». (əl-Ənbiya 78-79). Bu məsələni başa düşmədiyinə Allah Davud – *əleyhissəlam* - üzürlü saymışdır. Lakin onda elm və hikmət vardır. Əgər hikmət əhli üzürlü sayılırsa cəhalət əhli daha üzürlüdür.

3 - Şeyxulislam – *rahmətullahi aleyhi* – belə demişdir: «Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – ona nazil olunmuş hökmü yayana qədər Allah heç kimi cəzalandırmayacağına və onlara çatmayan hökmlərdən ötrü kimsəyə əzab verməyəcəyini bildirmişdir. Allah bir kimsəyə təbliğ (ilahi hökmlər) çatdırılmamışdan əvvəl imanı tərk etdiyinə görə əzab vermirsə, imanın ancaq bəzi şərtlərini yerinə yetirməyən şəxsə əsla əzab verməz. Lakin xəbərdarlıq ona çatması istisna təşkil edir¹³⁶. Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü bağışlanmış olduqlarını iddia edərək dəlil gətirəcək dörd təbəqədən olan insanlar vardır. Qulağı eşitməyən kar, axmaq adam, yaşlı adam və fitrət zamanı ölən insanlar. Kar belə deyər: «Ey Rəbbim, İslam gəldi lakin mən heç bir şey eşitmədim». Axmaq isə: «Ey Allahım, İslam gəldi lakin balaca uşaqlar belə mənə ələ salıb başıma dəvə təzəyi atırdılar». Yaşlı dedi:

¹³⁶ Şeyxulislam «əl-Fətva əl-Kubra» 2/41-42.

«İslam gəldi, lakin mən heç bir şey başa düşmürdüm». Fitrət¹³⁷ zamanı ölən insanlara gəlincə isə: «Ey Rəbbimiz, sənin elçilərin olan Peyğəmbərlər bizə gəlmədilər». Uca Allah Ona itaət etmələri barədə onlara əhd edir. Oda girin – hökmünü onlara təbliğ etmək üçün onlara bir Peyğəmbər göndərir. Peyğəmbər: «Nəfsim əlində olan Allaha and içirəm ki, əgər onlar oda girsəydilər bu onlar üçün sərinlik və salamatlıq olardı¹³⁸. Bu dörd sinif insanı Allah üzürlü saymışdır. Kar insanı hissiyat orqanının olmamasına görə, Fitrət zamanı ölən kimsənin dövründə Peyğəmbər olmadığına görə, dəli ilə qoca kişiye gəldikdə isə onlara hüccət çatmışdır. Bəs nə üçün Allah onları üzürlü saymışdır? Gələn dəlili başa düşmədikləri üçün. Onlar da başa düşmədiklərini dəlil gətirdilər.

4 - Xitab olunanı ya bütünlüklə başa düşmür, ya da başa düşür başqa bir formada. Dəlillər bu iki növün üzürlü olmasına sübutdur. **BİRİNCİ NÖV** – dəlili bütünlüklə başa düşməyənlər: Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Üç şəxsin üzərindən qələm qaldırılmışdır (onlara günah yazılmışdır). Həddi buluğa çatmamış uşaq, ruhi xəstə və yuxuda olan şəxs»¹³⁹. Qələm bunlardan nə üçün qaldırılmışdır? Onların başa düşmədiklərinə görə. **İKİNCİ NÖV** – dəlili qəsd olunan formada başa düşməmişdir. Adiy b. Hətim - *radiyallahu anhu* – ağ sap, qara sapdan seçilənə qədər yeyin için ayəsini eşitdikdən sonra deyir ki: «Mən ağ sap və qara sap götürdüm. Gecənin bir aləmi ona baxdım. Lakin fərqləndirə bilmədim. Səhəri Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gələrək ona danışdım». Peyğəmbər: «Ağ sap, qara sap deyildi zaman gecənin qaranlığı ilə gündüzün işıqlığı qəsd olunur». Səhabə ayədə qəsd olunanı tam başqa bir formada başa düşmüşdür. Həmçinin Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – səhabələrə buyurdu: «Sizdən hər biri əsr namazını Bəni Qurəyzədə qılsın». Səhabələrin bir qrupu dedilər ki: Biz Bəni Qurəyzəyə çatmamış qılmarıq. Bir qrupu dedilər ki: Xeyr, qılmaq lazımdır. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in qəsdı belə deyildir. Çünki artıq namazın vaxtı girmişdir. Lakin bu hal Peyğəmbər – *sallallahu*

¹³⁷ Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hər doğulan təbiətinə görə (fitrət üzərə) doğular. Sonradan ata-anası onu Yəhudiləşdirər, Xristianlaşdırar, atəspərəstləşdirər...» Müslim 2658. Bu hədisdə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurmadı ki: Müsəlmanlaşdırar. Çünki hər doğulanın doğulduğu təbiəti İslamdır. Ayə: «(Ya Muhəmməd! Ümmətinlə birlikdə) batıldən haqqa tapınaraq üzünü Allahın fitri olaraq insanlara verdiyi dinə (İslama) tərəf tut. Allahın dinini heç vəchlə dəyişdirmək olmaz. Doğru din budur, lakin insanların əksəriyyəti bilməz». (ər-Rum 30).

¹³⁸ Təbərani 841, İbn Hibban 1827, Əhməd 4/24, əl-Albani 1434.

¹³⁹ Əbu Davud 4391, əl-Albani «İrvaul Gəlib» 297.

aleyhi və səlləm – ərz olunduqdan sonra onların heç birini qınamadı. Yolda qılanları da, Bəni Qureyzədə qılanları da». Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – hər iki hədisdə başa düşməyənləri üzürlü saymışdır. Onlar qəsb olunanı, əsil məqsədi səhf başa düşmüşdülər.

5 - İnsanlar bir-birilərini başa düşmədikləri zaman deyirlər ki: «Mən səni başa düşmədim». O, da onu başa düşmədiyinə görə üzürlü sayır. Əgər insanlar bir-birilərini başa düşmədiklərinə görə üzürlü sayırlarsa Allah buna daha layıqdır. Bu da iki tərəfdən izah olunur: **1)** Ümumilik tərəfdən. Birinci səbəb bu insanda olan tərif və kamillik sifətidir ki, bir-birilərini bağışlayır və üzürlü sayırlar. İnsan barəsində hər hansı kamillik tərif sifəti sabit olubsa Allah o, sifətə daha layıqdır. Əgər insan rəhimlidirsə Allah ondan da Rəhmən və Rahimdir. **«Ən yüksək sifət Allaha məxsusdur».** (ən-Nəhl 60). **2).** Xüsusiyyət tərəfdən. İbn Məsud – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allahdan daha qısqanc bir kəs yoxdur. Allah bu qısqanlılığına görə açıq və gizli olan bütün çirkin əməlləri haram etmişdir. Təriflənməyi Allahdan daha çox sevən bir kimsə yoxdur. Buna görə Uca Allah Öz nəfsini tərifləmişdir. Allahdan daha çox dəlil sevən yoxdur. Bax, bunun üçün də bir çox müjdələyən və qorxudan Peyğəmbərlər göndərmişdir (Başqa rəvayətdə: Bax buna görə də Allah Peyğəmbərlərini göndərmiş və kitablarını endirmişdir)¹⁴⁰.

6 - Birinci qrupun gətirdiyi dəlillərə cavab olaraq deyirik ki: Bu ayələr dəlalət etmir ki, onlar xitabı və hüccəti başa düşməyiblər. Əksinə dəlalət edir ki, onlar Quranı və hüccəti başa düşüb və sonra üz döndəriblər. Əgər onlar Allahın xitabını başa düşməsəydilər Allah onları üzürlü sayardı. Onları danlamaz və qınamazdı. Şovkani – *rahmətullahi aleyhi* – bu ayənin təfsirində buyurur: **«Yoxsa elə güman edirsən ki, onların əksəriyyəti (sən deyən sözü) eşidəcək və ya ağıllı-başlı fikirləşəcək? Onlar heyvan kimidirlər, bəlkə ondan daha çox zəlalətdədirlər».** (əl-Furqan 44). Müşriklər, kafirlər mənfəətlənmək tərəfdən heyvan kimidirlər. O, heyvan ki, onun fəhmi və dərk etməsi yoxdur. Ona görə də sən onlara ümid etmə. Onlarda bu eşitmə və dərk etmə üzərində qurulan fayda yoxdur. Bunlar hamısı var, lakin faydasızdır. Onlara deyiləni eşitsələrdə, dərk etsələrdə belə faydalanmırlar. Buna görə də onları sanki hissiyatları olmayan kimi vəsf etmişdir». Onlar dərk etmə və eşitmə orqanları ilə faydalanmadıqlarına və üz döndərdiklərinə görə heyvan kimi oldular. Həmçinin başqa dəlillərdə vardır ki, Allah bəzi kafirləri və münafıqları da bu sifətlə vəsf etmişdir və bu dəlalət etmir ki, onlar xitabı başa düşmürdülər. Allah özü şahidlik edir ki, Kitab əhli Quranın və

¹⁴⁰ Buxari 7416, Müslim 1499.

Peyğəmbərin haqq olduğunu öz övladlarını tanıdıqları kimi tanıyırdılar. **«Kitab (Tövrət və İncil) verdiyimiz şəxslər onu (Muhəmmədi) öz oğullarını tanıdıqları kimi tanıyırlar. (Buna baxmayaraq) onların bir qismi şübhəsiz ki, həqiqəti bilə-bilə gizlədir».** (əl-Bəqərə 146). **«Onlara Allah tərəfindən əllərindəkini (Tövrəti) təsdiq edən bir kitab (Quran) göndərildiği zaman onu qəbul etmədilər. Halbuki əvvəlcə kafirlərə (ərəb müşriklərinə) qələbə çalmaq üçün (Tövrətdə adı çəkilən axirüzzəman Peyğəmbər gəlib bizə yardım edəydi deyə) Allaha yalvarırdılar. Bildikləri gəldikdə isə ona inanmadılar. Allah kafirlərə lənət eləsin».** (əl-Bəqərə 89). Bu ayədə Allah vəsf etdi ki, onlar bilirdilər. **«Bu onların anlamaz bir tayfa olmalarındandır».** (əl-Maidə 58). Bu ayədə isə Allah vəsf edir ki, onlar dərk etmirlər. **«Tövrəta əməl etməyə mükəlləf olduqdan sonra ona əməl etməyənlər belində çoxlu kitab daşıyan** (lakin onların içində nə yazıldığını bilməyən, onlardan faydalanmağı bacarmayan) **ulağa bənzərlər».** (əl-Cümə 5). Allah Yəhudiləri ulağa bənzətmişdir faydalanmadıqlarına görə. İbn Kəsir – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Allah bu Yəhudiləri məzəmmət edərək buyurur: O, Yəhudilər ki, onlara əməl etmək üçün Tövrət verildi. Onlar da əməl etmədilər. Onların misalı da bu uladır. Ulağ belində kitab daşıyarsa orada nə olduğunu bilməz. Hissiyat tərəfdən belində nə isə olduğunu bilər. Lakin içində olanlardan xəbərsizdir. Bu kitab əhli Yəhudilər kitabı başa düşməyib, sadəcə ləfzi tərəfdən əzbərləyib, onun tələb etdiyinə əməl etməyib əksinə kitabı təhrif etdilər və bunların halı uzunqulağın halıdan daha pisdır. Çünki uzunqulağın fəhmi yoxdur. Lakin bunların fəhmi var istifadə etməyiblər». Onlar Allahın xitabını başa düşüblər, çünki əvvəlki ayələr buna dəlalət etdi. Lakin əməl etməyib təhrif ediblər. Onlar bu təhqirə məzəmmətə layiq oldular nə üçün? Hüccəti başa düşüb qəbul etməkdən üz döndərdiklərinə görə. Ərəblərin müşrikləri də hüccəti başa düşmüşdülər. **«Onlar öz içərilərindən özlərinə qorxudan bir Peyğəmbər gəlməsinə təəccüb etdilər və kafirlər belə dedilər: Bu yalançı bir şəhrbazdır. Əcəba o, tanrıların hamısını bir tanrını edir. Bu doğurdan da çox təəccüblü bir şeydir».** (Sad 4-5). Belə bir sözü Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in risalətinin mahiyyətini bilən şəxs deyə bilər. Lə İlahə İlləlah – kəliməsinin mənasını bildilər. Bildilər ki, onlar bütün ilahları ataraq ibadəti Allaha yönəltməlidirlər. Lakin onlar qəbul etməkdən üz döndərdilər.

Birinci qrupun gətirdiyi dəlildən o, qəsd olunmur ki, onlar başa düşməyiblər və onlara hüccət qalxıb. Xeyr, onlar başa düşüb üz döndəriblər. Onlar da hüccətdən üz döndərdikləri üçün eşitmirlər, dərk etmirlər. Üz döndərmələrinə görə də Allah onları heyvana oxşatdı. **«Yoxsa elə güman edirsən ki, onların əksəriyyəti** (sən deyən sözü)

eşidəcək və ya ağıllı-başlı fikirləşəcək? Onlar heyvan kimidirlər, bəlkə ondan daha çox zəlalətdədirlər». (əl-Furqan 44). Onlar hüccəti başa düşdükdən sonra üz döndərmişlər. Bu dəlil isə onların bütün suallarına cavab verməkdədir: **«Ha, Mim! Rəhmli və mərhəmətli olan Allah tərəfindən nazil edilmişdir. (Bu) ərəb dilində Quran olaraq (onu) bilən bir qövm üçün ayələri müfəssəl izah edilmiş bir kitabdır. Onların əksəriyyəti (Qurandan) üz döndərib (onu) dinləməz».** (Fussilət 1-4). Allah bu surənin üç ayəsində onları bilən qövm olaraq vəsf etdi – Zəməhşəri – *rahmətullahi aleyhi* – bu ayə haqqında deyir ki: «Onlara nazil olan ayələrin mənalərini bilirlər açıq-aydın ərəb dilindədir. Onlara gizli heç nə qalmır». Şovkani – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Onlar bunun mənalərini bilirlər və başa da düşürlər. Onlar ərəb dili əhlidirlər». Dördüncü ayədə isə: Bildikdən sonra üz döndərdilər. Bildikdən sonra üz döndərdiklərinə görə Allah onları eşitməyən kimi vəsf etdi. Allahın kəlamından üz döndərdiklərinə görə münafıqlar də anlamırlar. **«Bir surə nazil edildiyi zaman bir-birinə baxıb: (Müsəlmanlardan) sizi görən varmı? deyə soruşur, (görən yoxdursa) dönüb aradan çıxarlar. Onlar (haqqı) anlamaz bir tayfa olduqları üçün Allah da ürəklərini döndərmişdir».** (ət-Tövbə 127). Artıq bu ayələrdən bəlli oldu ki, onlar başa düşməyiblər yox, başa düşdükdən sonra üz döndərdiklərinə görə bu məzzəmətə layiq olublar. İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Əzab iki səbəbə görə insana verilir: **1** – Dəlildən üz çevirmək, onu istəməmək və onun tələblərinə lazımi qaydada əməl etməməkdir. Bu üz döndərmək – Küfrü İrad. **2** – Dəlil gətirildikdən sonra ona qarşı inad göstərmək, onun tələb etdiyini istəməməkdir. Bu da inadkarlıq küfrüdür. Lakin Allah, Peyğəmbərləri tərəfindən göndərdiyi dəlilləri çatdırılana qədər və dəlili öyrənməyə imkanı olmadan cahillik küfrünə görə Allah əzab verməz»¹⁴¹.

Alimlər də hüccətin çatması üçün başa düşməyi şərt görürlər. İbn Arabi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bu ümmətdən olan cahil və xəta edən küfr edərsə, şirk edərsə elə bir küfr və şirk ki, onu edən kafir və müşrik olur. Cahilliyyə və yanıldığına görə üzürlü sayılır. Hətta ona hüccət çatmadıqca. Onun kimisinə hüccət qaranlıq qalmamalıdır». İbn Qudamə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Səflərdən bir cəmaat deyir ki, onlar bəzi haramları təvillərinə görə halallaşdıran kimsələri təkfir etməmişlər. Cahilə də küfr hökmü verilməz hətta onun küfr olduğunu bilmədikcə və ondan şübhə qaldırılmadıqca nə qədər ki, o bunu halal saymırsa». İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – filan sözü deyən kafir olur – sözü barəsində deyir ki: «Ola bilsin ki, insana haqqı bildirən dəlillər çatmamışdır. Bəzən də dəlil çatıb, lakin dəlili zəif görür. Və ya

¹⁴¹ Tariqul Hicrəteyn 412-414.

dəlil çatıb, səhih də görür lakin başa düşməyib. Ola bilsin ki, onda şübhələr var və Allah da onu üzürlü sayır. Kim möminlərdən olub haqqı tələb etməkdə çalışqan olarsa və icdihad edərək yanılırsa Allah onun xətasını bağışlayar kimliyindən aslı olmayaraq. İstər əqidə məsələlərində olsun, istərsə də başqa məsələlərdə. Həmçinin səhabələrin və İslam alimlərinin görüşü də budur. Sözüənə davam edərək buyurur: Heç kəs müsəlmandan birini kafir saya bilməz hətta hüccət qaldırılıb dəlil ona bəlli olana qədər. Bir kimsənin imanı yəqinliklə sabit olubsa şəkllə qaldırıla bilməz. Hüccət ona çatdıqdan və başındakı şübhələr qalxdıqdan sonra. Sonra deyir: Hər bir kəs Allaha və Rəsuluna mütləq şəkildə iman gətirərsə və ona doğrunu başa salan elm çatmayıbsa ona küfr hökmü verilmir hətta ona hüccət çatmadıqca. Elə bir hüccət ki, ona müxalif olan kafir olur. İnsanlardsan çoxu Qurandan öyrəndikləri mənələrdə xəta edirlər. Bu ümmətdən də xəta, unutmaq qaldırılıb. Küfr insana bəyandan sonra olur»¹⁴². İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Hüccətin də qalxması zamana, makana və insanlara görə fərqlənir. Ola bilər ki, Allahın hüccəti kafirlərə müəyyən zamanda çatsın və müəyyən zamanda isə çatmasın. Necə ki, müəyyən şəxsə qaldırıla da bilər, müəyyən şəxsə qaldırılmaya da bilər. Onun aqlının olmadığına, seçiminin doğru olmadığına və ya fəhminin olmadığına görə. Onun üçün tərcümə etmək üçün tərcüməçi də gəlməyib. Baxmayaraq ki, o eşidir. Bunalar dörd şəxsin birinə aiddirlər». Mütləqdir ki, kimsə Qurani başa salsın və çatdırsın. Şeyx Həfs əl-Hətəmi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «İslamdan çıxaran bidət əməl edən Cəhmilər, Qədərilər haqda: Onlardan elələri vardır ki, qəti kafir, Dindən uzaq və dinin düşmənləridirlər. Onların içərisində elələri də vardır ki, onlar aldanmışlardır. Məsələ onlara qaranlıq qalmışdır. Onlara nə vaxt küfr hökmü verilir? Hüccət qaldırıldıqdan və onlara dəlilin qayəsi çatdırıldıqdan sonra. Təkfir də yalnız bəyandan və başa düşməkdən sonra olur».

ABDULVAHHAB – *Rahmətullahi Aleyhi* – NİN QİYAMUL HÜCCƏNİ BAŞA DÜŞMƏK MƏSƏLƏSİNDƏ OLAN SÖZÜNÜN TƏHQİQİ

AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* – təkfir məsələsini geniş şəkildə araşdırmışdır. Bu barədə risalələr, fətvalar ondan çox gəlmişdir. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* – nin bu məsələdə dediyi sözlər müxtəlif hallara yerin və insanların fərqlənməsinə görə görürsən ki, risalələrində hökmlər də fərqlənmişdir. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* – nin kitablarını kim oxuyubsa hüccətin başa düşməyin şərt olub

¹⁴² Məcmuul Fətava 12/501,523,524 səh.

olmaması barəsində ixtilafa düşmüşlər. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* – müxtəlif yerlərə və müxtəlif şəxslərə risalələr göndərib. Hökmləri də fərqli olub. Nə üçün? Yerlərə və xitab olunan şəxslərə görə. Kim onun kitablarını oxuyubsa onun rəyini dəqiqləşdirməkdə çətinlik çəkib və ixtilafa düşüb. Bəziləri **FƏHMUL HÜCCƏNİ** şərt görür, bəziləri isə şərt olmadığını söyləyirlər. Elm əhlindən onun kitablarını öyrənən tələbələrindən və onun dəvətinin bayarağını qaldıranlardan biri demişdir ki: «Şeyx **QİYAMUL HÜCCƏNİN** başa düşülməsini şərt görmür. Nə vaxt ki, bir şəxsə dəlil çatdısa hüccət qalxır başa düşsə də, düşməsə də. Buna dəlil Şeyxin bəzi sözlərini gətirirlər. Bu görüşdə olanlardan biri Şeyx İshaq b AbdurRahman b. Həsən Əli Şeyxdır «Müəyyən şəxsi təkfir etmək və hüccətin qaldırılması ilə hüccəti başa düşmək arasında olan fərq» kitabında Şeyxdən belə sözləri nəql edir: «Şeyx qeyd edib ki, hüccət Quranla qalxıb. Kimə Quranla hüccət çatırsa onu başa düşməsə də hüccət qalxır». Digər yerdə: «Şeyxin müsəlmanlara yazdığı risaləsində» İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – nin sözlərini qeyd etdikdən sonra deyir ki: «Kim filan filan şeyləri inkar edərsə artıq ona hüccət qalxmışdır. Siz bu tağutların və onların təbəçiliyində olanlardan şəkk edirsiniz. Onlara hüccət qalxıb. Siz necə bu barədə şəkk edirsiniz. Bu barədə mən sizə dəfələrlə izah vermişəm. Hüccət kimə qalxmır İslamda yeni olan və çöldə böyüyən bir şəxsə. Belə bir məsələ onə bildirilmədikcə təkfir olunmaz. Dinin əsaslarına gəldikdə isə Allah bunu kitabında bəyan etmişdir. Kimə Quran çatıbsa artıq ona hüccət qalxıb. Problem buradadır ki, siz Qiyamul Hüccə ilə onu başa düşmək arasını ayıra bilmirsiniz. Kafirələrin və müsəlmanlardan olan münafıqların çoxu Allahın hüccətini başa düşməmişlər. Lakin onlara Allahın hüccəti qaldırılmışdır. **«Yoxsa elə güman edirsən ki, onların əksəriyyəti (sən deyən sözü) eşidəcək və ya ağıllı-başlı fikirləşəcək? Onlar heyvan kimidirlər, bəlkə ondan daha çox zəlalətdədirlər»**. (əl-Furqan 44). Onlara hüccət qalxmışdır. Onların hüccəti başa düşməsi isə bu başqa bir növdür. Onlara hüccətin çatması ilə hökm qaldırılır. Bunu başa düşməsəldə»¹⁴³. Əsas dəliləri budur.

Həqiqətən bu kəlimələri oxuyan kimsədə elə təsəvvür yaranır ki, hüccəti başa düşmək şərt deyildir. Oxuyan bu sözlərdən bu mənanı götürür. Lakin Şeyxdən başqa naslar da gəlmişdir ki, bu nəqllərdə o, hüccəti başa düşməyi şərt görür təkfir etməzdən əvvəl. «Şərifə yazdığı risaləsində» Muhəmməd b. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Biz AbdulQadirin qübbəsindəki bütə sitayiş edən kimsələri həmçinin Əhməd Bədəvinin qəbrinə ibadət edən kimsələri cahillikləri və onlara bu əməllərinin səhif olmasını başa salacaq insanlar olmadığı üçün onları

¹⁴³ Durus Səniyyə 9/90 səh.

təkfir etmirik. Bizi təkfir etmədiyi və bizimlə savaşmadığı halda Allaha şərik qoşmayan şəxsləri bizə hicrət etmədi deyə necə kafir adlandırma bilərik? Subhənəllah! Bu bizə qarşı olan böyük iftiradır»¹⁴⁴. Onların cahilliklərinə və onlara bildirən bir şəxsin omadığına görə. Bu ondan açıq-aydın olan bir nasdır ki, hüccəti başa düşməyi Şeyx şərt görür. Bilindiyinə görə AbdulQadir, Əhməd Bədəvi müsəlman ölkələrində yaşayıblar. Quran və Sünnə onların arasında yayılmışdır. Onların sadəcə hüccəti bəyan edən Əhli Sünnə alimlərinə ethiyacı vardır. Şeyxin sözlərini cəm etmək artıq mümkündür. Şeyxin sözlərindən başa düşülür ki, hüccət qaldırmaq təkfir məsələsində şərtidir. **FƏHMUL HÜCCƏ** deyildiyi zaman şərt deyil ki, o bunu təfsilatı ilə başa düşsün. Yəni Əbu Bəkr, Ömər – *Allah onlardan razı olsun* – kimi başa düşsün. Lakin bilsə ki, haqq budur, zəlalət budur artıq hüccət qalxır. Şeyxn şərt görmədiyi hüccət isə təfsilatı ilə başa düşməkdir. Onlar yuxarıda qeyd etdiyimiz dəlili gətirirlər. Halbuki Şeyxdən açıq-aydın dəlillər də varid olmuşdur. Əhməd b. AbdulKərimə göndərdiyi məktubunda deyir ki: «Şeyxin (İbn Teymiyyə) bu sözlərini sənə yanlış çatdırmaqla pis iş tutublar. Əgər biz sizin dediyiniz fikirdə olsaydıq o, zaman bir çox məşhur insanları fərdi şəkildə kafir sayardıq. Lakin şeyx orada qeyd edir ki, müəyyən insana hüccət çatdırılmadan kafir deyilmir. Fərdi insan hüccət çatmamış kafir olmur. Lakin bu o, demək deyil ki, o insan Allah və Rəsulunun sözlərini Əbu bəkr in anladığı kimi anlamalıdır. Kimə Allah və Rəsulunun kəlamı çatsa və o insana üzr yeri qalmasa o, kafir sayılır. Elə əvvəllər bütün kafirlərə Quranla hüccət çatırdı. **«Lakin onu (Quranı) başa düşməsinlər deyə onların ürəklərinə pərdə çəkdik...»**. (əl-Ənam 25). **«Allah yanında (yer üzündə) gəzən canlıların ən pisi (haqqı) dərk etməyən karlar və lallardır»**. (əl-Ənfal 22)¹⁴⁵. Bununla Şeyxin nə demək istədiyi bəyan oldu. Həmd olsun Allaha! Aydın oldu ki, burada şərt olmayan Fəhmul hüccə incə fəhmdir. Əbu Bəkr – *radıyallahu anhu* - nun fəhmi kimi. Ümumi şəkildə başa düşülməsi isə şərtidir. Bununla da onun dedikləri elm əhlinin dedikləri ilə üst-üstə düşmüş oldu. Elm əhli İbn Qeyyim, İbn Qudamə, İbn Teymiyyə və İbn Arabi – *Allah onlara rəhmət etsin* - deyirlər ki: «Hüccətin çatması üçün onu başa düşmək lazımdır». Bununla da ona mənsub edilən **«ŞƏRT DEYİL»** sözünün xəta olduğu ortaya çıxır. Tək Qurani Kərimin olması kifayət deyildir. Mütləqdir ki, başa salan, çatdıran olmalıdır. Çatdıran da hər adam olmamalıdır. Dəvəti, dini bilən bir kimsə olmalıdır. Sən onun başında olan şübhələri itirməlisən. Əgər bunu edə bilmirsənsə onu yox özünü qına ki, düzgün dəvət edə bilmədin,

¹⁴⁴ Dəhlan «Siyanətul İnsan» 449.

¹⁴⁵ Muəlləfəq Şeyx5/220 səh, Durus Səniyyə 10/69,70.

çatdırma bilmədin.

NƏTİCƏ – Küfr edən bir bidət əhlinə, fisq əhlinə hökm vermək üçün əgər onlar İslamdan çıxaran küfr əməl ediblərsə fəhm burada etibarlı bir şərtidir. Çünki bidət əhlinin çoxu öyrəndikləri məsələlərdə təvil edirlər. Quran və Sünnəni qəsd olunan formada başa düşümlər. İnsanın doğru yolda olması üçün Quran və Sünnəni düzgün şəkildə başa düşməlidir. Quranı oxuyur və özündə olan istəyə uyğun da başa düşür. Bu da zəlalətdir. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Görürsən ki, bir kimsə öz qövmündə böyüyərək boya-başa çatır. Qövmünün böyüklərindən qəbirlər vasitəsi ilə Allaha yaxınlaşmağı görür. Quranı oxuduqda da görür ki, Allah ona yaxınlaşmağı əmr edir. O, Quranda olan Allaha yaxınlaşmağı qövmünün başa düşdüyü şəkildə başa düşür. Allahın əmr etdiyi, Peyğəmbərin öyrətdiyi şəkildə yox». Kitablarda olan alimlərin sözlərini alimin başa düşdüyü və qəsd etdiyi mənada yox, öz nəfsinin istəyinə uyğun şəkildə başa düşür. Görürsən ki, müəyyən vaxtlarda alimlər İmam Əhməd, İmam Şafii – *Allah onlara rəhmət etsin* - harama məkrüh (bəyənilməyən) deyirlər¹⁴⁶. Bəziləri də oxuyur və deyirlər ki, İmam Şafii – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki, məkrühdür. Məkrühdə bəyənilməyən əməldir. Lakin alimin qəsdı haramdır. Görürsən ki, musiqi, siqaretə məkrüh deyillər. Allah – *subhənəhu və təalə* – ayədə uşaqlarınızı öldürməyi, zinaya yaxınlaşmağı, adam öldürməyi və s. şeyləri qadağan etdikdən sonra buyurur: **«Bütün bunlar Rəbbinin dərgahında bəyənilməyən (məkrüh) pis şeylərdir»**. (əl-isra 23,33,36,37,38). Ona görə də insan gərək haqqı götürsün. Alimlər deyirlər ki: «Kim şəriətdə alimlərin sözlərində olan asanlıqları götürərsə zındıq olar». Həmçinin dəlilik, karlıq, dəlili düzgün başa düşməmək, şəhərdən uzaq bir yerdə yaşayan kimsələri də elm əhli təkfir etməzdilər. Hüccət çatana qədər. Elə bir hüccət ki, ona qarşı çıxan kafir olur.

Cahilliyi üzr saymaq və hüccəti qaldırmaq məsələsində biz iki şəxs arasında fərq qoymalıyıq. **1-ci** Şəxs odur ki, hidayəti istəyir, doğru yolu hər bir şeydən üstün tutur, lakin ona qadir deyildir hətta onu tələb etməyə də qadir deyildir. Çünki onu yönəldən olmadığına görə. Cahilliyinə görə üzürlü sayılan da budur. **2-ci** Şəxs də haqqı öyrənməkdən üz döndərir və özünün olduğu etiqadla da razıdır. Başqa birisini ondan üstün görmür. Axtarmır, tələb də etmir. Belə bir insan cahilliyinə görə

¹⁴⁶ İmam Şafii – *rahmətullahi aleyhi* – «əl-Umm» 1/246-da deyir ki: «Mən qəbir üzərində məscid tikilməsini və ya düzəldilməmiş halda üzərində namaz qılınmasını, yaxudda qəbirə doğru namaz qılınmasını məkrüh (haram) görürəm. Əgər bir kimsə qəbirə doğru namaz qılarsa namazını qılmış olar, lakin çox pis bir iş etmiş olur».

üzürlü deyildir. Bu üz döndərəndir. Necə ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* –Fars imperatoru Kisraya məktub göndərdikdə onu oxumadan cırdı və özü öz cahilliyinə səbəb oldu İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Zamandan zamana, məkandan məkana, elmin çiçikləndiyi bir dövürdə qalxan hüccət ilə, elmin zəif olduğu vaxta qalxan hüccət arasında fərq vardır, şəhərlərdə olanla, kəndə olan bir deyildir. Həmçinin hüccət şəxsdən şəxsə də fərqlənir elmdə olan fərqlənməsinə görə. Elm, ağıl tərəfdən qüdrətinə görə. Bunların hər birinə riayət olunmalıdır. İbrət hüccət qaldırıldığı zaman müəyyən şəxs sənin gətirdiyin dəlili başa düşməsidir. Elə bir başa düşmək ki, ona müxalif olan küfr edir. Şərt deyil ki, təfsilatı ilə başa düşsün. Elm əhlinin başa düşdüyü kimi. Firon bildiyi halda inkar etdi. **«Möcüzələrimizin həqiqiliyinə daxilən əmin olduqları halda, haqsız yerə və təkəbbürlük üzündən onları inkar etdilər. Bir gör fitnə-fəsad törədənlərin axırı necə oldu?»**. (ən-Nəml 14). **«Musa da ona: «Sən bunların məhz göylərin və yerin Rəbbi tərəfindən açıq-aşkar möcüzə olaraq endirildiyini sözsüz ki, bilirən. Mən isə ey Firon səni artıq məhv olmuş zənn edirəm»**. (əl-İsra 102).

DÖRDÜNCÜ ŞƏRT - Müəyyən şəxs təvil edən olmamalıdır. Təvil deyildiyi zaman nə qəsd olunur? Beynin qarışması və qəsdli şəkildə olmadan təvillə küfrə düşməsi də təkfirə mane olan səbəblərdəndir. Bu cür təvilçi səhf etdiyi zaman və özü də iman əhlindəndirsə ona bir dəlil göstərilincəyə və başındakı şübhə qaldırılincaya qədər məzurdur.

Baş verən şühəyə görə insan nasları Sələflərin fəhminə zidd olaraq başa düşür. Müəyyən şəxs (küfrü edən) təvil edən olmamalıdır. Bu da ona küfr hökmünün verilməsinə maneədir. Ona küfr hökmünü verməzdən əvvəl bu şərti qorumaq olduqca mühümdür. Xüsusəndə bidət əhlini təkfir etmək bölümündə. Nə üçün? Çünki bidət əhlinin bir çoxunun bidətə düşmələrinin səbəbi təvil olmuşdur. Onların bu təvilə düşmələrinə səbəb Allahı naqisliklərdən təmizləməkdir, lakin bununla yanaşı səhf edərək xətaya düşmüşlər. Bir təvildən digər bir təvilə düşmüşlər. Onları Sələflər üzürlü saymışlar, onları kafir deməkdən çəkinmiş, baxmayaraqki onların etdiyi əməl küfrdü. Bu şərti qorumaq olduqca mühümdür. Əgər insanın üzürlü sayılacaq təvili varsa üzürlü sayılır və kafir hökmü ona verilmir. O, vaxta qədər ki, onun özünün bu dəlillərə müxalif olduğu bəlli olsun. Təvil özü bir növ yanılmadır, xətadır. **«Ey Rəbbimiz! Unutduqda və ya yanıldıqda bizi cəzalandırma!»** (əl-Bəqərə 286). İbn Abbas - *radiyallahu anhu*– rəvayət edir ki, Peyğəmbər –*səllallahu aleyhi və səlləm*– buyurdu: «Allah mənə görə ümmətimin səhvən, unutqanlıqdan və məcburiyyət qarşısında qalaraq etdiyi günahlardan keçib (bağışlayıb)»¹⁴⁷. İbn Ömər -

¹⁴⁷ İbn Macə 2045; Beyhəqi 7/356. əl-Albani «Mişkətul-Məsabih» 6293-cü hədis.

radiyallahu anhu– rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Xəlid b. Vəlid - *radiyallahu anhu* – Bəni Cədimə qəbiləsini İslam dininə dəvət etmək üçün göndərdi. Onları İslama dəvət edir. Lakin onlar müsəlman olduq sözünü deyə bilmirlər. (Əsləmtə – Təslim olduq). Sabənə Sabənə deyirlər. (Bir dindən başqa dinə keçdik). Bundan sonra Xəlid - *radiyallahu anhu* – onları öldürür və bir qismini də əsir tutur. Bizdən hər birimizə də əsir verir. Bir gün Xəlid - *radiyallahu anhu* – ömrü edir ki, kimdə əsir varsa öldürsün. Lakin mən dedim ki: «Allaha and olsun ki, mən öz əsirmi öldürməyəcəyəm. Bizdən heç bir kişi öz əsirini öldürməyəcəkdir». Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gəlib baş verənləri ona xəbər verdik. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – əllərini göyə qaldıraraq iki dəfə buyurdu: «Allahummə! Xəlidin etdiyindən sənə sığınırım»¹⁴⁸. Xəlid - *radiyallahu anhu* – nun bu şəxsləri öldürməsi xəta idi. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – onun etdiyi əməldən Allaha sığınmışdı. Buna baxmayaraq Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Xəlid - *radiyallahu anhu* – nu qınamadı və cəzalandırmadı təvil etdiyinə və məsələni düzgün başa düşmədiyinə görə. İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Səbanə, səbanə dedilər. Onların bu sözü həqiqətdən də İslama girdiklərini bildirirdi. Lakin Xəlid - *radiyallahu anhu*– bu sözü zahirindən götürdü. Onların bu sözü ilə kifayətlənmədi». Muaz b. Cəbəl - *radiyallahu anhu* – öz qövmünə İsa namzını qıldırır və qiraəti uzun edir. Ənsardan bir nəfər namazdan çıxaraq tək namazı qılır. Muaz - *radiyallahu anhu* – bu hadisədən xəbər tutduqda: «O, münafıqdır» deyir. Bu xəbərdə o, ənsara çatdıqda hadisəyə aydınlıq gətirmək üçün Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gəlirlər. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Muaz - *radiyallahu anhu*– ya: «Ey Muaz! Sən fitnəkarsan. Cəmaata imamlıq etdikdə (qısa surələr: əş-Şəms, əl-Ələ, İqra, əl-Leyl) surələrini oxu. Çünkü sən arxanda yaşlı, zəif və qoca vardır (Səbəb o, ənsarın yorğun olması idi)»¹⁴⁹. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Məkkəyə savaşıq və müqavimətsiz girmək istəyirdi. Lakin Bədrdə iştirak edən müsəlmanlardan biri Xatib b. Əbi Bəltə - *radiyallahu anhu* – Məkkədə olan müşriklərdən bir qrupuna Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in Mədinədən çıxması haqda bir qadın vasitəsilə məktub göndərir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Əli, Zubeyr və Miqdad - *Allah onlardan razı olsun* - bu qadının dəliyə göndərdi. Səhabələr məktubu götürərək Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gəldilər. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ey Xatib, bu

¹⁴⁸ Buxari 4339.

¹⁴⁹ Buxari, Müslim, əl-Albani «İrva» 295.

nədir?». Xatib: «Ey Allahın Rəsulu! Mənim üstümə qəzəblənməkdə tələsmə, sənə başa salaram. Bilirsiniz ki, Qureyş arasında qohum-əqrabası olmayan birisiyəm. Onlardan da deyiləm, qəribəm. Səninlə olan mühacirlərin də orada əqrabaları vardır ki, onların mallarını və ailələrini qoruyurlar. Lakin mənim malımı və ailəmi orada qoruyacaq bir kimsə yoxdur. Ona görə də onlardan ailəmin qorunması üçün təminat almaq istədim. Yoxsa bu işi kafir olduğumdan, dindən döndüyümdən, İslama girdikdən sonra küfrə riza göstərdiyimdən dolayı etmiş deyiləm. Belə bir şey ağımdan belə keçməyib». Peyğəmbər: «Bu adam sizə doğru söylədi» deyər buyurdu. Ömər: «Ya Rəsulullah! Artıq o, Allaha, Rəsuluna və möminlərə xəyanət etmişdir. Məni burax bu münafiqin boynunu vurum» dedi. Peyğəmbər: «Bədirdə iştirak edən səhabəni, nə bilirsən bəlkə də Allah Bədr əhlinə muttali olub buyurmuşdu: İstədiyinizi edin, Mən sizi bağışladım». Bundan sonra ayə nazil oldu: **«Ey iman gətirənlər! Nə mənim düşmənim, nə də özünüzün düşməni dost tutun! Onlar sizə gələn haqqı inkar etdikləri halda siz onlarla dostluq edir, mehribanlıq göstərsiniz. Siz Rəbbiniz olan Allaha iman gətirdiyiniz üçün onlar Peyğəmbəri və sizi (Məkkədən) çıxardırdılar. Əgər siz mənim yolumda və Mənim rizamı qazanmaq uğrunda cihadə çıxmısınızsa (Mənim düşmənlərimi dost tutmayın). Siz onlarla gizləndə dostluq edir, onlara sirr verirsiniz. Mən sizin gizli saxladığınız və aşkar etdiyiniz hər şeyi bilirəm. Sizdən kim bunu etsə o, şübhəsiz ki, haqq yoldan azmışdır»**. (əl-Mumtəhünə 1). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bu ayəni oxuduqdan sonra Ömər - *radıyallahu anhu* – nun gözləri yaşarır və deyir: «Allah və Rəsulu daha gözəl bilir»¹⁵⁰. Bu iki hədisdə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – təvil edənləri üzürlü saymışdır. Sözlərinə görə onları cəzalandırmamışdır. Buna baxmayaraq Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Muazı da, Öməri də – *Allah onlardan razı olsun* – üzürlü saydı. Onların müsəlmanları nifaqla ittiham etmələri onların təvillərindən irəli gəlmişdir. Lakin buna baxmayaraq müsəlmana münafiq demək küfrdür. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Artıq səhabələrdən sabit olmuşdur ki, onlar ümmətdən bəzilərinə münafiq demişdilər. Onların bu sözü təvildən irəli gəlmiş və Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – onları kafir saymamışdır. Onların sözləri və əməlləri təvilə görə üzürlü sayılmışdır. Buna misal olaraq onların Xəvaricləri üzürlü sayması, təvillərinə görə onları təkfir etməmişlər»¹⁵¹. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Xəvariclərin ortaya qoyduqları bidətin tək səbəbi Qurani-Kərimi səhf başa düşmələridir.

¹⁵⁰ Buxari 7/592.

¹⁵¹ Minhəc Sünnə 4/457.

Onlar Qurana zidd getmək məqsədini güdməmişdilər. Lakin Qurani-Kərimdən dəlalat etmədiyi hökümlər çıxarmışlar və beləliklə də onlar Quranın günahkarları təkfir etməyi əmr etdiyini başa düşmüşlər»¹⁵². Yenə eyni cild səhifə 210-da deyir ki: «Xəvariclər Qurani-Kərimin uyulmasını əmr etdiyi sünnətə müxalif oldular. Dost etmələrini əmr etmiş olduğu möminləri təkfir etdilər. Qurani-Kərimin mütəşabihlərinə uymağa və onun mənasını bilmədiklərini, elimdə dərinlikləri olmadan, sünnətə uymadan, Qurani yaxşı anlayan müsəlman cəmaata da başvurmadan elimsizcə Quranın bu mütəşabihlərini təvil etməyə başladılar». Yenə fətvələrində bunları deməkdədir: «Xəvariclərin sapıq olduqlarını irəli sürən imamlar onların kafir olub, olmadıqları xüsusunda məşhur iki görüş ortaya atmışlar. Səhabələr arasında Əli – *radiyallahu anhu* – olsun, başqası olsun onları təkfir edən bir kimsə olmamışdır. Əksinə onlar haqqında həddi aşan, zalımlıq edən müsəlmanlar haqqında hökm nədisə o, hökmü də vermişdilər. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in savaşılmamasını əmr etdiyi dindən uzaqlaşan Xəricilər ilə möminlərin əmri Rəşidi xəlifələrindən biri olan Əli – *radiyallahu anhu* – olmuşdur. Səhabələr, tabiin və onlardan sonrakı din alimlərinin hər biri onlarla savaşılaçağı üzərində ittifaq etmişdilər. Bununla birlikdə Əli, Sad b. Əbu Vakkas – *radiyallahu anhum* – və səhabələrdən digərləri onların kafir olduqlarını söyləməmişlər. Əksinə müsəlmanlarla savaşmalarına rəğmən onları müsəlman olaraq dəyərləndirmişlər və haram olan qanı töküb müsəlmanların mallarına haqsızca basqınlar edənə qədər onlarla savaşmamışlar. Onlarla savaşmalarına səbəb isə zülm və haqsızlıqlarına görədir, kafir olduqlarına görə deyildir. Bundan dolayı onların qadınları, uşaqları əsir alınmaz, malları qənimət alınmaz. Əli b. Əbu Talib – *radiyallahu anhu* – onu kafir sayan və bir çox məsələləri səhv başa düşən Xəvariclər ilə döyüşməkdən əvvəl onların yanlarına İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – nu göndərir. İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – onlara səhf başa düşdükləri məsələləri onlara bəyan etdikdən sonra dörd min nəfəri tövbə edərək geri qaytarır. Bundan sonra onlara qarşı döyüşmək əmrini verir və hamısını Nəhrəvan adlanan yerdə qırırlar. Bununla belə Əli – *radiyallahu anhu* – yenə də onları kafir adlandırmır. Döyüşdən sonra: «Xəvariclər kafirdilərmimi?» deyərək ona sual verən kimsəyə Əli: «Xeyr! Onlar küfurdən uzaq kimsələr idilər» deyərək cavab verir. Yenə də ona: «Bəlkə onlar münafiq idilər?». Əli: «Xeyr! Münafiqlər Allahı az zikr edərlər. Onlar isə səhər-axşam durmadan Allahı zikr edərlər» deyərək cavab verir. Bəs onlar kimlərdir deyərək soruşduqda Əli: «Onlar bizə qarşı baş

¹⁵² Məcmuu Fətava 13/30.

qaldırmış (həddi aşan) qardaşlarımızdır» deyir¹⁵³. İbn Qudamə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Xəvariclərin təvilləri olduğu (ayələri səhf başa düşüdükləri üçün) icmanın rəyinə görə – onlar müsəlmanların qanlarını və mallarını halal qəbul etsələr də belə – kafir olduqlarına hökm verilməz. Onlar etdikləri bu əməllərinə görə uca Allaha yaxınlıq qazandıqlarını zənn etmişlər. Xəvariclər səhabələrdən və onlardan sonra gələn bir çoxlarını təkfir etdikləri, qanlarını, mallarını halal bildikləri və onları öldürməklə Allaha yaxınlaşacaqlarına inandıqları şəkilində görüşləri bilinən bir xüsusdur. Bununla belə – *təvilləri səbəbi ilə* – onların kafir olduqlarına höküm verməmişlər. Eyni şəkildə bu növdən olan bir təvil ilə haramı halal qəbul edən hər kəs də beləcə dəyərləndirilir»¹⁵⁴.

İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Kimin qəlbində iman varsa Peyğəmbərə, onun gətirdiyinə və bəzi təvil etdiyi bidətlərdə çərsə əslən kafir deyildir. Xəvariclər özləri ən açıq-aydın bidət edən kimsələr idi. Ümmətə qarşı vuruşan və kafir sayan kimsələr idi. Lakin səhabələr arasında onları kafir sayan bir kimsə yox idi. Nə Əli – *radiyallahu anhu* – nə də başqaları. Onlara zalım, həddi aşan müsəlman hökmü verilmişdi». İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – də: «Haramı halal edənin hökmü nədir?» deyər soruşulduqda o: «Allahın haram etdiyini halal sayan bir şəxs bunun üzərində davam edərsə və bunda heç bir təvili yoxdursa ondan tövbə etmək tələb olunur. Tövbə edərsə nə gözəl, əksi təqdirdə öldürülməlidir». Əgər təvilə görə halal sayarsa o, təvilinə görə üzürlü sayılır. Çünki Şeyx dedi ki: «Təvili yoxdursa». İmam Buxari – *rahmətullahi aleyhi* – Səhih kitabında bir bölüm açmışdır: «Əgər bir kimsə heç bir təvil olmadan öz qardaşını təkfir edərsə o, dediyi kimdir». Sonra da bab açır ki: «Əgər bir kimsə cahilliyinə və təvilinə görə bir kəsi kafir sayarsa o, kafir deyildir». Suleyman əl-Xattabi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in sözü ki: «Ümmətim 73 firqəyə bölünəcəkdir. Bu söz dəlalət edir ki, bu firqələr dindən çıxmayıb. Çünki Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – onları ümmətdən saydı. Təvil edən kimsə dindən çıxmır öz təvilində xəyata yol versə də belə»¹⁵⁵. Beyhəqi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Əgər bir şəxs müsəlmanı təkfir edərsə təvilə görə və o təvilinə görə İslamdan çıxmır». İbn Qudamə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Əgər bir kimsə icma olunan bir məsələni hansı ki, hökmü müsəlmanlar arasında yayılmışdır və gələn dəlilərə əsasən də burada heç bir şübhə qalmayıb: Donuz ətinə yemək, zina və s. hallılığına etiqad edərsə kafir

¹⁵³ Beyhəqi «Sünnətul Kubra» 8/173, Məcmuu Fətava 3/282, 7/217, 28/518.

¹⁵⁴ əl-Muğni 8/131.

¹⁵⁵ Beyhəqi «Sunətul Kubra» 10/208.

olur. Əgər bir kimsə məsum insanın öldürülməsini halal görərsə (müsəlmanların) və müsəlmanların mallarını təvil olmadan şübhə olmadan götürərsə halal sayarsa kafir olur. Əgər bu məsələ təvilə görə olarsa Xəvariclər kimi, alimlərin çoxuna görə onlara küfr hökmü verilməmişdir. Halbuki onlar müsəlmanların qanlarını və mallarını halal saymışlar. Onlar bu əməlləri etdikləri zaman Allaha yaxınlaşmaq məqsədi ilə etmişlər. Həmçinin İbn Mülçəm ən əfsəl insanı öldürmüşdü. (Əli – *radiyallahu anhu* – nu) Ona belə küfr hökmü verilmir. O, bunu Allaha yaxınlaşmaq məqsədilə etmişdir. Onun etdiyi əməli tərif edən də, onun kimi etməyi arzulayan insan da kafir olmur. İmran b. Hittan Xəvariclərin başçılarından idi. Oturan Xəvariclərdən idi. Özü oturaraq cəmaata əmr verir ki, bunu etsinlər, onu etsinlər. Lakin özəri isə iştirak etmirlər. Bunlar digərlərindən daha xəbisdir. Necə ki, İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* – bu haqda deyir ki: «İmran Əli – *radiyallahu anhu* – nu öldürəni tərifləyərək öz şərində deyir: «Təqvalı isnan tərəfindən vurulan zərbə, o bunu Allahın dərgahında razılığa çatmaq üçün etmişdir. Mən nə vaxt onu xatırlayıramsa onu Allah qatında tərəzidə ən xeyirli insanlardan sayıram». Bununla bərabər alimlər onların kafir olduqları hökmünü verməmişlər»¹⁵⁶. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Təvil və xəta edən şəxs Allahın kitabında və Peyğəmbərin sünnəsində bağışlanmışdır. **«Ey Rəbbimiz! Unutduqda və ya yanıldıqda bizi cəzalandırma! Ey Rəbbimiz! Bizdən əvvəlkiləri yüklədiyin kimi, bizi ağır yükləmə! Ey Rəbbimiz! Gücümüz çatmayan şeyi bizə yükləyib daşıtdırma! Bizi əfv edib bağışla, bizə rəhm et! Sən bizim ixtiyar sahibimizsən. Kafirlərə qələbə çalmaqda bizə kömək et!»** (əl-Bəqərə 286). İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah mənə görə ümmətimin səhvən, unutqanlıqdan və məcburiyyət qarşısında qalaraq etdiyi günahlardan keçib (bağışlayıb)»¹⁵⁷. Təvil edən şəxsin qəsdı Peyğəmbərə tabe olmaq olarsa kafir olmur, fasiq olmur əgər ictihad edib xəta edərsə. Səhabələrdən və onlara bu yolda tabe olanlardan belə bir söz deyilməyib. Bu sözlər yalnız bidət əhlinin sözlərindəndir ki, onlar bir bidət ortaya çıxarırlar və sonra onu din hesab edirlər və kim onlara müxalif olarsa onu kafir sayırlar. Xəvaric, Mötəzilə və Cəhmilər kimi»¹⁵⁸. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bir sözün küfr olması cahillik və təvil tərəfdən deyənə də kafir olmasına dəlalət etmir. Bunun üçün şərtlərin

¹⁵⁶ əl-Muğni 12/27.

¹⁵⁷ İbn Macə 2045; Beyhəqi 7/356. əl-Albani «Mişkətul-Məsabih» 6293-cü hədis.

¹⁵⁸ Minhəc Sünnə 5/239-240.

cəmləşməli və maneələr aradan qalxmalıdır»¹⁵⁹. İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Heç bir təvili olmadan müsəlman kimsəni kafir görərsə o, məzəmmət olunur. Ola bilər o, kimsə özü kafir olsun. Müsəlmana kafir deyən şəxs özü də təvil tərəfdən, şübhəyə görə müsəlmana kafir deyirsə yenə baxılmalıdır: Əgər onun təvili caiz təvildən deyilsə məzəmmətə layiqdir. Əgər icazəli təvildirsə ona xətası bəyan edilməli və layiq olmayan işdən çəkəndirməlidir. İkincisi təvilə görə kafir olmur»¹⁶⁰. Bir kimsə təvil edərək müsəlmana kafir, fasiq, münafiq, deyərsə onun bağışlanması umulur. Necə ki, Ömər Əbu Bəltə – *radiyallahu anhum* - haqqında demişdir. Lakin əgər bir kimsə müsəlmanı kafir görərsə və ya münafiq deyərsə nəfsi üçün, qəzəblənərək, heç bir təvil olmadan onun üçün qorxuludur. Alimlərin bəziləri Xəvariclərə kafir də deyirlər. Lakin səhih odur ki, onlar kafir deyillər. Heç bir şübhə olmadan müsəlmanın malını, qanını, namusunu halal görən kimsə kafirdir¹⁶¹. Təvillə etmək kafir deməyə mane olan bir səbnəbdir.

ALİMLƏRİN BU MƏSƏLƏDƏ TƏTBİQİ NECƏ OLUB?

Artıq əvvəl keçən bölümlərdə Əhli Sünnə vəl Cəmaatın əqidəssini götürdük. O, əqidə ki, Quran və Sünnədən qaynaqlanır. Mütləq təkfir ilə müəyyən şəxsi təkfir etmək arasında fərq vardır. Bəzi müəyyən şəxslərə hökm verilmir (əgər etiqadi, əməl və söz tərəfdən küfr ediblərsə) şərtlərin olmadığına və maneələr olduğuna görə. Bu bölümə isə Əhli Sünnə vəl Cəmaat imamlarından dəlil gətirəcək və onların bu məsələdə özlərinə qarşı çıxanlara bu metodu necə tətbiq etdiklərini öyrənəcəyik. Bu da onların fətvələrindən və müəyyən şəxslər barəsində verdikləri hökmlərdən götrülür. İmamların hər biri müəyyən təkfir ilə mütləq təkfir arasında fərq qoymuş, həmçinin də onlar mütləq təkfirin müəyyən şəxsin təkfir edilməsini tələb etmir görüşündədirlər. Böyük imamların üçündən burada misal gətirəcəyik. Bunlar da müxtəlif əsrlərdə yaşayıblar. Onlar öz müxaliflərinə qarşı necə bu metodu tətbiq ediblər?

BİRİNCİ İMAM - İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – Quran məxluqdur deyən xəlifələrə qarşı olan mövqeyi: Abbasi dövlətinin üç xəlifəsi Məmun, Mötəsim və Vasix Quranın məxluq olması etiqadı üzərində idi. Onlar da Mötəzilə məzhəbində idilər. Sözü özünü də küfr sözüdür. Onlar bu sözü batil məzhəbdən götürmüşlər. Onlar insanları bu batil görüşə çağırmış, bununla insanları imatahana çəkmiş, kim onların

¹⁵⁹ İman 206,256.

¹⁶⁰ Fəthul Bəri 2/304 səh.

¹⁶¹ Durus Səniyyə 8/212.

sözünü təsdiqləməirdisə onları zindana salmış və cəzalandırmışlar. Hətta ölümə onları hədələmişlər. İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – bu mövzuda salamat olan kimsələrdən idi. O deyirdi ki: «Quran Allahın kəlamıdır məxluq deyildir». Buna görə də bir çox imtahanlara məruz qaldı. Döyüldü, zindanda yatdı, hətta ölüm həddinə qədər çatmışdı. Buna baxmayaraq İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – xəlifələrə kafir demədi. Lakin Əhli Sünnəyə görə icma vardır: «Kim Qurana məxluq deyərsə kafirdir. Heç bir ixtilaf da yoxdur bu məsələdə». Tətbiqdə isə heç bir xəlifəyə kafir demədi. Nə üçün imam onları kafir saymadı? Onların təvillərinə görə. Çünki bidət əhli onları çaşdırmışdı. Xəlifələrə haqq bəlli olmamışdır. Hətta sonda İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – onlara halallıq da vermiş və onlar üçün dua etmişdir: «Onlara halallıq verirəm bidətçilərdən başqa. Mötəsimə də. **«Məgər siz Allahın sizi bağışlamağını istəmirsiniz?»**. (ən-Nur 22)». Bu qədər zülmə əziyyətə baxmayaraq onları təkfir etmədi. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Buna baxmayaraq xəlifələr Cəhmilərin sözlərini deyirdilər: Quran məxluqdur, Allahı Qiyamət günü görməyəcəyik. İnsanları da buna çağırır, bununla imtahana çəkir və deməyəni də cəzalandırırdılar. Hətta onların sözlərini deməyəni də kafir sayırdılar. Sözü demədikcə bir kimsəni buraxmazdılar. Bu qədər küfr, zülmə yanaşı imam onlara rəhm oxudu və onların Allahdan bağışlanmasını dilədi. Bilirdi ki, bu sözləri deməklə onlar Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – qarşı çıxmış və küfr söz söyləmişlər. Həmçinin Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in gətirdiyini də inkar etmişlər. Onlar təvil etdilər və bu sözləri deyənləri təqlid etdilər»¹⁶². Əgər onlar mürtəd olsaydılar onlar üçün bağışlanma diləməzdi. Kafir üçün bağışlanma diləmək Qurana, Sünnə və alimlərin yekdil rəyinə görə caiz deyildir. Onlar Cəhmilərdən müəyyən şəxsləri kafir saymamışlar. Bu kimi sözlər alimlərdən sabitdir. Təkfir edibse belə yenə də şərtlərin cəmləşməsi və maneələrin qaldırılmasından sonra olmuşdur. Ümumi olaraq demək olar: «Kim Qurana məxluq deyərsə kafir olur». Lakin müəyyən də insan dayanmalı və alimlərin tətbiqinə baxmalıdır. Məlik, Əbu Hənifə, İmam Şəfi – *rahmətullahi aleyhi* – onlar: «İman əməlsiz adi sözdən ibarətdir deyən Murciyəni kafir saymamışlar. Həmçinin Quranın məxluq olmasını deyənləri, Allahın sifətlərini inkar edənləri mürtədlikdə ittiham etməmişlər. Bununla yanaşı Ceylani Qədəri, əl-Səid b. Dirhəm və Cəhm b. Səffanın öldürülməsi fətvasını vermişlər. Onlar öldürüldükdən sonra cənazələri qılınmış və müsəlmanların qəbristanlığında basdırılmışlar. Belə yolundan azmış imamların öldürülməsi dinin qorunmasından ötrüdür. Onların mürtəd olmasından

¹⁶² Məcmuul Fətava 23/348-349.

ötrü deyildir. Onlar dindən üz döndərmiş kafirlər olsaydılar müsəlmanlar onları digər kafirlər kimi hesab edərdi və buna uyğun rəftar edərdilər»¹⁶³.

İKİNCİ İMAM - İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – müxaliflərə qarşı olan mövqeyi: O, da bu əsasə riayət etmişdi. Müəyyən şəxsləri təkfir etməzdi. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Mənimlə bərabər olan hər kəs bilməkdədir ki, mən bir insana Risalətə qarşı gəlib ona zidd davrandığına kafir, fasiq və ya asi olacağına isbat edən bir hüccət olmadıqca hökm verməyi şiddətlə qadağan edən bir kimsəyəm. Allah bu ümmətin söz və əməl məsələlərində etdikləri xətalara bağışlamış olduğuna da bildirmək istəyirəm. Bunlar arasında heç bir fərq yoxdur. Halbu ki, ona müxalif çıxan bəzən kafir, bəzən fasiq, bəzən də asi olur. Mən hər zaman bu sözləri söyləyir və dururam: Sələfin və imamların – belə belə deyənlərin mütləq mənadə kafir olduğuna – dair söylədikləri sözləri haqdır. Lakin təkfiri ümumi mənadə istifadə etməklə bəlli bir kimsə haqqında istifadə etmək arasındakı fərqi gözləmək lazımdır. Təkfir, qarşılığında Allahın Cəhənnəm əzabından söz etdiyi bir məsələdir. Söylənmiş bir söz Allah Rəsulunu yalanlayır deyək. Lakin bunu söyləyən İslama yeni girmiş və ya elm əldə edə bilmə imkanı çox zəif bir çöl bədəvisi ola bilər. Beləsi inkar etdiyi şeydə əleyhinə hüccət sabit olmadıqca təkfir olunmaz. Bu insana məsələ heç başa salınmamış, başa salınmışsa belə onun elmində sabit olmamış və ya onu çaşdıran bir dəlili ola bilər. Bəlkə də təvil etmişdir. Bu təvilində xəta etmişsə də belə təkfir edilməz»¹⁶⁴. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Mən Allahın Ərşi üzərində olmasını qəbul etməyən Hülulilərdən (Allahın hər bir insanın daxilində olmasını deyən azgın fırqə) və inkarçılardan olan Cəhmilərin fitnəsi baş verən zaman onlara deyərdim: Əgər mən sizin dediklərinizi desəm mən kafir olaram. Çünki sözlərinizin küfr olduğunu bilirəm. Sizi isə kafir hesab etmirəm. Ona görə ki, cahilsiniz. Bu müraciət onların alimlərinə, qazılarına, şeyxlərinə və başçılarına ünvalanmışdır. Onların cəhalətlərinin əslisi isə əqli şübhələr üzərində qurulmuşdur. Buna səbəb səhih nəql və ona müvafiq olan sağlam düşüncəni dərk edə bilmədikləri olmuşdur. Ona görə də onların cəhalətlərinə və iftirlarına eyni tərzdə kafir adlandırmaqla cavab vermərik»¹⁶⁵. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Kim etiqad edərsə ki, onun şeyxi ruzi verir, yardım edir, hidayət verir, kömək edir və ya şeyxinə ibadət edərsə, dua edərsə, səcdə edərsə, onu Peyğəmbərdən üstün tutarsa mütləq şəkildə bütün bunlar kafirdilər əgər bunu açıqca çıxardarlarsa. Yox əgər

¹⁶³ Qasimi Məhasinut Təvil 5/1314.

¹⁶⁴ Məcmuul Fətava 3/229.

¹⁶⁵ Rəddu aləl Bəkri 2/493.

gizlədərlərsə onlar münafiqdirlər. Bu siniflərin hamısı artıq bu zamanda çoxalıblar. Elm və dəvətçilərin azlığına görə. Bir söz və ya əməl küfrdüsə mütləq şəkildə deyilə bilər ki, bunu edən kafirdir və bu söz də küfr sözdür. Kitab və Sünnəyə əsasən. Müəyyən şəxsə gəldikdə isə dayanmaq lazımdır¹⁶⁶. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in dinindən də bilindi ki kimi ölüdən kömək istəmək, sığınmaq, həmçinin ölü qarşısında səcdə etmək (istər Peyğəmbər olsun, istər hansısa saleh bir qul), bunu Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – qadağan etmiş və bu da şirkdir. Lakin cahilliyyənin yayıldığı bir dövrdə (İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* - bu sözləri 700 il bundan əvvəl deyir hansı ki, monqollar Bağdadda 1000 yaxın alim öldürmüşdülər) elmin azlığından belə kimsələri küfrdə ittiham etmək olmaz. Onlara kafir demək üçün Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in şəriətini və ona müxalif olan fikirləri bəyan etmək lazımdır»¹⁶⁷. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bu fəlsəfəçilərin, batin əhlinin küfrü müsəlmanlara görə açıq-aydındır. Onların sözlərinin həqiqətini bilməyən şəxs onların küfrünü bilməz. Buna görə də onların sözlərinin küfr olduğunu bilməyən cahillər onların sözlərini götürürlər. Bilmədiyinə və cahilliklərinə görə onlar üzürlüdürlər»¹⁶⁸. Bu da İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – nin bəzi müxaliflərə qarşı olan mövqeyidir. O, müxaliflər ki, zahiri küfr əməlləri etmişlər. Elə bir küfr ki, müsəlmanlar arasında heç bir şübhə yox idi. Buna baxmayaraq onların fərdlərini təkfir etmədi. Haqqın onlara gizli qaldığına, şəri elmdən uzaq olduqlarına görə.

ÜÇÜNCÜ İMAM – Günümüzdəki təkfirçilər əksər vaxtı Muhəmməd b. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* – nin sözlərini gətirirlər ki: O, da dəlilsiz, hüccətsiz insanları təkfir edərdi, Tövhid məsələsində üzürü qəbul etməmişdir və s. Lakin mən sizin qanınızı bir az qaraltmaq istəyirəm çünki AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* – də özündən əvvəl keçən Sələflərin minhəci (yolu) üzərə idi və sizin dediklərinizin tam əksini demişdir. Mütləq təkfirən müəyyən təkfir məsələsində fərq qoyardı. Özünün dövründə müxaliflərə qarşı bu qaydalardan istifadə etmişdir. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Biz AbdulQadirin qübbəsindəki bütə sitayiş edən kimsələri həmçinin Əhməd Bədəvinin qəbrinə ibadət edən kimsələri cahillikləri və onlara bu əməllərinin səhf olmasını başa salacaq insanlar olmadığı üçün onları təkfir etmirik. Bizi

¹⁶⁶ Məcmuul Fətava 35/164-165, Durus Səniyyə 1/414, Sual və İcəbə səh 372.

¹⁶⁷ «əl-İstiğasə» 2/731, Bu fikri dəstəkləyənlərdən: Abdurrahman əs-Sədi, Şeyx Useymin və həmçinin AbdulVahhab – *Allah onlara rəhmət etsin* – və s.

¹⁶⁸ Şərhu Əqidətul Əsfəhaniyyə 211 səh.

təkfir etmədiyi və bizimlə savaşmadığı halda Allaha şərik qoşmayan şəxsləri bizə hicrət etmədi deyə necə kafir adlandıra bilərik? Subhənəllah! Bu bizə qarşı olan böyük iftiradır»¹⁶⁹. Muhəmməd b. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Allah bilir ki, bu adam mənim nə inki danışmadığım, hətta ağıma belə gətirmədiyim sözləri söyləyərək mənə iftira yaxmışdır. Bunlardan biri də mənim dörd məzhəb kitablarının batilliyini və insanların altıncı yüzillikdən sonra puç bir şey üzərində olduğunu söyləməyim, ictihad iddia, təqlid isə inkar etməyim, alimlərin ixtilafını şəxsi qəddi-qərəzlik adlandırmağım, saleh insanlarla təvəssül edənə və: «Ey yaradılanların səxavətlisi!» sözlərinin sahibi əl-Busrini kafir hesab etməyim, Əgər Peyğəmbərin qübbəsini dağıtmağa gücüm çatsaydı dağıdar, Əgər Kəbənin mizrabını dəyişdirməyə qüvvəm olsaydı onu taxtadan düzəldər, Peyğəmbərin qəbrini ziyarət etməyi haram, valideyin və qeyilərinin məzarını isə qadağan etməyim, Allahdan başqasına and içənin, həmçinin İbn Faridin, İbn Arabinin kafir olduğunu bildirməyim, Dəlail əl-Xeyrat, Ravdatu ər-Reyyəhin kitablarını yandırmağım və onlara Ravdatu əş-Şeytan adı verməyim. Bütün bu deyilənlərə cavab olaraq deyirəm ki: Allah bilir ki, bunların hamısı böyük bir böhtandır»¹⁷⁰. Muhəmməd b. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Düşmənlərimin mənim haqqımda söylədiklərinə: «Mənim zənnə qapılarına və ya dostluq xatirinə kimisə kafir adlandırmağım, yaxud da (şəriət dəlilləri) sübut olunmamış cahil bir kimsəni kafir saymağımıza gəlincə bu böyük bir böhtandır. Onlar bununla insanları Allahın və Peyğəmbərinin yolundan uzaqlaşdırmaq istəyirlər»¹⁷¹. Yəmənin vilayətinin başçısı Muhəmməd b. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* –yə məktub yazaraq onun haqqında eşitdiklərini dəqiqləşdirərkən demişdir: «Mən eşitmişəm ki, sən ümumi olaraq hamıya kafir deyir, əməlisaleh insanları dinləmir, son əsrlərdə yaşayan alimlərin kitablarına əməl etmirsən. Sən mənə bu deyilənlər, öz əqidən və insanları hansı əqidəyə dəvət etməyin haqda doğru məlumat ver ki, sənə qarşı olan sevgimiz və inamımız artsın». Muhəmməd b. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Mənim haqqımda sizə çatdırılan: «Mən insanları ümumi şəkildə kafir adlandırıram» sözünə gəldikdə isə bu dinin yayılmasının qarşısını almaq istəyən düşmənlərimin uydurduğu bir

¹⁶⁹ Dəhlan «Siyanətul İnsan» 449, Fətava Məsəlul Şeyx AbdulVahhab 11 səh, Minhəc Əhlil Həqq vəl İttibə İbn Suhman səh 56.

¹⁷⁰ Muəlləfət əş-Şeyx Muhəmməd b. AbdulVahhab 6/12.

¹⁷¹ Muəlləfət əş-Şeyx Muhəmməd b. AbdulVahhab 6/25.

böhtandır»¹⁷². Muhəmməd b. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Allah bizim qəlblərimizdə olanlardan xəbərdardır. Biz deyirik ki, kim Tövhid ilə yaşayır, şirkdən və şirk edənlərdən uzaq olduğunu bəyan edirsə harada olmasından və hansı vaxtda yaşamasından asılı olmayaraq o, müsəlmandır. Biz şirkin batil olması haqqında hüccət çatdırdıqdan sonra yenə də Uluhiyyətdə Allaha şəriq qoşanları kafir sayırıq. Həmçinin insanları şirkə təşviq edənləri, yaxud onun icazəli olmasını isbatlamaq üçün batil şübhələr gətirənləri, öz silahı ilə Allaha şəriq qoşulan məbədlərin müdafiəsinə qalxanları, şirkə inkar edənlərə qarşı döyüşənləri və tövhidi boğmağa çalışanları kafir sayırıq. Sığınacağımız yalnız Allahdır. Vəssəlam»¹⁷³. Muhəmməd b. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Əgər desələr ki, mən demişəm ki, kimsə Allah və Rəsulun dedikləri ilə yaşayırsa öz ölkəsində bu kifayət deyildir. O, mütləq mənim yanıma hicrət etməlidir. Bu da böhtandır. Hansı ölkədə yaşayırsa yaşasın məqsəd Quran və Sünnə ilə yaşamaqdır. Biz Allah və Rəsulun dinini təsdiq etdikdən sonra ona qarşı ədavət göstərən və insanları ondan yayındıranları, bütlərə ibadət etməyin müşriklərin dinindən olduğunu bildikdən sonra yenə də bu bütlərə ibadəti davam etdirənləri və başqalarını bu ibadətə təşviq edənləri kafir sayırıq. Yalnız inadkar və cahillər istisna olmaq şərti ilə yer üzündə olan hər bir elimli insan belələrini kafir sayır. Allah daha yaxşı biləndir»¹⁷⁴. Muhəmməd b. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Kiməsə kafir demək məsələsinə gəldikdə isə mən o, kəsə kafir deyirəm ki, o Peyğəmbərin dinini bilsin, bildikdən sonra onu söysün, insanları bu dindən yayındırsın, bu dinə əməl edənlərə qarşı ədavət göstərsin. Bax mən bu insanlara kafir deyirəm. Allaha şükrlər olsun ki, İslam ümmətinin əksəriyyəti belə deyildir»¹⁷⁵. AbdurRahman b. həsən hüccətin çatdırılması məsələsində Şeyxin minhəcini bəyan edərək deyir: «Şeyx deyir ki, (Şərif adlı bir nəfər) məndən insanlara qarşı hansı əsasla döyüşməyimizi və onlara kafir deməyimizi soruşur? Şeyx: «Biz yalnız alimlərin yekdilliklə razılaşdıqları məsələlər əsasında kiməsə kafir deyirik. Alimlərin yekdilliklə razılaşdıqları məsələ isə Kəlmeyi Şəhadəti başa düşdükdən sonra onu inkar etməkdir»¹⁷⁶. Muhəmməd b. Eydə göndərdiyi məktubunda deyir ki: «Bilin ki, mən sizə dörd məsələ haqqında artıq məlumat vermişəm.

¹⁷² Muəlləfət əş-Şeyx Muhəmməd b. AbdulVahhab 6/58, 3/33, Durus Səniyyə 1/99,100.

¹⁷³ Muəlləfət əş-Şeyx Muhəmməd b. AbdulVahhab 3/34, Durus Səniyyə 10/128.

¹⁷⁴ Muəlləfət əş-Şeyx Muhəmməd b. AbdulVahhab 3/14, Durus Səniyyə 10/131.

¹⁷⁵ Durus Səniyyə 1/73.

¹⁷⁶ Durus Səniyyə 11/317.

(Bu dörd məsələnin üçüncüsündə deyir) Bizim dəvət etdiyimiz tövhidin Allahın və Rəsulunun dini olduğunu bilən, sonra ona nifrət edib insanları ondan uzaqlaşdıran, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yoluna tabe olanlara qarşı döyüşən, Allaha şərikin qoşmağın mahiyyətini bilən, Allahın öz Peyğəmbərini şirki qadağan etmək üçün göndərdiyini dərk edən, gecə-gündüz bu deyilənlərin haqq olduğunu haray çəkən, sonra isə şirki tərifləyib, insanları ona təşviq edib, öz tərəfində olanların çoxluğuna görə onların haqq olduqlarını iddia edən kimsə kafirdir. Mənim zənnə qapanaraq kiməsə kafir deməyim, məni dost tutmadığını və yaxud hüccət çatmayan kimsəyə kafir deməyim haqda deyilənlər düşmənlərimizin bizə atdıqları böhtanlardır. Bu söz-söhbətləri yayanlar bununla insanları Allahın və Rəsulunun dinindən yayındırmaq istəyirlər»¹⁷⁷¹⁷⁸. Muhəmməd b. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Haqqı gizlətmək və insanları bizdən yayındırmaq üçün bizim adımızdan yalan uydururlar ki, guya biz zəmanəmizin insanlarını və altıncı yüzillikdən sonra yaşayıb bizim fikrimizdə olmayanları ümumi mənada kafir sayırıq. Biz vəfat edənlər barəsində deyirik ki, onlar keçib gedən bir ümmət idilər. Biz yalnız haqq dəvətimiz yetişib, həqiqət aydın olduqdan və hüccət çatandan sonra təkəbbürlük göstərib, inadkarlıq edən insanları kafir sayırıq...»¹⁷⁹. Muhəmməd b. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* – Suveydi əl-Bağdadiyə göndərdiyi məktubunda deyir ki: «Sən deyirsən ki, mən yalnız ardımca gedənlər istisna olmaqla cəmi insanları kafir sayır, onların nigahlarının batıl olduğunu iddia edirəm. Əcaba bu fikir ağıllı insanın ağılına necə gələ bilər? Bunu müsəlman deyər yoxsa kafir? Bilən deyər yoxsa bilməyən?... Kiməsə kafir demək məsələsinə gəldikdə isə mən yalnız Peyğəmbər in dinini dərk edib bundan sonra onu söyən, insanları ondan yayındıran və bu dinə riayət edənləri düşmən görən kimsələri kafir sayıram. Allaha şükür olsun ki, ümmətin çox hissəsi bu cür (küfr) əməl sahibi deyildir»¹⁸⁰.

O hüccət çatmayan şəxsi təkfir etməməişdir. Daha geniş məlumat olsun deyə aşağıda Muhəmməd b. AbdilVahhab – *rahmətullahi aleyhi* – nin bəzi sözlərini Rus dilində də veririk ki, Rus dilli oxuyucularımız da bundan faydalansınlar¹⁸¹.

¹⁷⁷ Durus Səniyyə 10/112-113.

¹⁷⁸ Dəhlən «Siyanətul İnsan» 449, Fətava Məsəlul Şeyx AbdulVahhab 11 səh.

¹⁷⁹ Dəhlən «Siyanətul İnsan» 449, Fətava Məsəlul Şeyx AbdulVahhab 11 səh.

¹⁸⁰ Tənbih Zəvil Əlbab əs-Səlimə anil Vuqui fil Əlfəz əl-Mubtədiətil Vaximə və Təbriət əş-Şeyxeyn əl-İmameyn Min Təzviri Əhlil Kəzibio və Meyni səh: 121.

¹⁸¹ **MUHƏMMƏD B. ABDULVAHHAB – *Rahmətullahi Aleyhi* - NİN TƏKFİR MƏSƏLƏSİNDƏ ONA ATILAN BÖHTANLARA CAVABI** - В своем послании, адресованном Мухаммаду ибн Иду, одному из старейшин Тармиды,

Bu üç Şeyxin fətvalarından da bilindi ki, onlar bu minhəci öz fətvalarında həyata keçirmişlər. Onlar müəyən şəxsləri mütləq küfrlərinə görə hüccət qaldırılmadığına görə təkfir etməmişlər. Onlar bunu elm və əməl tərəfdən müxtəlif dövrlərdə yerinə yetirmişlər. Nə üçün bu üç imam dəlil gətirdi? Çünki bunlar insanlar arasında ən məşhur imamlardır. Bunlardan başqa da alimlər vardı hansı ki, onlar da bu minhəc üzərədir.

TƏKFİR MƏSƏLƏSİNDƏ HÖKMÜ KİM VERƏ BİLƏR?

Bu məsələyə kim baxmalıdır? Baxmağa haqqı olan kimdir? Hökm verməyə haqqı olan kimdir? Keçən bölümlərdə keçdi ki, küfr şəri

он говорит: «Что же до утверждений моих противников о том, что я обвиняю в неверии на основании собственного предположения и со слов других, или же что я объявляю неверным человека невежественного, против которого не выдвинуто никаких доказательств, то все это великая ложь, с помощью которой хотят отвлечь людей от Веры Аллаха и Его Посланника». (Собрание сочинений Шейха, т.5, стр.25). В послании к Абд ар-Рахману ас-Сувейди Мухаммад ибн Абд аль-Ваххаб писал: «И ополчились против нас с воинством шайтана, распространяя клевету, которую человек мыслящий постыдился бы пересказывать, не говоря уже о том, чтобы измыслить (в том числе и то, о чем вы упоминали), будто бы я объявляю всех людей неверными, кроме тех, кто последовал за мной. И будто бы я утверждаю, что ваши бракосочетания – недействительны. Удивительно, как подобное могло прийти на ум человеку мыслящему? Чьи это слова – мусульманина или неверного? Человека здравомыслящего или безумца?». (Собрание сочинений Шейха, 36/5). В послании шерифу Мекки, отвечая на его вопрос относительно объявления мусульман неверными, Мухаммад Ибн Абд аль-Ваххаб писал: «Ложью и клеветой, посредством которой людей отвращают от религии Аллаха и Его Посланника, являются рассказы о том, что мы будто бы огульно объявляем людей неверными и предлагаем переселиться к нам тех, кто доказал свою веру; что будто бы объявляем неверными того, кто сам никого еще не обвинил в неверии и кто никого не убил, и так далее, и тому подобное». (Собрание сочинений Шейха, 11/3). В послании одному из иракских ученых Шейх Мухаммад Ибн Абд аль-Ваххаб пишет: «Что же касается обвинения в неверии, то я обвиняю в нем тех, кто познал веру Посланника Аллаха, а затем – *уже познав ее* – стал поносить ее, отвращать от нее людей и враждовать с теми, кто следовал ей. Вот кого я обвиняю в неверии. Хвала Аллаху, большинство членов уммы не таковы. Что касается сражения, то до сих пор мы ни с кем не сражались по своей воле. Это они приходили в наши дома и не оставляли нам другой возможности, кроме как сражаться с ними, ведь «за зло воздается подобным». То же с теми, кто хулил религию Пророка после того, как познал ее». (Хусейн ибн Ганнам. – «Тарих Неджд», стр. 302-322)

əhkamlardan biridir. Küfr **TOQIFI** məsələlərdəndir. Yalnız bunun mənbəyi dəlil olmalıdır, ağla burada yer yoxdur. Bu Allah və Rəsulunun haqqıdır. Bir sözə və ya əmələ küfr sözünü demək üçün qəti dəlil lazımdır. Dəlil olmasa o, əmələ küfr deyə bilməzsən. Eynilə dəlil olmadan da sən bir şəxsə kafir deyə bilməzsən. Bu məsləyə baxanlar yalnız elm əhli, elmdə güclü olanlar olmalıdırlar. O, elm əhli ki, şəri dəlillərdən hökm çıxara bilirlər. Kim bu məsləyə baxırsa fətva verən şəxs üçün müəyyən şərtlər vardır. Bu şərtlər Üsulu fiqh kitablarında qeyd olunmuşdur. İmam Şafii – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Allah Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – dən sonra heç kəsə icazə verməmişdir ki, hər hansı bir məsələ barəsində elm olmadan danışsın. Elmin də mənbəyi Quran, Sünnə və icmadır. Heç kəs qiyas edə bilməz əgər onda o, şərtlər yoxdursa. Bunlar da Allahın kitabında olan əhkamları, fərzini, ədəbinə, nəsx edənə, mənsuxu, ümumi və xüsusi, bu ayələr nəyə yönəltdiyini bilməlidir ki, qiyas edə bilsin»¹⁸². İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Allahın adından danışmaq və fətva vermək üçün insan elm və sadiqliklə vəsf olunmalıdır. Çatdıran çatdır-dığını bilməli və bu məsələdə sadiq olmalıdır. Bununla yanaşı əxlaqı gözəl və sözlərində, əməllərində adil olmalıdır. (Qazı barəsində olan şərtlərdir). (Adil insan odur ki, böyük günahlara yol verməz və kiçik günahlar da israr etməz). O, insanın gizli halı ilə aşkarda olan halı yaxın olmalıdır. Əgər padşahların yanında onların adından qol çəkmək fəzilətli və dərəcəsi olan bir işdirsə əməllərin Rəbbi adından qol çəkmək necə bir dərəcədir?»¹⁸³. Əgər Müstəhid (ictihad edən) və Mufti (halal və haram məsələlərində fətva verən) barəsində bu şərtlər qoyulubsa onda təkfir məsələsinə baxan kimsə barəsində nə şərtlər vardır? (Fasiq saqqalını qırخان kimsə təkfir edə bilərmə, onun bu məsələdə danışmağa haqqı varmı?). Küfr, iman, dinin əsasları barəsində danışan üçün nə kimi şərtlər vardır? Bu şərtlər daha şiddətlidir. Nə üçün bu daha şiddətlidir? **1 - Halal və haram məsələsində insan danışsınsa Allahın adından danışsın. «Diliniz yalana verdiş etdiyi üçün: Bu halaldır, o haramdır!» deməyin. Çünkü bununla Allaha iftira yaxmış olursunuz. Allaha iftira yaxanlar nicat tapmazlar».** (ən-Nəhl 116). Bu qədər şiddətlidir insanın halal və haram barəsində danışması. Təkfir isə bundan da şiddətlidir. Çünki insan İmanın əslindən, sabitliyindən və qeyri sabitliyindən danışsın. Halal və haramdan danışsın isə imanın şöbləri haqqında danışsın. **2 – Təkfir məsələsində hökm vermək üzərində böyük əhkamlar qurulur:**

¹⁸² Risalə 508-510.

¹⁸³ İləmul Muvəkkin 10 səh.

Əhli Sünnə vəl Cəmaat təkfir edilən bir kimsənin küfrü üzərində yaranan bəzi hökümləri: **1)** Təkfir edilən şəxsin müsəlman xanımı artıq onun üçün halal deyildir, onun nigahı altında qalması haramdır. Uşaqları da onun himayəsində qalmaz. Çünki müsəlman bir qadının kafir bir kişiylə ərə getməsi caiz deyildir. **2)** Mürtədlik cəzası - Mürtəd olan kimsənin öldürülməsidir – məhkəmə qarşısına çıxarılması vacibdir. Çünki o müsəlman olduqdan sonra kafir olmuşdur. Bu məhkəmə ondan tövbə etməsi istənildikdən, şübhələr ortadan qaldırıldıqdan sonra cəzası həyata keçirilir. **3)** Küfr üzərə ölərsə müsəlmanlara yazılan hökümlər ona tətbiq edilməz: yuyulmaz, namazı qılınmaz, müsəlman qəbristanlığında dəfn edilməz, ona mirasçı olunmaz. **4)** Küfr üzərə öldüyü zaman Allah qorusun Allahın, mələklərin və bütün insanların lənətinə və Cəhənnəmdə əbədiyyən qalmağa müstəhaq olur, ona rəhmətlə dua edilməz və istiğfar dilənməz. Həmçinin vəlilinin düşməsi (qızını evləndirə bilməz), kəndiyinin haramlığı, ona qız verilməz, etiqad etmək ki, o axirətdə əbədi Cəhənnəmlik olacaq, nə dua, nə də şəfaətin ona faydası olmayacaq, Allah onu bağışlamayacaq. İnsanın təkfir məsələsində xətaya düşməsi başqa məsələrdə xətaya düşməsindən daha şiddətlidir. Bu xətanın üzərində qurulanlar digər xətaların üzərində qurulmur. Bunun məqsədləri çox böyükdür. Buna görə də alimlər bu məsələdən şiddətli dərəcədə çəkindirirlər. Bunu ən böyük zülm və azgınlıqdan sayırdılar. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hər hansı bir kimsə öz müsəlman qardaşına ey kafir deyər müraciət edərsə bu sözə o, ikisindən biri layiq olar. Əgər dediyi kimdirsə heç bir eybi yox. Əksi təqdirdə bu söz onun özünə geri döner»¹⁸⁴. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bir kimsə başqasını fasiqlikdə və ya kafirlikdə ittiham edərsə əgər o, kimsə belə deyilsə mütləq o, söz ona geri döner»^{185, 186} İbn Əbil İzz əl-Hənəfi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Ən böyük azgınlıqdır müəyyən bir şəxsə şahidlik etmək ki, Allah onu bağışlamayacaq, ona rəhm etməyəcək, onu əbədi Cəhənnəmdə saxlayacaqdır. Çünki bu kafirin öləndən sonra olan hökmüdür»¹⁸⁷. **3** – Təkfir məsələsi böyük məsələlərdəndir ki, bir çox insanlarda bu problem yaratmışdır. Hətta bu məsələdə bəzi alimlərə haqq gizli qalmışdır. Mütləq təkfirənin müəyyən təkfir arasında olan fərqi ayırmadıqlarına və bu məsələnin incəliklərini bilmədiklərinə görə. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Mutəaxxirinlərdən bir çoxu təkfir olunanın əbədi Cəhənnəmdə qalması

¹⁸⁴ Müslim.

¹⁸⁵ Buxari.

¹⁸⁶ İstiqamə 1/165 səh.

¹⁸⁷ Təhavi Şərhi 436 səh.

barədə ixtilaf ediblər. Bəziləri deyiblər ki, əbədi Cəhənnəmdə qalacaq. Bəziləri isə bu fikri yürütməkdən çəkinmişlər. Bu ixtilafın səbəbi nədir? Dəlillərin ziddiyətli olmasıdır ki, dəlillərin bir qrupu küfr əhkamlarını sahiblərinə çatdırmağı vacib edir, sonra da görürlər ki, bu küfr müəyyən şəxslərə çatmır. Bu da onlarda ziddiyət yaradır. Belə deyən kafirdir – kəlməsini eşitdikdə elə zənn etmişlər ki, belə deyən hər bir kəsi əhatə edir. Lakin fikirləşməmişlər ki, təkfirin şərtləri və maneələri vardır. Şərtlər cəmləşməyə bilər. Mütləq təkfir müəyyən tələb etmir bunu da tədəbbür etməmişlər»¹⁸⁸.

Bununla da bəlli oldu ki, Mufti barəsində olan şərtlər eynilə təkfir edən hökm çıxardan barəsində də olmalıdır. Bu şərtlərin birinin olmaması fətvaya mane olan səbəbdir. Küfr məsələsinə baxan kimsə də bu şərtlər daha mühümdür. Buna əlavə olaraq o, kimsə Əhli Sünnənin təkfir məsələsində əsaslarını bilməli, imamların müxaliflərə qarşı mövqeyini bilməlidir. Həmçinin onların üslubunu, mütləq əhkamları müəyyən şəxslərə necə yönəldiblər onu bilməlidirlər. Aydın oldu ki, insan bu babda ehtiyatlı olmalı küfrü yəqin olmayan bir kimsəni təkfir etməkdən çəkinməlidir. Elmi olmayan bir şəxs bu məsələdən çəkinsin, öz elmi çərçivəsində dayansın. «(Ey insan!) **Bilmədiyin bir şeyin ardınca getmə** (bilmədiyin bir sözü demə, bacarmadığın bir işi görmə). **Çünkü qulaq, göz və qəlb bunların hamısı sorğu-sual olunacaqdır**». (əl-İsra 36). Ona görə də ağıllı insan bu məsələdən çəkinməlidir. Bu məsələdə nə qədər cəhalət əhli fitnəyə məruz qalmışdır. Hətta təkfir məsələsi bidət əhlinin simalarındandır (əlamətlərindəndir). Bu məsələdə ehtiyatlı olmaq və yalnız dəlilə əsasən təkfir etmək Əhli Sünnə vəl Cəmaatın sifətlərindəndir. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Xəvariclər, Mötəzilə və Cəhmilər özlərinə müxalif olanları təkfir edirlər. Onlardan təkfir etməyən ən azı fasiq deyir. Beləliklə də bidət əhlinin çoxu bir rəy ortaya atır və kim onlara müxalif olarsa onları təkfir edirlər. Əhli Sünnə isə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in gətirdiyi haqqa tabe olurlar və özlərinə müxalif olanları təkfir etmirlər. Onlar haqqı ən gözəl bilən və insanları qarşı ən rəhmli olanlardır»¹⁸⁹.

NƏTİCƏ – 1 - Əhli Sünnə vəl Cəmaat əqidəsinə görə İman: Qəlbın etiqadı, dilin sözü və əzaların əməlidir. İman Əhli Sünnəyə görə hissələrə bölünür, itaətlə artır və asiliklə azalır. **2** - Əhli Sünnəyə müxalif olanların İman məsələsində xətasının mənbəyi nədir? Xəvariclər və Murciyə əqidəsində olalar deyir ki: İman hissələrə bölünmür bir şeydir. Murciyə deyir ki: Əgər İmanın bir hissəsi sabit olubsa hamısı sabitdir. Xəvariclər

¹⁸⁸ Məcmuul Fətava 12/487-488.

¹⁸⁹ Minhəc Sünnə 5/158.

deyir ki: Bir hissəsi itdisə hamısı itəcək. **3** - Dəlilsiz təkfir etmək bu ümmətdən qədimdir. İlk yaranan bidətlərdəndir. Günahlara görə təkfir etməyi birinci ortaya Xəvariclər, sonra isə Rafizilər. Sonra bu bidət yerdə qalan digər bidət əhlinə də keçmişdir. Bidət əhlinin zahiri əlamətlərinə çevrilib. **4** - Bu dövüdə isə təkfir məsələsi bəzi cəmaatlarda vardır. Onlar da Sünnə üzərində böyüməyiblər. Bunun nəticəsi də bütün müasir İslam cəmiyyətlərini təkfir etmək, sui-qəsdlər, partlayışlar, günahsız müsəlmanların qanlarının tökülməsi yaranıb. **5** – Kafir və münafiq arasında fərq nədir? Kafir küfrünü açıq-aydın söyləyir, münafiq isə gizlədir. Küfr və nifaq bir baxımdan fərqlidir, bir baxımdan da birdir. Qəlbə isə hər ikisi də küfrü etiqad edirlər. **6** - Dünyada kiçik küfr əhlinin hökmü nədir? Onların hökmü günah əhlinin hökimü kimidir. İslam dairəsindən çıxmırlar. Onlara müsəlman hökmü verilir. Axirətdə isə Allahın məşiatı altındadırlar. İstər bağışlayar, istərsə də əzab verəcək. Lakin əbədi Cəhənnəmdə qalmayacaqlar. **7** - Əhli Sünnə böyük günah edən kimsə barəsində orta mövqedədir. **8** - Təkfir və Təsfiq etmək şəri hökmlərdir. Ağla heç bir yer yoxdur. Kafir Allah və Rəsulunun kafir etdiyidir, fasiq də Allah və Rəsulunun fasiq etdiyidir. **9** - Müəyyəni təkfir etmək üçün şərtlər vardır. Bu haqda yuxarıda qeyd edildi və geniş danışıldı. **10** - Təkfir məsələsinə baxmaq yalnız dində alimlərə, qazılara aiddir. O, alimlər ki, naslardan şəri hökm çıxarmağa qadirdilər. Onlar bu hökmləri müəyyən şəxslərə yönəltməyi bilirlər.

TƏKFİRLƏ BAĞLI BƏZİ QAYDALAR

Ərəblərdə belə bir söz var: «Hər iməkləyən təkfirdən danışır. İnsanları ittiham edir». Günümüzdəki təkfirçilər həddi aşaraq sağa-sola müsəlmanları təkfir edirlər. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hər hansı bir kimsə öz müsəlman qardaşına ey kafir deyə müraciət edərsə bu sözə o, ikisindən biri layiq olar. Əgər dediyi kimdirsə heç bir eybi yox. Əksi təqdirdə bu söz onun özünə geri dönər»¹⁹⁰. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bir kimsə başqasını fasiqlikdə və ya kafirlikdə ittiham edərsə əgər o, kimsə belə deyilsə mütləq o, söz ona geri dönər»¹⁹¹. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bu hədisə şərt qoydu: «Əgər ittiham olunan kimsə kafirdirsə onada söz geri dönməz, əksi təqdirdə söz sahibinə geri dönər». Bu hədisdən göründüyü kimi də əgər fərdi şəxs üçün belə bir hədə, təhdid gəlibsə onda cəmaatı, dövləti, əmirləri və bütün müsəlman alimləri təkfir edənlərin halı necə olacaqdır?

¹⁹⁰ Müslim.

¹⁹¹ Buxari.

İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Necə ola bilər ki, kafir sözü ona qayıdsın? Allah ölümünə yaxın əməlləri yavaş-yavaş ondan itirər, tədricən o insan mürtəd kimi ölər». Həqiqətən də biz bunun şahidiyik ki, Təkfir fitnəsinə düşməmişdən qabaq o, kimsə saleh birisi idi. Cəmaat namazlarında iştirak edər, cümələri buraxmazdı, zahiri sünnələr ilə bəzənərdi. Bu fitnəyə məruz qaldıqdan sonra tədricən bu əməllər ondan itməyə başlayır. Şeytan tələsmədən hissə-hissə öz fitnəsini onlara yeridir. İlk öncə ona etiqad etdirir ki, namaz qılmayan kafirdir, ondan sonra artıq namaz qılmayan kafirdisə onun kəsdiyi ət yeyilməz, sonra şeytan öz fitnəsini yeridərək onu cəmaat namazlarından, cümə namazlarından, daha sonra isə məscidləri birdəfəlik tərk etməyi əmr edir. Bütün bunlar da şeytanın onlar üçün qurduğu hiyləsidir. Bundan sonra başlanılır darul İslam, darul küfr məsələləri, müsəlmanlar kütləvi şəkildə təkfir olunur, məscid imamları və onların arxasında namaz qılanlar təkfir olunur. Bütün bu qapılar açıldıqdan sonra artıq şeytan onları istədiyi kimi idarə edir, istədiyi səmtə, istədiyi yerə onları yönəldir. Artıq onlar – *Allah qorusun* - şeytanın qulu olurlar. Bundan sonra şeytan onlara vəsvəyə edir ki, saqqal qırılsın, isbal uzadılsın və s. sünnələr tərk edilsin. Subhənəllah! Kafir dedikləri söz onların özlərinə qayıdır. Tədricən onlar bütün əməllərdən məhrum olurlar.

Buna görə də kimsə küfr və şirk məsələlərindən danışarsa bilavasitə Qurana, Sünnəyə əsaslanmalı və Saleh Sələflərin başa düşdükleri tərzdə məsələyə yanaşmalıdır. Xuzeyfə b. Yəmən – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizin üçün ən çox qorxduğum Qurani bəlağətli oxuyan kimsədir. Sonra o, kəs Qurani arxasına ataraq qılıncla qonşusunun üstünə hücum edərək onu şirkdə ittiham edər». Xuzeyfə: «Ya rəsulullah! Onlardan kim şirkə daha yaxındır? İttiham edən, yoxsa ittiham olunan?». Peyğəmbər: «İttiham edən» deyərək buyurdu¹⁹². Kim ki, bu şeylər haqqında elmsiz danışarsa Allahın adından elmsiz danışmış sayılır. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qul heç əhəmiyyət verməyən elə bir kəlimə söyləyər ki, onu Cəhənnəmin dibinə dərinliyi məşriq və məğrib arası qədər olan bir məsafəyə salar (Başqa rəvayətdə: 70 illik bir məsafədə)»¹⁹³. Ən böyük günahdır ki, insan elmsiz Allahın adından danışır. O, kəslər haqqında nə demək olar ki, onlar elmsiz hər kəsi küfrdə ittiham edirlər. Əgər o, kimsə bilmədiyi bir sözə görə bu qədər Cəhənnəmin dibinə yuvarlanırsa, onda bilərəkdən dediyi sözə görə necə olacaq?

İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Allah elmsiz olaraq söz

¹⁹² Buxari «Tarix», Heysemî, Hibban, əl-Albani «Səhih Silsilə».

¹⁹³ Buxari 6477, Müslim 2988.

söyləməyi haram etmiş və bunu ən böyük haramlar arasında saymışdır. Hətta bunu haramların ən yüksək mərtəbəsi olaraq qiymətləndirmişdir. **«De ki: Rəbbim yalnız aşkar və gizli alçaq işləri (həyasızlıq), hər cür günahı, haqsız zülmü, Allahın haqqında heç bir dəlil nazil etmədiyi hər hansı bir şeyi Ona şərik qoşmağınızı və Allaha qarşı bilmədiyiniz şeyləri deməyinizi haram buyurmuşdur».** (əl-Əraf 33). Allah haramları dörd mərtəbə olaraq sıralamışdır. Bunların ən alt mərtəbədə olanından başlamışdır ki, bu da həyasızlıqdır, ikinci bundan daha ağır dərəcədə olan günah və zülm, üçüncü olaraq bu ikisindən də ağır Allaha şərik qoşmaq, dördüncü isə bütün bunlardan daha ağır olan Allah haqqında biliksiz söz söyləməkdir. Bu da Allah haqqında İsimləri, Sifətləri, Əməlləri, dini və şəriəti haqda biliksiz söz söyləməyi özündə əhatə edir»¹⁹⁴.

Allahın adından elmsiz danışmaq şirkdən də böyük və pisdir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in hədisindən də göründüyü kimi kim elmsiz bir kimsəyə kafir deyərsə özü kafir olur. Allahın adından şəriətindən elmsiz danışdığı üçün. Şeyx Abdullah b. Abatin və Şeyx Səhman – *rahmətullahi aleyhi* - öz kitabı olan «Minhəc Əhlul Həqq vəl İttibə» 77 səh deyir ki: «Çox təəccüblüdür o, kəsdərin halı ki, dəstəmaz, namaz və s. məsələlər ilə bağlı sualları çıxdıqda o, dəqiqə elm tələbələrinə müraciət edər cavab almadıqca qəlbləri sakitləşməz. Təkfir məsələsinə gəldikdə isə alimlərə müraciət etməzlər. Hətta onlardan cavab alsalarda deyirlər ki: «Onlar yalançı və münafiqdirlər». Çünkü təkfir Allahın, sonra Peyğəmbərin haqqıdır. İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* - ən-Nunyə adlı qəsidəsindən deyir ki: «Küfr Allahın, sonra isə Peyğəmbərin haqqıdır. Filan və filankəsin sözü deyildir».

Şəriət heç kəsin nəfsi-istəklərinə görə, ağılna görə deyildir. Əksinə ağıl və nəfs şəriətin çərçivəsindən qırağa çıxmamalıdır. Buna görə də səni küfrdə ittiham edəni sən də küfrdə ittiham edə bilməzsən, səni aldadanı sən də alda da bilməzsən. Görürsən ki, indikilər deyirlər: «Kafirlər bizim haqqımızı tapdalayırlar. Biz də onları aldadırıq və malları da bizə halaldı». Əgər kimsə sənə qarşı hansısa bir günahı edibsə sənənin ixtiyarın yoxdur ki, ona qarşı da eyni günahı edəsən. Əgər kimsə sənənin yaxınını öldürübsə bu o, demək deyil ki, sən də istədiyən vaxt gedib onun yaxınını öldürə bilərsən. Xeyr, şəriət, məhkəmə, qazılar var. Bu Allahın şəriətidir. Kim nə istədi onu edə bilməz. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bu səbəbdən də elm və sünnə əhli müxalif olan kimsəni onları kafir adlandırırsa da belə kafir hesab etmirilər. Çünki küfr şəriət hökmüdür və insanın eyni tərzdə cavab verməsi yolverilməzdir. Məs: Kiminsə sənə qarşı yalan danışması, ailənə qarşı əxlaqsızlıq etməsi sənənin də ona yalan

¹⁹⁴ İlamul Muvakkin 1/38.

danışmana və onun ailəsinə qarşı əxlaqsızlıq etməyə izn vermir. Çünki yalan və əxlaqsızlıq Uca Allahın haqqı olduğuna görə haramdır. Kiminsə kafir adlandırılması da Allahın haqqıdır. Ona görə də Allah və Onun Peyğəmbərinin kafir adlandırıdığı kəsdən başqası kafir hesab edilməz»¹⁹⁵.

BİRİNCİ QAYDA - Sözlər eyni zamanda həm küfrə dəlalət edə bilər, həm də küfrə dəlalət etməyə bilər. Bu zaman sözləri deyən kimsə sözləri ilə nə qəsd etdiyini bilmədikcə hökm vermək olmaz. Allah İblisin buyurur: **«Ey İblis, sənə mənim iki əlimlə yaratdığımı səcdə etməyə nə mane oldu. Mən ondan daha yaxşıyam»**. (Sad 75-76). Allah İblisin qəlbində olanları bilirdi. Lakin Allah bizləri öyrədir ki, İblisin bu cür əməllərinə oxşar əməllər edən kimsənin əməli ilə nə qəsd etdiyini öyrənmədikcə hökm vermək olmaz. Çünki onun əməli küfr ola da bilər, olmaya da bilər. Bunu necə öyrənmək olar? Yalnız soruşmaqla. Müəyyən söz zahirinə görə küfr ola bilər. Lakin soruşulduqda, məsələ aydın olduqda nə qəsd edildiyi açıq-aşkar aydın olur. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Məkkəyə savaşıq və müqavimətsiz girmək istəyirdi. Lakin Bədrdə iştirak edən müsəlmanlardan biri Xatib b. Əbi Bəltə - *radiyallahu anhu* – Məkkədə olan müşriklərdən bir qrupuna Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in Mədinədən çıxması haqda bir qadın vasitəsilə məktub göndərir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Əli, Zubeyr və Miqdad - *Allah onlardan razı olsun* - bu qadının dəliyə göndərdi. Səhabələr məktubu götürərək Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gəldilər. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ey Xatib, bu nədir?». Xatib: «Ey Allahın Rəsulu! Mənim üstümə qəzəblənməkdə tələsmə, sənə başa salaram. Bilirsiniz ki, Qureys arasında qohum-əqrabası olmayan birisiyəm. Onlardan da deyiləm, qəribəm. Səninlə olan mühacirlərin də orada əqrabaları vardır ki, onların mallarını və ailələrini qoruyurlar. Lakin mənim malımı və ailəmi orada qoruyacaq bir kimsə yoxdur. Ona görə də onlardan ailəmin qorunması üçün təminat almaq istədim. Yoxsa bu işi kafir olduğumdan, dindən döndüyümdən, İslama girdikdən sonra küfrə riza göstərdiyimdən dolayı etmiş deyiləm. Belə bir şey ağımdan belə keçməyib». Peyğəmbər: «Bu adam sizə doğru söylədi» deyərək buyurdu. Ömər: «Ya Rəsulullah! Artıq o, Allaha, Rəsuluna və möminlərə xəyanət etmişdir. Məni burax bu münafiqin boynunu vurum» dedi. Peyğəmbər: «Bədrdə iştirak edən səhabəni, nə bilirsən bəlkə də Allah Bədr əhlinə muttali olub buyurmuşdu: İstədiyinizi edin, Mən sizi bağışladım». Bundan sonra ayə nazil oldu: **«Ey iman gətirənlər! Nə mənim düşmənimi, nə də özünüzün düşməni dost tutun! Onlar sizə gələn haqqı inkar etdikləri halda siz**

¹⁹⁵ Minhəc Sünnə 5/244.

onlarla dostluq edir, mehribanlıq göstərirsiniz. Siz Rəbbiniz olan Allaha iman gətirdiyiniz üçün onlar Peyğəmbəri və sizi (Məkkədən) çıxardırdılar. Əgər siz mənim yolumda və Mənim rizamı qazanmaq uğrunda cihada çıxmırsınızsa (Mənim düşmənlərimi dost tutmayın). Siz onlarla gizləndə dostluq edir, onlara sirr verirsiniz. Mən sizin gizli saxladığınız və aşkar etdiyiniz hər şeyi bilirəm. Sizdən kim bunu etsə o, şübhəsiz ki, haqq yoldan azmışdır». (əl-Mumtəhünə 1). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bu ayəni oxuduqdan sonra Ömər – *radiyallahu anhu*– nun gözləri yaşarır və deyir: «Allah və Rəsulu daha gözəl bilir»¹⁹⁶. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ondan soruşdu: «Səni bunu etməyə nə vadar etdi?». Çünkü onun etdiyi bu əməli iki tərəfdən başa düşmək olar: 1) Əgər o, bunu müşriklərin qələbəsi üçün etmişdirsə küfr etmiş olur. 2) Əgər dünya mənfəəti üçün etmişdirsə bu küfr deyildir. Əbu Bəltə – *radiyallahu anhu*– dünya məqsədlərinə görə etdiyi üçün Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – onu təkfir etmir.

İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – «əl-Fəvaid» kitabında İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – nin sözlərini rəvayət edir: «Bir nəfər soruşur ki: «Ey imam bir nəfər azan verir və: Şəhadət Kəlimələrini bitirdikdən sonra bir nəfər: Yalançıdır. O, kimsə kafirdir yoxsa yox? (Bizdən soruşsaydılar o, dəqiqə qırmızı vərəqə verərdik) Şeyx deyir: O, kimsədən soruşmaq lazımdır ki, bu sözləri ilə nə qəsd edirdi? Şəhadətin özünü qəsd edirdisə kafirdir. Yox əgər azan verənin özünün yalançı olduğunu qəsd edirdisə kafir deyildir». Bu qaydanı həmçinin İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – Səriul Məsduq, İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* – Fəthul Bəridə gətirirlər. Həmçinin Kibərul Uləma adlanan fətvalar komitəsinin başçısı İbn Bazz – *rahmətullahi aleyhi* – dən soruşurlar ki: «Bir nəfər qəbrin ətrafında təvaf edirsə o, kimsə kafirdir?». Cavab: «Soruşmaq lazımdır ki, bunu nə üçün edir? Əgər ölüyə yaxınlaşmaq üçün edirsə küfrdür, İslamdan çıxır. Yox əgər bunu Allah üçün edirsə və fikirləşir ki, bura müqəddəs yerdir bu küfr yox, bidətdir». Həmçinin qəbrə qurban kəsən haqda da soruşurlar: Yenə də soruşmaq lazımdır ki, bunu etməkdə qəsd nədir? Əgər ölü və ona yaxınlaşmaq məqsədilə edirsə küfrdür. Yox əgər Allah üçün kəsir lakin o, yeri müqəddəs saydığı üçün edirsə bu bidətdir». Şeyx Useymin – *rahmətullahi aleyhi* – dən soruşurlar: «Bir nəfər saqqalı ələ salırsa kafirdir, yoxsa yox?». Cavab: «Əgər insanın özünü, zahiri görünüşünü ələ salırsa dindən çıxmır. Əgər saqqalı (dindən olduğuna görə) ələ salırsa kafirdir».

İKİNCİ QAYDA - Dünya əhkamları ilə, axirət əhkamları, insanların dünyadakı halı ilə, axirətdəki halı da bir-birindən fərqlənir. Bu dünyada

¹⁹⁶ Buxari 7/592.

kafir olaraq görünən bir kimsə Allahın dərgahında mömin, mömin olaraq görünən bir kimsə isə əksinə Allahın dərgahında kafir olar. Münafıqların halı belədir. Onlara salam verilir, salamları alınır, qız verilir, qız alınır, kəndiyi heyvan yeyilir, müsəlmanlara tətbiq olunan əhkamlar onlara da tətbiq edilir. Lakin Allah dərgahında onlar kafirdirlər. **«Əlbəttə münafıqların yeri Cəhənnəmin ən alt təbəqəsidir»**. (ən-Nisa 145-146). Çünki biz insanların qəlbini yarmaqla ona sahib ola bilmərik. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir: «Dünyada mövcud olan cari qayda-qanunlara görə zahiran mömin görünən insanın daxilən də mömin olmasına ehtiyac yoxdur. **«İman gətirmədikləri halda: Biz Allaha və Qiyamət gününə iman gətirdik...»** (əl-Bəqərə 8). Deyən münafıqlar üzdə mömindirlər. Onlar Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in zamanında olduğu kimi, müsəlmanlarla birgə namaz qılır, onlardan qız alar, onlara miras verərdilər. Buna baxmayaraq onlara küfrü izhar edən kafirlərin qərarı ilə hökm verməmişdir. Nə evlənmələri ilə, nə də miras məsələləri ilə və nə də hər hansı bir şeylə bağlı kafirlərə aid qərarları münafıqlərə tətbiq etməmişdir. Abdullah b. Ubeyy riyakarların ən məşhuru olmasına baxmayaraq müsəlmanların ən xeyirlilərindən sayılan oğlu Abdullah atasının varisi olmuşdur. Onların canları və malları qorunur. Kafirlərin canları və malları halal olduğu kimi münafıqların halal deyildir»¹⁹⁷.

Qeyd etdiyimiz kimi dünyada ikən kafir kimi görünən bir kimsə axirətdə möminlərdən də ola bilər. Allah bu haqda buyurur: **«Firon dedi: Buraxın mənə Musanı öldürüm, qoy da Rəbbini (köməyə) çağırınsın. Doğrusu mən onun sizin dininizi dəyişdirəcəyindən və yer üzündə fitnə-fəsad törədəcəyindən qorxuram. Musa dedi: Mən haqq-hesab gününə inanmayan hər bir təkəbbür sahibindən həm mənim Rəbbim, həm də sizin Rəbbiniz olan Allaha pənah aparıram! (Bu vaxt) Firon ailəsindən olub imanını gizli saxlayan bir kişi dedi: Məgər siz bir adamı: Rəbbim Allahdır! deməyinə görə öldürəcəksiniz? Halbuki o, sizə Rəbbinizdən açıq-aşkar möcüzələr gətirmişdir. Əgər o, yalan deyirsə yalnız öz əleyhinədir, yox əgər doğru danışarsa onun qorxutduğu əzabın bir qismi sizə toxunar. Şübhəsiz ki, Allah həddi aşan və yalançıyı doğru yola müvəffəq etməz!»**. (əl-Mumin 26-29). Subhənəllah! (Bu vaxt) Firon ailəsindən olub imanını gizli saxlayan bir kişi dedi: Məgər siz bir adamı: Rəbbim Allahdır! deməyinə görə öldürəcəksiniz? Əgər o, kimsə bu sözləri dəməzdən əvvəl ölmüş olsaydı heç kəs onun mömin olduğunu söyləyə bilməzdi. Əksinə Fironun ailəsindən olduğu üçün Firona verilən hökmlər ona da tətbiq edilərdi. Lakin o, kimsə imanını gizli saxlayan

¹⁹⁷ Məcmuu Fətava 7/210-213.

birisi idi. Buna da qorxu, sıxıntı və s. kimi səbəbləri üzür gətirmək olar. Günümüzdə də bir çox dövlət müəssə və idarələrində çalışan insanları təkfir edən təkfirçilərə: Allahdan qorx! İmanını gizlədən bir kimsəni təkfir etmiş olarsan. Nəcaşi kimi?¹⁹⁸ Kafirlərin (Kitab Əhlinin) başçısı idi. Onların hökmləri (qanunları) ilə hökm verirdi. Xristianlar isə elə zənn edirdilər ki, onların dinindədir. Lakin mömin idi. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – onun ölüm xəbərini eşidəcək buyurdu: «Həbəşilərin sahibi Nəcəsinin vəfatını, öldüyü günü insanlara xəbər verdi (Başqa rəvayətdə: Bir qardaşınız ölmüşdür. Allahın yaxşı bir qulu Ashamə öldü). Xalqı musəlləyə çıxardıb dörd təkbir aldı (qardaşınız üçün (Allahdan) məğfirət diləyin)»¹⁹⁹. Yaxşı, onda özünü İslama mənsub edərək: Mən müsəlmanam! deyən kimsə barəsində nə deyək? Əbu Abdurrahman Abdullah b. Məsud -*radiyallahu anhu*– rəvayət edir ki, doğru sözlü və doğruluğu təsdiq olunan Peyğəmbər–*sallallahu aleyhi və səlləm*– bizə buyurdu: «...Ondan başqa heç bir haqq ilah olmayan Allaha and olsun ki, sizlərdən biri Cənnət əhlinin əməli ilə əməl edər və onunla Cənnət arasında bir arşınlıq məsafə qalarkən, kitab(-da olan qədər) onun ələhinə irəli keçər o, da Cəhənnəmlərlərin əməli ilə əməl edib Cəhənnəmə düşər. Həmçinin sizdən biri Cəhənnəmlərlərin əməli ilə əməl edər və onunla Cəhənnəm arasında bir arşınlıq məsafə qalarkən kitab(-da olan qədər) onun lehinə irəli keçər o, da Cənnət əhlinin əməli ilə əməl edib Cənnətə düşər»²⁰⁰.

¹⁹⁸ Əsl adı Əshəmə b. Əbcədir. «Rahmən və Rahim olan Allahın adı ilə. Hidayətdə olanlara, Allah və Rəsulunun salamları olsun. Mən şəhadət edirəm ki, Allahdan başqa ibadətə layiq heç bir haqq ilah yoxdur, O təkdir və şəriki də yoxdur, O nə doğmuş nə də doğulmuşdur. Yenə də şəhadət edirəm ki, Muhəmməd onun qulu və Rəsuludur. İslama gir və salamt ol! «(Ya Muhəmməd!) **Söylə ki, Ey kitab əhli, sizinlə bizim aramızda eyni olan bir kəlməyə tərəf gəlin! Allahdan başqasına ibadət etməyə. Ona şəriki qoşmayaq və Allahı qoyub bir-birimizi (özümüzə) Rəbb qəbul etməyə! Əgər onlar yenə də üz döndərərlərsə, o zaman (onlara) deyin: İndi şahid olun ki, biz həqiqətən müsəlmanlarıq.** (Allaha təslim olanlarıq)». (Ali-İmran-64). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Nəcəsinin yanına elçi olaraq Amr b. Umeyyə əd-Damriyi göndərmişdir. Nəcəsi məktubu alıb gözüne qoydu. Cəfər b. Əbu Talibin əli ilə müsəlman oldu. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – ə cavab məktubu yazaraq İslama girdiyini və müsəlman olduğunu yazdı. H. 9-cu ili Rəcəb ayında vəfat edir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – onun üçün cənazə namazı qılır. Peyğəməbr – *sallallahu aleyhi və səlləm* – müsəlman Nəcəsinin yerinə keçən krala da məktub yazmışdır. Lakin onun müsəlman olub-olmadığı bilinmir.

¹⁹⁹ Müslim 951.

²⁰⁰ Buxari 3208; Müslim 2643.

«Ey iman gətirənlər! Allah yolunda səfərə çıxdığınız zaman diqqətli olun. Sizə salam verən bir şəxsə dünya həyatının puç mənfəətinə tamahsılanaraq: «Sən mömin deyilsən!» deməyin. Halbuki çox qənimətlər Allah yanındadır. Siz özünüz də bundan əvvəl onlar kimi idiniz, lakin Allah sizə mərhəmət etdi. Elə isə siz də diqqətli olun! Şübhəsiz ki, Allah bütün etdiklərinizdən xəbərdardır!». (ən-Nisa 94). İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Bəni Səlim qəbiləsindən olan bir kişi öz qoyunları ilə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in səhabələrindən ibarət kiçik bir dəstənin yanından keçərkən onları salamladı. Onlar isə: Qorunmaq üçün bizə salam verdi – deyərək onu öldürdülər. Sonra həmin kişinin qoyunlarını götürüb Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gəldilər. Allah bu ayəni nazil etdi»²⁰¹. Digər rəvayətdə: Miqdəd b. əl-Əsvəd - *radiyallahu anhu* – nun iştirak etdiyi bir dəstə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in tapşırığına əsasən gəlib bir tayfanın yanına çatdılar. Lakin onlar çoxsaylı malından ayrılmamış bir kişidən başqa hamının qaçdığını gördülər. Kişi onları görəndə: «Mən şahidlik edirəm ki, Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah yoxdur». Miqdəd - *radiyallahu anhu* – hücum çəkərək onu öldürdü. Biri: «Sən Allahdan başqa ibadətə layiq heç bir haqq ilah yoxdur şəhadət verən bir kimsəni öldürdün? Allaha and olsun ki, mən bunu Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – xəbər verəcəyəm». Onlar Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına çatdıqda: «Ey Allahın Rəsulu! Bir nəfər Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah yoxdur şəhadəti verdi. Miqdəd – *radiyallahu anhu* - isə onu öldürdü. Peyğəmbər: «Miqdədi yanıma çağırın» deyərək buyurdu. Peyğəmbər: «Ey Miqdəd! Sən Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah yoxdur deyən bir kimsənimi öldürdün? Bəs sabah (Qiyamət günü) bu şəhadətnən gəldikdə sənənin halın necə olacaq?» deyərək buyurdu. Allah da bu ayəni nazil etdi: **«Ey iman gətirənlər! Allah yolunda səfərə çıxdığınız zaman diqqətli olun. Sizə salam verən bir şəxsə dünya həyatının puç mənfəətinə tamahsılanaraq: «Sən mömin deyilsən!» deməyin. Halbuki çox qənimətlər Allah yanındadır. Siz özünüz də bundan əvvəl onlar kimi idiniz, lakin Allah sizə mərhəmət etdi. Elə isə siz də diqqətli olun! Şübhəsiz ki, Allah bütün etdiklərinizdən xəbərdardır!».** (ən-Nisa 94). Peyğəmbər: «O, kafir qövmün yanında imanını gizlədən bir kişi idi. İmanını üzə çıxartdıqda sən onu öldürdün. Axı sən də bundan qabaq Məkkədə ikən imanını gizlədirdin»²⁰². İbn Kəsir – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Allah sizə mərhəmət etdi...». Yəni tövbələrinizi qəbul etdi. Usamə – *radiyallahu*

²⁰¹ Buxari 4591, Səhih Tirmizi 3030.

²⁰² Məcmuu Zəvaid 7/66 H, 10943 əl-Heysəmi.

anhu – məsələ ilə bağlı Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in mövqeyini bildikdən sonra Lə iləhə İlləllah deyən bundan sonra öldürməyəcəyinə and içmişdir»²⁰³.

Günümüzdə olan təkfirçilər sağa-sola istədiklərini kafir, münafiq adlandırırlar. İstədiyinə münafiq adını verir, istədiyindən də münafiq adını qaldırır. Subhənəllah! Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Allah ona xəbər vermədikcə heç kəsin münafiq olub-olmadığını bilmirdi. Əbu Bəkr, Ömər – *radiyallahu anhum* – kimi səhabələr münafıqları tanımırdılar. Ömər – *radiyallahu anhu* – kimi səhabə Huzeyfə b. Yəmən – *radiyallahu anhu* – ya deyərdi: «Ey Huzeyfə! Allah haqqı üçün söylə, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – onlar arasında mənim adımı zikr etdimi?». Huzeyfə: «Xeyr, lakin səndən sonra heç kimsəyə bu haqda bir şey söyləməyəcəyəm» deyə vavab verdi²⁰⁴. İndikilər istədiklərini kafir, istədiklərini isə münafiq adlandırırlar. Allahdan qorxun! Özünüzü bədbəxt etməyin.

ÜÇÜNCÜ QAYDA - Küfr və küfr edin bir-birindən fərqlənirlər. Ona görə də hər küfr edən kafir deyildir. Təkfir əhlinin xətalrı ayə və hədisləri götürərək ümumi və xüsusi hökmlərə baxmadan, şərtlərə və maneələrə baxmadan bir başa insanların üzərində tətbiq etməkdir. İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Onlar kafirlər barəsində nazil olan ayələri möminlərə qarşı tətbiq edirlər»²⁰⁵. Əgər mənimlə namaz qılmırsa, oruc tutmırsa kafirdir. Bu kəslər cahildirlər və Əhli Sünnə vəl Cəmaatın əqidəsini bilmirlər. Sələflər deyillər ki: «Bilməyənlər sussaydılar fitnə olmaszdı». Hər bir kəs bilməlidir ki, təkfir etmək üçün həm xüsusi, həm də ümumi hökmlər vardır. Ümumi hökm ayrıdır, xüsusi hökm isə tam başqadır. Bunların halı: **«Vay halına o, namaz qılanların!»** ayəsini götürərək duran kimsələrin halına bənzəyir. Və ya: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Dörd şey vardır ki, bunlar kimdə olarsa o, kimsə xalis münafiqdir. Lakin bu dörd xislətdən biri bir kimsədə olarsa onu tərک edincəyə qədər onda münafıqlıkdən bir xislət vardır: Ona bir şey əmanət edildikdə əmanətə xəyanət edər, söz söylədiyi zaman yalan söyləyər, söz verdiyi zaman yerinə yetirməz, mübahisə etdiyi zaman biabırçı sözlərə yol verər»²⁰⁶. Hədisi eşidən kimi: Filankəs mənə yalan danışb deməli münafiqdir, filankəs mənə söz verib lakin etməyib deməli münafiqdir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kişi (qul) ilə şirk və küfr arasında namazı tərک etməkdən başqa bir şey

²⁰³ İbn Kəsir Təfsir 1/717.

²⁰⁴ Fəthul Bəri 1/109.

²⁰⁵ Fəthul Bəri 12/282.

²⁰⁶ Buxari, Müslim.

yoxdur. Qul onu buraxdığı zaman heç şübhəsiz ki, şirkə (küfrə) düşmüş olur»²⁰⁷. Hədisi eşidən kimi: Filankəs namaz qılmır deməli kafirdir. Əhli Sünnədən, Sələflərdən kim belə edərdi? Kim sizin dediklərinizi təsdiq edir ki, heç bir şərtlər olmadan, maneələr qalxmadan ayə və hədisləri bir başa insanların üzərinə tətbiq edin?

Subhənəllah! Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah lənət edib içki içəni, süzəni, satanı, alanı, sıxanı, qarışdıranı, paylayanı, saxlayanı və ondan gələn gəliri xərcləyəni»²⁰⁸. Ömər – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in zamanında Abdullah adında Hişam ləqəbli bir kimsə vardır. Bu adam Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – i güldürürdü. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – onu içki içdiyinə görə bir neçə dəfə çubuq cəzası ilə cəzalandırmışdır. Bir gün yenə də Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gətirilir. Ömr verərək ona yenə də çubuq vurulur. Orada olanlardan biri: «Allahım buna lənət et! Bu əməldən ötrü nə qədər çox gətirilir». Bu sözləri eşidən Peyğəmbər: «Ona lənət etməyin. Allaha and olsun ki, bilindiyinə görə o, Allah və Rəsulunu sevən birisidir»²⁰⁹. Nə üçün Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – ona demədi ki: Sən düz etdin, həqiqətən də o, lənətə layiqdir? Lakin əksinə səhabəyə qadağan edərək: «Ona lənət etməyin. Allaha and olsun ki, bilindiyinə görə o, Allah və Rəsulunu sevən birisidir». Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – ümumi hökm ilə xüsusi hökm arasında fərq qoydu. Həmçinin səhabələr də bu yolu izləmişlər: Rəvayət edildiyinə görə Qudamə b. Məzun içkini halal hesab edərək içərmiş. Bundan xəbər tutan Ömər – *radiyallahu anhu* – isə onu kafir adlandırmamış, bir müsəlman kimi cəzalandırmışdır. Çünki o, Qurani Kərimin ayəsini düzgün başa düşməyərək içki içərmiş. Həmçinin Əbu Cəndəl b. Suhel və dostları da şamda olarkən içki içmiş və bunu halal saymışlar. **«İman gətirib yaxşı işlər görənlərə pis əməllərdən çəkinib iman gətirdikləri, saleh əməllər etdikləri, sonra pis əməllərdən çəkinib iman gətirdikləri, sonra yenə də pis əməllərdən çəkinib yaxşı işlər gördükləri təqdirdə (haram edilməmişdən əvvəl) daddıqları (yeyib içdikləri) şeylərdən ötrü günah tutulmaz. Allah yaxşı iş görənləri sevir»** (əl-Maidə 93)²¹⁰. Ənəs – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və*

²⁰⁷ Müslim 82, Əbu Davud 4678, İbn Məcə 1078,1080, əl-Albani «Səhihul Cəmius Səğir» 2848,5388.

²⁰⁸ Əbu Davud, Həkim, əl-Albani «İrva» 1529.

²⁰⁹ Buxari 8/14 – Babın adı isə: «İçki içənə lənət etməyin məkrüh olması və bundan ötrü dindən çıxmadığı babı», Məcmuul Fətava 4/474.

²¹⁰ İbn Qudamə «əl-Muğni» 12/276. B. 1040, Abdurrazzaq «Musənnəf» 9/240, h. 17076, İbn Həcər «Fəthul Bəri» 13/173, f. 93 əl-Əhkam b. 15.

səlləm – Uhud günü başından yara almış, ön dişi də qırılmışdı. Buna görə də: «Peyğəmbərlərini yaralayan bir toplum necə qurtula bilər?» deyərək buyurdu. Allah: **«Bu işdə sənə daxil olan bir şey yoxdur...»**. (Ali İmran 128) ayəsi nazil oldu»²¹¹. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – bu zülmü gördükdə ümumi olaraq kafirlər üçün bəd dua etdi. Lakin Allah ona bunu ona qadağan etdi. **«Allah ya onların tövbələrini qəbul edər, ya da onlara əzab verər, çünki onlar həqiqətən zalım kimsələrdir»**. (Ali İmran 128).

Həmçinin Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kim Ramazan orucunu iklasla və əcrini umaraq ibadət edərsə keçmiş günahları bağışlanar»²¹². Bu hədisdə Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – ümumi olaraq qeyd edir ki, kim Ramazanı iklasla oruc tutarsa keçmiş günahları bağışlanar. Lakin gəlin bu hədisə xüsusi tərəfdən baxaq? Məgər kimsə deyərək bilərmə ki: «Əgər mən Ramazan orucunu tutmuşamsa deməli mənim keçmiş günahlarım bağışlanmışdır?». Ona görə də Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyuranda ki, filan əməli edən kafirdir, filan əməli edən kafirdir, filan şeyi edənə Allahın lənəti var – bu o, demək deyildir ki, biz görsək ki, kimsə belə edir deməli o, kimsə kafirdir və onu lənətləmək lazımdır.

SƏLƏFLƏRİN BU HAQDA SÖZLƏRİ - Mən sizə bir çox alimlərdən dəlillər gətirəcəyəm. Seçim sizin qarşınızdadır ya o, cahillərin dediklərini götürün hansı ki, bir-iki kitab oxumaqla öz ağıllarına uyğun hökm çıxarırlar və bununla da zəlalətə düşürlər, ya da Saleh Sələflərin sözləri ki, Qurana və Sünnəyə əsaslanırlar. O, ki qaldı mənə mən bu Salehlərin dediklərini götürmüşəm. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Təkfirin öz qaydaları, şərtləri və maneləri vardır. Bu şərtlər və manelər müəyyən şəxsə uyğun gəlməyə də bilər. Ümumi təkfir müəyyəni təkfir etməyi tələb etmir. Əgər şərtlər və manelər aradan qalxarsa bu hal istisnadır. Buna da dəlil İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – nin məsələsidir. Kim desə ki, Quran məxluqdur o, kafirdir. Lakin müəyyən şəxsə gəldikdə isə bunu deməzdilər»²¹³. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Söz və əməl küfr ola bilər. Söz və əməl olaraq belə edən kafirdir, belə deyən kafirdir deyilir, lakin müəyyən bir şəxs bunu deyibse və ya edibse onu kafir demirik ta ki, ona hüccət çatdırılana qədər. Elə bir hüccət ki, onu inkar etən kafir olur. Bu qayda Əhli Sünnə vəl Cəmmatda qəti bir qaydadır. (Kim bu qaydaya qarşı gedirsə Əhli Sünnə vəl

²¹¹ Buxari 772, 4070, 4559, Müslim 1791, Tirmizi 3003, İbn Məcə 4027, İbn Hibban 6574.

²¹² Buxari, Müslim.

²¹³ Məcmuu Fətava 12/466-487, 23/348.

Cəmaatdan sayılmır). Ona görə də qiblə əhlindən olan bir kimsəyə qarşı kafir demək qadağan edilmişdir. Bəlkədə o, kimsə bu hökmün altına girmir. Şərtlərin və manelərin olmadığına görə»²¹⁴. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bu səbəbdən də elm və sünnə əhli müxalif olan kimsə onları kafir adlandırırsa da belə (sünnə əhli) onlara kafir deməzlər. Çünki küfr şəriət hökmüdür və insanın eyni tərzdə cavab verməsi yolverilməzdir. Məs: Kiminsə sənə qarşı yalan danışması, ailənə qarşı əxlaqsızlıq etməsi sənə də ona yalan danışmana və onun ailəsinə qarşı əxlaqsızlıq etməyə izn vermir. Çünki yalan və əxlaqsızlıq Uca Allahın haqqı olduğuna görə haramdır. Kiminsə kafir adlandırılması da Allahın haqqıdır. Ona görə də Allah və Onun Peyğəmbərinin kafir adlandırdığı kəsdən başqası kafir hesab edilməz»²¹⁵. İbn Əbil İzz əl-Hənəfi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bidət, batil, haram olan sözlər hansı ki, özündə əhatə edir: Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in isbat etdiklərini inkar etmək, inkar etdikləqrini isbat etmək, qadağan etdiklərini əmr etmək, əmr etdiklərini isə qadağan edən sözlər küfrdür. Bu ümumi sözlərdir. Müəyyən şəxsə gəldikdə isə siz şəhadət edirsiniz ki, o kafirdir və Cəhənnəm əhlindəndir. Biz yalnız şəhadət edə bilərik Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – şahidlik edibsə. Ən böyük azgınlıqdan sayılır sənə müəyyən bir kimsəyə hökm verməyin. Şahidlik etməyin ki, Allah onu bağışlamayacaq, əbədi Cəhənnəmdə saxlayacaq, ona rəhm etməyəcək»²¹⁶.

İndi isə o, kəslərə müraciət edirəm ki, Şeyx Useymin – *rahmətullahi aleyhi* – nin adından danışaraq deyirlər: O, namaz qılmayanı kafir sayır və s. Bəli, burada heç bir problem də yoxdur. Kafir görə bilər, lakin şərtlərdən və məcələrdən sonra. Sizin kimi ayə və hədisləri götürərək bir başa şərtlər olmadan və maneələr qalxmadan insanların üzərinə tətbiq etmir. Bəs bu sözləri nə edək? Ona görə də onlar öz istədiklərini götürür və istəmədiklərini də tərk edirlər. Şeyx Useymin – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bir başa küfr və şirk məsləhətlərini istifadə etmək qadağandır. Əgər söhbət müəyyən şəxsdən gedirsə. Bunun öz şərtləri və maneləri vardır. Buna görə də biz müəyyən şəxsi hansı ki, qazancı rüşvətnəndir lənətləmirik. Çünki ola bilər ki, elə şeylər vardır ki, o lənətin ona gəlməsinin qarşısını alar. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah lənət etsin rüşvət alana da, verənə də»²¹⁷. Həmçinin küfrə və şirkə də belədir. Əgər kimsə şirk edirsə biz onu müşrik, kafir saymırıq.

²¹⁴ Məcmuu Fətava 3/229 – 35/165.

²¹⁵ Minhəc Sünnə 5/244.

²¹⁶ Şərh Əqidətul Təhaviyyə 357 səh.

²¹⁷ Əhməd, İbn Məcə.

Çünkü ola bilər ki, ona hələ də dəlil çatmayıb və ya o, yerdə yaşayan alimlərin cahilliyinə və alimlərin (bu məsələlərə) biganə yanaşmalarına görə. Alimlərin (bu məsələlərə) biganə yanaşmaları qadağan edir müəyyən bir şəxsə kafir deməyi. Ona görə də ölüdən nə isə istəmək şirkdir, lakin qadağandır müəyyən şəxsi bu əməlinə görə müşrik saymaq. Ta ki, dəlil ona çatana qədər»²¹⁸. Şeyx Useymin – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bir kimsə sizə təvil əhlini kafir və ya fasiq olaraq görürsünüzmü? Deyərsə ona deyirik ki: Bir kimsənin kafirliyi və fasiqliyinin hökmü bizə deyil Allaha və Rəsuluna aiddir. Bu məsələ Kitab və Sünnətdən ibarət olan şəriət əhkamıdır. Bunun üçün heç kimsə Kitab və Sünnətdən haqqında dəlil olmadan nə təkfir edilir, nə də ona fasiq deyilir. Müsəlman haqqında onun zahirdən ədalət əhli və İslam olduğudur. Bunu aradan qaldıracaq şəri bir dəlil olmadıqca onun ədalət və İslamının davamına hökm edilir. Heç bir şəkildə belə bir insana kafir və ya fasiq deməkdə tələsmək caiz deyildir. Çünki bunda qorxulası iki böyük təhlükə vardır: **1** – Haqqında hökm verilən kimsəyə yönəltdiyimiz hökümdə Allaha yalan iftirada ola bilərik. **2** – Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hər hansı bir kimsə öz müsəlman qardaşına ey kafir deyər müraciət edərsə bu sözə o, ikisindən biri layiq olar. Əgər dediyi kimdirsə heç bir eybi yox. Əksi təqdirdə bu söz onun özünə geri döner»²¹⁹. Elm əhlindən bəziləri deyirlər ki: Fərzləri rədd edən kimsə İslama yeni tanıyırsa, fərzləri tam şəkildə öyrənib haqqında üzür maneələri ortadan qalxıncaya qədər küfrə və fısqa düşürücü olan şeylərin onun iradəsiylə meydana gəldiyi bəlli olmadan təkfir olunmaz.

DÖRDÜNCÜ QAYDA - Namaz məsələsinə gəldikdə isə: Əhli Sünnə vəl Cəmaat imamları arasında bu məsələdə ixtilaf vardır. Bir qrup deyir ki: Namaz qılmayan kafirdir (istər fərziyyətini inkar etməsin, istərsə də tənbellik olsun) fərq etməz qılmırsa kafirdir. Digər qrup isə: Fərziyyətini inkar etmədən, tənbellik səbəilə qılmırsa kafir deyildir. Hər iki tərəfində dəlili: «Kişi (qul) ilə şirk və küfr arasında namazı tərk etməkdən başqa bir şey yoxdur...». Bəziləri bu hədisdə kiçik küfr qəsd edildiyini, bəziləri isə böyük küfr qəsd edildiyini deyirlər. Tərk etmək lüğəti mənada qılıb sonra tərk etmək deməkdir. Namazı qılıb sonra da onu inkar edərək tərk edibse mürtəd olur. Bu da şəriətin üsullarına zidd deyil. Əgər bir kimsə onu qılmayıbsa və inkar da etmərsə o, kimsə Tərk etmiş sayılır.

QAYDA - Əgər Əhli Sünnə vəl Cəmaat arasında bir məsələdə ixtilaf varsa sənin ixtiyarın yoxdur digər tərəfi ittiham etməyə. Məs: İmamın arxasında Fatihə surəsinin oxunub-oxunulmaması, səcdəyə getdikdə ilk

²¹⁸ Qovlu Mufit alə Kitəbi Tövhid.

²¹⁹ Müslim.

öncə dizlər getməlidir, yoxsa əllə səcdə etmək lazımdır və s. Hər iki tərəfində səhih dəlilləri vardır. Buna görə də əgər sən imamın arxasında Fatihə surəsini oxuyursansa, oxumayanı ittiham etməyə ixtiyarın yoxdur. Çünki onun da səhih dəlili vardır. Həmçinin əgər bir kimsə namaz qılmayanı kafir görmürsə yenə də sən ixtiyarın yoxdur ki, ona Murciyə və s. adları verəsən. Çünki bu fikirdə olan bir çox Sələf alimləri vardır. Məs: Dörd məzhəb və Sələf alimlərinin icmasına görə namazın fərziyyətini inkar edən kimsə kafirdir. Namazda olan ixtilaf səhlənkarlığa, tənbelliyə qaydır. İmam Əbu Hənifə, İmam Məlik, İmam Şəfii – *Allah onlara rəhmət etsin* - və s Sələf alimlərinin rəyinə görə belə kimsə kafir sayılmır. İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – nin bu məsələ ilə bağlı beş rəyi vardır. Bu beş rəydən yalnız birində kafir olaraq görür. Onda belə çıxır ki, onlar da Murciyədir? Allahdan qorx! Alimlərin ətləri zəhərlidir. Eyni ilə qarşı tərəf də: Əgər bir kimsə namaz qılmayanı kafir görürsə, digər tərəf onu Xəvaric, İxvan və təkfirçi deyərək adlandırmamalıdır. Çünki bu fikirdə olan alimlər də vardır. Onda sən onları da ittiham etmiş olacaqsan.

Saleh b. AbdulƏziz Əli Şeyx – *Allah ondan razı olsun* – (bu alim namazı tərk edəni (qılmayanı) kafir sayır. Baxın onun sözlərinə, görün o, bu məsələyə necə yaxınlaşır? Öz nəfsinizə, ağılınıza uymağı tərk edin! Sələflərin yoluna qayıdın!) Namazı tənbellik və s. səbəblərə görə tərk etmək böyük küfrdür. Lakin onun küfrü zahiri küfrdür, batini deyildir. Həmçinin həm zahiri, həm də batini də deyildir (birlikdə) qazi tərəfindən sübut olunana qədər. (Gizli və açıq küfr nədir? Gizli insanın qəlbində gizlətdiyidir, açıq isə aydın görünən küfrdür. İnsanın küfrlə əlaqəsi üç cürdür: **1 - Zahiri** – İnsan açıq-aydın zahirdə küfr edir lakin qəlbində kafir deyildir. Necə ki, bir kimsə təvil edərək cahilliyindən küfr edir. **2 - Həm** zahirdə, həm də batində küfr edir. Eyni vaxtda həm gizli, həm də açıq küfr. Məs: Xristian və Yəhudilər həm zahirdə, həm də batində qəlbə də kafirdilər. **3 – Zahirən** ondan heç bir küfr görsənmir, lakin qəlbində kafirdir. Bu da münafıqların halıdır). Əli Şeyx də deyir ki: Namazı qılmayanın küfrü zahiridir, gizli deyildir. Həmçinin həm gizli, həm də açıq-aydında deyildir eyni vaxtda. O, etdiyi əməl küfrdür lakin o, kimsə özü kafir deyildir. O, vaxta qədər ki, qazi tərəfindən ona sübut olunana qədər. Ola bilər ki, onun hansısa bir şübhələri var alimlərin ixtilafına görə. (Vallahı o, qədər insanlar var ki, özlərini müsəlman sayırlar, İslama mənsub edirlər, lakin namazı qılmırlar. Və elə zənn edirlər ki, namaz sədəqə kimi Müstəhəbdir. Nə vaxt istədin qıla bilərsən. Bilmirlər ki, namaz vacibdir). Ona görə də namazdan çıxana qəti hökm vermək olmaz

ki, o kafirdir»²²⁰. (Kim bu haqda danışır namazı qılmayanı kafir sayan kimsə). Ümumi olaraq hökm verir, lakin xüsusi hökmü vermir. Kafirlərə tətbiq olunan hökmləri ona tətbiq etmək o, vaxt olar ki, qazı onun bütün şübhələrini qaldırsın və hökm çıxarsın.

Buna görə də alimlər arasında olan ixtilaf təkfir etməyə mane olan səbəbdir. Qadağan edilmişdir müəyyən bir şəxsi təkfir etməyə əgər Onun düşdüyü məsələdə alimlər arasında ixtilaf vardısı. AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Mən küfr də heç kəsi ittiham etmirəm. Yalnız əgər o, məsələdə alimlər arasında ittifaq vardır ki, bu məsələ küfrdür»²²¹. Bu da ən böyük qaydadır təkfirçilərə qarşı. Buna görə namazı tərk edəni qılmayanı kafir sayanlar təkfirçilərdir. Bunda heç bir şübhə yoxdur. Bir var ki, sən etiqad edirsən ki, namazı tərk etmək küfrdür, bunda heç bir problem yoxdur. Bir də var ki, sən bu məsələni bildikdən sonra sağa-sola hamını təkfir edirsən. Sən artıq Əhli Sünnə yox təkfirçisən.

BEŞİNCİ QAYDA – Bizlər şirk və küfr məsələlərini öyrənirik ki, özümüzü qorumaq və bu kimi günahlara düşməmək üçün. Lakin insanları ittiham etmək üçün şirk və küfr məsələlərini öyrənmirik. Çünki Qurani Kərimdə bir dənə də olsun ayə yoxdur ki, Allah buyursun: Ey iman gətirənlər! İnsanları küfrdə ittiham edin» və ya hədis olsun. Əksinə **«Ey iman gətirənlər! Allah yolunda səfərə çıxdığınız zaman diqqətli olun. Sizə salam verən bir şəxsə dünya həyatının puç mənfəətinə tamahsızlanaraq: «Sən mömin deyilsən!» deməyin.** (ən-Nisa 94). Təkfirçilər özləri şirk və küfrün içində boğulduqları halda insanları ittiham edirlər.

Allahın dinini 100 mərtəbəli bir bina kimi təsəvvür et. İman və küfr məsələsi neçənci mərtəbədir? Baxır sən buna hansı tərəfdən yaxınlaşırsan. Əgər biz İman və küfr məsələlərini öyrənirik ki, şirkə, küfrə düşməyək bu birinci mərtəbədir. Yox əgər sən məsələləri öyrənirsən ki, insanları ittiham edəsən bu 100-cü mərtəbədir. Binaya isə qapıdan girərlər. Əgər sən elmdə müəyyən bir dərəcəyə çatsan və səni İslam dövlətində qazı təyin etsələr və sənin yanına küfr etmiş birini gətirsələr ki, sən ona hökm verəsən onda sən bu məsələdən danışa bilərsən. Təkfirçilər isə özlərini unudaraq başqalarında səhf axtarırlar. Amr b. As – *radıyallahu anhu* – deyir ki: «Mən o, adama təəccüb edirəm ki, ... qardaşının gözündə çöp görür, öz gözündədəki kötüyü isə unudur. Qardaşının ürəyində olan nifrəti çıxarmağa çalışır, öz ürəyində olan nifrəti unudur...»²²². Onu, bunu küfrdə ittiham edir. Lakin özləri artıq

²²⁰ Şərh Ərbəin ən-Nəvəviyyə.

²²¹ Durus Səniyyə 1 c.

²²² Buxari «Ədəbul Mufrad» 886.

küfrün içindədirlər. Mütləqdir ki, bizlər bu məsələni öyrənirik ki, bu şeylərə düşməyə. Buna görə də qorx bir kimsəni küfrdə, bidətdə, nifaqda ittiham etməkdə.

Əgər bizlərdən kimsə gələcəkdə elm alsə və bu nəticəyə gəlsə ki, namaz qılmayan kafirdir yenə də bu sənə rəvac vermir ki, sən namaz qılmayan müsəlmanları gördükdə onları təkfir edəsən. Əksinə sən insanlar üçün bir mayak olmalısən. Mayak gəmilərə dənizlərdə yolu göstərdiyi kimi, sən də insanlara doğru yolu göstərən bir mayak olmalısən. Hər bir kəsin öz vəzifəsi vardır. Təkfir etmək isə sənin vəzifən deyildir. Bu da onların cahilliklərindən və elimsizliklərindən irəli gəlir ki, onlar müəyyən bir fətvanı götürərək: «Filan əməli edən kafirdir, filan sözü deyən kafirdir» götürərək bir başa insanların üzərinə tətbiq edirlər. O alim həmin qaydaya necə gəlib çıxdığını, o fətvanı vermək üçün hansı mərhələlərdən keçdiyini öyrənmədən, təfsilatına varmadan insanların üzərinə tətbiq edirlər. Bu da böyük azğınçılıqdır. Sən bilməlisən ki, alim hansı dəlilə əsasən o, fətvanı verib. Əgər sən bunun təfsilatına varsan bu işin sən fikirləşdiyin kimi olmadığını görərsən. **«Münafıqlərə əmin-amanlıq və ya qorxu xəbəri gəldikdə dərhal onu yayarlar. Halbuki əgər bunu Peyğəmbərə və ya özlərindən olan ixtiyar sahiblərinə demiş olsaydılar əlbəttə həmin xəbəri onun mahiyyətinə varan şəxslər bilərdilər».** (ən-Nisa 83). Əksər vaxtı alimlər fətvaları öz yaşadıkları ölkəyə uyğun, oranın cəməatına görə verilir. Səudiyyə kimi dövlətdə olan hökmlər, digər başqa yerlədə olan hökmlər, fətvalar fərqlənməlidir. Hamısı Lə İlhə İlləllah Muhəmmədən Rəsulillah deyir. Ancaq bir şeyi bilmək lazımdır ki, bu insan İslam adətləri özündə qalır, İslamı isbat edir, özünü İslama mənsub edərək mən müsəlmanam deyir, iqrar edir sadəcə olaraq bu insan 70 il sovetin altında qalması ilə dinlərində çox şeyi unudublar. Onlar üçün sünnə bidət, bidət sünnə olub. Şeyxlərdən birinə sual verirlər ki: «Mənim atam-anam namaz qılmır onlar kafirdir?» Şeyx ondan üz döndərdi. Dedi ki, heç olmasa ata-anana hörmət et. Nəyə əsasən sən onlara kafir deyirsən?». Məgər İbrahim – *əleyhissəlam* – öz müşrik atasını dəvət etdikdə ona: «Ey kafir, Allaha ibadət et!» deyərək müraciət etdi, yoxsa? «(Ya Məhəmməd!) Quranda İbrahimi də yad et (onun hekayətini də ümmətinə söylə). Həqiqətən o, büsbütün doğru danışan bir zat – bir Peyğəmbər idi. O, bir zaman atasına belə demişdir: «Atacan! Nə üçün görməyən, eşitməyən və sənə heç bir fayda və zərər verər bilməyən bütlərə ibadət edirsən? Atacan! Həqiqətən sənə gəlməyən bir elm (peyğəmbərlik) mənə gəlmişdir (sənə müyəssər olmayan bir şey mənə müyəssər olmuşdur). Ardımca gəl ki, səni (Allahın buyurduğu) doğru bir yola çıxardım! Atacan! Şeytana ibadət etmə. Həqiqətən şeytan Rəhmana çox asi olmuşdur. Atacan! Qorxuram ki, (tövbə etməsən)

Allahdan sənə bir əzab toxunsun və beləcə (Cəhənnəmdə) şeytana yoldaş olasan. (Atası Azər İbrahimə) dedi: «Sən mənim tapındığım tanrılardan üzümü çevirirsən? Əgər (onlara qarşı pis hərəkətlərinə) son qoymasan səni mütləq daş-qalağ edəcəyəm (yaxud səni təhqir edib acı sözlər deyəcəyəm). Bir müddət məndən uzaq ol (gözlərim səni görməsin)». İbrahim belə cavab verdi: «Sənə salam olsun! (Allah özü sənə rəhm etsin. Məndən sənə heç bir pislik gəlməz). Mən Rəbbimdən sənin bağışlanmağını diliyəcəyəm. O, mənə qarşı çox mehriban, lütüfkardır (duamı qəbul edər)» Bəs nə üçün günümüzdə olan cahillər: «Mən valideynlərimi dəvət etmişəm, kifayətdir. Onsuzda qəbul etmirlər». Sən cahil ömrünün axırına qədər onları dəvət etməlisən. Çünki İbrahim – *əleyhissəlam* – öz müşrik atasını, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – öz müşrik əmisi Əbu Talibi son nəfəsinə qədər dəvət etdi. Artıq müşrik və kafir kimi öldükləri onlara bəlli olduqda bundan əl çəkdilər. Lakin Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – öz müşrik əmisi Əbu Talib üçün Cəhənnəmdə əzabının yüngülləşdirilməsi üçün də dua etdi. Şeyx tələbələrindən birinə sual verir ki: «Valideynlərin ibadət edirmi?». O, da: «Çox asanlıqla deyir ki, cahildirlər». Şeyxin gözləri yaşla dolur. Subhənəllah! Qiyamət günü sən onları Cəhənnəmdə yanan görəndə sənin halın necə olacaqdır? Harun ilə Musan – *əleyhimussəllam* – 1 Firounun yanına göndərəndə dedi ki: Firounun yanına yollan və ona mülayim sözlər de, bəlkə qorxub xatırlasın. «Fironun yanına yollanın. O, (Allahlıq iddiasına düşməklə) həqiqətən azğınlaşıb həddini azmışdır. Onunla yumşaq danışın. Bəlkə öyüd-nəsihət qəbul etsin, yaxud (Rəbbindən) qorxsun» (Ta ha 43-44).

Görürsən ki, təkfirçilər arasında belə bir cümlə yayılıb: Kafirə kafir deməyənin özü kafirdir. İstəkləri də bu kəlimələri insanlara məcburən söylətdirməkdir. Əgər sən kafirə kafir deməsən özün də kafir olacaqsan. O, da savadsızlığından onların sözlərini təkrarlayır. Bu haqda bir az da elmi olsaydı onda deyərdi: Sən kimsən? Bəlkə özünü Allah və Rəsuluna bənzədirsən. Hansı kafirə kafir deməyənin özü kafirdir? Əlinin, Vəlinin, Abdullahın kafir dediyinə kafir deməyən, yoxsa Allah və Rəsulunun kafir dediyinə kafir deməyən kafirdir? Sözsüz ki, Allah və Rəsulunun kafir dediyinə kafir deməyənin özü kafirdir. Buna görə də kim Firona mömin deyərsə o, kafirdir. Çünki o Allah və Rəsulunun dediyini inkar etmişdir. Cundub b. Abdullah – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bir kimsə: «Allaha and olsun ki, Allah filankəsi bağışlamayacaq» dedi. Bunun üzərinə Allah: «Filankəsi bağışlamayacağam deyərək mənim adımla and içən kimdir? Həqiqətən də Mən onu bağışladım, lakin sənin əməllərini isə puç

etdim»²²³. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İsrail oğulları arasında qardaşlıq münasibəti qurmuş iki kimsə vardır. Bunlar biri günah işlər görər, digəri isə böyük bir həvəslə ibadət edərdi. İbadət edən kimsə digərini günah edən an gördükdə dayanıb ona nəsihət verərək: «Bu günahdan əl çək» deyərdi. Bir gün yenə də onun günah işlədiyini görüncə ona: «Bu günahdan əl çək!» dedi. O isə: «Məni Rəbbimlə tək burax (mən bilərəm, Rəbbim bilər). Sən mənim üzərimə gözetçi göndərilməmişən?» dedikdə ibadət sahibi: «Allaha and olsun ki, Allah səni bağışlamayacaqdır (Allah səni Cənnətə salmayacaqdır) deyərəkən ruhları alındı. Hər ikisidə bir yerdə ələmlərin Rəbbinin hüsurunda həşr olundular. Allah ibadət edən kimsəyə: «Sən Məni dərk edib tanıyan birisisənmi? Yoxsa ki, mənim əlimdə olanlardan xəbərdarsan? Günahkar kimsəyə isə: «Rəhmətimlə Cənnətə gir» deyərək buyurdu. İbadət edən kimsə üçün: «Götürün bunu Cəhənnəm atəşinə atın» deyərək buyurdu. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – deyir ki: «O, kimsə dünyasını da, axirətini də məhv edən bir söz söyləmişdir»²²⁴. Gördünüz mü insanları təkfir edənlərin axırı nə oldu.

Usamə b. Zeyd – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, vaxtı ikən Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – bizi Cuheyne qəbiləsinin Huraka qolu üzərinə göndərmişdir. Sübh tezdən biz onlar su hövuzlarının yanında olarkən onlara basqın etdik. Ənsarlardan bir nəfər ilə onlardan birini izləyərək ona yaxınlaşdıqda (o, kimsə qorxudan) Lə İləhə İlləllah kəliməsini dedi. Mənimlə olan ənsar yoldaşım ondan əl çəkdi, mən isə qılıncımla onu vurub öldürdüm. Mədinəyə gəldikdə isə artıq bu xəbər Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – çatmışdır. Peyğəmbər: «Ey Usamə! Sən onu Lə İləhə İlləllah dedikdən sonra mı öldürdün?» deyərək buyurdu. Mən: «Ya Rəsulullah! O. canını qurtarmaq üçün belə dedi» dedim. O, mənə yenə də: «Ey Usamə! Sən onu Lə İləhə İlləllah dedikdən sonra mı öldürdün?» deyərək buyurdu. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – bu sözləri dayanmadan mənə o, qədər təkrar etdi ki, mən: «Kaş bu günə qədər müsəlman olmazdım təmənnə edənə qədər peşman oldum». Başqa rəvayətdə: Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – Lə İləhə İlləllah dedikdən soramı sən onu öldürdün?» Mən: «Ya Rəsulullah! O, bu kəliməni mənim silahımın qoxusundan söylədi» dedim. Peyğəmbər: «İçindən söyləyib söyləmədiyini öyrənmək üçün qəlbinimi yarıb baxdın?» deyərək buyurdu və bu kəlimələri o, qədər təkrar etdi ki, mən kaş ki, elə o günü müsəlman olardım deyərək təmənni etdim». Cundub b. Abdullah – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu*

²²³ Müslim 2621.

²²⁴ Səhih Sünnən Əbu Davud, əl-Albani səhih.

aleyhi və səlləm – müsəlmanlardan təşkil edilmiş bir dəstəni müşriklərin bir qövmü üzərinə göndərir. İki ordu bir-biri ilə qarşılaşdılar. Müşriklərdən biri müsəlmanlardan istədiyini göz-altı edib izləyərək onu öldürürdü. Müsəlmanlardan bir nəfər isə (biz deyirik ki, bu Usamə b. Zeyd) idi. O, müşriki izləyərək münasib (bir an) yetişdikdə Usamə qılıncını o, müşrikin üzərinə qaldırdıqda o: «Lə İləhə İlləllah» deyərək qışqırdı. Usamə buna əhəmiyyət vermədən o, kimsəni zərbə ilə öldürdü. (Döyüşdən sonra) Müjdəci Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gələrək ona döyüşdə baş verən hadisələri və (Usamə) haqqında məlumat verdi. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – Usaməni yanına çağıraraq: «Nə üçün onu öldürdün?» deyərək buyurdu. Usamə: «Ya Rəsulallah! O, müsəlmanlara əziyyət verərək filankəsi-filankəsi öldürdü deyərək (bir çox müsəlmanların isimlərini zikr etdi)» dedi. Mən də onun üzərinə hücum etdikdə o, qılıncını görəcək Lə İləhə İlləllah deyərək qışqırdı. Peyğəmbər: «Sən də onu öldürdünmü?» deyərək buyurdu. Usamə: «bəli» deyərək cavab verdi. Peyğəmbər: «Qiyamət günü qarşına lə İləhə İlləllah kəlməsi ilə gəldikdə onda sən edəcəksən?» deyərək buyurdu. Usamə: «ya rəsulallah! Mənim üçün Allahdan bağışlanma dilə!» dedi. (Lakin) Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – heç bir söz demədən bu kəlimələri bir neçə dəfə təkrar edirdi: «Qiyamət günü qarşına lə İləhə İlləllah kəlməsi ilə gəldikdə onda sən edəcəksən?»²²⁵. Usamə b. Zeyd – *radiyallahu anhu* – «Lə İləhə İlləllah» deyərək şübhə əsasında öldürdü. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – onu qınayaraq: «Sən zahiri ilə kifayətlənməli idin. Batini isə Allaha aiddir». İmam Nəvəvi – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Bizlər zahiri ilə mühakimə edirik, batini isə Allah mühakimə edir».

Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – qəti etirazını görən səhabə gör özünə nə arzulayırdı. Bu da bir dəlildir ki, insanlara hökm verərkən işi dəqiqləşdirmək və təmkinli olmaq lazımdır. Hökm elmə əsaslanmalı və hökm verilən kimsənin vəziyyəti dəqiqləşdirilməlidir. Saleh əl-Fovzan – *Allah onu qorusun* - deyir ki: «Elmə yeni qədəm qoymuş tələbələrin sadəcə Quran oxuya bilənlərin və ya hansısa insanın kiməsə kafir demək, kisə İslamdan çıxarmaq hüququ yoxdur. Onlar İslamdan çıxaran amilləri bilmədikləri halda bu hökmü necə verə bilərlər? Bu çox təhlükəli məsələdir. Kim belə bir iş tutubsa o, əməlindən Allaha tövbə etməli, dilini təkfirdən qorumalı, danışmazdan əvvəl öyrənməli, elm adamlarından soruşmalı, tutduğu iş haqda düşünməli, qarşıdakı adamın vəziyyətinə üzürlü olub-olmamasına baxmalıdır. Ona görə də məsələnin təfsilatının düzgün açıqlanmasına və düzgün anlayışa ehtiyacı vardır.

²²⁵ Buxari 4269, Müslim 97.

Haqsız olaraq bir insanı öldürmək ən böyük günah olduğu halda, başqasına küfr hökmü vermək bundan daha böyük cinayətdir. Bilərəkdən mömin bəndəni öldürmək haqda şiddətli əzab vəd edilmişdir: **«Hər kəs bir mömin şəxsi qəsdən öldürərsə, onun cəzası əbədi qalacağı Cəhənnəmdir. Allah ona qəzəb və lənət edər, (axirətdə) onun üçün böyük əzab hazırlar!»**. (ən-Nisa 93). Bu qana olan hörmətdir. Dinə olan hörmət isə daha önəmlidir. Kimisə dindən, İslamdan çıxarmaq Allah yanında onu öldürməkdən daha böyük günahdır. Əgər kiminsə bütün malını götürüb müsadirə etsən haram iş tutmuş olarsan. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Sizin qanınız, malınız və namusunuz bir-birinizə haram edilmişdir»²²⁶. Onun malını zalımlıq və düşmənçiliklə qəsb etməyin, haqsız yerə ona kafir və mürtəd deməyindən daha yüngüldür». Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Onlar bütperəstləri tərk edərək, iman əhli ilə döyüşürlər»²²⁷. Saleh əl-Fovzan – *Allah onu qorusun* - deyir ki: «Deməli onlar kafirlərə qarşı deyil, müsəlmanlara qarşı döyüşürlər. Tarix boyu Xəvariclərin halı belə olmuşdur. Kim bu məzhəbə qulluq edibsə müsəlmanlara, onların rəhbərlərinə, alimlərinə kafir deyərsə demək o, da bu azğın tayfanın yolçusudur... Bu çox təhlükəli və pis bir fitnədir. Müsəlman bu işdə ehtiyatlı olmalı, Allahdan qorxmalıdır. Heç kəsə elmsiz, ehtiyatsız, araşdırmadan kafir və ya mürtəd hökmü verilməməlidir. Alimlər Allahın və Rəsulunun təkfir etdiyindən başqasına kafir demirlər. Elmdə qüvvətli olanlar Quran və Sünnədə açıq-aşkar küfr olması deyilən və bu küfrü edəndən başqasını təkfir etmirlər. Çox təəsüf ki, cahillər, təmkinli olmayanlar və adi öyrənənlər üçün ən ucuz şey təkfirdir. Kim onların fikrinə, məzhəbinə müxalifdirsə ona kafir hökmü verirlər. Həqiqətən bu ən alçaq və ən pis xislətdir... Xülasə: Bu məzələ çox təhlükəli məsələdir. Ona görə də elmsiz, bəsirətsiz müsəlmanları və onların rəhbərlərini təkfir edən, müsəlmanların qanlarını, mallarını halal hesab edən, bu azğın firqə ilə oturub-durmaq, dostluq və ya yoldaşlıq etmək insana yaraşmaz. Biz belələrindən uzaq olmalı, onların sözlərini dinləməməli, onlara arxa çevirməli, onlardan uzaq olmalı, onlarla yoldaşlıq etməməliyik». Təkfir və qaydaları.

Əbu Mabəd əl-Miqdad b. əl-Əsvəd – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir gün Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – soruşdum: «Ya Rəsulullah! Əgər (döyüşlərin birində) kafirlərdən biri ilə qarşılaşsam və biz bir-birimiz ilə vuruşsaq və o, (döyüş əsnasında) mənim iki əlimdən birini qılınc ilə vurub kəssə, sonra da məndən canını qurtarmaq üçün

²²⁶ Müslim 112.

²²⁷ Buxari 3344.

qaçıb bir ağaca dırmaşsa və mən Allaha təslim oldum (müsəlman oldum) desə mən onu bu sözü söylədikdən sonra öldürə bilərəmmi?». Peyğəmbər: «Onu öldürmə» deyə buyurdu. Mən: «Ya Rəsulullah! Axı o, bu sözləri mənim əlimi kəsdikdən sonra söyləmişdi» dedim. Peyğəmbər: «Xeyr! Onu öldürmə. Əgər sən onu öldürsən (o) sən onu öldürməzdən əvvəl o, sənənin durumunda olacaqdır (sən onu müsəlman olaraq öldürmüş olacaqsan). Sən isə onun (Kəlimeyi-şəhadəti) söyləməmişdən əvvəlki durumuna (vəziyyətinə) düşəcəksən»²²⁸. Əbu Məbəd əl-Miqdad b. əl-Əsvəd – *radiyallahu anhu* – öz hislərinə əsasən mühakimə yürütdü və dedi ki: «Ya Rəsulullah! Axı o, bu sözləri mənim əlimi kəsdikdən sonra söyləmişdi». Lakin Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – onu başa saldı ki, İslam dini bizim hislərimizə görə deyildir. İslam dini Allah və Rəsulunun buyurduğu kimidir. Buna görə də Lə İləhə İlləllah – kəlimesini söylədiyi andan sonra bu kəlimə onun malını və canını qoruma altına almışdı. Artıq sənənin onu öldürməyin bir müsəlmanı öldürmək kimidir. İbn Rəcəb – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bir insan şəhadət kəlimesini açıq şəkildə dilinə gətirərsə o, həmən şəxsin canını qoruyar və onu söyləməklə o müsəlman olur»²²⁹. Usamə – *radiyallahu anhu* – məsələ ilə bağlı Peyğəmbər – *səllallahu aleyhi və səlləm* – in mövqeyini bildikdən sonra Lə iləhə İlləllah deyəni bundan sonra öldürməyəcəyinə and içmişdir»²³⁰. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Peyğəmbərlərin gətirdiyi dində məcburiliyi məlum olan və ümmətin barəsində bir rəydə olduğu məsələ, İslamın əsl və insanların deməsi buyrulmuş: «Lə İləhə İlləllah Muhəmmədin Rəsulullah» kəlimesidir. Bu kəliməni söyləməklə kafir müsəlmana, düşmən dost, adamın canı və malı halal olduğu halda harama çevrilir. Bu kəlməni söyləyərkən qəlbində təsdiq olan şəxs mömin, təsdiq yoxdursa o zahiran müsəlman olur, batində isə mömin deyildir»²³¹.

Öz hislərimizə görə mühakimə etməməliyik. 50-ci illərdə Misirdə dövlət müsəlmanları incitdi. Onlarda dedilər ki: «Müsəlman müsəlmanı incidə bilməz. Deməli bunlar müsəlman deyillər, kafirdilər və Həsən əl-Bənnə, Seyyid Qutubun başçılığı ilə İxvan əl-Muslimin firqəsi yarandı». Vallahi, bir çoxları qisasnan yaşayır, dövləti tərəfindən incidildiyinə görə qəlbi kinlə doludur. Ona görə də hamını kafir sayır. Suhbhənəllah, öz nəfsinə görə? Bir düşün: Sən elmnən ittiham edirsən, yoxsa öz nəfsi-istəklərlənlə.

²²⁸ Buxari 4019, 6865, Müslim 95.

²²⁹ Cəmiul Ulum vəl Hikəm 1/180.

²³⁰ İbn Kəsir Təfsir 1/717.

²³¹ Fəthul Məcid.

NAMAZI TƏRK EDƏN KAFİRDİRMİ?

Ümumiyyətlə namazı tərk edən kafirdirmi, kafir deyilmi? Bu məsələ Əhli Sünnə vəl Cəmaat, Sələfi imamlarının arasında ixtilafli bir məsələdir. Bir qrup namazı tərk edən kafir, digər qrup isə fərziyyətini inkar etmədən, tənbəllik səbəbilə namazı tərk edərsə küfr etmişdir. Lakin bu küfr əmili küfr olub onu İslam dairəsindən çıxartmır. İkinci qrupun rəyi daha səhih və bu məsələdə alimlərin icması vardır.

Dörd məzhəb və Sələf alimlərinin icmasına görə namazın fərziyyətini inkar edən kimsə kafirdir. Namazda olan ixtilaf səhlənkarlığa, tənbəlliyə qaydır. İmam Əbu Hənifə, İmam Məlik, İmam Şəfi – *Allah onlara rəhmət etsin* - və s Sələf alimlərinin rəyinə görə belə kimsə kafir sayılmır. İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – nin bu məsələ ilə bağlı beş rəyi vardır. Bu beş rəydən yalnız birində kafir olaraq görünür

Günümüzdə olan təkfir cəmaatının azmasına səbəb məsh bu məsələ olmuşdur. Dəfələrlə onlara olunan nəsihətlərimizə baxmayaraq bu məsələdən əl çəkməmiş, hər oturub-durduqda bu məsələdən danışmış, bu məsələni həddən artıq şişirtmişlər. Onlara deyiləndə ki: «Çəkinin bu məsələdən, çünki alimlər bu məsələdən daima çəkinməyi tövsiyyə ediblər». Onlar: «Bu məsələdə ixtilaf vardır. Biz də ixtilaf edən tərəfin rəyini götürürük» deyərdilər. Subhənəllah! Sən alim deyilsən ki, bu məsələni onların başa düşdükləri səviyyədə başa düşsən. Sən sırası müsəlmanсан. Sırası müsəlman olduğun üçün də öyrəniləsi və oxunulması nə qədər məsələlər vardır ki, onları tərk edərək sənə lazım olmayan məsələlərə girişmişən. Allah sənə hidayət versin! Zamanında sənə desəydik ki: «Vaxt gələcək ki, sən insanları sağa-sola təkfir edəcəksən, cümə namazlarını və cəmaat namazlarını tərk edəcəksən, bizi böhtançı və yalançı sayaraq üstümüzdə qışqırac və ya ən azından bizi tərk edərdin. Lakin bu gün bu fakt olaraq danılmazdır ki, sən və sən kimilər cümə və cəmaat namazlarını tərk etmiş, məscid imamını və cəmaatını təkfir edir, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in bir çox Sünnətlərini tərk etmiş və s. çirkin əməllərə yol vermisiniz. Allah xatirinə düşünün de: «Məgər sən bu məsələdə rəyini götürdüyün alimlər sən kimidirlər? Nə üçün onlara heç kəs təkfirçi, Xəvaric demir? Suənəlləllah! Çünki onlar alimdirlər və sən başa düşdüyün tərzdə bu məsələni başa düşməyiblər. Allah sənə hidayət versin».

Təkfirçilər insanlara şübhə salmaq üçün deyirlər ki: «Namazı tərk edən kafir saymayan yalnız əl-Albani – *rahmətullahi aleyhi* – dir. Bu əsla belə deyildir.

Tərk etməklə sahibini - *İslam millətindən çıxaran* - təkfirə səbəb olan namaz qılmamaq ilə, sahibini Allahın istəyinə (dileməsinə) tərk edən namaz qılmamağı bir-birindən ayırd etmək lazımdır. Namazı tərk etmək

mütləq bir ifadədir. Bu ifadədən namazın bir vaxtını tərk etmək və ya bəzən qılıb, bəzən də qılmamaq başa düşüldüyü kimi, heç namaz qılmamaq və ya təməmən tərk edib onda israr etmək də başa düşülür. Həyatı boyu heç vaxt namaz qılmayan və bu hal üzərində ölənlər və ya namaz, oruc və başqa ibadətlər haqqında söhbət olunduqda bunu ikrah hissi ilə qarşılayan və hər tərəfdən köksünü küfrə açdığı bəlli olan və ya öldürülməyi namaz qılmaqdan üstün tutacaq qədər namaza kin bəsləyən kimsələrə aid edilən nasları (Quran və Sünnə), namazın dindəki həqiqi yerini bilməyən, nəfsinə və cəmiyyətin ənənəvi din anlayışına məruz qalmış cahil bir xalqa uyğunlaşdırmaq səhifə fikirdir. Çünki belələrinə dindən, imandan, namazdan və s. ibadətlərdən söhbət etdikdə qəlbləri yumşalar, hətta gözləri yaşla dolar və ağlayarlar. Sonra dərhal namaza başlayarlar. Cümə namazlarını qaçırmadıqları kimi Ramazan ayında da məscidlərdən çıxmazlar. Bunlarla, həyatında Rəhməna bir dəfə də belə olsun səcdə etməyən, üzündə küfrün izlərini daşıyan zalımlarla bir tutmaq heç də doğru deyildir. Bu eyni zamanda təkfir edən naslarla, Allahın istəyinə buraxan nasları mümkün qədər cəm etməkdir. Necə olursa olsun Quran və Sünnətdə gələn təkfir nasları birinci qrup namazı tərk edənlərə, Allahın istəyinə buraxan nasları isə ikinci qrup namazı tərk edənlərə aid etmək məcburiyyətindəyik.

İmam Əbu Hənifə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Heç bir müsəlmanı hər hansı bir günahdan ötrü onu halal görmədikcə böyük günah belə olsa təkfir etmərik»²³². İmam Buxari – *rahmətullahi aleyhi* – babı açıb Səhihində: «Günahlar cahiliyyə işi olduğu və şirk istisna olmaqla bunları edən kimsənin təkfir edilməyəcəyi babı»²³³. İmam Təhavi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Biz Əhli Qiblədən heç kimsəni hər hansı bir günahdan ötrü – *onu halal görmədikcə* – təkfir etmərik». İmam Əbul Həsən Əşəri – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Biz zina, oğurluq və şərab içmək kimi hər hansı bir günahı edən Əhli Qiblədən heç kimsəni təkfir etmərik. Fəqət xaricilər bu cür günahları edənlərin təkfir ediləcəyi inancındadırlar və onların kafir olduqlarını iddia edirlər. Biz deyirik ki, bu günahları halal olduğunu iddia edən kimsə kafir olur»²³⁴. İbn Batta əl-Ukbəri – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Alimlər Əhli Qiblədən heç kimsənin hər hansı bir günah səbəbiylə təkfir edilməyəcəyində görüş birliyi içindədirlər. Bu mövzuda aralarında ixtilaf yoxdur.

²³² Fikhul Əkbər.

²³³ Buxari «İman»

²³⁴ İmam Əşəri «əl-İbanə». Şərhu vəl İbanətu alə Usuli Sunnə vəd Diyanə və ya digər ismi əl-İbanətu Suğra s. 292.

Biz onları günahlardan ötrü İslamdan çıxarmırıq. Yaxşılardan aqibətindən ümüdlüyük, pislərin aqibətindən qorxuruq».

İMAM ƏHMƏD – *Rahmətullahi Aleyhi* – NİN BU MƏSƏLƏDƏ GÖRÜŞÜ - İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* –, tələbəsi Hafiz Musəddəd b. Musərhəd vasitəsilə belə demişdir: «Allaha şirik qoşmağın və ya Allahın fərzlərindən bir fərzi inkar edərək rədd etməkdən başqa bir kimsəni İslamdan heç bir şey çıxarmaz. Bir kimsə fərzi təbəlliklə tərək edərsə o, Allahın istəyi altındadır. İstərsə ona əzab verər, istərsə də onu bağışlayar»²³⁵. İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Kişi imandan çıxıb İslama girə bilər. Allaha şirik qoşmaq və ya Allahın fərz qıldığı hər hansı bir fərzi bilə-bilə rədd etmək istisna heç bir şey onu İslamdan çıxara bilməz. Bu fərzlərdən hər hansı birini təbəlliklə və ya onun mühümlüyünə varmadan tərək edərsə işi Allaha qalmışdır. Allah dilərsə onu bağışlayar, dilərsə ona əzab edər»²³⁶. Oğlu Abdullah «Məsail» isimli kitabında 55-ci s. bunları zikr edir: «Atamdan qəsdən namazı tərək edənə hökmünü soruşdum». Mənə belə dedi: «Namazı qəsdən tərək edib qılmayan və onu vaxtından sonra qılan kimsəni üç gün bu əmələ dəvət edərim. Namazı qılarsa nə gözəl, əksi təqdirdə boynunu vuraram. Namazı qılmamaqda israr edib boynunu vurduğum kimsə yanımda mürtəd hökmündədir».

Buna görə Əbu Cəfər ət-Tahavi – *rahmətullahi aleyhi* – «Müşkül Asar» 4/228 isimli kitabında bu məsələ ilə bağlı açdığı babda iki qrupun dəlillərini nəql edib namazı tərək edənə küfrə girməyəcəyi görüşünü mənimsəmiş və demişdir: «Biz namazı tərək edənə namaz qılmasını əmr edərək, lakin biz kafirə əvvəl namazı qılmasını əmr etmərik. Namazı tərək edən bu əməli ilə kafir olsaydı biz ona əvvəl İslamı əmr edərdik. Namazı tərək edənə İslama girməsini əmr etməyib namazı qılmasını əmr etməmiş o, kimsənin «**Əhli-namazdan**» olduğuna dəlalət edər. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in Ramazan ayında qəsdən orucunu pozan kimsəyə kəffarəni və orucu əmr etməsi də yenə eyni qəbildəndir. Oruc da müsəlmandan başqa qeyri müsəlmandan qəbul edilməz. Necə ki, bir kimsə İslamın fərz qıldığı beş vaxt namazı, Ramazan orucu kimi ibadətlərdən bir ibadəti etmədən öncə Kəlməyi Şəhadəti (İslamı) iqrar edərək müsəlman olursa, yenə də iqrar etdiyi Kəlməyi Şəhadəti inkar edərək kafir olur. Əməllərdən birini inkarsız tərək etdiyinə görə isə kafir olmaz. Onun müsəlmanlığı İslamı iqrar etməsi ilə idi, beləliklə də mürtədliyi də ancaq İslamı inkar etməsi ilə olur».

²³⁵ «Tabuqati Hənəbilə» 1/343, İbn Teyniyyə «əl-İman» 245.

²³⁶ İbn Rəcəb «Tabaqatul Hanabilə» 1/343.

İmam Təhavi– *rahmətullahi aleyhi* – nin bu ifadələri, İmam Əhməd– *rahmətullahi aleyhi* – nin zikri keçən sözləri ilə təməməən uyğunlaşmaqdadır. İmam Əhməd: «Namazı qılmayan mücərrəd onu tərək etdiyi üçün küfrə girməz, əksinə o, kimsə namaza dəvət edildikdən sonra onu qılmamaqdan imtina edərsə və qılmamaqda israr edərsə» mənasına dəlalət etməkdədir.

Təhqiq əhli olan Hənəbəli alimlərinin çoxu onun bu məsələ ilə bağlı görüşlərini belə açıqlamışdılar. Əbul Fərəcin ifadələrində zikr edildiyi kimi İbn Qudamə əl-Məqdisi – *rahmətullahi aleyhi* – o, alimlərdən biridir. İbn Qudamənin bu məsələ ilə bağlı sözünün mətni belədir: «Beş ibadətdən birini təməbəllik səbəbi ilə bir kimsə tərək edərsə küfrə girməz». Bu ifadə «əl-Miğni» kitabındakı ifadəsidir. «əl-Muğni» 2/298-302-də geniş bir araşdırma və məsələdəki ixtilafa toxunaraq onların dəlillərini zikr etdikdən sonra «əl-Muğni» kitabından zikr etdiyim sözləri ilə məsələni bitirmişdir. İstəyən kimsə ora müraciət edə bilər. İbn Qudamənin bu sözü, şübhə edilməyən doğru bir sözdür. Hənəbəli alimlərdən «əş-Şərhul Kəbir» və «əl-İnsaf» isimli əhəmiyyətli qaynaqların müəllifləri də bu fikirdədilər.

Subki «Tabəqatu Şafiyyətul Kubra» 1/220 isimli kitabında belə demişdir: «Hekayə (rəvayət) olunduğuna görə İmam Şafii – *rahmətullahi aleyhi* – ilə İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – bir-birləri ilə namazı tərək edən haqqında mübahisə etdilər.

Şafii: Ya Əhməd! Namazı tərək edən kafir mi olur deyirsən?

Əhməd: Bəli, dedi.

Şafii: O, kimsə kafir olduğu vaxt nə ilə müsəlman olur?

Əhməd: Lə İləhə İlləllah Muhəmmədən Rəsulullah ilə.

Şafii: Axı, həməən şəxs bu sözü heç tərək etməmişdir.

Əhməd: Namaz qılaraq müsəlman olur.

Şafii: Kafirin namazı səhih olmadığına görə, namazla onun müsəlmanlığına hökm verilməz²³⁷, deyincə İmam Əhməd susmuşdur.

Bu hekayənin sənədi munqatidir²³⁸ (yəni qopuqdur). İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* –: «Musnəd» 6/240/26090-da bu barədə Aişə – *radiyallahu anha* – dən mərfu olaraq bir hədis rəvayət etməkdədir. Hədis belədir: «Allah qatında divan (mühasibə, hesabət dəftəri) üç qisimdir.

²³⁷ Çünki kafir nə qədər namaz qılsa da, oruc tutsa da, həcc etsə də onun bu ibadətləri səhih olmaz. Bu ibadətlərin səhih olması üçün ilk öncə Şəhadət Kəlməsi lazımdır.

²³⁸ **MUNQATİ HƏDİS** – Bu o, hədisdir ki, ravinin düşməyi ilə sənəd Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi vəs səlləm* – ə çatmır. Bu həmdə ardıcıl da olmur və sənədin bir neçə yerində olur.

Allah birinci divanın heç bir şeyini əhəmiyyətli saymaz. İkinci divandan heç bir şeyi tərk etməz. Üçüncü divandan heç bir şeyi bağışlamaz. Heç bir şeyi bağışlamayacağı divana gəlincə, bu Allaha şəriq qoşmaqdır. Allah buyurur: «**Allaha şəriq qoşan Allah Cənnəti haram edər. Onun düşəcəyi yer Cəhənnəmdir...**»²³⁹. Allahın heç bir şeyini əhəmiyyətli saymadığı divana gəlincə, qul ilə Rəbbi arasında orucu tərk etməsi və ya namazı tərk etməsi kimi özünə zülm etməsidir. Allah istəyərsə onu bağışlayar və ya istəyərsə ondan keçər (ona əzab verər). Allahın heç bir şeyi tərk etmədiyi divana gəlincə, qulların bir-birinə etdikləri zülümlərdir. Bunda mütləq qisas vardır²⁴⁰. Bu hədisi Həkim «Mustədrək» 4/576-da rəvayət etmiş və səhihləmişdir.

İBN TEYMIYYƏ – *Rahmətullahi Aleyhi* – NİN BU MƏSƏLƏDƏ GÖRÜŞÜ - Şeyxulislam İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – belə demişdir: «Namazı tərk etməkdə ısrar edib heç qılmayan və namazı qılmamaqla ısrar edərək ölən kimsəyə gəlincə belə bir kimsə müsəlman olmaz. Lakin insanların bir qismi bəzən namaz qılır bəzən də namazı tərk edirlər. Bax bu kimi kimsələr **VAİD** (yəni: Allahın istəməsi (diləməsi) altındadırlar. Allah istərsə onları bağışlayar, istərsə əzab verər) altındadırlar»²⁴¹. Şeyxulislam – *rahmətullahi aleyhi* –: «əl-Vasiyyətul-Kubra» əsərində belə demişdir: «...Həddi buluğa çatmış bir kimsə beş vaxt namazlardan bir vaxtı qılmaqdan imtina edərsə və ya üzərində ittifaq edilən fərzlərdən bəzisini tərk edərsə o, kimsə tövbəyə dəvət edilir. Tövbə edərsə (rahat buraxılır) əksi təqdirdə öldürülür». Alimlərdən bəzi kimsələr: «Namazdan imtina edib qılmayan mürtəd, kafir olur. Onun üçün cənazə namazı qılınmaz və o, kimsə müsəlmanların arasında dəfn edilməz» demişdilər. Digər bəzi alimlər isə: «Namazdan imtina edib qılmayan kimsə yol kəsən quldur və ya evli olaraq zina edən kimi olur» demişdilər.

Şeyxulislamın bu sözlərini bəzi kimsələr öz görüşlərinə uyğun gələcək şəkildə nəql edərkən altından xətt çəkilən yerləri nəql etməmişlər. Şeyxulislam alimlərin sözlərini nəql edərkən elmi əmanətə riayət göstərmiş, onun sözlərini nəql edənlər isə təəssüf ki, bu riayəti yerinə yetirməmişdilər. Şeyxulislamın sözlərini burada olduğu kimi tam olaraq oxuyanlar alimlərin bu məsələdə iki görüşü olduğunu başa düşürlər. Lakin onun bu sözlərini nöqsan olaraq nəql edən kimsələrin kitablarından oxuyanlar o, sözlərdən alimlərin bu məsələdə sadəcə bir

²³⁹ Məidə 72.

²⁴⁰ əl-Albani «Daiful Cəmi» 3022.

²⁴¹ Məcmuu Fətava 22/49.

görüşü olduğunu, bu görüşün də namaz qılmayanın tərkdir edilməsinin vacib olduğunu başa düşəcəklər.

SƏLƏF ALİMLƏRİNİN BU MƏSƏLƏDƏ GÖRÜŞÜ - İmam İbni Cərir – *rahmətullahi aleyhi* –: «Onlardan sonra namazı tərkdir edib şəhvətə uyan bir nəsil gəldi...» ayəsinin təfsirində belə demişdir: «Mənə görə ayənin ən gözəl təfsirini ayəni «Namazı tamamilən tərkdir etmələri və heç qılmamalarıdır» şəkilində izah edənlərin təfsiridir. Çünki Allah ayənin davamında buyurur: «**Tövbə edib iman gətirən və yaxşı işlər görənlərdən başqa...**» (Məryəm 60). Bu ayələr isə yuxarıdakı təfsirin doğruluğunu sübut etməkdədir. Bu ayədə namazı tərkdir edənlərlə qəsd edilən kimsələr, mömin olduğu halda namazı qılmayan kimsələr olsalardı Allah: «**Tövbə edib iman gətirən**» deyər buyuraraq iman edənləri istisna etməzdi. Əksinə ayədə olan namaz qılmayanlar imansız kafirlərdir. Allah üçün heç namaz qılmadıqları kimi, fərzlərdən heç birini də yerinə yetirmirlər»²⁴². Namazı qılmamaq insanın tərkdir olunmasına səbəbdır sözünün mənası; onu tamamilən tərkdir etmək və heç qılmamaqdır. Bu ifadə ilə qəsd edilən mənanın namazı bəzən qılmamaq və ya onu (namazı) qılmaqla bərabər müəyyən olunmuş vaxtlarını mühafizə etməmək olmadığına: «**Beləliklə o, nə təsdiq etdi, nə də namaz qıldı. Amma yalan saydı**, (imandan da) **üz döndərdi**» (əl-Qiyamə 31) bu ayə də dəlildir. Ayədə küfrə səbəb olaraq Quranı təsdiq etməmək və ondan üz döndərmək zikr edilmişdir. Beləliklə namazı heç qılmayan və onda israr edənlərə nisbətən, namazı tərkdir edən ayədə qəsd edilən üz döndərən kimsələrdən olmadığı açıq aydındır.

Seyx Şingiti – *rahmətullahi aleyhi* – namazı tərkdir etməklə bağlı olan məsələlərdə tərəflərin dəlillərini və mövzu ilə əlaqəli olan görüşlərini (fikirlərini) zikr etdikdən sonra öz görüşünü bu şəkildə açıqlamışdır: «Mənə görə dəlil olaraq sözlərin ən doğrusu namazı tərkdir etmək (əməli) küfürdür deyib, izahını hədis və fiqh²⁴³ üsullarının vasitəsi ilə icra edən cumhurun²⁴⁴ görüşüdür. Onlara görə mümkün qədər dəlillərin arasını cəm etmək vacib olduğu üçün namazı tərkdir edən küfrü sahibini İslam millətindən çıxaran küfr deyildir. Hədislərdə zikr edilən küfr və şirk ləfzləri sahibini İslam millətindən çıxarmayan küfrə aid edildikdə dəlillərin arasını cəm edilmiş olur. Dəlillərin arasını imkan olduqda cəm etmək, biri ilə əməl edib digərini əməldən salmaqdan daha münasibdir. Bu eyni zamanda hədis və fiqh üsulunda bilinən bir qaydadır».

²⁴² Təfsir Təbəri 16/84-85.

²⁴³ Lüğətdə – anlamaq, başa düşmək mənasıdır. İstilahı (şəriətdə isə) mənası – Quran və Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in sünnəsindəki (hədislərindəki) dəlillərdən çıxarılan şəriət hökmləri ilə bağlı olan elm.

²⁴⁴ Cumhur – alimlərin çox hissəsinin üzərində ittifaq etdikləri fikir.

İmam Nəvəvi – *rahmətullahi aleyhi* –: «Şərhl Muhəzzəb» isimli kitabında təmbəllik səbəbi ilə namazı tərk edən, İslam millətindən çıxan küfrə kafir olmadığını iddi edən alimlərin dəlillərini bəyan etdikdən sonra belə deyir: «Müsəlmanlar namazı tərk edən **VARİS** (miras alan) və **MƏVRUS** (mirası alınan) kimi qəbul etmişlər. Əgər namazı tərk etmənin küfrü məğfirət olunmayan (bağışlanılmayan) küfr olsaydı müsəlmanlar onu nə varis nə də məvrus deyə qəbul etməzdilər».

Sonra İmam Şəukani – *rahmətullahi aleyhi* – ixtilafdan bu şəkildə bəhs edir: «Bu xüsusda Sələf və Xələf, cumhurun məşhurlarının - Məlik, Şafii, Əbu Hənifə kimilərinin – görüşləri belədir: «Təmbəllik səbəbi ilə namazı tərk edən kimsə təkfir olunmaz. Əksinə o, kimsə fasiq hesab olunur. Tövbə edib namazı qılarsa nə gözəl, əksi təqdirdə biz ona evli olub zina edən kimsə kimi hökm verib onu öldürərik...»²⁴⁵.

Bir müsəlman özü kimi Allaha və axirət gününə iman edən digər bir müsəlman əleyhinə əlində günəş qədər açıq-aydın dəlil olmadan İslamdan çıxıb küfrə girdi deyə hökm verməsi doğru deyildir. Çünki səhabədən bir çoxunun yolu ilə rəvayət edilən səhih bir hədisdə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* –: «Hər hansı bir kimsə qardaşına: «Ey kafir! Deyə müraciət etsə, heç şübhəsiz ki, onların iksindən biri bu küfr kəliməsini qazanmış olar»²⁴⁶. Bu hədis başqa bir rəvayətdə: «...Heç şübhəsiz ki, iksindən biri küfrə girmişdir»²⁴⁷. Bu və buna bənzər mənada gələn digər hədislər müsəlmana digər başqa bir müsəlmanı təkfir etməkdə tələsməməsini əmr edən ən böyük maneə və nəsihətcidir. Allah – *subhənəhu və təalə* – isə buyurur: «...**Lakin qəlbi küfrə razı olanlara** (qəlbində könüllü surətdə küfrə yer verənlərə) **Allahın qəzəbi tutar və onlar şiddətli bir əzaba düçar olurlar**». (ən-Nəhl 106). Beləliklə bir kimsəni təkfir etmək üçün, onun küfrə qəlbi ilə razı olması, qəlbinin onunla sevinməsi və nəfsinin küfrə rahat olub sakit olması lazımdır²⁴⁸.

Muhəmməd b. AbdulVəhhab – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bir kimsə hansı günahdan ötrü təkfir edilir və hansı günahdan ötrü onunla savaşılar deyə soruşan bir kimsəyə verdiyi cavabında belə demişdir: «İslamın rükunları beşdir. Bunların ilki Şəhadət kəliməsidir. Sonra digər rükunlar gəlir. Bu rükunları bir kimsə iqrar etdiyi halda təmbəllik səbəbi ilə tərk edərsə biz o, kimsə ilə o, rükunu tərk etdiyindən ötrü savaşıq da

²⁴⁵ İmam Şəukani «Neylul Əvtar» 1/369.

²⁴⁶ Bu İmam Şəukaninin «əs-Seylul Cərrah» 4/578 isimli kitabından götürülmüşdür.

²⁴⁷ Buxari 6104, Müslim 60,111.

²⁴⁸ Bura qədər olan ifadələr İmam Şəukanidən idi.

onu öldürsək də əsla təkfir etmərik. Fərziyyətini inkarsız təmbəllik səbəbi ilə bir rükunu tərk edən küfründə alimlər ixtilaf etmişlər. Bütün alimlərin, küfründə icma etdikləri şeyi biz də təkfir edərik. O, da şəhadət kəliməsidir»²⁴⁹.

Namazı tərk edən təkfirində Qurandan bir ayəni dəlil gətirən bəzi müəllimlər o, ayəni insanları təkfir edərkən dəlillərinin əsası etmişlər. O, da: **«Əgər tövbə etsələr, namaz qılıb, zəkat versələr onlar sizin din qardaşlarıdır. Biz ayələrimizi anlayıb bilən bir tayfa üçün belə ətraflı izah edirik»** (ət-Tövbə 11). Bu ayəni dəlil gətirərkən belə deyirlər: «Allah bizimlə müşriklər arasında qardaşlığın sabitliyini onların namaz qılma şərtinə bağlamışdır. Kim namaz qılmazsa o, dində qardaşımız sayılmaz». Belə bir dəlilə iki tərəfdən cavab verilir: «İmam İbn Atiyyə – *rahmətullahi aleyhi* –: «əl-Muharrəri Vəciz» 8/139-da belə demişdir: «Ayədə olan əgər tövbə edərlər; yəni əgər hallarından dönərlərsə»²⁵⁰ Onların tövbəsi imanı əhatə edən bir tövbədir. Namazı qılmaq isə imanı əhatə edən bir tövbədən sonrakı şərtədir. Allah: «Əgər tövbə edərlər» ifadəsini namaz və zəkatdan əvvəl zikr etmişdir. Bu da dini qardaşlıqla bağlı hökm verməkdə əsas qaydanın ayədəki tərtib olduğuna dəlalət edir. Bu qaydaya görə Təbəri – *rahmətullahi aleyhi* –: «Cəmiul Bəyan» 18/86 isimli təfsirində belə deyir: «Allah – *subhənəhu və təalə* – buyurur: **«Ey möminlər! Sizə öldürülmələrini əmr etdiyim o, müşriklər əgər küfr və Allaha şərik qoşmalarından Allaha və Rəsuluna imana dönərlərsə, Rəsuluma itaətlə təslim olur, fərz namazları qılar və onun haqlarını yerinə yetirərlərsə, fərz olan zəkatı əhlinə verərlərsə Allahın əmr etdiyi kimi onlar sizin din qardaşlarıdır. O, din də İslam dinidir»** Bu ayədə Allah namaz ilə zəkatı birləşdirmişdir. Bir kimsə tövbə etsə, namaz qılma lakin zəkatı verməkdən imtina edərsə müsəlmanların lehinə və əleyhinə olan hökmlər onun üzərinə də şamil edilib din qardaşımız sayılmazmı? Əgər o: «Bəli o, din qardaşımızdır!» deyərsə, onda biz də belə deyərik: «Ayədə namaz və zəkat, tövbədən dərhal sonra bir yerdə (bərabər) tərtib ilə zikr edilmişdir. Bəs onda onları bir-birindən ayırmağın dəlili nədir!?»²⁵¹. Əgər: «O, din qardaşımız deyildir» deyərsə, onda biz də belə

²⁴⁹ «əd-Durərus Səniyyə» 1/70.

²⁵⁰ Yəni Allaha şərik qoşmağa tövbə edib, şəhadət kəlməsini dedikdən sonra müşriklərdən dönərlərsə.

²⁵¹ Müxaliflər qeyd edirlər ki, bir kimsənin din qardaşı sayılması üçün bu ayədə gələn: **«Əgər tövbə etsələr, namaz qılıb, zəkat versələr»** üç əməlin üçündə şərtədir. Təbərani – *rahmətullahi aleyhi* – də onu qeyd edir ki, əgər bir kimsə zəkatı etiqadla deyil sadəcə verməməkdə iqrar edərsə o, kimsə bizim din qardaşımız sayılmazmı?.

deyərlik: «Şübhəsiz bu söz, haqqında heç bir dəlil olmayan batil bir sözdür.

Xuzeyfə b. Yəmən - *radiyallahu anhu* – deyir ki, Peyğəmbər–*sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü İslam paltarın naxışları köhnələrək silinib yox olduğu kimi silinib yox olacaqdır. Belə ki, (yer üzündə) nə orucun, nə namazın, nə həccin, nə də zəkatın nə olduğu bilinməyəcəkdir. Allah bir gecədə Quranı qaldıracaq və yer üzündə ondan bir ayə belə qalmayacaqdır. O, zaman insanlardan yaşlılar və böyükler qalacaqlar və deyəcəklər: «Biz babalarımızın bu kəlməni: «Lə iləhə illəllah» - söylədiklərini eşitdik. Buna görə də biz də onu söyləyirik. Bu sözlərdən sonra Sila b. Zufər Huzeyfəyə dedi: «Onlar namazın, orucun, ibadətin və sədəqənin nə olduğunu bilmədikləri halda «Lə İləhə İlləllah» onlara nə faydası olacaq. Huzeyfə ondan üz çevirdi. Sonra Sila bu sözlərini ona üç dəfə təkrarladı. Huzeyfə hər dəfə də ondan üz çevirirdi. Üçüncü dəfə ona tərəf dönərək: «Ey Sila! O, söz onları Cəhənnəmə atəşindən qoruyacaqdır və bu sözü üç dəfə təkrar etdi»²⁵².

əl-Albani – *rahmətullahi aleyhi* – bu hədis ilə əlaqədar olaraq belə demişdir: «Bu hədisdə çox önəmli fiqhi faydalar vardır. O, da «Lə İləhə İlləllah» kəlməsi, sahibini namaz və İslamın digər rükunlarından bir rükunu yerinə yetirməsə də o, kimsə Qiyamət günü atəşdə əbədi qalmaqdan qutulacaqdır. Alimlər fərziyyəsinə imanla bərabər namazı tərk edən kimsə haqqında ixtilaf etmişlər. Alimlərin cumhuruna görə namazı tərk etməklə təkfir olunmaz əksinə o, kimsə fasiqdir. Bu məsələdə mən cumhurun görüşünü doğru hesab edirəm. Səhabədən nəql edilən sözlərdəki küfrə sahibini Cəhənnəmdə əbədi qalmağa aparan küfrü qəsd etdiklərinə nə qəti bir hökm, nə də Allahın onları bağışlamayacağına bir ehtimal vardır. Necə deyərlər? Huzeyfə b. Yəmən - *radiyallahu anhu* – səhabələr içərisində özünə məxsus fəziləti ilə seçilmiş səhabələrdən biri idi. Bu məsələni təqribən Əhməd b. Hənbəl – *rahmətullahi aleyhi* – kimi başa düşən Sila b. Zufər: «Onlar namaz və s. şeyləri bilmədikləri halda «Lə İləhə İlləllah» demələri onlara nə qazandırır» demiş və bunu bir neçə dəfə təkrar etmişdir. Hər dəfə də Huzeyfə b. Yəmən - *radiyallahu anhu* – Silaya cavab vermək istəməmişsə də sonda: «Ey Sila bu sözlər onları Cəhənnəmdən qurtaracaqdır» demiş və sözlərini üç dəfə təkrar etmişdi». Bu ifadə Huzeyfənin namazı - digər rükunlar da belədir - tərk edənin kafir olmadığına, əksinə onun müsəlman olub Qiyamət günü Cəhənnəm odunda əbədi qalmaqdan qurtulacağına qəti dəlildir. Bu qaydanı yaxşıca əzbərlə çünki bunu başqa bir yerdə tapmaya bilərsən.

²⁵² İbn Məcə 4049, Həkim 4/473,8460,8646, İbn Həcər «Fəthul Bəri» 13/16, əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 87, Səhih Cəmius Səgi» 8077.

Peyğəmbər – *səlləllahu aleyhi və səlləm* – dən rəvayət edilən: «Allah – *subhənəhu və təalə* – qullarına beş vaxt namaz fərz qılmışdır. Kim bu namazları səhlənkarlıq etmədən və qəsdən heç bir vaxtı tərk etmədən haqqıyla yerinə yetirsə, Allah onu Cənnətinə daxil edəcəyinə dair söz vermişdir. Kim də bu beş vaxt namazı qılmazsa Allahın ona heç bir sözü yoxdur. İstərsə onu Cənnətə daxil edər, istərsə də əzab verər»²⁵³. Bu hədisdə dəlil göstərilən hissə budur: «Namazı tərk edən kimsəyə günahı bağışlana bilər. Bu da namazı tərk etmənin (dindən çıxardan) bir küfr olmadığı mənasına gəlir. Çünki belə bir küfr olsaydı məğfirət edilməməsi olardı. Eyni şəkildə Cəhənnəmdə əbədi qalmaması da namazı tərk etmənin (dindən çıxardan) bir küfr olmadığına dəlildir. Çünki bilindi ki kimi kafir Cəhənnəmdə əbədiyyən qalacaqdır.

Allah – *subhənəhu və təalə* – isə buyurur: «Allah ona şərik qoşmağı bağışlamaz. Bundan başqa olan günahları isə istədiyi şəxsə bağışlayar» (ən-Nisa 116) ayəsindən də məlum olduğu kimi namazı tərk etmək şirk deyildir. Beləliklə namazı tərk edən bəzi kimsələrin, Allahın məğfirəti və Rəhmətinin altına girəcəyini ifadə edən «**BİTAKA VƏRƏQƏ**» hədisi: Rəsulullah - *səlləllahu aleyhi və səlləm* – buyurur: «Qiyamət günü mənim ümmətimdən bir nəfəri bütün insanların qarşısında çağıracaqlar. Onun qarşısına günahlarla dolu doxsan doqquz kitab qoyulacaq. Hər birinin uzunluğu gözün son görmə həddi qədər olacaqdır». Sonra ondan soruşacaqlar. «Sən bunlardan hansınısa birini inkar edirsənmi? Əməlləri yazan mələklər sənə zülm etdilərmi?». Qul: «Yox, Ya Rəbbim!» deyəcəkdir. Allah buyuracaq: «Səndə bunlara qarşı bir yaxşı əməl varmı?». Həməən şəxs qorxudan özünü itirərək: «Yox, Ya Rəbbim!» deyəcəkdir. Ona deyiləcək: «Bizdə sənə bir yaxşı əməlin vardır. Bu əməlinə görə bu gün sənə əsla zülm olunmayacaqdır». Onun qarşısına «Allahdan başqa ilah olmadığına və Məhəmmədin Allahın qulu və Rəsulu olduğuna şəhadət edirəm» kəlməsi yazılmış vərəqə çıxarılacaqdır. Həməən qul deyəcəkdir: «Ya Rəbbim! Bu vərəq bu qədər günahların qarşısında nə gücə malikdir». Allah: «Bu gün sənə əsla zülm olunmayacaqdır». Günahları tərəzinin bir gözünə, həməən vərəqi isə tərəzinin o biri gözünə qoyacaqlar. Vərəqə olan tərəzi ağır gələcəkdir. Rəhman və Rəhim olan Allahın adı qarşısında heç bir şey ağır gəlməz»²⁵⁴ və «**ŞƏFAƏT**» hədisi: Əbu Hureyrə – *radıyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir gün Rəsulullah - *səlləllahu aleyhi və səlləm* – ət yeməyi gətirildi və

²⁵³ Əbu Davud 1420, Nəsəi 460, Məlik 1/123/14, əl-Albani «Səhihut Tərgib» 363, İbn Əbdul Bərr «Təmhid» 23/289-301.

²⁵⁴ Tirmizi 2639-2641, İbn Məcə 4300, Əhməd 2,4/213, əl-Həkim 1/5-6,213,529 əl-Albani «Səhih Hədislər Silsiləsi» 135, «Səhihul Cəmi» 1776.

qol tərəfindən bir parça ayrılıb qabağına qoyuldu. Çünki Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* – ətin bu hissəsini daha çox xoşlayardı. Ondan qabaq dişləri ilə bir dişdəm dişlədikdən sonra buyurdu: «Mən Qiyamət günü bütün insanların seyyidiyəm. Bilirsiniz bu nəyə görə belədir? Dünyaya gəlib-getmiş nə qədər insanlar varsa bunların hamısını Allah Qiyamət günü düz və geniş bir sahədə toplayacaqdır. Elə düz və geniş bir sahə ki, carçı səslədikdə səsinə hər kəs eşidəcək və baxan bir adamın gözü məhşər xalqını bir baxışda görə biləcəkdir. Günəş insanlara yaxınlaşdırılacaqdır. Artıq insanları qəm-qüssə bürüyəcəkdir. Dəhşətli və ağır (istiyə) dözməkdə onlarda nə güc, nə də səbr qalacaq. İnsanların bir qismi digərinə: «Bizim başımıza gələn bu faciəni görmürsünüz!? Bəlkə bizim bu halımıza Allah yanında şəfaət edəcək birisini axtaraq!» deyəcəklər. İnsanların bir qismi: «Adəm – *əlehissəlam* – ın yanına gedək?» deyəcəklər. İnsanlar onun yanına gəlib: «Ey Adəm! Sən insanların atasısan. Allah səni əli ilə yaratdı və Öz ruhundan sənə həyat verdi. Sonra mələklərə ömr etdi, onlar da sənə səcdə etdilər. Bizim üçün Rəbbimizdən şəfaət dilə. Ey atamız! Sən bizim bu vəziyyətimizi görmürsən? Başımıza gələn bu müsibəti görmürsən?» deyəcəklər. Adəm: «Şübhəsiz ki, Rəbbim bu gün bərk qəzəblənmişdir. O, dərəcədə ki, nə bundan qabaq belə bir qəzəb etmişdir, nə də bundan sonra belə bir qəzəb edəcəkdir. Allah bu ağacdən yeməyi mənə qadağan etmişdir. Mən isə ona asi oldum (artıq sizə şəfaət edə bilmərəm, indi mən özümü düşünürəm). Vay nəfsim, nəfsim! Siz məndən başqa bir şəfaətçiyə gedin. Nuh – *əleyhissəlam* – ın yanına!» deyəcəkdir. İnsanlar Nuhun yanına gələrək: «Ey Nuh! Sən Allahın insanlara göndərdiyi ilk rəsulсан. Allah səni (Quranda) **«Çox şükr edən qul»**. (əl-İsra 3) deyə vəsf etmişdir. Bizim üçün Rəbbimizdən şəfaət dilə. Sən bizim bu vəziyyətimizi görmürsən? Başımıza gələn bu müsibəti görmürsən?» deyəcəklər. Nuh: «Şübhəsiz ki, Rəbbim bu gün bərk qəzəblənmişdir. O, dərəcədə ki, nə bundan qabaq belə bir qəzəb etmişdir, nə də bundan sonra belə bir qəzəb edəcəkdir. Heç şübhəsiz ki, mənə (dünya həyatımda Rəbbimə) bir dəfə dua etmək fürsəti verilmişdir. Mən də onu öz qövmümün əleyhinə etdim (artıq sizə şəfaət edə bilmərəm, indi mən özümü düşünürəm). Vay nəfsim, nəfsim! Siz məndən başqa bir şəfaətçiyə gedin. İbrahim – *əleyhissəlam* – ın yanına!» deyəcəkdir. İnsanlar İbrahim – *əleyhissəlam* – ın yanına gələrək: «Ey İbrahim! Sən yer üzündə Allahın peyğəmbəri və Allahın dostusan. Bizim üçün Rəbbimizdən şəfaət dilə. Sən bizim bu vəziyyətimizi görmürsən? Başımıza gələn bu müsibəti görmürsən?» deyəcəklər. İbrahim: «Şübhəsiz ki, Rəbbim bu gün bərk qəzəblənmişdir. O, dərəcədə ki, nə

bundan qabaq belə bir qəzəb etmişdir, nə də bundan sonra belə bir qəzəb edəcəkdir. (O ki, qaldı mənə) Mən üç dəfə yalan danışmışam²⁵⁵ (artıq sizə şəfaət edə bilmərəm, indi mən özümü düşünürəm). Vay nəfsim, nəfsim! Siz məndən başqa bir şəfaətçiyə gedin. Musa – *əleyhissəlam* – in yanına!» deyəcəkdir. İnsanlar Musa – *əleyhissəlam* – in yanına gələrək: «Ey Musa! Sən Allahın peyğəmbərisən. Allah sənə risalətini verməklə və sənənlə vasitəçisiz danışmaqla insanlar üzərində fəzilətli etdi. Bizim üçün Rəbbimizdən şəfaət dilə. Sən bizim bu vəziyyətimizi görmürsən? Başımıza gələn bu müsibəti görmürsən?» deyəcəklər. Musa: «Şübhəsiz ki, Rəbbim bu gün bərk qəzəblənmişdir. O, dərəcədə ki, nə bundan qabaq belə bir qəzəb etmişdir, nə də bundan sonra belə bir qəzəb edəcəkdir. (O ki, qaldı mənə) Mən isə öldürülməsinə heç bir qərar olmayan insanı öldürmüşəm²⁵⁶ (artıq sizə şəfaət edə bilmərəm, indi mən özümü düşünürəm). Vay nəfsim, nəfsim! Siz məndən başqa bir şəfaətçiyə gedin. İsa – *əleyhissəlam* – in yanına!» deyəcəkdir. İnsanlar İsa – *əleyhissəlam* – in yanına gələrək: «Ey İsa! Sən Allahın Rəsulu, Allahın Məryəmə dediyi söz və ondan gəlmə bir ruhsan. Sən beşikdə ikən insanlarla danışdın. Bizim üçün Rəbbimizdən şəfaət dilə. Sən bizim bu vəziyyətimizi görmürsən? Başımıza gələn bu müsibəti görmürsən?» deyəcəklər. İsa: «Şübhəsiz ki, Rəbbim bu gün bərk qəzəblənmişdir. O, dərəcədə ki, nə bundan qabaq belə bir qəzəb etmişdir, nə də bundan sonra belə bir qəzəb edəcəkdir. Özü haqqında heç bir günahı zikr etməyərək (artıq sizə şəfaət edə bilmərəm, indi mən özümü düşünürəm). Vay nəfsim, nəfsim! Siz məndən başqa bir şəfaətçiyə gedin. Məhəmməd - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına!» deyəcəkdir. Nəhayət onlar mənim yanıma gələrək: «Ey Məhəmməd! Sən Allahın rəsulu və peyğəmbərlərin sonuncususan.

²⁵⁵ Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İbrahim – *əleyhissəlam* – bu üç hal müstəsna əsla yalan danışmamışdır. Bu yalanlardan ikisi Allahın zatı və rızası üçündür. Birinci: «Büt-pərəstlərin bayramına getməmək üçün: «(Ətrafdakıları özündən uzaqlaşdırmaq məqsədilə) **Mən xəstəyəm!**» (əs-Saffət 89) deməsi. İkincisi isə bütün bütləri sındıraraq öz qövmünə: «(İbrahim sındırmadığı iri bütü göstərüb) **Bəlkə onların bu böyüyü bunu etmişdir. Əgər danışa bilirlərsə özlərindən soruşun!**» (əl-Ənbiya 63) deməsidir. Üçüncüsü isə İbrahimin yanında Sara olduğu halda zalım hökmdarın ərazisindən keçərkən yoldaşına əgər səndən kim olduğunu soruşarsa de ki, sən mənim bacımsan. Şübhəsiz ki, «Sən mənim İslamda bacımsan». Daha geniş məlumat üçün bax: Buxari, Müslim.

²⁵⁶ Fironun adamlarından bir Misirli Musa – *əleyhissəlam* – in qövmündən biri ilə döyüşdü. Musanın qövmündən olan Musadan kömək istədikdə, Musa da kömək edərək düşmənin sinəsinə yumruqla vurur. Bu yumruq da onu öldürür. (əl-Qəsəs 18)-ci ayəsinə bax.

Allah sənin keçmiş və gələcək günahlarını bağışlamışdır. Rəbbimizin hüsurunda bizə şəfaət et. Sən bizim bu vəziyyətimizi görmürsən? Başımıza gələn bu müsibəti də görmürsən?» deyəcəklər. Bundan sonra mən dərhal Ərşin altına gələrək Rəbbimin qarşısında səcdəyə qapanacağam. Sonra səcdə də, Allaha edilən həmd-sənadan sonra (Allah) məndən əvvəl heç bir peyğəmbərə deyilməyən təriflər deyəcəkdir: «Ya Məhəmməd! Başını qaldır, söylə! Sözü dinlənilir! İstə, sənə verilir! Şəfaət et, şəfaətin qəbul edilir!» buyuracaqdır. Mən səcdədən başımı qaldırıb: «Ya Rəbbim! Ümmətim, ümmətim!» deyərək şəfaət edəcəm. Bundan sonra: «Ya Məhəmməd! Ümmətindən sorğu-sual olunmayanları Cənnətin qapılarından olan sağ qapıdan içəri sal. Lakin onlar digər qapılardan da içəri girə bilərlər!». Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Nəfsim əlində olan Allaha and olsun ki, Cənnətin qapı qanadlarından iki qanadının arası Məkkə ilə Həcər və ya Məkkə ilə Busra arası qədər genişdir!». (Başqa bir rəvayətdə Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Allah (qiyamət günü) insanları toplayacaq, möminlər ayağa qalxacaqlar. Nəhayət Cənnət onlara yaxınlaşdırılacaqdır!». İnsanlar Adəm – *əleyhissəlam* – yanına gələrək: «Ey atamız! Cənnəti bizə açdır!» deyəcəklər. Adəm: «Sizləri Cənnətdən ancaq atanız Adəmin xətası çıxartdı. Mən bunun sahibi deyiləm. Sizlər mənim oğlum İbrahim – *əleyhissəlam* – ın yanına gedin!» deyəcəkdir. İbrahim: «Mən bunun sahibi deyiləm. Mən ancaq pərdə arxasından xəlifə (dost) olmuşdum. Sizlər Allahın kəlimətullahı olan Musa – *əleyhissəlam* – ın yanına gedin!» deyəcəkdir. Cəmaat Musa – *əleyhissəlam* – ın yanına gələcəklər. Musa: «Mən buna sahib deyiləm. Sizlər Allahdan gəlmə söz və ondan gəlmə bir ruh olan İsa – *əleyhissəlam* – ın yanına gedin!» deyəcəkdir. İsa: «Mən buna sahib deyiləm!» deyəcək və insanları Məhəmməd - *sallallahu aleyhi və səlləm* – ın üstünə göndərəcəkdir!»²⁵⁷.

Məbəd b. Xəlil əl-Ənəzi dedi: «Sabit şəfaət hədisini eşitməkdən ötrü Ənəs b. Məlikin yanına getdik. Duha namazını qılan vaxtı onun yanına çatdıq. Sabit bizim üçün izn istədi. Yanına girdik!». Sabit ona: «Ey Əbu Hənzə! Bəsrə əhalisindən olan bu qardaşların səndən şəfaət hədisini eşitmək üçün gəliblər!» dedi. Ənəs – *radıyallahu anhu* – rəvayət etdi ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Qiyamət günü insanlar çaşqın düşəcəklər. Nəhayət Adəm – *əleyhissəlam* – ın yanına gəlib: «Zürriyyətinə şəfaət et!» deyəcəklər. Adəm: «Mən ona layiq deyiləm, lakin sizlər İbrahim – *əleyhissəlam* – ın yanına gedin. Çünki o, Xəlilullahdır!» deyəcəkdir. İnsanlar İbrahim – *əleyhissəlam* – ın yanına gələcəklər. O, da: «Mən buna layiq deyiləm, lakin siz Musa –

²⁵⁷ Buxari 4712, Müslim 194.

əleyhissəlam – in yanına gedin. Çünki o, Kəlimullahdır!» deyəcəkdir. İnsanlar Musa – *əleyhissəlam* – in yanına gələcəklər. O, da: «Mən buna layiq deyiləm, lakin siz İsa – *əleyhissəlam* – in yanına gedin. Çünki o, Allahdan gəlmə ruh və Ondən olan sözdür!» deyəcəkdir. İnsanlar İsa – *əleyhissəlam* – in yanına gələcəklər. O, da: «Mən buna layiq deyiləm, lakin siz Məhəmməd - *səlləllahu əleyhi və səlləm* – in yanına gedin!» deyəcəkdir. Nəhayət mənim yanıma gələcəklər. O, da: «Mən bunun üçün yaradıldım!» deyəcək və Allahın hüzuruna izn istəmək üçün gedəcəyəm. «Mənə izn verilir, hüsurunda dikilərək və Allahə həmd-səna etdikdən sonra səcdə edərək yerə qapanıram!». Mənə: «Ya Məhəmməd! Başını qaldır, söylə! Sözü dinlənilir! İstə, sənə verilir! Şəfaət et, şəfaətin qəbul edilir!». Bundan sonra mən: «Ya Rəbbim! Ümmətim, ümmətim!» deyə şəfaət diləyəcəm. Mənə: «Get! Qəlbində bir buğda və ya arpa dənəsi qədər iman olan hər kim varsa onu oradan çıxart!» deyiləcəkdir. Mən dərhal gedib bunu yerinə yetirdikdən sonra yenə Rəbbimə dönüb onu həmd-səna etdikdən sonra səcdə edərək yerə qapanıram!». Mənə: «Ya Məhəmməd! Başını qaldır, söylə! Sözü dinlənilir! İstə, sənə verilir! Şəfaət et, şəfaətin qəbul edilir!». Bundan sonra mən: «Ya Rəbbim! Ümmətim, ümmətim!» deyə şəfaət diləyəcəm. Mənə: «Get! Hər kimin qəlbində bir xardal dənəsi qədər iman varsa onu oradan çıxart!» deyiləcəkdir. Mən dərhal gedib bunu yerinə yetirdikdən sonra yenə Rəbbimə dönüb onu həmd-səna etdikdən sonra səcdə edərək yerə qapanıram!». Mənə: «Ya Məhəmməd! Başını qaldır! Söylə, sözü dinlənilir! İstə, sənə verilir! Şəfaət et, şəfaətin qəbul edilir!». Bundan sonra mən: «Ya Rəbbim! Ümmətim, ümmətim!» deyə şəfaət diləyəcəm. Mənə: «Get! Hər kimin qəlbində bir xardal dənəsi ağırlığından daha az, daha az, daha az iman varsa onu da atəşdən çıxart!» deyiləcəkdir. Mən də dərhal gedib bunu yerinə yetirəcəm.

Bu Ənəs – *radıyallahu anhu* – nun bizə xəbər vermiş olduğu: «Ənəs hədisidir!». Biz onun yanından çıxdıq. Nəhayət səhranın yüksək bir yerinə yetişdiyimiz zaman Həsənül Bəsrinin yanına çatsaq da, ona salam versək də o, Əbu Xəlifənin evində gizlənmiş bir halda idi. Onun yanına girdik, salam verdik və: «Ya Əbu Səid! Biz qardaşın Əbu Hənzənin yanından gəlirdik. Şəfaət haqqında danışdığınız hədisi heç eşitməmişdik». O: «Davam edin, hədisi söyləyin!» dedi. Biz də ona hədisi danışdıq. O, yenə: «Davam edin, söyləyin!» dedi. Biz: «Ənəs bundan başqasını danışmadı!» dedik. O, dedi: «O, bizə bunu iyirmi il bundan qabaq danışmışdı. O, vaxt hafizəsi və qüvvəsi çox gözəl idi. İndi isə bir qism şeyləri unutmuşdur. Şeyx bunu unutdumu, yoxsa sizlərə bunu danışmaq istəmədimi – bilmirəm?!». Biz də: «Sən bizə danış!» dedik. O, güldü və: «İnsan tələsən-hövsələsiz yaradılmışdır». (əl-Ənbiya 37) (ayəsini oxudu).

Sonra Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – dördüncü dəfə yenə Rəbbinin yanına qayıdacaq. Ona həmd-səna etdikdən sonra səcdə edərək yerə qapanacaq!». Mənə: «Ya Məhəmməd! Başını qaldır! Söylə, sözün dinlənilir! İstə, sənə verilir! Şəfaət et, şəfaətin qəbul edilir!». Bundan sonra mən: «Ya Rəbbim! Mənə izn ver: «Lə İləhə İlləllah» deyən kimsələr haqqında şəfaət edirəm. Allah – *subhənəhu və təalə* – ona: «Bu sənin üçün deyil (və ya bu sənə aid deyil) deyə buyurdu. Lakin İzzətimə and olsun ki: «Lə İləhə İlləllah» deyən Tövhid əhlinin hamısını Cəhənnəmdən çıxardacağam!»²⁵⁸.

İmam Məğmə b. Rəşid (Abdurrəzzaqın «Musənnəf» əsərinə əlavə edilən 11/409-411) «Cami» isimli əsərində Zeyd b. Əsləmdən, o da Ata b. Yəsirdən, o da Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – rəvayət etdi ki, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurur: «...Nəhayət möminlər atəşdən qurtulduqları zaman, nəfsim əlində olana and olsun ki, möminlərin atəşdə olan qardaşları haqqında Rəbbləri ilə mücadələ etmələri sizdən birinizin dünyada ikən öz haqqı üçün qardaşı ilə mücadələ etməsindən daha şiddətliyədir. Onlar: «Ey Rəbbimiz! Bu (Cəhənnəmdə) qalan qardaşlarımız bizim ilə bərabər namaz qılır, oruc tutar və həcc (və cihad) edərdilər! Lakin onları atəşə saldın» deyirlər. Allah onlara: «Gedin! Tanıdığınız kimsələri oradan çıxarın! Onların üzləri Cəhənnəmə haram edildi!» deyilir. Atəş onlardan kimisinin topuqlarına qədər, kimisinin diz qapaqlarına qədər yandırır. Onlardan bir çoxunu oradan çıxarırlar. Sonra: «Ey Rəbbimiz! Cəhənnəmdə ömr etdiklərindən heç kimsə qalmadı!» deyirlər. Sonra möminlər təkrar geri dönüb yenə də (Allaha müraciət) edərlər. Allah buyurur: «Geri dönün! Qəlbində bir dinar ağırlığında iman və yəqinlik olan hər kimi tanıyırsınızsa onu da oradan çıxarın!». Onlar yenə də bir çoxlarını oradan çıxarırlar. Sonra yenə: «Ey Rəbbimiz! Cəhənnəm içərsində ömr etdiklərindən heç kimsəni buraxmadıq!» deyirlər. Allah buyurur: «Geri dönün! Qəlbində yarım dinar ağırlığında xeyr olan hər kimi tanıyırsınızsa onu da oradan çıxarın!». Onlardan bir çoxunu oradan çıxarırlar. Sonra təkrar: «Ey Rəbbimiz! Cəhənnəmdə ömr etdiklərindən heç kimsəni buraxmadıq!» deyirlər. Allah buyurur: «Geri dönün! Qəlbində zərrə ağırlığında xeyr olan hər kimi tanıyırsınızsa onu oradan çıxarın!». Yenə bir çox insanları oradan çıxarırlar. Sonra təkrar: «Ey Rəbbimiz! Orada xeyr sahibi olan heç bir kimsəni buraxmadıq!» deyirlər. Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – deyir ki, əgər kim bu hədisə inanmırsa bu ayəni oxusun: **«Həqiqətən Allah zərrə qədər zülm etməz. Əgər yaxşı bir əməl baş verərsə onu iki qat artırır və öz tərəfindən də böyük mükafat**

²⁵⁸ Buxari 7510, Müslim 326.

verər». (ən-Nisa 40). (Başqa rəvayətdə Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Nəhayət Allahın rəhmətindən olaraq, qulları arasında Cəhənnəm əhlindən dilədiklərini Cəhənnəmdən çıxartmağı əmr edərək mələklərə: «Lə İləhə İlləllah» – deyənlərdən, Allahın mərhəmət buyurduğu kimsələrdən, Allaha heç bir şeyi şərik (ortaq) qoşmamış olanları Cəhənnəmdən çıxarsınlar!» deyə əmr edir. Mələklər: «Onları Cəhənnəmdə səcdə yerlərindən tanıyırlar. Atəş Adəm oğullarının səcdə yeri müstəsna, hər yerini yeyir. Allah səcdə yerinə toxunmağı atəşə haram etmişdir!»). Bundan sonra Allah buyurur: «Mələklər şəfaət etdilər, peyğəmbərlər şəfaət etdilər, möminlər şəfaət etdilər. Şəfaət etməyən bir Ərhamur-Rahimin qaldı. Bundan sonra atəşdən bir camaatı toplayır və dünyada ikən heç bir xeyr işləməyib cəhənnəmdə yanıb kömürə dönmüş bir çox kimsələri çıxarır. Onlar Cənnətin yolları üzərində olan «Həyat Çayı» adı verilən bir çaya salınırlar. Onlar selin gətirdiyi yabanı reyhan toxumları kimi çıxırlar. Görmürsünüz ki, yabanı reyhan bəzən bir daş və ya bir ağac dibində (kölgədə bitdiyi kimi) necə olur. Günəşə doğru olan hissəsi sarı, yaşıl olur. Kölgədə olan hissəsi isə açıq olur. (Başqa rəvayətdə «Ey Cənnət əhalisi! Bunların üzərinə bol su, Cənnət sularından tökün!» deyiləcəkdir). Boyunlarında qızıl və gümüşdən «Allahın azad etdiyi» kimsələr halqası – başqa rəvayətdə halqaları – olacaqdır. Allah buyurur: «Cənnətə girin! Meyl etdiyiniz və gözünü-zün görə bildiyi hər nə varsa və bir o, qədəri də sizindir!» deyilir. Cənnət əhalisi onlar haqqında: «Bunlar Rəhmanın azad etdikləridir. Allah onları heç bir yaxşılıq etməmiş, keçmiş heç bir xeyir əməlləri olmadığı halda Cənnətə saldığı kimsə-lərdir. Onlar: «Ey Rəbbimiz! Sən aləmlərdə heç kəsə vermədiyən yaxşılığı bizə verdin!» Onlara: «Sizə bundan gözəl bir şey vardır!» Onlar: «Ey Rəbbimiz! Bundan da gözəl?!» Allah buyurur: «Mənim rizam! Artıq bundan sonra sizə əbədiyyən qəzəb etməyəcəyəm!»²⁵⁹.

Bu hədisdə çox böyük faydalar vardır. Məsələn: Əməli Saleh möminlərin namaz qılsalar da belə günahları səbəbi ilə Cəhənnəmə düşən qardaşlarına və imanlarının qüvvətinə görə onlardan daha alt səviyyədə olan digər mömin qardaşlarına şəfaət etmələri; Sonra Allah – *subhənəhu və təələ* – nin möminlərdən Cəhənnəmdə qalanlara ehsan (yaxşılıq) edərək heç bir əməlləri və heç bir xeyirləri olmadığı halda onları Cəhənnəm atəşindən çıxarması zikr olunan hədisin faydalarındandır.

Bəzi kimsələr hədisdəki: «...Allah onları heç bir yaxşılıq etməmiş, keçmiş heç bir xeyir əməlləri olmadığı halda...» ifadəsindən əməllə

²⁵⁹ Müslim 182-183.

muvaahhid olmayanların da Cəhənnəm atəşindən çıxacaqları fikrinə qapılmışlar. Hafiz b. Həcər – *rahmətullahi aleyhi* – Səhih Buxaridə bu hədisi zikr edərkən bu fikirləri rədd etmişdir: «Bu fikir rədd olunandır. Çünki hədisdə: «...Allah onları heç bir yaxşılıq etməmiş, keçmiş heç bir xeyir əməlləri olmadığı halda...» ifadəsindən məqsəd Kəlimeyi Şəhadəti iqrar etməklə çoxlu əməl etməkdir. Hədisin qalan hissəsi də buna dəlalat edir. «Fəthul Bəri» 13/438.

Mən də deyirəm ki, bu ifadələrin doğruluğunu sübut edən ifadələrdən biri də Ənəs – *radıyallahu anhu* – nun şəfaət haqqında rəvayət etdiyi uzun bir hədisdir. Bu hədisdə: «...Ya Məhəmməd! Başını qaldır! Söylə, sözün dinlənilir! İstə, sənə verilir! Şəfaət et, şəfaətin qəbul edilir!». Bundan sonra mən: «Ya Rəbbim! Mənə izn ver: «Lə İlahə İlləllah» deyən kimsələr haqqında şəfaət edirəm». Allah – *subhənəhu və təalə* – ona: «İzzətimə, Cəlalıma, Əzəmətimə and olsun ki: «Lə İlahə İlləllah» deyən Tövhid əhlinin (muvaahhidlərin) hamısını Cəhənnəmdən çıxardacağam!»²⁶⁰ buyurur. Bu hədis Buxari və Müslimin ittifaq etdiyi bir hədisdir. Eyni hədisi mən «Ziləlul Cənnə» isimli kitabımda təxric etdim.

Ənəs – *radıyallahu anhu* – dan gələn digər bir hədis isə belədir: «...Allah insanlarla haqq-hesabı bitirdikdən sonra ümmətimdən Cənnətə girməyib (Cənnət ilə Cəhənnəm arasında²⁶¹) qalan kimsələri Cəhənnəm atəşinə daxil edir. Atəş əhli onlara: «Allaha ibadət etməyiniz, Ona heç bir şeyi şərik qoşmamağınız sizi Cəhənnəm əzabından qurtarmadı» deyirlər. Allah: «İzzətimə and olsun ki, onları Cəhənnəm atəşindən qurtarıb azad edəcəyəm» buyurur. Onlara elçilər göndərir. Qap-qara yanıbmış olaraq atəşdən çıxırlar. «Həyat adlanan çaya girərlər və orada yenidən canlanırlar»²⁶². Bu hədisi İmam Əhməd və s. hədisçilər səhih bir sənədlə rəvayət etmişdilər. Mən də eyni hədisi «Ziləlul Cənnə» № 844-də təxric etdim. Hədisin ismi verilən yerdə 842-843-cü nömrələrdə şahidləri də vardır. Zikr olunan hədisin «Fəthul Bəri»-də 11/464-də başqa şahidləri də vardır. Bu kitabın mövzusunı təşkil edən Əbu Səid hədisindən İbn Əbi Həməzinin, Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in: «...Atəş üzlərinə toxunmaz...» və s. mənada zikr edilən: «...Üzləri müstəsna-dır...» sözlərindən – müsəlman olub namaz qılmayan bir kimsə atəşdən

²⁶⁰ Buxari 7510 (Sofu oğlu Tər: 16/7370-7373), Müslim 192,326 əl-Albani «Ziləlul Cənnə» 804-805, Əbu Avənə 1/178-179 - Ənəs b. Məlik – *radıyallahu anhu* – nun bu hədisi 39-ci sətraltı qeyiddə zikr olundu.

²⁶¹ Buxari 4581, Müslim 183.

²⁶² Bax: Əhməd «Musnəd» 3/144/12471, İbn Xuzeymə «Tövhid» 192-193 əl-Albani «Ziləlul Cənnə» 844.

çıxmaz, çünki onun üçün bir əlamət yoxdur – şəkildə hökm çıxarmasını rədd edilmişdir.

Bu səhv fikirə görə Hafiz b. Həcər 11/465-də onu tənqid etmişdir. Peyğəmbər - *sallallahu aleyhi və səlləm* – in: «...Allah onları heç bir yaxşılıq etməmiş, keçmiş heç bir xeyir əməlləri olmadığı halda...» sözünün ümumi mənası namaz qılmayanın Allahın azad etdikləri arasında Cəhənnəm atəşindən çıxacağına dəlildir. Bu ləfz «Kitabu Tövhid»-də gələn Əbu Səid – *radıyallahu anhu* – nun hədisində zikr edilmişdir. İbn Həcər bu sözləri ilə kitabın mövzusunı təşkil edən Əbu Səid hədisini nəzərdə tutmaqdadır. Bu hədisdə İbn Həcər, İbn Əbi Hənzəyə başqa tərəfdən də rədd və etiraz etməkdədir. O, da belədir: «Allah möminləri namaz qılan, oruc tutan və s. əməlləri edən müsəlman qardaşları üçün birinci dəfə şəfaətçi etdikdə, möminlər qardaşlarını bu əlamətləri ilə tanıyıb onları atəşdən çıxaracaqlar. Allah onları sonrakı cəhdlərində də şəfaətçi etdikdə atəşdən bir qrup kimsələri çıxarırlar. Bu çıxanların içərisində namaz qılmayanların olmadığı açıq-aydındır. Lakin bunlarda imanına görə xeyir vardır və hər kəs imanına görə gec də olsa Cəhənnəm atəşindən çıxarılacaqdır. Bu məna hədisdə həqiqətən də açıq-aydın və – İnşəallah – heç kimə də gizli deyildir.

Bu məsələnin fiqh tərəfdən araşdırılmasına və incələnməsinə gəlincə Əbu Səid hədisi, namazı tərk edən Allahdan başqa ilah olmadığına şəhadət edərək ölərsə o, kimsənin müşriklərlə bərabər atəşdə əbədiyyən qalmayacağına kəsin olaraq dəlildir. Ayrıca belə bir kimsənin Allahın diləməsi altında olduğuna Allahın bu ayəsi çox qüvvətli bir dəlildir: **«Allah ona şərikin qoşmağı bağışlamaz. Bundan başqa olan günahları isə istədiyi şəxsə bağışlayar»** (ən-Nisa 116).

Bu hədislər namazı tərk edənin təkfirinə və onun əbədi Cəhənnəmlik olmasına əngəldir. Digər böyük günah edən üçün bəslənən ümid bunlar üçün də bəslənməlidir. Çünki küfr tövhidi, Peyğəmbərliyi, axirəti və Peyğəmbərlərin gətirdikləri şeyləri inkar etməkdir. Namazı tərk edən isə Allahın birliyini edir, Məhəmmədin Allahın Rəsulu olduğunu qəbul edir və Allahın qəbirdəkiləri təkrar dirildəcəyinə də inanır. O, zaman küfrünə necə hökm vermək olar? İman təsdiqdir, ziddi isə təkzibdir (yalanlamaqdır), əməli tərk etmək deyildir. O, halda təsdiq edən bir kimsə üçün inkarçı, yalanlayanın hökmüylə necə hökm verilir.

Şeyx əl-Albani – *rahmətullahi aleyhi* – Şeyx Süleyman b. Abdullahın sözlərini nəql edərək onun belə dediyini bildirmişdir: «Namaz qılmayanın təkfir edilməməsində müsəlman alimlərinin ümumi rəyi vardır. Belə ki, biz heç bir yüzillikdə namazı tərk edənin meyidinin yuyulmadığını, cənazə namazının qılınmadığını və mirasının varislərinə verilmədiyini bildirməmişük. Namaz qılmayan küfrə düşmüş olsadı əlbəttə bu hökmlər

qüvvədə olardı». Haşiyətul əl-Muğnidə söylənənlər əs-Səhihdən götrülmüşdür. Səhabələrin dilindən nəql edilən sözlərdəki küfr – ilə, sahibini əbədi odda qalmağa məhkum edən küfr – nəzərdə tutduqlarına nə qəti bir hökm, nə də Allahın belələrini bağışlamayacağına dair hər hansı bir ehtimal yoxdur. Necə də olsa Huzeyfə b. Yəmən – *radıyallahu anhu* – ən məşhur səhabələrdən biridir. Sila b. Zufərin bu məsələni səhf başa düşdüyünü bildirir²⁶³.

İBN QEYYİM – *Rahmətullahi Aleyhi* – NİN BU MƏSƏLƏDƏ GÖRÜŞÜ – Təkfirçilər iddia edirlər ki, İbn Qeyyim «Namazı tərk edənin hökmü» adlı əsərində namaz qılmayanı kafir görür. Subhənəllah! Bu böyük bir böhtandır. İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – nin üslubundandır ki, ixtilaf edən hər iki tərəfin dəlillərini gətirir və sonda isə öz sözünü və rəyini bildirir. Bu kitabda da ilk öncə «Namazı tərk edəni kafir» görənlərin dəlillərini, sonra isə «Namazı tərk edəni kafir» görməyənlərin dəlillərini gətirir. Təkfirçilərin də üslubu budur ki, onlar insanları zəlalətə salmaq üçün yalnız «Namazı tərk edəni kafir» görənlərin dəlillərini oxuyur və deyirlər ki: İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – namazı tərk edəni kafir görür. Subhənəllah! Bu qədər də avamçılıq olar! İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – nin sözlərini həməən kitabdan tərcümə edərək sizin nəzərinizə çatdırmır istəyirəm:

Bu məsələdə doğrunu bilmək imanın və küfrün həqiqətini bilməyə bağlıdır. Rəd və qəbul yalnız bundan sonra ola bilər. İman və küfr bir-birinin ziddidir. Biri yox olduğu zaman digəri onun yerini tutur. İmanın bir çox şöbələri olduğu üçün hər bir şöbəsi iman deyə isimləndirildiyinə görə namaz da imanın bir şöbəsidir. Zəkat, həc və oruc da belədir. Həya, təvəkkül, Allahdan qorxmaq və ona tərəf yönəlmək kimi batini əməllər də imandan bir şöbədir. Hətta bu şöbələr yoldan bir tikani/daş parçasını uzaqlaşdırmağa qədər davam edir. Çünki o, imanın şöbələrindən bir şöbədir. Bu şöbələrdən elələri də vardır ki, onun yox olması ilə iman da yox olur. Bu da Kəlməyi Şəhadətdir. Elə şöbələri də vardır ki, onların yox olması ilə iman da yox olmasına gətirib çıxarmaz. Bu da yolda əziyyət verən bir şeyi yoldan uzaqlaşdırmaq şöbəsidir. Bu ikisi arasında bir-birindən çox fərqli şöbələr vardır. Bunlardan bir qismi də şəhadət şöbəsinə daxil olur və yaxındır, bir qismi də yoldan əziyyət verən bir şeyi uzaqlaşdırmaq şöbəsinə daxil olur və ona yaxındır.

Küfrün də əsləli və şöbələri vardır. İmanın şöbələri iman olduğu kimi küfrün şöbələri də küfrdür. Həya/utanma duyğusu imanın bir şöbəsidir, həyasızlıq da küfrün bir şöbəsidir. Doğruluq/sadiqlik imanın bir şöbəsidir, yalan isə küfrün bir şöbəsidir. Namaz. Zəkat, həcc və oruc

²⁶³ Hafiz Səxavi 2/84.

imanın şöbələrindəndir. Bunları tərək etmək də küfrün şöbələrindəndir. Allahın nazil etdikləri ilə hökm etmək imanın şöbələrindəndir. Allaha itaətlə bağlı bütün əməllər imanın şöbələrindəndir. Asiliklər (günahlar) isə küfrün şöbələrindəndir.

İmanın şöbələri iki qisimdir. Qövli olanlar və feli olanlar. Küfrün şöbələri də iki qisimdir. Qövli olanlar və feli olanlar. İmanın qövli şöbələrindən elələri vardır ki, onların yox olması imanın yox olması deməkdir. Feli şöbələrindən də elələri vardır ki, bunların da yox olması imanın yox olması deməkdir. Küfrün qövli və feli şöbələri də belədir. İstəyərək küfr kəliməsini söyləyərək bir kimsə təkfir edilir və bu sözü söyləmək küfrün bir şöbəsidir. Bütə səcdə etmək və Quranı murdar yerə atmaq kimi küfrün şöbələrinə aid feli etmək də təkfirə səbəbdir. Bu bir təməl qaydasıdır.

Burada başqa bir qayda da vardır. O, da imanın söz və əməldən meydana gəlməsidir. Söz iki qisimdir. Qəlbin sözü – bu etiqaddır. Dilin sözü – bu da dilin İslam kəlməsini söyləməkdir. Bir kimsənin müsəlman olduğunu dili ilə ifadə etməsidir. Əməl də iki qisimdir. Birinci qəlbin əməlidir ki, bu da qəlbin niyyət və iklasıdır. İkincisi isə əzaların əməlidir. Bu dördü yox olduğu zaman iman tamamilən yox olur. Qəlbin təsdiqi yox olduğu zaman isə digər şöbələrin olmasının heç bir faydası olamaz. Çünki qəlbin təsdiqi faydalı olması üçün şərtidir. Doğruluğuna inanmaqla bərabər qəlbin əməli yox olduğu/niyyət və iklasın yox olduğu zaman nə olur? Bu məsələ Murciyə ilə Əhli Sünnət arasında ixtilafıdır (fərqlidir). Əhli Sünnənin belə bir durumda imanın yox olması qəlbin sevgisinin və bağlılığı olan qəlbin əməlinin olmaması halında təsdiqin də faydasının olmayacağı görüşündədirlər. İblisə. Firona, Fironun qövmünə, Peyğəmbərin doğruluğuna inanan, hətta gizli-gizli bunu qəbul edən və o, yalançı deyildir, fəqət biz ona tabe olmayacağıq və iman etmərik deyən yəhudilər və müşriklərə də fayda verməmişdir. Qəlbin əməlinin yox olması ilə imanın yox olması, əzaların əməllərinin ən böyüyünün yox olması qəlbəki sevgi və bağlılığın olmamasını çətin etdikdə imanın zay olacağı da yadırganmaz. Şübhəsiz ki, qəlbin itaətsizliyi əzaların itaətsizliyinə gətirib çıxardır. Çünki qəlb itaət etsəydi, əzalar da itaət edərdi və bağlanardılar. Çünki iman – yuxarıda qeyd olunduğu kimi – sadəcə təsdiqdən ibarət deyildir. İman itaət və bağlılığı əhatə edən bir təsdiqdır. Hidayət də sadəcə haqqı bilmək və onu açıqlamaq deyildir. Bununla birlikdə ona tabe olmağı və gərəyincə əməl etməyi əhatə edir.

İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – sözünə davam edərək deyir: «Burada başqa bir qayda da vardır ki, o da küfrün iki qismə ayrılmasıdır. Bunlar əməli küfr və inkar küfrüdür. İnkər küfrü Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in Allahdan gətirdiyi bilinən şeyləri bilə-bilə və

inadkarlıq edərək inkar etməkdir. Rəbbin isimlərini, sifətlərini və hökümlərini inkar etmək kimi. Bu küfr hər tərəfdən imanın ziddidir. Əməli küfrə gəlincə bu da imanın ziddi olan və imanın ziddi olmayan dəyə iki qismə ayrılır. Bütə səcdə etmək, Qurani murdar yerə atmaq, Peyğəmbəri öldürmək və ona söymək imanın ziddi olan əməli küfrdür. **Allahın Nazil Etdiyi Şeylərdən Başqası ilə Hökm Etmək** və **Namazı Tərk Etmək** isə kəsinliklə **Əməli Küfrdür**. Allah və onun Peyğəmbəri bu ismi ona verdikdən sonra o, kimsəyə kafir demək mümkün deyildir. Allahın nazil etdiyi şeydən başqası ilə hökm edən kafirdir, namazı tərk edən də Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in buyurduğu kimi kafirdir, lakin o, etiqadi küfr deyildir, əməli bir küfrdür. Həm Allahın nazil etdiyi şeydən başqası ilə hökm edən kafir deyə isimləndirməsi, həmçinin namazı tərk edən Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in kafir deyə isimləndirməsi həm də bu ikisi haqqında küfr isminin işlədilməməsi mümkün deyildir. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in zina edəndən, oğurluq edəndən qonşusunun şərrindən əmin olmayan kimsədən də imanı nəfəy etməsi – onları iman ilə adlandırmamışdır. Bunlardan iman ismini qaldırdığı zaman əməl tərəfdən kafirdilər. İnkari, etiqadi küfr bunlar üçün işlədilməz. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in: «Məndən sonra bir-birinizin boynunu vuran kafirlərin halına bənzəməyin»²⁶⁴ bu da əməli küfrdür. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in: «Kim kahinin yanına gedib onun dediyini təsdiqləyərsə və ya heyzli qadınla (qadını ilə) əlaqədə olarsa və yaxud da qadınla arxadan (qadını ilə) yaxınlıq dərsə Məhəmmədə nazil olana (uzaq düşər) küfr etmiş olar»²⁶⁵. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hər hansı bir kimsə öz müsəlman qardaşına ey kafir deyə müraciət edərsə bu sözə o, ikisindən biri layiq olar»²⁶⁶. Allah kitabının bir qismi ilə əməl edib, digər bir qismi ilə əməl etməyən kimsəni əməl etdiyi şeyin mömini, tərk etdiyi şeyin kafiri olaraq isimləndirmişdir: **«Xatırlayın ki, yenə bir zaman sizinlə: «Bir-birinizin qanını tökməyin, bir-birinizi yurduvuzdan çıxarmayın!» – deyə razılığa gəldik. Sonra siz həmən əhd-peymanın şahidi olub onu təsdiq etdiniz. (Ey Yəhudilər!) Siz elə adamlarsınız ki, (bu əhddən) sonra yenə də bir-birinizi öldürür, özünüzdən olan bir tayfaya zülm və düşmənçilik etmək üçün köməkləşib, onları öz yurdlarından kənar edirsiniz. Onlar (özünüzdən olanlar bəşqalarına) əsir düşüb yanınıza gəlsələr, fidyə verib azad edirsiniz. Halbuki onları (öz yurlarından) çıxartmaq sizə haram edilmişdir. Aya siz kitabın (Tövrətin)**

²⁶⁴ Buxari.

²⁶⁵ Əbu Davud 3904, Bəyhəqi 7,198 h – 13902.

²⁶⁶ Buxari, Müslim.

bir hissəsinə inanıb, digər qismini inkar edirsiniz? Sizlərdən bu cür işlər görənlərin cəzası dünyada yalnız rüsvay olmaq, qiyamətdə isə ən şiddətli əzaba düşər olmaqdır. Allah etdiklərinizin heç birindən xəbərsiz deyildir» (əl-Bəqərə 84-85)²⁶⁷. Allah onlara əmr etdiklərini qəbul etdiklərini və söz verdiklərini xəbər verməkdədilər. Bu onların bir-birlərini öldürməyəcəklərini və bir-birlərini yurdlarından çıxarmayacaqlarına dair verdikləri sözü doğruladıqlarının dəlilidir. Ayə də daha sonra onların Allahın əmrinə qarşı çıxdıqlarına, bir qrupun digər bir qrupu öldürdüyünə və onları yurdlarından çıxartdıqlarını xəbər verməkdədir. Bu onların kitabda onlara verilən sözü inkar etmələridir. Sonra ayə onların bu qrupdan əsir olaraq gələnləri fidyə verib azad etdiklərini də xəbər verməkdədir. Bu da onların kitabda onlara verilən sözü təsdiq etmələri – iman etmələridir. Beləcə onlar verdikləri sözdən yerinə yetirdikləri qismin mömini, yerinə yetirmədikləri qismin də kafiri oldular. O, halda əməli iman, əməli küfrün ziddidir. Etiqadi iman da etiqadi küfrün ziddidir. Bizim bu söylədiklərimizi Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in bu hədisi təsdiq etməkdədir: «Müsəlmanı söymək fasiqlikdir, onunla vuruşmaq isə küfrdür»²⁶⁸ Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – müsəlmanı söyməklə onunla vuruşmağı bir-birindən ayırdı və birini təkfir edilməyən fasiqlik/günah, digərini isə küfr olaraq isimləndirdi. Məlumdur ki, bu etiqadi küfr deyil, sadəcə əməli küfrü qəsd etmişdir. Küfrün bu növü onu İslam dairəsindən (millətindən) və dindən tamamilən çıxarmaz. Necə ki, zina edən, oğurluq edən və içki içən də hər nə qədər iman ismi ondan yox olsa da belə dindən çıxmaz.

²⁶⁷ Bəzi alimlər qeyd edirlər ki, insanlara kafir demək olar o, qəstlə ki, onlar müsəlmandırlar. Onların etdiyi asiliyə görə, onlar kafir sayılırlar. Hansıki o, kafir onları əbədi Cəhənnəmdə saxlamır. Onlar deyirlər ki: «Hansı məsələyə küfür sözü gəlibsə ki, bu kiçik küfürdür, onlara kafir demək olar o qəsdlə ki, onlara böyük küfür hökmü verilmir və onlar müsəlman olaraq da qalırlar». Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in bu hədisi təsdiq etməkdədir: «Müsəlmanı söymək fasiqlikdir, onunla vuruşmaq isə küfrdür». Buxari, Müslim. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bir insan əgər kiçik küfür edibsə, ona kiçik küfür adı verilibsə, o kafir sayılır qeyd olunmaqla. Yəni o, həmin məsələdə kafir sayılır. Qəsd olunan kafir isə əbədi Cəhənnəmlik deyildir. «**Hər kəs qəsdən bir mömini öldürərsə onun cəzası əbədi atılacağı Cəhənnəm olacaqdır**». (ən-Nisa 93). Bu ayənin təfsirində İbn Abbas – *radiyallahu anhu* – və başaqları qeyd edirlər ki: «Əbədi olaraq – kəliməsi Allah istədiyi qədər uzun müddət qalmalarıdır. Amma əbədi qalmaq kafirlərə xasdır, müsəlman Cəhənnəmdə əbədi qalmayacaqdır. Çünki, müsəlmanı öldürmək böyük günahdır. İbn Teymiyyə «İqtida Siratal Mustəqim» 1/212.

²⁶⁸ Buxari, Müslim.

Bu ümmət içərisində Allahın kitabını, İslamı, küfrü və bunların hamısını ən gözəl bilən səhabələrin görüşüdür. Bu məsələlər yalnız onlardan öyrənilir. Sonra gələnlər onların məqsədlərini başa düşmədilər və insanları iki qrupa ayırdılar. Böyük günah etmələri səbəbi ilə dindən çıxardıqları və Cəhənnəmdə əbədi qalmalarına hökm etdikləri bir qrup və kamil iman sahibi möminlər deyər adlandırdıqları digər qrup. Qrupun birinə qarşı haqsızlıq etdilər, digəri haqqında da şişirdilər. Allah Əhli Sünnəti doğru bir yola və doğru bir görüşə yetişməkdə hidayətini lütf etdi. Məzhəblər içində Əhli Sünnət, dinlər içində İslam kimidir.

İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Vəki, Sufyandan, o da İbn Cürəycdən, o da Ata – *radıyallahu anhum* – dan belə dediyi rəvayət edilir: «Küfrün altında bir küfr, zülmün altında bir zülm və fasiqliyin altında bir fasiqlik vardır. Allah Təalənin nazil etdiyi şeydən başqası ilə hökm edəni kafir olaraq isimləndirmişdir və peyğəmbərlərinə nazil etdiyi şeyləri bilə-bilə inkar edəni də kafir olaraq isimləndirmişdi. Kafirlərin hamısı eyni səviyyədə deyildir. **«Kafirlər zalimlərdir»** (əl-Bəqərə 254). Ayəsində olduğu kimi kafirləri zalim deyər isimləndirmişdir. Nigahda, Talaqda, ricatta və hululda Allahın qoyduğu sərhədləri aşanları da zalım deyər isimləndirmişdir. Bu zülm küfr mənasında olan zülm deyildir. **«Bu Allahın hüdudlarıdır** (hökmləridir). **Allahın müəyyən etdiyi hüdudları aşan kimsə özünə zülm etmiş olar»** (ət-Talaq 1). Allahın Peyğəmbəri Yunus – *əleyhissəlam* - belə deyir: **«Pervərdigara! Səndən başqa heç bir tanrı yoxdur. Sən pak və müqəddəssən! Mən isə həqiqətən zalimlərdən olmuşam»** deyib dua etmişdi» (əl-Ənbiya 87). Allah dostu Adəm – *əleyhissəlam* - belə dedi: **«Adəm və Həvva: «Ey Rəbbimiz! Biz özümü zülm etdik»** (əl-Əraf 23). Allahın kəlimi Musa – *əleyhissəlam* - belə dedi: **«Ey Rəbbim! Şübhəsiz ki, mən özüm-özümə zülm etdim»** (əl-Qəsəs 16). Bu zülm küfr mənasında olan zülm deyildir.

Allah fasiqi də kafir deyər isimləndirmişdir. Allah ayədə buyurur: **«Allah bu məsələ bir çoxlarını (fasiqləri) düz yoldan azdırır, bir çoxlarını isə doğru yola aparır. O, kəslər ki, Allahla əhd bağladıqdan sonra onu pozurlar»** (əl-Bəqərə 26-27). **«(Ya Məhəmməd!) Biz sənə açıq-aydın dəlillər göndərdik, onları yalnız fasiqlər inkar edərlər»** (əl-Bəqərə 99). Bu kimi ayələr Qurani-Kərimdə çoxdur. Allah mömini də fasiq olaraq isimləndirir. Allah ayədə buyurur: **«Ey iman gətirənlər! Əgər bir fasiq sizə pis bir xəbər gətirsə, dərhal onun doğruluğunu yoxlayın, yoxsa bilmədən bir qövmə pislik edə, sonra da etdiyinizə peşman olarsınız»** (əl-

Hucurat 4). Bu ayə əl-Həkəm b. Əbil As haqqında nazil olmuşdur²⁶⁹. Burada olan fasiq (kafir) mənasında olan fasiq kimi deyildir. Allah buyurur: **«İsmətli qadınlara zina isnad edib, sonra dörd şahid gətirə bilməyən şəxslərə səksən çubuq vurun və onların şəhadətini heç vaxt qəbul etməyin. Onlar sözsüz ki, əsl fasiqlərdir»** (ən-Nur 4). Allah iblis haqqında buyurur: **«O, öz Rəbbinin əmrindən çıxdı (fasiq oldu)»** (əl-Kəhf 50). Başqa bir ayədə buyurur: **«Həmin aylarda həcc ziyarəti vacib olan şəxsə həcdə olarkən qadınla yaxınlıq, söyüş söyüb pis sözlər danışmaq (fasiqlik etmək), dava-dalaş etmək yaraşmaz»** (əl-Bəqərə 197). Bu ayədə fasiqlik (küfr mənasında) olan fasiqlik kimi deyildir. İki növlü küfr, iki növlü zülm və iki növlü fasiqlik vardır.

Cəhalət (bilməməzlik) də iki növlüdür. Bunlardan birisi küfr cəhalətdir ki, ayədə Allah bu haqda buyurur: **«Sən bağışlama yolunu tut, yaxşı işlər görməyi əmr et və cahillərdən üz döndər»** (əl-Əraf 199). Digəri isə küfr olmayan cəhalətdir ki, bu haqda Allah buyurur: **«Allah yanında yalnız o, kəslərin tövbəsi qəbul olunur ki, onlar nadanlıq ucundan (bilmədən) pis bir iş gördükdən sonra dərhal tövbə edərlər»** (ən-Nisa 17).

Şirk də iki növlüdür. Biri dindən çıxaran şirkdir ki, ən böyük şirk budur. Digəri dindən çıxarmayan şirkdir, bu isə kiçikdir və rıya kimi əməli şirkdir. Allah böyük şirk haqqında buyurur: **«Allaha şərik qoşana Allah şübhəsiz ki, Cənnəti haram edər. Onun düşəcəyi yer Cəhənnəmdir»** (əl-Maidə 72). **«Allaha şərik qoşan kimsə göydən düşən, quşların onu sürətlə alıb apardığı, yaxud küləyin sovurub uzaqlara atdığı bir şeyə bənzər»** (əl-Həcc 31). Rıya şirki haqqında Allah buyurur: **«Kim Rəbbi ilə qarşılaşacağına ümid bəsləyirsə yaxşı iş görsün və Rəbbinə etdiyi ibadətdə heç kəsi şərik qoşmasın»** (əl-Kəhf 110). Peyğəmbər - *səlləllahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: **«Kim Allahdan qeyrisinə and içərsə Allaha şərik qoşmuş olar»**²⁷⁰. Bu hədisi Əbu Davud və s. rəvayət etmişlər. Məlumdur ki, Allahdan qeyrisinə and içmək bir kimsəni dindən çıxarmaz və onun üçün kafir hökmü verilməz. Buna görə də Peyğəmbər - *səlləllahu aleyhi və səlləm* – buyurmuşdu: **«Şirk bu ümmətin içərisində qarışqanın qara daşın üzərində hərəkət etdiyi kimi gizlicə hərəkət edər»**²⁷¹.

²⁶⁹ Bu əsəri Suyuti «Əsbabun-Nuzul» 180 isimli kitabında əl-Vəlid b. Ukbə haqqında nazil olunduğunu zikr etmişdir. Heysəmi «Məcmuul Zəvaid» 7,109, Əhməd və Təbərani.

²⁷⁰ Əbu davud 3251, Tirmizi 1535.

²⁷¹ Əhməd «Musnəd» 4/403 Əbu Musa – *radıyallahu anhu* – yolu ilə, Heysəmi «Məcmuuz Zəvaid» 10/223

Şirkin, küfrün, fəsiqliyin, zülmün və cəhalətin dindən çıxaran və dindən çıxarmayan qisimlərə ayrıldığını görürsənmi? Münafıqlıq da iki qisimdir. Etiqadi münafıqlıq və əməli münafıqlıq. Etiqadi münafıqlıq Allahın Qurani-Kərimdə rədd etdiyi və onlar üçün Cəhənnəmin ən alt təbəqəsini vacib qıldığı münafıqlıqdır. Əməli münafıqlıq isə Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in səhih hədisində söylədiyi kimi: Münafığın əlaməti üçdür: «Danışanda yalan danışar, söz verdiyi zaman sözünü yerinə yetirməz (sözündə durmaz), ona bir şey əmanət edildikdə əmanətə xəyanət edir»²⁷². Yenə səhih bir hədisdə Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurur: «Dörd şey vardır ki, bunlar kimdə olarsa o, kimsə xalis münafıqdır. Lakin bu dörd xislətdən biri bir kimsədə olarsa onu tərk edincəyə qədər onda münafıqlıqdan bir xislət vardır: 1) Ona bir şey əmanət edildikdə əmanətə xəyanət edir, 2) Söz söylədiyi zaman yalan söyləyər, 3) Söz verdiyi zaman yerinə yetirməz, 4) Mübahisə etdiyi zaman biyabırçı sözlərə yol verər»²⁷³. Bu əməli nifaqdır. Bəzən imanla bərabər də ola bilər. Lakin bunlar kamil şəkildə qəlbə yerləşdiyi zaman sahibi namaz da qılsa, oruc da tutsa və müsəlman olduğunu söyləsə də dindən sıyrılıb çıxa bilər. Çünki iman mömini bu pisləklərdən qoruyar. Bir qulda bunlar kamil şəkildə olarsa və onu bu şeylərdən qoruyan heç bir şey olmazsa o, artıq xalis bir münafıq olmaqdan başqa bir şey deyildir. İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – nin sözü bunun dəlilidir. İsmail b. Səid əş-Şalenci belə demişdir: «İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – dən böyük günahlarda israr edən və bütün gücüylə bu günahları etmək istəyən lakin namazı, zəkati və orucu tərk etməyən kimsənin durumu haqqında soruşdum. Bu durumda olan bir kimsə israrçı olurmu?» O, bu suala belə cavab verdi: «Zina edən zina etdiyi an mömin olarsa zina etməz». İmandan çıxar, lakin İslamda qalar. Bu hədisdə bəhs edilənin durumu da belədir: «İçki içən içki içdiyi an mömin olarsa içki içməz, oğurluq edən oğurluq etdiyi an mömin olarsa oğurluq etməz»²⁷⁴. İbn Abbas – *radiyallahu anhum* – : «Kim Allahın nazil etdiyi ilə hökm etməzsə həqiqətən onlar kafirlərdir» ayəsi haqqında söylədiyi şey də eyni ilə bunun kimidir. İsmail dedi ki: «Ona bu necə küfrdür?» deyər soruşdum. O, dedi: «Dindən çıxarmayan bir küfrdür. Məs: «İmanın da bəzisi digərindən aşağıdır. Küfr də belədir, ta ki, ixtilafsız bir duruma keçincəyə qədər.

İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – sözünə davam edərək deyir: «Burada bir başqa qayda da vardır. Bir kimsədə həm iman, həm küfr,

²⁷² Buxari, Müslim.

²⁷³ Buxari, Müslim Abdullah b. Amr – *radiyallahu anhu* – yolu ilə.

²⁷⁴ Buxari, Müslim.

həm tövhid, həm də şirk, həm təqva, həm də fucur (günah) və həm də münafıqlıq, həm də iman ola bilər. Bu Əhli Sünnətin önəmli və təməl görüşlərindən biridir. Xavariqlər, Mutəzilə və Qədəriyə kimi bidət fırqələri buna qarşıdılar. Böyük günah edənlərin Cəhənnəmdən çıxmaları və orada əbədi qalmamaları məsələsi buna dayanır. Quran, Sünnət, fitrət və səhabələrin icması bunun dəlilidir. Allah buyurur: **«Onların əksəriyyəti ancaq şirik qoşaraq Allaha iman edirlər»** (Yusif 106). Ayə onların şirkə birlikdə mömin olduqlarını ifadə etməkdədir. Allah buyurur: **«Bədəvi ərəblər: «Biz iman gətirdik!» dedilər. (Ya Peyğəmbər! Onlara) de ki: «Siz (qəlbən) iman gətirmədiniz. Yalnız: «Biz İslamı qəbul etdik!» deyin. Hələ iman sizin qəblərinizə daxil olmamışdır. Əgər Allaha və Peyğəmbərinə itaət etsəniz, O sizin əməllərinizdən heç bir şey əskilməz. Həqiqətən Allah bağışlayan və rəhm edəndir»**. (əl-Hucurat 14). Bu ayədə Allah onlardan imanı nəfəy etdiyi zaman, İslamı Allah və Rəsuluna itaəti onlar üçün isbat etdi/mömin deyil müsəlman olduqlarını söylədi. Allahın onlardan nəfəy etdiyi (onlarda olmadığını söyləyən) iman bu ismi kəsinliklə almağa müstəhaq olan mütləq imandır. O, da bu ayədə vəsiflərini daşıyan kimsələrin imanıdır: **«Möminlər yalnız Allaha və Peyğəmbərinə iman gətirən, (iman gətirdikdən) sonra heç bir şəkksübhəyə düşməyən, Allah yolunda malları və canları ilə vuruşanlardır! Məhz belələri (imanlarında) sadıq olanlardır!»** (əl-Hicurat 15). Bu mövzuda iki səhih görüşdən doğru olan görüşə görə bunlar münafiq deyirlər, Allah və Rəsuluna olan itaətləri ilə müsəlman oldular. Lakin hər nə qədər onları kafirlərdən ayıran bir parça imana sahib olsalar da mömin deyildirlər. İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – dedi ki: «Bu dörd böyük günahla gələn və ya buna bənzərini ya da daha böyügünü edən – yəni zina, oğurluq, içki və soyğunçuluq edən – kimsə müsəlmandır, lakin mən onu mömin deyə isimləndirmərəm. Lakin bundan daha aşağı səviyyədə olan günahlarla gələn kimsələri imanı əskik mömin deyə isimləndirərəm. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurur: «Lakin bu dörd xislətdən biri bir kimsədə olarsa onu tərkedincəyə qədər onda münafıqlıqdan bir xislət vardır»²⁷⁵. Bu hədis bir kimsədə münafıqlıqla İslamın bir yerdə olmasına dəlildir. Riya da bir şirkdir. Bir kimsə hər hansı bir əməlində/ibadətində göstəriş edərsə onda şirk və İslam bir yerədə olmuş olar. İslama və onun şəriətinə/hökümlərinə bağlı olduğu halda Allahın nazil etdiyi şeylərdən başqası ilə hökm etdiyində və ya Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in küfr deyə isimləndirdiyi bir şeyi etdiyində bu halı ilə o, kimsə həm küfr etmiş olur, həm də müsəlmanlığı davam edir. Bütün itaətlər və xeyir işlər iman

²⁷⁵ Buxari, Müslim.

şöbələrindən bir şöbə olduğu kimi, bütün asiliklər və günahlar da küfrün şöbələrindən bir şöbə olduğunu da bəyan etmişdik. Bir qul imanın şöbələrindən bir şöbəni və ya daha artığını edərsə bu şöbəni etməsi ilə bəzən mömin deyə isimləndirilər, bəzən də isimləndirilməz. Eyni şəkildə bir kimsə küfrün şöbələrindən hər hansı bir şöbə ilə bəzən kafir deyə isimləndirilə bilər, bəzən də bu isimlə isimləndirilməz. Burada iki məsələ vardır. Birincisi: İsim və Ləfzlə olan tərəfi. İkincisi: Məna və Hökm ilə olan tərəfi. Məna tərəfdən bu bir küfr müdür yoxsa küfr deyilmidir? Ləfzi tərəfdən bunu edən bir kimsə kafir midir, kafir deyilmidir? Birincisi tamamilən şəri bir mövzudur, ikincisi həm lüğəti, həm də şəri bir mövzudur.

Bir qulda iman qollarından bir qolun olması onun mömin adlandırılması üçün bəs etmir. Küfr də belədir. Bir qulda küfrün qollarından birinin olması onun kafir adlandırılmasının zəruri etmir. O, qolun nə dərəcədə küfr olmasından aslı olmayaraq sahibi kafir adlandırılmaz. Kimsədə bir az elmin olması onun alim adlandırılmasına, fiqhın və tibbin bəzi məsələlərini bilənə də həkim və ya fəqih deyilməz.

ALLAHIN HÖKMÜ İLƏ HÖKM VERMƏK

Kim Allahın halal etdiyini haram etməkdə, haram etdiyini də haram etməkdə alimlərə və başçılara tabe olarsa artıq onları özünə tanrı seçmiş olar. **«Ey iman gətirənlər! Allaha itaət edin, Peyğəmbərinə itaət edin və özünüzdən olan ixtiyar sahiblərinə. Əgər bir iş barəsində mübahisə etsəniz Allaha və Qiyamət gününə inanırsınızsa onu Allaha və Peyğəmbərə həvalə edin! Bu daha xeyirli və nəticə etibarilə daha yaxşıdır».** (ən-Nisa 59). Şəukani bu ayənin təfsirində deyir ki: «Cabir b. Abdullah - *radiyallahu anhu* –, Mucəhid - *rahmətullahi aleyhi* – deyirlər ki, əmr sahibləri alimlərdir». Qatadə - *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki, onlar fiqh və elm sahibləridir». Əbu Hureyrə - *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Onlar əmrlərdir». Daha doğru olan odur ayə hər ikisinə də aiddir». Allah - *subhənəhu və təalə* – buyurur ki, Allaha itaət edin, Peyğəmbərinə itaət edin və əmr sahiblərinə. Çünki Allaha və Peyğəmbərinə itaət etmək vacibdir. Əmr sahiblərinə gəlincə isə yalnız Allaha itaət olunan şeylərdə itaət olunur, asi olunan şeylərdə isə itaət olunmur. İbn Ömər - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Müsəlman bir kimsə (Allaha) asiliklə əmr olunmadığı müddətdə idarəçilərini dinləyib itaət etməsi vacibdir. İstər sevdiyi bir (iş, əməl) olsun, istərsə də sevmədiyi bir (iş,

əməl) olsun. (Allaha) asiliklə əmr olunduğu vaxt isə nə dinləmək, nə də itaət vardır»²⁷⁶.

Adiy b. Hatim - *radiyallahu anhu* – deyir ki: «Mən Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in bu ayəni belə oxuduğunu eşitdim: **«Onlar Allahı qoyub öz alimlərini və rahiblərini, Məryəm oğlu Məsihi özlərinə tanrı etdilər. Halbuki onlara ancaq bir olan Allaha ibadət etmək əmr olunmuşdur. Ondən başqa heç bir tanrı yoxdur»**. (ət-Tövbə 31). Mən: «Onlar, onlara (alim və rahiblərə) ibadət etmədilər». O: «Məgər onlar Allahın halallarını haram edəndə onlarla birlikdə haram hesab edən, haramlarını halal edəndə onlarla birlikdə haram hesab etməirlərmi?» deyə buyurdu. Mən: «Bəli» bu belədir. Peyğəmbər: «Bu da onlara ibadət etmək deməkdir» deyə buyurdu²⁷⁷. **«Onun əmrinə qarşı çıxanları başlarına gələcək bir bəladən, yaxud da düşər olacaqları bir əzabdan qorxsunlar»** (ən-Nur 63). İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – deyir: «Bu bəlanın nə olduğunu bilirsiniz? Bəla – şirkdir. Çünkü bir kimsə Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in sözlərindən bəzilərini rədd edəcək olursa, qəlbinə bir miqdar azmaq düşər və sonda da məhv olar»²⁷⁸. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Onların imamları Allahın nazil etdiyinə uyğun olaraq mühakimə etməsələr Allah onların arasında müsibətlər yayar»²⁷⁹.

Şeyx Useymın – *rahmətullahi aleyhi* – alimlərə və başçılara şəriətə müxalif olan (asilik, haramda) itaət edən insanları üç qismə bölmüşdür. 1. İtaət edir və onların dediklərini Allahın buyurduqlarından üstün tutur. Bu kimi kimsələr kafirdirlər. 2. Onlar Allahın hökmü ilə razıdırlar və təsdiq də edirlər ki, Allahın hökmü daha üstündür və insanların mənafeyi üçün bu daha münasibdir. Lakin nəfsinə, şeytani vəsvəsələrə uyaraq Allaha asi olmaqda həməən bəndələrə tabe olur. Bu kimi kimsələr fasiqlərdir. 3. Cahillikləri üzündən tabe olurlar. Elə bilirlər ki, Allahın əmri elə budur. Bilmirlər ki, bu qadağan olumuş əməllərdir. Bunlar özləri də iki qrupa bölünürlər: 1) Haqqı öyrənə bildikləri halda öyrənməyərək bir başa o, kimsələrə tabe olurlar. Bu kimi kimsələr günahkarlardır. 2) Onların heç bir öyrənmək imkanları yoxdur. Bilmədən tabe olurlar.

«Allahın Nazil etdiyi ilə hökm etməyənlər əlbəttə kafirdirlər». (əl-Maidə 44). **«Allahın nazil etdiyi ilə hökm etməyənlər əlbəttə zalimdirlər»**. (əl-Maidə 45). **«Allahın nazil etdiyi ilə hökm etməyənlər əlbəttə fasiqdirlər»**. (əl-Maidə 47). Allah bu ayədə hökm verənləri üç

²⁷⁶ Buxari 7144, Müslim 1839.

²⁷⁷ Tirmizi 3094, Suyuti «Durrul Mənsur» 3/230, İbn Cərir 16631.

²⁷⁸ Şeyx Useymın «Üç əsas» şərh.

²⁷⁹ İbn Məcə 4019, Əbu Nuaym 3/320.

sinifə böldü. Bəzi alimlər qeyd edirlər ki, bu üç vəsf bir adamın vəsfidir. İkinci qrup alimlər isə qeyd edirlər ki, bu üç vəsf üç sinif insanın vəsfidir və ən səhih rəy də elə budur.

Əsası, möhkəm şəriət mənbələri, Quran, Sünnə və Sələf alimlərinin sözləri üzərində qoyulmuş bu qaydaya əsasən biz qoyulma qanunları halal görmədən və ya Allahın qanunlarını inkar etmədən, qoyulma qanunlarla hökm verənlərin etdikləri əməli küfrün İslamdan çıxaran əməli küfr olub olmadığını öyrənməliyik. Deyəcəyimiz cavablar, mötəbər və müdrik İslam alimlərinin cavabları olacaqdır. Onların rəyinə görə bu əməli kiçik küfr, zülm və fəsiqlik sayılır. Həmçinin ən böyük günahlardan da sayılır. Əlbəttə ki, onlara görə Allahın hökmünü təkzib, inkar və təhqir edib onunla hökm verməyənlər, qoyulma qanunlarla hökm verməyi halal və onu İslam şəriətindən daha üstün görənlər, digər tərəflə, qoyulma qanunlarla hökm verən, lakin bununla belə Allahın qanunları ilə hökm verməyin vacibliyini, onun digər qanunlardan üstün olmasını etiqad edənlər, nəfslərinin istəkləri, vəzifə və ya asilik üzündən onunla hökm verməyənlərlə bir ola bilməzlər. Tavus – *rahmətullahi aleyhi* – İbn Abbas- *radiyallahu anhu* – dan rəvayət edərək deyir: O, bu ayənin təfsirində demişdir: **«Allahın nazil etdiyi (kitab və şəriət) ilə hökm etməyənlər, əlbəttə kafirdirlər»** ayədə deyilən küfr Xəvariclərin dedikləri küfr deyildir. İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – demişdir: «Bu küfr İslamdan çıxaran küfr deyildir». İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – demişdir: «Bu böyük küfrdən aşağı mərtəbədə olan küfrdür, bu böyük zülmədən aşağı mərtəbədə olan zülmür, Bu böyük fəsiqlikdən aşağı mərtəbədə olan fəsiqlikdir». Tavus – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki, mən İbn Abbas- *radiyallahu anhu* – dan soruşdum: «Allahın nazil etdiyi qanunlarla hökm verməyən kafirdirmi?». O dedi: «Bu kafirdir, lakin bu cür küfr Allaha, mələklərinə, kitablarına, peyğəmbərlərinə və axirət gününə edilən küfrdən deyildir». Tavus – *rahmətullahi aleyhi* – deyir: «Ayədə deyilən küfr İslamdan çıxaran küfr deyildir». İbn Tavus – *rahmətullahi aleyhi* – deyir: «Ayədə deyilən küfr, Allaha, mələklərinə, kitablarına, və peyğəmbərlərinə edilən küfrdən deyildir». Əta İbn Rəbah – *rahmətullahi aleyhi* – deyir: «Bu böyük küfrdən aşağı mərtəbədə olan küfrdür, bu böyük zülmədən aşağı mərtəbədə olan zülmür, bu böyük fəsiqlikdən aşağı mərtəbədə olan fəsiqlikdir». Əli İbn əl-Hüseyn – *rahmətullahi aleyhi* – demişdir: «Bu küfr şirk küfrü, şirk fəsiqliyi və şirk zalimliyi kimi deyildir». İsmail İbn Səid – *rahmətullahi aleyhi* – deyir: «Mən Əhməd İbn Hənbəldən ayədə deyilən küfr haqda soruşdum və o dedi: «Bu küfr, İslamdan çıxaran küfr deyildir». Əbu Ubeyd əl-Qasim İbn Səllam – *rahmətullahi aleyhi* – deyir: «Bu məsələ (Allahın qanunları ilə hökm vermək) haqda Qurandan dəlil bu ayədir: **«Allahın nazil etdiyi**

(kitab və şəriət) **ilə hökm etməyənlər, əlbəttə, kafirdirlər**» (əl-Maidə 44). Ibn Abbas - *radiyallahu anhu* – bu ayənin təfsirində demişdir: «Bu küfr İslamdan çıxaran küfr deyildir». Əta Ibn Rəbah – *rahmətullahi aleyhi* – isə demişdir: «Bu böyük küfrdən aşağı mərtəbədə olan küfrdür».

Bununla aydın olur ki, əgər bu əməl İslamdan çıxarmırsa, deməli günahlara bulansa da o, adamda dinin əsası hələ durmaqdadır. Bu kafirlərin əxlaqındandır. Çünki Allahın qanunları ilə hökm verməmək kafirlərin əxlaqlarındandır. Heç bu ayəni eşitməmişən: **«Onlar Cahiliyyət dövrünün hökmünü istəyirlər?...»** (əl-Maidə 50). Təfsir alimlərinin dediklərinə görə ayənin mənası belədir: «Kim qoyulama qanunlarla hökm verərsə İslamdan çıxmaz. Lakin verdiyi bu hökmə görə cahiliyyət dövründəkilərə bənzəyir. Çünki cahiliyyət vaxtı da insanlar belə hökm verərdilər». Ibn Batta – *rahmətullahi aleyhi* – «əl-İbanə» kitabında deyir: «İnsani İslamdan çıxarmayan günahlar» Bu fəslin daxilində sadaladığı günahlardan biri də Allahın qanunları ilə hökm verməməkdir. O, bu günahın kiçik küfr və ya insanı İslamdan çıxarmayan günah olduğunu səhabələrdən və təbiinlərdən rəvayətlərlə əsaslandırıbmışdır. əl-Vahidi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir: Bir çox alimlər deyiblər: Üç ayə (əl-Maidə 44, 45 və 47) kafirlər, Allahın hökmünü dəyişən Yəhudilər haqda nazil olmuşdur. Bunun müsəlmanlara aidiyyəti yoxdur. Çünki müsəlman böyük günah etməsinə baxmayaraq ona kafir deyilmir. Ibn Atiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir: «Elm əhlinin çox hissəsi demişlər: «Ayə Allahın qanunları ilə hökm verməyin hər bir adama aiddir. Lakin bu ümmətin hakimlərinin belə etmələri onları İslam və imandan çıxarmayan küfr və asilikdir». Ibn əl-Arabi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir: «Bu müxtəlifdir. Özündə olan qanunu - Bu Allahın qanunudur - deyərək təqdim edirsə bu küfrdür. Çünki bu (Allahın qanunu digəri ilə) dəyişmək sayılır. Əgər o, bu qanunla nəfsinə uyaraq və asilik edərək hökm verərsə bu günahdır. Əhli Sünnənin üsullarına görə belə günahların bağışlanması mümkündür». Əbu Həyyan – *rahmətullahi aleyhi* – deyir: **«Allahın nazil etdiyi** (kitab və şəriət) **ilə hökm etməyənlər, əlbəttə, kafirdirlər**» (əl-Maidə 44). Ayə Yəhudilərə xitab olunsada onun zahiri mənası hamıya, həm bu ümmətə həm də əvvəlki ümmətlərə aiddir. Ayənin hamıya aid olmasını deyənlər: Ibn Məsud, İbrahim ən-Nəxai, Əta Ibn Yəsar və digərləri. Lakin ayədə deyilən küfr, böyük küfrdən aşağı mərtəbədə olan küfrdür, böyük zülmədən aşağı mərtəbədə olan zülmür, böyük fəsiqlikdən aşağı mərtəbədə olan fəsiqlikdir. Yəni, müsəlmanın küfr etməsi kafirin küfr etməsi ilə eyni deyildir. Onun küfrü, zülmü və fəsiqliyi onu İslamdan çıxarmır. Bunu Ibn Abbas - *radiyallahu anhu* – və Tavus – *rahmətullahi aleyhi* – belə deyirlər. Xazin – *rahmətullahi aleyhi* – deyir: «Bir çox təfsir alimləri buyurublar: Üç ayə (əl-Maidə 44, 45 və 47)

kafirilər, Allahın hökmünü dəyişən Yəhudilər haqda nazil olmuşdur. Çünki müsəlman böyük günah etməsinə baxmayaraq ona kafir deyilmir. Bu İbn Abbasın, Qatədən və Dəhhakın rəyidir. Bu rəyin doğru olmasına dəlil Bəra İbn Azimdən rəvayət olunan hədisdir....». Imam Şatibi – *rahmətullahi aleyhi* – «əl-Muvafəqat» (4/39) deyir: «Bu və sonrakı iki ayə (əl-Maidə 44, 45 və 47) kafirlər, Allahın hökmünü dəyişən Yəhudilər haqda nazil olmuşdur. Bu ayədə İslam əhlinə (müsəlmanlara) aid olacaq bir şey yoxdur. Çünki müsəlmana böyük günah etməsinə baxmayaraq kafir deyilmir». Hafiz İbn Həcər – *rahmətullahi aleyhi* – «Fəthul Bari» (13/120) deyir: «Ayələrin nazil olma səbəbi Əhli kitab olmasına baxmayaraq, həmin ayələr digər insanlara da aiddir. Lakin bütün bunlar şəriətin qoyduğu qaydalar çərçivəsində olmalıdır. Məsələn, şəriətin qaydalarına görə günah edən insana kafir və ya zalim deyilmir. Çünki zülm sözü şirk sözü kimi təfsir edilmişdir...». əl-Əyni – *rahmətullahi aleyhi* – deyir: «Bu və sonrakı iki ayə (əl-Maidə 44, 45 və 47) kafirlər, Allahın hökmünü dəyişən Yəhudilər haqda nazil edilmişdir. Bunun İslam əhlinə (müsəlmanlara) aidiyyəti yoxdur. Çünki müsəlman böyük günah etməsinə baxmayaraq ona kafir deyilmir». Bu sözün eynisini Qurtubi – *rahmətullahi aleyhi* – də demişdir: «Bu ayələrin hamısı kafirlər haqda nazil edilmişdir. Bu Səhih Müslim kitabında Bəra İbn Azib-*radiyallahu anhu* – nun hədisində qeyd edilmişdir. Alimlərin çoxu bu rəyədir. Amma müsəlman etdiyi böyük günaha görə kafir sayılmır» Bu sözün eynisini Şovkani və Siddiq Həsən Xan – *rahmətullahi aleyhi* – də demişlər. İbn Cuzey deyir: «Bir çox alimlər demişlər: Bu ayə Allahın hökmü ilə hökm verməyən hər bir kəsə, Yəhudiyə, müsəlmana və digərlərinə aiddir. Lakin müsəlmanların etdikləri küfr böyük günahdır və bu onları İslamdan çıxarmır». İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – Allahın hökmü ilə hökm verməyi inkar etmədən, başqa hökmlə hökm verməyi halal görmədən, nəfsinin istəyinə uyaraq və asilik edərək Allahın hökmü ilə hökm etməyənləri, kafir hesab etməyərək buyurur: «Müəyyən cəza məhdudiyyəti və ya bağışlanması olmayan günahlar məsələn, yad qız və qadınları öpən kişi, yad qadınla oynamaq, haram olan şeyləri yemək, yalandan şahidlik etmək, Allahın hökmünü tərk edib başqası ilə hökm vermək, camaata xəyanət etmək... və s. bu kimi günahlar». Burada İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – Allahın hökmünü tərk etməyi böyük günahlardan sayır. Onun tələbəsi İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – nin sözü də aydındır. Əvvəlki fəsildə onun sözünü qeyd etmişdik. Burada bizə lazım olan hissə: «Allahın hökmünü tərk edib başqası ilə hökm vermək və namazı tərk etmək, əməldə edilən küfrdən sayılır». İbn əl-Cövzi – *rahmətullahi aleyhi* – nin sözü də əvvəldə qeyd olunmuşdu. «Allahın hökmünü inkar etmədən, nəfsinə uyaraq onunla hökm verməsə

həmin adam zalim və fasiqdir...». «Təhaviyyə Əqidəsi» kitabının şərhçisi İbn Əbul İzz – *rahmətullahi aleyhi* – deyir: «Əgər Allahın hökmü ilə hakimlik etməyin vacibliyini etiqad edər, bu hökmü tərək etdikdə onu əzab gözləyəcəyini və həmin məsələnin də qanununu bildiyi onu tərək edərsə bu adam asidir. Ona kafir adını yalnız məcazi mənada və ya kiçik küfr etdiyini demək olar...». Şinqiti – *rahmətullahi aleyhi* – nin sözü: «Allahın hökmü ilə hökm verməyən adam özünün bu əməli ilə haram və qəbahətli bir iş etdiyini dərk edən adamın küfrü, zülmü və fasiqliyi onu İslamdan çıxarmır». Əbdüllətif İbn Əbdürrəhman Əli Şeyx – *rahmətullahi aleyhi* – «Minhacut Təsis» səh 71 buyurur: «Quran və Sünnəyə zidd olan şəriətə istinad etmək haram sayılır... Əsası nəfsi istəklər və rəylər olan hər bir hökm bura daxildir. Kim belə hökmlərlə hökm etməyi halal edərsə (yalnız bu halda) o kafirdir. **«Allahın nazil etdiyi (kitab və şəriət) ilə hökm etməyənlər, əlbəttə, kafirdirlər!»** (əl-Maidə 44). Bəzi təfsir alimləri bu ayənin təfsirində buyurublar: «Burada qəsd olunan küfr böyük küfr deyil, ondan sonrakı mərtəbədə olan kiçik küfrdür. Çünki onlar bu ayədən belə başa düşüblər ki, dedikləri həmin hökm halal görməyə nə aiddir. Lakin (Allahın hökmündən başqası ilə hökm verməyi) halal görən kafir olmasında isə ixtilaf etmirlər». Əbdürrəhman əs-Sədi – *rahmətullahi aleyhi* – «Təysirul Kərim ər-Rəhman» (2/296-297) buyurur: «Allahın nazil etmədiyi bir qanun ilə hökm vermək küfr əhlinin əməlinəndir. Bu küfr öz sahibini bəzi hallarda, belə hökm ilə hökm verməyin halal olduğunu etiqad etdikdə İslamdan çıxarar. Digər hallarda isə böyük günahlardan və küfr əməllərdən hesab edilir. Belə edən adam şiddətli əzaba düçar olar. **«Allahın nazil etdiyi (kitab və şəriət) ilə hökm etməyənlər, əlbəttə kafirdirlər!»** (əl-Maidə 44). İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – bu ayənin təfsirində buyurur: «Bu böyük küfrdən aşağı mərtəbədə olan (kiçik) küfrdür, bu böyük zülmədən aşağı mərtəbədə olan (kiçik) zülmür, bu böyük fasiqlikdən aşağı mərtəbədə olan (kiçik) fasiqlikdir». Bu hökmü halal görərkən böyük zülm olur. Buna, halal görmədən, əməl etmək isə böyük günah sayılır». «Allahın hökmünü tərək edib başqası ilə hökm verməyi halal görən adamın zülmü böyük zülmür. Amma bunu halal görməyən isə böyük günah sahibidir». Siddiq Həsən Xan əl-Qənnuci – *rahmətullahi aleyhi* – «əd-Dinul Xalis» (3/305) buyurur: «Bu ayə onların kafir olduqlarını qeyd edir. Bu, Allahın hökmü ilə hökm verməyən hər kəsi əhatə edir. Yalnız məcburiyyət və laqeydlilik üzr kimi sayıla bilər. Əgər bu cür müstəsna hallar qeyd edilməsə, onda hökm edənlərdən heç kəs bu küfrdən və daimi cəhənnəm odundan qurtula bilməz». Muhəmməd İbn İbrahim Ali əş-Şeyx – *rahmətullahi aleyhi* – «Məcmuul Fətava» (1/80) buyurur: «Həmçinin Muhəmmədən Rəsulullah kəlməsi də

bu cür həyata keçirilir. Onu həyata keçirmək üçün Peyğəmbərin – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in şəriəti ilə hökm vermək, ona bağlanmaq, bu şəriətə zidd olan hökmlər və s. əməllərlə razılaşmamaq lazımdır. Kim belə qanunlarla (qoyulma qanunlarla) hökm verərsə, yaxud bu qanunlara, onların doğru və mümkün olduğunu etiqad edərək, müraciət edərsə artıq İslamdan çıxmış sayılar. Əgər o, bunu etiqadsız və mümkünsüz edərsə belə adam yalnız əməli küfr etmiş sayılır. Belə küfr öz sahibini İslamdan çıxarmır». Dediyimiz bu və digər alimlər Allahın hökmünü tərk edib başqası ilə hökm verən hakimlər haqda ümumi bir qayda olaraq belə deyirlər: «Nəfsinin istəklərinə uyub, asilik üzündən, qorxudan və ya nəyəsə nail olmaqdan ötrü, Allahın hökmünü tərk edib başqası ilə hökm verərsə, amma Allahın hökmünü inkar etməz və başqasını da halal görməzsə, belə halda o böyük günah, haram bir iş sahibi olar. Onun küfrü asilik küfrü, yaxud, İslamdan çıxarmayan əməli küfrdür». Saleh əl-Fovzan – *Allah onu qorusun* – soruşurlar ki: «Möhtərəm şeyx, biz eşitmişik ki, siz **«Allahın nazil etdiyi ilə hökm etməyənlər əlbəttə kafirdirlər»** (əl-Maidə 44). Ayəsini birmənalı tətbiq edirsiniz. Xahiş edirik ki, bu haqda bizə məlumat verəsiniz». Cavab: «Mənim və ya kiminsə bir söz dediyini eşitsəniz bu sözü o, adamın kitabında oxuyub yaxud kassetlərində dinlədikdikcə inanmayın. Lakin kiminsə adından insanlar arasında danışılan söz və ya şayələrə bunları qəbul etməyin. Bu məlumatı onun yazdığı kitabdan, kassetdən və ya özündən birbaşa soruşaraq dəqiqləşdirin Şayələrə inanmaq isə doğru deyildir. Bu gün çox insanlara görə yalan danışmaq adi bir hal olduğundan onlar öz dediklərini təsdiqləmək üçün kiminsə adından yalan danışirlar... Mən Allahın hökmündən başqası ilə hökm verməyin birmənalı olaraq İslamdan çıxaran böyük küfr olduğunu demirəm. Mən də alimlərin bu məsələdə haqda buyurduqları izahlı fikri deyirəm İbn Əbil İzz «Təhavi Əqidəsi», İbn Kəsir «Təfsir» 2/61 bu haqda geniş danışirlar»²⁸⁰. Şeyx AbdulMuhsin Abbad – *Allah onu qorusun* – soruşurlar ki: «İslam şəriətinin qanunlarla əvəz edilməsi özü böyük küfrdümü və ya insanın buna yol verilən olmasını hesab etməsi lazımdır? Allahın nazil etdiyi ilə bir dəfə hökm verməyən insanla və ya hamı üçün qanunlar tətbiq edərək bunun yol verilən olmasını hesab etməyən arasında fərq varmı?». Cavab: «Ondan başlayaq ki, Allahın nazil etdiyinə əsaslanmayan bir, on, yüz və min məsələdə hökm çıxarmağın heç bir fərqi yoxdur. İnsan bildikdə ki, bu əməl qınanılandır öz günahını etiraf

²⁸⁰ Saleh əl-Fovzan «Təkfir və qaydaları», «Nəvəqidul İsləm», İbn Teymiyyə «Məcmuu fətava» 7/312, İbn Qeyyim «Mədaricus Salihin» 1/335, Useymin «Təxzir min Fitnətit Təkfir» 68.

edir və bildikdə ki, bu qadağandır bu küfrdür, küfrdən kiçikdir. Lakin əgər o, hesab edərsə ki, bu yol veriləndir və yaxşıdır belə bir əməli həтта bir dəfə də icra etsə və Allahın nazil etdiyi əsasında hökm verməməyi məqbul saysa o, kafir olur»²⁸¹.

Bütün bu çətinliklərin yaranması və ayələrin düzgün başa düşülməməsi Xəvaricləri məhv etmişdir. Şatibi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Hökmüdarları kafirlikdə günahlandıran Xəvariclərin dəlili: **«Allahın nazil etdiyi ilə hökm etməyənlər əlbəttə kafirdirlər»** (əl-Maidə 44). Səid b. Cubeyr deyir ki: «Xəvariclər şübhəli qalan və Allahın buyurduğu kimi: **«Allahın nazil etdiyi ilə hökm etməyənlər əlbəttə kafirdirlər»** (əl-Maidə 44), «...(Bu qüdrəti gördükdən) sonra kafir olanlar yenə bütləri öz Rəbbinə tay tuturlar». (əl-Ənam 1). Onlara aydın olmayan müəşabih dəlillərin ardınca gedirlər. Onlar gördükdə ki, hökmüdar haqlı mühakimə yürütmür dedilər: O, kafirliyə düşmüşdür, kafirliyə düşən isə Allaha şərikin qoşmuşdur, hər hansı bir şeylə Rəbbinə şərikin qoşan çocAllahlı olur və bu da büt-pərəstlərə mənsub olur»²⁸². Əbu Muzəffər əs-Səməni – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bil ki, Xəvariclər bu ayələri dəlil gətirərək deyirlər: **«Allahın nazil etdiyi ilə hökm etməyənlər əlbəttə kafirdirlər»** (əl-Maidə 44) Sünnə əhli isə Allahın hökmü ilə hökm çıxarmayanları təkfir etməzlər»²⁸³. Əbdül Bərr – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Allahın nazil etdiyi hökmünə aid cinayət, əgər insan Allahın hökmünün doğruluğunu etiraf edirsə alimlərin yekdil rəyinə görə böyük günahdır»²⁸⁴.

NƏ VAXT İNSAN ALLAHIN HMKÜ İLƏ HÖKM VERMƏZSƏ KAFİR OLUR? 1. Əgər Allahın hökmündən başqa hökmə hökm verməyi qanuni (halal sayarsa) görərsə artıq kafir olur. 2. Allahdan qeyrisinin hökmünü üstün sayarsa kafir sayılır. **«Onlar cahiliyyət dövrünün hökmünümü istəyirlər? Tam qənaət sahibi olan cəmaat üçün Allahdan daha yaxşı hökm verə bilən kimdir»**. (əl-Maidə 50). 3. Allahın hökmü ilə Allahdan qeyrisinin hökmünü eyni sayarsa kafir sayılır.

NƏ VAXT İNSAN ALLAHIN HÖKMÜ İLƏ HÖKM VERMƏZSƏ ZALİM SAYILIR? 1. Onlar etiqad edirlər ki, Allahın hökmü daha yaxşıdır. Bunu tətbiq etmək daha vacibdir. Lakin hökm verdiyi şəxsdən xoşu gəldiyi üçün, qohumu olduğu üçün və ya hökm verdiyi insana nifrət etdiyi üçün Allahın hökmü ilə hökm vermir. Məs: İki nəfər hakimin yanına gəlir ki, onların arasında Allahın hökmü ilə hökm versin. Birinə

²⁸¹ Şərh Sünən Əbu Davud».

²⁸² əl-İtisam 2/436.

²⁸³ Təfsir əs-Səməni 1/42.

²⁸⁴ ət-təhmüd 5/74.

nifrət etdiyi üçün (düz də olsa belə) hökmü onun əleyhinə çıxardır. İbn Abbas - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər –*sallallahu aleyhi və səlləm*– buyurdu: «Əgər insanlara iddia (tələb) etdikləri şeylər verilsəydi, bir qurup kimsələr başqa kimsələrin malları və qanları üzərində haqq iddia edərdilər. Lakin sübut etmək iddia edənin üzərinə düşür və and içmək isə inkar edənin üzərinə düşür»²⁸⁵.

NƏ VAXT İNSAN ALLAHIN HÖKMÜ İLƏ HÖKM VERMƏZSƏ FASIQ SAYILIR? 1. Öz nəfsi-istəklərinə uyaraq Allahın hökmü ilə hökm vermir. Lakin Allahın hökmünə etiqad edərək üstün sayır. Dünya malına, pula uyaraq məsələni rüşvət verənin xeyrinə həll edir. Bu kimi kimsələr fasiqdlər.

TAĞUT

Tüğyan – sözündəndir. Həddi aşmaq deməkdir. İbn Qeyyim – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Tağur bəndənin ibadtdə, itaətdə və tabeçilikdə (ardıyca) getdiyi hər bir şeydə ifrata vararaq həddi aşmasıdır». **«Şübhəsiz ki, (tufanda) su həddiniz aşdığı (tüğyan etdiyi) zaman sizləri gəmidə Biz daşıdıq».** (əl-Haqqə 11) buyurduğunda da bu kökdən gəlməkdədir. «(Ya Məhəmməd!) Sənə nazil olana və səndən əvvəl nazil edilənlərə iman gətirdiklərini iddia edənləri görmürsənmi? Onlar Tağutun hüsurunda mühakimə olunmaq istəyirlər. Halbuki onlara inanmaları əmr olunmuşdur. Şeytan isə onları çox uzaq olan bir zəlalətə sürükləmək istər. Onlara: Allahın nazil etdiyinə və Peyğəmbərə tərəf gəlin! – deyildi zaman münafıqlərin səndən büsbütün üz döndərdiklərini görərsən». (ən-Nisə 60-61). əş-Şəbi – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Münafıqlərdən biri bir Yəhudi ilə mübahisə edərkən Yəhudi Məhəmmədin rüşvət almayacağını bildiyinə görə demişdir: «Mühakimə üçün gedək Məhəmmədin yanına» demişdir. Münafiq isə yəhudilərin rüşvət alacağını bildiyi üçün: «Yaxşı olar ki, yəhudi hakimə müraciət edək» dedi. Beləliklə də hər ikisi mühakimə üçün Cuheynədəki bir kahinin yanına gedib ona müraciət etmək barədə razılığa gəldilər. Belə olduqda: «(Ya Məhəmməd!) Sənə nazil olana və səndən əvvəl nazil edilənlərə iman gətirdiklərini iddia edənləri görmürsənmi? Onlar Tağutun hüsurunda mühakimə olunmaq istəyirlər». Ayəsi nazil oldu. Bu ayənin nazil olma səbəblərindən digərində isə: İki nəfər öz aralarında mübahisə edirlər və təklif edirlər ki, Peyğəmbər *sallallahu aleyhi və səlləm*–ə müraciət etsinlər ki, aralarında hökm versin. Onlardan bir: «Kəb b. Əsrəfə müraciət etsək yaxşı olar» deyir. Nəhayət Ömər-*radiyallahu anhu* –ya müraciət edirlər. onlardan biri hadisəni Ömərə

²⁸⁵ Beyhəqi 10/252. Bir hissəsi Səhih Buxari 5/167; Səhih Müslim 4/300-cü hədis.

danışır. Ömər - *radıyallahu anhu* – Allahın Rəsuluna müraciət etməyə razı olmayan kimsədən soruşur ki, onun Peyğəmbər–*sallallahu aleyhi və səlləm* – ə müraciət etmək istəməməsi doğrudurmu? O, kimsə: «Bəli, bu belədir» deyir. Ömər - *radıyallahu anhu* – qılıncı ilə vurub onu öldürür»²⁸⁶. **«O, halda onların arasında Allahın nazil etdiyi kitabla hökm et. Onların nəfslərinin istədiyinə uyma. Allahın sənə nazil etdiyinin bir qismindən sənə tovlayıb yayındıra biləcəklərindən ehtiyat edib özünü onlardan gözlə. Əgər onlar (bu hökməldən) üz döndərsələr, bil ki, Allah onları bəzi günahlarına görə müsibətə düşür etmək istəyir. Doğrudan da insanların çoxu fasiqlərdir».** (əl-Maidə 49). **«Biz hər ümmətə Allaha ibadət edirn və tağutdan çəkinin deyə peyğəmbər göndərdik».** (ən-Nəhl 36). Hər bir millətin Tağutu onun Allahı və Rəsulunu buraxaraq onların əvəzində müraciyyət etmiş olduğu, ibadət etdiyi və Allahın bəsiyyətinə xilaf olaraq ardınca gətirdiyi və ya itaətin yalnız Allaha və Peyğəmbərinə deyil onlara da məxsus olduğunu deyən kimsələrdir. Allahdan qeyrisinə ibadət etməklə onun ibadət etdiyi şey tağutdur. Həmçinin ardınca gətirdiyi şey – ona deyiləndə ki, Allah və Rəsulu bizə belə deyib, onlar bizim şeyximizin ardınca gedirik. Bunlar tağutdur. Həmçinin itaət etdiyi. Bura daxildir hər bir şəxs valideyn, rəhbər və s. onlara tabe olmaqda Allahın qoyduğu həddi aşarsansa sən onu tağut etmiş olursan. **«Amma xeyr! Rəbbinə and olsun ki, onlar öz aralarında baş verən ixtilaflarda səni hakim təyin etməyincə və verdiyin hökmlərə görə özlərində bir sıxıntı duymadan sənə tam bir itaətlə boyun əyməyincə iman gətirmiş olmazlar».** (ən-Nisa 65).

Onda belə bir sual ortaya çıxır ki, Yəhudi və Nəsrənilər İsa və Uzeyr – *əleyhimussəlam* – a ibadət edirlər və bu ibadətdə həddi aşırırlar. Onda İsa və Uzeyr – *əleyhimussəlam* – tağutdur? Xeyr, onlar ardıcılalarına əmr etməyiylər ki, onlara ibadət etsinlər. Əksinə Qiyamət günü onların bu ibadətlərini danacaqlar. **«Xatırla ki, o zaman (Qiyamət günü) Allah belə buyuracaq: Ya Məryəm oğlu İsa! Sənmi insanlara: Allahla yanaşı mənə və anamı da özünü təqəddəs bil – demişdin? (İsa cavabında) deyəcək: Sən pak və müqəddəssən! Haqqım çatmayan bir şeyi demək mənə yaraşmaz, əgər bunu mən demiş olsaydım sən onu mütləq bilərdin. Sən mənim ürəyimdə olan hər şeyi bilirən, mən isə Sənin zatında olanı bilmirəm. Şübhəsiz ki, qeybi bilən ancaq Sənsən!».** (əl-Maidə 116-117). Buna görə də Tağut məsələsində dördüncü şərt odur ki, ona ibadət etməkdə, itaət etməkdə və ardınca getməkdə özləri razı olsunlar. **«Sonra insanlar Allahın özlərinin həqiqi ixtiyar sahibinin hüsuruna qaytarılar. Bilin ki, hökm Allahındır və O, ən tez haqq-hesab çəkəndir».** (əl-Ənam 62). **«Bilin ki, yaratmaq da, əmr etməkdə Ona məxsusdur».** (əl-Əraf 54). **«(Ya**

²⁸⁶ İbn Həcər «Fəthul Bəri» 5/29.

Peyğəmbər!) Nəfsini özünə tanrı edən və Allahın bilərəkdən yoldan çıxartdığı, qulağını və qəlbini möhürlədiyi, gözünə də pərdə çəkdiyi kimsəni gördünmü? Allahdan başqa kim onu doğru yola sala bilər? Məgər düşünüb ibrət almırsınız?». (əl-Casiyə 23).

TAĞUT BEŞ QİSMDİR – 1. İblis. «**Qiyamət gününə qədər Mənim lənətim sənə üstündən əskik olmasın**». (ə-Sad 78) ayəsində Allahın xitab etdiyi lənətli və İlahi rəhmətdən qovulmuş şeytandır. «**Biz mələklərə Adəmə səcdə edin dedikdə İblisdən başqa hamı səcdə etdi. O, lovğalanaraq imtina etdi və kafirlərdən oldu**». (əl-Bəqərə 34).

2. Allahdan qeyrisinə özünün razılığı ilə ibadət olunanlar. Bundan Allaha sığınırıq. İstər həyatda ikən ona ibadət edilsin, istərsə də ölümündən sonra ona ibadət edilsin. Bundan razı olduğu təqdirdə o, kimsə tağutdur.

3. İnsanları özünə ibadət etməyə çağıran bir kimsə də belədir. İstər ona ibadət etməsinlər. Belə bir kimsənin çağırışı istər qəbul edilsin, istərsə də qəbul edilməsin o, kimsə tağutdur.

4. Qeybi bildiyini iddia etmək. Qeyb insanın görmədiyi, hal-hazırda olmayan deməkdir. Bu da iki növdür. 1) Nisbi qeybdir ki, bəzi insanlar üçün məlum ola bilər. Bəzi kimsələr üçün məchul. 2) Mütləq qeyb isə yalnız Allah tərəfindən və Allahın istədiyi Peyğəmbər tərəfindən bilinə bilər. Bunu bildiyini iddia edən kimsə kafirdir. Çünki o, bu iddiasıyla Allah və Rəsulunu yalanlamışdır. «**Göylərdə və yerdə qeybi Allahdan başqa heç kəs bilməz. Onlar nə vaxt diriləcəklərini də bilməzlər**». (ən-Nəml 65). Qeybdən xəbər verən insanlara bir sualımız vardır. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – qeybi bilmədiyi halda, sizin qeybi bilməniz necə mümkün ola bilər? Sizmi daha üstünsünüz, yoxsa Allahın Rəsulu? «**Qeybi bilən ancaq Odur və O qeybi heç kəsə əyan etməz. Bəyənilib seçdiyi Peyğəmbərdən başqa**». (əl-Cinn 26-27). Bu qeyb bilgisini iddia edən kimsələrin kafir olmasını açıqlayan ikinci bir dəlil. Allah Peyğəmbərinə hər kəsə bunu elan etməsini əmr etmişdir: «**De ki: Mən sizə demirəm ki, mənim yanımda Allahın xəzinələri vardır, mən qeybi də bilmirəm...**». (əl-Ənam 50).

5. Uca Allahın nazil etdiyi ilə hökm etmək Rububiyyət tövhidinin tələb etdiyidir. Buna görə də Uca Allahdan qeyrisinə uyan kimsələrin «Rəblər» deyə adlandırmışdır: «**Onlar Allahı qoyub öz alimlərini və rahiblərini, Məryəm oğlu Məsihi özlərinə tanrı (rəblər) etdilər. Halbuki onlara ancaq bir olan Allaha ibadət etmək əmr olunmuşdur. Ondan başqa heç bir tanrı yoxdur**». (ət-Tövbə 31).

MÜSƏLMANLARI (ŞƏHADƏT KƏLİMƏSİNİ) SÖYLƏYƏNLƏRİ TƏKFİR ETMƏK

Şeyx Useymin – *rahmətullahi aleyhi* - deyir ki: «Buna görə də hər bir kəs bu sözlərin nə qədər təhlükəli olması haqqında düşünməlidir. Allahın rəhməti və mərhəməti genişdir və hər bir şeyi də əhatə etmişdir. Allah öz qulunu Cəhənnəmə salmamışdan qabaq onun cüzi bir yaxşı əməlini axtaracaqdır ki, qulunu bağışlasın. «**SUBHƏNƏLLAH!** Alimin sözlərini fikir verin». Ey mənim qardaşım! Sənin üçün daha yaxşı olardı ki, sən deyəsən Allah filankəsi bağışlayacaq, nə inki filahkəs Cəhənnəmləkdir və ya kafirdir».

Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hər hansı bir kimsə öz müsəlman qardaşına ey kafir deyə müraciət edərsə bu sözə o, ikisindən biri layiq olar. Əgər dediyi kimidirsə heç bir eybi yox. Əksi təqdirdə bu söz onun özünə geri döner»²⁸⁷. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bir kimsə başqasını fəsiqlikdə və ya kafirlikdə ittiham edərsə əgər o, kimsə belə deyilsə mütləq o, söz ona geri döner»²⁸⁸. Cundub b. Abdullah – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bir kimsə: «Allaha and olsun ki, Allah filankəsi bağışlamayacaq» dedi. Bunun üzərinə Allah: «Filankəsi bağışlamayacağam deyərək mənim adımla and içən kimdir? Həqiqətən də Mən onu bağışladım, lakin sənin əməllərini isə puç etdim»²⁸⁹. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Bir kimsə belə olmadığı halda başqa bir kimsəni kafir və ya ey Allahın düşməni deyə çağırırsa bu söz mütləq onu söyləyəninə geri döner»²⁹⁰. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kim bir mömini küfürdə ittiham edərsə bu onu öldürmək kimidir»²⁹¹. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «İsrail oğulları arasında qardaşlıq münasibəti qurmuş iki kimsə vardır. Bunlar biri günah işlər görər, digəri isə böyük bir həvəslə ibadət edərdi. İbadət edən kimsə digərini günah edən an gördükdə dayanıb ona nəsihət verərək: «Bu günahdan əl çək» deyərdi. Bir gün yenə də onun günah etdiyini gördükdə: «Bu günahdan əl çək!» dedi. O isə: «Məni Rəbbimlə tək burax (mən bilərəm, Rəbbim bilər). Sən mənim üzərimə gözetçi göndərilməmişən?» dedikdə ibadət sahibi: «Allaha and olsun ki, Allah səni bağışlamayacaqdır (Allah səni Cənnətə salmayacaqdır) deyərkən

²⁸⁷ Müslim.

²⁸⁸ Buxari.

²⁸⁹ Müslim 2621.

²⁹⁰ Müslim.

²⁹¹ Buxari.

ruhları alındı. Hər ikisidə bir yerdə aləmlərin Rəbbinin hüsurunda həsr olundular. Allah ibadət edən kimsəyə: «Sən Məni dərk edib tanıyan birisənmi? Yoxsa ki, mənim əlimdə olanlardan xəbərdarsan? Günahkar kimsəyə isə: «Rəhmətimlə Cənnətə gir» deyər buyurdu. İbadət edən kisə üçün: «Götürün bunu Cəhənnəm atəsinə atın» deyər buyurdu. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* – deyir ki: «O, kimsə dünyasını da, axirətini də məhv edən bir söz söyləmişdir»²⁹². Əbu Abdurrahman Bilal b. əl-həris əl-Muzəni – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «(Allahın qullarından) bir qulu əhəmiyyət vermədən və fikirləşmədən Allahın razı qaldığı və sevdiyi elə bir kəliməni söyləyər ki, (Yəni: O, insan ağına da belə gətirməz ki, Allah bu kəliməni elə bir dərəcəyə yüksəldər ki) Allah – *subhənəhu və təalə* – onunla görüşəcək günə qədər ona rəhmət və mərhəmət diləyər. Bəzən də (Allahın qullarından) bir qulu əhəmiyyət vermədən və fikirləşmədən Allahın qəzəbinə səbəb ola biləcək elə bir kəlimə söyləyər ki, (Yəni: o, insan ağına da belə gətirməz ki, Allah bu kəliməni elə bir dərəcəyə yüksəldər ki) Allah – *subhənəhu və təalə* – onunla görüşəcək günə qədər ona qəzəb edər»²⁹³. İbn Məsud – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Mömin bir kimsə təhqir edən, alçaldan, lənətliyə və söyüş söyən olmaz (həm söz, həm də əməllə)»²⁹⁴.

Ubədetü b. Samit – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Kim şəhadət etsə ki, Allahdan başqa ibadətə layiq haqq ilah yoxdur, Muhəmməd onun qulu və Rəsuludur, İsa – *əleyhissəlam* - onun qulu və Rəsuludur, Məryəm dediyi söz və ondan gəlmə bir ruhdur, Cənnət haqq, Cəhənnəm haqqdır, Allah o insanı əməlindən asılı olaraq Cənnətə salar». Başqa rəvayətdə Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* - buyurur: «Cənnətin hansı qapısından istərsə, onu oradan içəri salar»²⁹⁵. Ənəs - *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in belə buyurduğunu eşitdim: «Allah – *subhənəhu və təalə* - buyurdu: «Ey Adəm oğlu! Nə qədər ki, sən mənə dua edib məndən bağışlanma diləsən, mən sənin nələr etdiyinə baxmadan səni bağışlayaram. Ey Adəm oğlu! Əgər sənin günahların göylərə qədər çatsa və sonra sən məndən bağışlanma diləsən, mən sənin günahlarını bağışlayaram. Ey Adəm oğlu! Əgər sən mənim hüsuruma yerüzü dolusu qədər günahlarla gəlsən və mənə heç bir

²⁹² Səhih Sünnən Əbu Davud, əl-Albani səhih.

²⁹³ İmam Malik «Muvatta» 2/985, Tirmizi 2320.

²⁹⁴ Tirmizi 1978.

²⁹⁵ Buxari, Müslim.

şeyi şərikin qoşmasan mən də sənə yerüzü qədər bağışlanma verərəm»²⁹⁶. Əbu Səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Musa – *əleyhissəlam* - öz Rəbbinə buyurdu: «Ey Rəbbim! Mənə elə bir kəlmə öyrət ki, səni onunla yada salım və dua edim». Allah buyurdu: «Ya Musa! De: «Lə iləhə illəllah». Musa – *əleyhissəlam* - buyurdu: «Ya Rəbbim! Axı sənənin bütün qulların bu kəlməni deyir». Allah buyurdu: «Ya Musa! Əgər yeddi qat göyü və yeddi qat yeri və məndən başqa orada olanları tərəzinin bir gözünə, Lə iləhə illəllah kəlməsini tərəzinin digər bir gözünə qoysalar bu kəlmə ağır gələr»²⁹⁷. Əbu Məlik – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Lə iləhə illəllah deyib Allahdan başqa ibadət olunan hər bir şeyi inkar edən insanın canına, malına qəsd etmək haramdır. Onunla haqq hesabı Allah özü çəkəcəkdir»²⁹⁸. Ənəs – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* – dəvəsinə mindirmiş Muaz b. Cəbəl – *radiyallahu anhu* – a üç dəfə: «Ya Muaz!» deyə xitab etmiş, o da hər dəfə: «Buyur, ya Rəsulallah!» deyə cavab vermiş, bundan sonra: «Bir kimsə Allahdan başqa ilah olmadığına və Məhəmmədin Allahın qulu və Rəsulu olduğuna səmimi olaraq şəhadət edərsə Allah o, kimsəyə Cəhənnəmi haram edər» deyə buyurmuşdur. Muaz: «Ya Rəsulullah! Bu müjdəni insanlara xəbər verimdə sevinənlər» dedim. Peyğəmbər: «Söyləsən onlar buna güvənirlər (xeyirli işləri etməmiş olarlar)» deyə buyurdu²⁹⁹. Osman – *radiyallahu anhu* - rəvayət edir ki, Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Hər kim Allahdan başqa ilah olmadığını bilərək ölərsə Cənnətə girər»³⁰⁰. Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Kimin son sözü Lə iləhə illəllah olarsa Allah onu mütləq Cənnətə salar»³⁰¹. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* - rəvayət edir ki, Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Mən şəhadət edirəm ki, Allahdan başqa ilah yoxdur və mən onun elçisiyəm. Kim bu iki şəhadətə şübhə etmədən Allahın hüsuruna gedərsə o, qul Cənnətə girər»³⁰². Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* - rəvayət edir ki, Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm*

²⁹⁶ Tirmizi. əl-Albani «Səhih əl-Cəmi» 4214; «əl-Mişkət» 4336; «Təxric ət-Tərgib» 2/268-ci hədis.

²⁹⁷ İbn Hibban 2324, əl-Həkim 1/528 səhih demiş, «Məvariduz Zaman» 19, əz-Zəhəbi də razılaşmışdır.

²⁹⁸ Müslim.

²⁹⁹ Buxari, Müslim.

³⁰⁰ Müslim.

³⁰¹ Əbu Davud Cənazə 3/3116, Əhməd «Musnəd» 5/233,247, Həkim «Mustədrək» 1/351 Zəhəbi səhih demişdir.

³⁰² Müslim.

- buyurdu: «Qiyamət günü mənim şəfaətimlə ən xoşbəxt insan o kəsdir ki, qəlbində iklas ilə lə iləhə illəllah - kəlməsini deyəndir»³⁰³. Əbu Hureyrə – *radiyallahu anhu* - rəvayət edir ki, Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* - mənə buyurdu: «Bu divarın arxasında qəlbindən iman ilə Allahdan başqa ilah olmadığına şəhadət edən hər kiminlə qarşılaşsan onu Cənnət ilə müjdələ»³⁰⁴. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* - buyurdu: «Qəlbindən doğruluq və səmimiyyət ilə Allahdan başqa ilah olmadığına, Məhəmmədin Allahın Rəsulu olduğuna şəhadət gətirən hər kəsə Allah Cəhənnəm odunu haram edər»³⁰⁵. Əbu Zərr – *radiyallahu anhu* - rəvayət edir ki, Rəsulullah - *səllallahu aleyhi və səlləm* – sübh namazına qədər bir Quran ayəsini təkrarladı: **«Əgər onlara əzab vərsən, şübhə yoxdur ki, onlar Sənin qullarıdır. Əgər onları bağışlasan, yenə şübhə yoxdur ki, Sən yenilməz qüvvət və hikmət sahibisən»** (əl-Maidə 118) və sonra belə buyurdu: «Mən ümmətim üçün elə bir dua etdim ki, bu dua qəbul edildi. Lakin ümmətimdən bir çox kimsələr bunu bilsələr namazı tərk edərdilər». Əbu Zərr: «Bununla insanları müjdələyimmizi?». Peyğəmbər: «Bəli, müjdələ!» deyə buyurdu. Ömər: «Sən əgər bunu insanlara desən onlar ibadətlərini buraxırlar». Ömər – *radiyallahu anhu* – onu arxadan geri dönməsi üçün səslədi. O, da geri döndü³⁰⁶. Məlik b. Rabi əl-Ənsari xəbər verir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in səhablərindən və Bədr öyüşündə iştirak edən İtban b. Məlik – *radiyallahu anhu* – deyir ki, namazlarımın çoxunu bəni sələmə qəbiləsi ilə keçirirdim. Onlarla mənim aramda bir dərə vardı. Yağmur vaxtı dərə su ilə dolduqda oranı keçib onların məscidinə getmək mənim üçün çox çətin idi. Buna görə də Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gələrək: «Ya Rəsulullah! Qocalmışam, gözlərim də zəif görür. Yağmur vaxtı qömümlə mənim aramda olan dərə su ilə dolub daşır və mənim üçün ora keçilməz olur. Könlüm istəyir ki, evimə gəlib evimdə namaz qıldırısan və sənin namaz qıldığın yeri namazgah edim». Peyğəmbər: «Mən mütləq gələcəyəm» deyə buyurdu. Səhəri Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – Əbu Bəkr – *radiyallahu anhu* – ilə birlikdə evimə qonaq gəldilər. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – evə daxil olmaq üçün icazə istədi. Evə daxil olduqdan sonra oturmazdan əvvəl mənə dedi: «Evin hansı hissəsində namaz qılmağımı istəyirsən» deyə soruşdu. Mən də namaz üçün seçdiyim yeri ona göstərdim». Peyğəmbər -

³⁰³ Buxari.

³⁰⁴ Müslim.

³⁰⁵ Buxari, Müslim.

³⁰⁶ İmam Əhməd «Musnəd» 5/170, İbn Məcə 1/1350, Nəsəi 2/177, Həkim «Mustədrək» 1/241 Zəhəbi səhih demişdir.

səllallahu aleyhi və səlləm – namaza durub təkbir aldı. Biz də onun arxa tərəfində səff düzəldərək təkbir gəirdik. İki rükət namaz qılıb təslim ilə namazını bitirdi. Biz salam verərək namazımızı bitirdik. Namazdan sonra Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – Xaziri (qıyma və unda bişirilən yeməyin adıdır) yeməyinə dəvət etdim. Namaz qıldıqdan sonra Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in gəldiyini eşidən inslar bizə axışmağa başladılar. Onlardan biri Malik b. Duhşam haradadır? onu heç görmürəm» deyərək soruşdu. (Cəmaatda) onlardan biri: «O, münafiq. Hansı ki, Allah və Rəsulunu sevmir». Bunu eşidən Peyğəmbər: «Belə demə! Məgər o, sənin yanında Allaha tərəf yönələrək Lə İləhə İlləllah deməyib və bunu da Allah rızası üçün söyləyir». O kimsə: «Allah və Rəsulu bu haqda daha yaxşı bilir, lakin Allaha and olsun ki, o yalnız münafıqlarla oturub-durur və onları da sevir». Peyğəmbər: «Allah rızasını diləyərək Lə İləhə İlləllah deyən kimsəyə Allah Cəhənnəm odunu haram etmişdir»³⁰⁷. İbn Məcə – *rahmətullahi aleyhi* – öz kitabı olan «Sünnən İbn Məcə» əsərində - Lə İləhə İlləllah deyən kimsəyə əl vurmamaq - adlı fəsl də açmışdır. Ənəs – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – xidmət edən Yəhudi bir uşaq var idi. Bu uşaq (bərk) xəstələnmişdir. Onu ziyarət edən Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – uşağın baş tərəfində oturaraq buyurdu: «İslamı qəbul et!». Uşaq yanında dayanmış atasına baxdı. Atas: «Əbul Qasimə itaət et!» dedi. O, da islamı qəbul etdi. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – uşağın yanından çıxaraq deyərək: «Onu Cəhənnəm odundan qoruyan Allaha həmd olsun»³⁰⁸. Muaz – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Hər kimin son sözü Lə İləhə İlləllah olarsa o, kimsə Cənnətə girər»³⁰⁹. Əbu səid əl-Xudri – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ölüm anında olan yaxınlarınıza Lə İləhə İlləllahu təlqin edin»³¹⁰. Əbu Zərr – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – öz Rəbbindən rəvayət edərək buyurur: «Kim bir xeyir əməl edərsə onun (mükafatı) on qat artırılır. Və ya (Allah) bu əməlin qarşılığını daha da çox mükafatlandırır. O, ki qaldı bir pis əmələ onun qarşılığı ona dənk bir cəzadır və ya Mən onu bağışlayaram. Kim ki, Mənə qarşı bir qarış yaxınlaşarsa Mən ona qarşı bir qulanc yaxınlaşaram. Kim ki, Mənə qarşı yürüyərək gələrsə Mən ona qarşı qaçaraq gələrəm. Kim ki, Mənə heç bir şeyi şərikin qoşmadan lakin

³⁰⁷ Buxari salət 1/425, Müslim.

³⁰⁸ Buxari 1356.

³⁰⁹ Əbu Davud 3116, Həkim 1/351.

³¹⁰ Müslim 916.

dünyalar dolusu qədər günahlarla qarşıma çıxarsa Mən də onu bağışlanma ilə qarşılayaram»³¹¹. Cabir – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in yanına bir Bədəvi ərəb gələrək soruşdu: «Ya Rəsulullah! O, hansı iki səbəbdir ki, (sonları bəllidir). Peyğəmbər: «Allaha heç bir şeyi şəriq qoşmadan ölən kimsə Cənnətə girər, Allaha şəriq qoşaraq ölən kimsə isə Cəhənnəmə girər»³¹². Ənəs – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, bir gün səfər ərəfəsində Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in miniyinin arxa hissəsində oturmuş Muaz – *radiyallahu anhu* – ya buyurdu: «Ya Muaz!». O, da: «Buyur Ya Rəsulullah!» əmriniz hazıram. Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – bu sözləri üç dəfə təkrar etdi. Hər dəfə də Muaz – *radiyallahu anhu* – eyni müraciət ilə ona cavab verirdi. Peyğəmbər: «Hər hansı bir qul qəlbi ilə təsdiq edərək şəhadət versə ki, Allahdan başqa ilah olmadığına və Muhəmmədin allahın qulu və Rəsulu olduğuna şəhadət edərsə heç şübhəsiz ki, Allah ona Cəhənnəm odunu haram edər». Muaz: «Ya Rəsulullah! Bunu insanlara xəbər verimmi ki, sevinsinlər?» deyə soruşdum. Peyğəmbər: «(Xeyr, söyləmə) o, zaman buna arxayın olub (ibadət etməzlər) deyə buyurdu. Muaz – *radiyallahu anhu* – günahdan qaçınmaq üçün vəfatı əsnasında bu hədisi insanlara xəbər verir»³¹³. Bəra b. Azib – *radiyallahu anhu* – rəvayət edir ki, (Uhud döyüşündə) üzü dəmir dəbilqə ilə bağlı bir nəfər Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – yaxınlaşaraq: «Ya Rəsulullah! (Düşmənlə) döyüşüb, sonra İslamı qəbul edim?» deyə soruşdu. Peyğəmbər: «(İlk öncə) İslamı qəbul et, sonra döyüş» deyə buyurdu. Həmə'n şəxs İslamı qəbul edərək müsəlman oldu. sonra döyüşə atılaraq şəhid oldu. bunun üzərinə Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Çox az bir əməl etdi, lakin çox əcir qazandı»³¹⁴.

MUHƏMMƏD B. ABDULVAHHAB – *Rahmətullahi Aleyhi* - «İSLAMI POZAN ŞƏRTLƏR»

NƏVƏQİD – Nəqidə – bir şeyi pozan, o şeyi etibarsız edən və s. İnsan bu kimi şeyləri zaraft və ya ciddi bir surətdə edərsə – *məcbur edilmədən* – kafir olar. Nə üçün Şeyx 10 şərt ilə kifayətlənmişdir? Çünki insanların ən çox məruz qaldıqları da bu 10 şərtidir. Lakin bundan da başqa İslamı pozan bir çox əməl və sözlər vardır.

³¹¹ Müslim 2687.

³¹² Müslim 93.

³¹³ Buxari 128, Müslim 32.

³¹⁴ Buxari 2808, Müslim 1907.

1 – İbadətdə Allaha şərik qoşmaq. İnsanların da ən çox şirk qoşduqları Uluhiyyət tövhididir. **«Şübhə yoxdur ki, Allah Özünə şərik qoşanları əfv etməz, amma istədiyi şəxsin bundan başqa olan günahlarını bağışlayar...»** (ən-Nisa 48). **«Allah ona şərik qoşmağı bağışlamaz. Bundan başqa olan günahları isə istədiyi şəxsə bağışlayar».** (ən-Nisa 116). **«Allaha şərik qoşana Allah Cənnəti haram edər. Onun düşəcəyi yer Cəhənnəmdir. Zalımların heç bir köməkçisi yoxdur».** (əl-Maidə 72). Cabir rəvayət edir ki, Peyğəmbər buyurdu: «Kim Allahın hüzuruna Ona heç bir şeyi şərik qoşmadan gedərsə Cənnətə düşər. (Başqa rəvayətdə: Allaha şərik qoşmadan ölən) kim də Ona hər hansı bir şeyi şərik qoşaraq Onun hüzuruna gedərsə Cəhənnəmə düşər»³¹⁵.

2 – Bir kimsəni özü ilə Allah arasında vasitəçi etmək, ona sığınmaq, ondan kömək diləmək, onlara arxalanmaq. Bu da insanı küfrə salar. Bununla o, kimsə Allahdan qeyrisinə ibadət etmiş olur.

3 – Müşrikləri kafir saymamaq, onların küfründə şübhə etmək və onların yollarının doğru olduğuna inanmaq – *Allah qorusun* – insanı kafir edir. Burada müşrik deyildikdə əsl müşrik olanlar qəsd olunur. Buddistlər, ateistlər və s. İbn Həzm – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Alimlər icma ediblər ki, Yəhudi və Nəsrənilər kafirdilər. Lakin onların ixtilafı Yəhudi və Nəsrənilərin müşrik olub-olmadığındadır»³¹⁶. İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – də Əhli kitabın müşrik olması barəsində soruşurlar o da: «Dinləri tərəfdən müşrik deyillər. Lakin dində şirk etdiklərinə görə müşrikdilər».

Bu şərti təkfirçilər müsəlmanların üzərinə tətbiq edirlər ki: Kafirə kafir deməyənin özü kafirdir. Lakin AbdulVahhab – *rahmətullahi aleyhi* – bu şərtdə Yəhudi və Nəsrəniləri nəzərdə tutut. Bu günlərdə heç bir Yəhudiyyə, heç bir Nəsrəniyyə şəkk edilməməlidir ki, onlar kafirdirlər. Onlar isə, kafir və müşrilərə (yəni əsi kafir, müşrik) olan qaydanı, mövcud olan müsəlmanlara tətbiq edirlər.

4 – Kim etiqad etsə ki, dünyəvi hökmlər və ya (bir kimsənin yolu, hökmü) Peyğəmbər - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in yolundan daha yaxşıdır, bir kimsənin hökmü onun hökmündən daha yaxşıdır, həmçinin Tağutların hökmünü onun hökmündən üstün görsə, yenə də hər kim Allahın endirdiyi hökmdən başqa bir hökmü halal görərsə, Allahın hökmündən daha yaxşı olduğunu söyləyərsə kafir olur.

5 – Allah Rəsulu - *səllallahu aleyhi və səlləm* – in gətirmiş olduğu bir şeyə əməl etsə də belə nifrət edən kafir olur. Çünki bu sahibini Cəhənnəmin ən alt təbəqəsinə salan münafıqlıqdır.

³¹⁵ Müslim 93.

³¹⁶ Məratibul İcma.

6 – Dindən zəruri bilinən bir şeylə, onun savabı və ya günahı (cəzası) ilə zarafat etmək küfrdü. «(Ya Məhəmməd! Təbuk döyüşünə gedərkən səni lağa qoyan) **münafıqlardan** (nə üçün belə etdiklərini) **soruşsan: Biz ancaq söhbət edib zarafatlaşır, əylənirdik – deyə cavab verərlər. De ki: Allaha, Onun ayələrinə və Peyğəmbərinə istəhzamı edirsiniz? (Əbəs yerə) üzr istəməyin. Siz iman gətirdikdən sonra artıq kafir oldunuz. Aranızdan bir qismini bağışlasaq da, digər qismini günahkar olduğu üçün əzaba düçar edəcəyik**». (ət-Tövbə 65-66).

7 – Sehr etmək. Kim sehr edər və sehr edilməsinə razı olarsa kafir olar. «**Şeytanların kimə nazil olduqlarını sizə xəbər verimmi? Onlar hər bir günahkara, yalançıya nazil olur**». (əş-Şuəra 221,222). «**Sehribaz isə harda olursa olsun mətləbinə çatmaz**». (Ta ha 69). «**Sehribazlar** (dünya və axirətdə) **nicat tapmazlar**». (Yunus 77).

8 – Müsəlmanların əleyhinə olub müşriklərə (kafirlərə) kömək etmək. Alimlər ixtilaf ediblər ki, kafirlərə olunan hər bir kömək İslamdan çıxardır? Əli Şeyx – *Allah onu qorusun* – deyir ki: «Kim ki, niyyətində (qəsdli) olaraq müşriklərə kömək edir ki, müsəlmanlara qalib gəlsinlər kafirdir. Kim ki, niyyəti olmadan hər hansı bir (dünya) səbəbinə görə kömək edirsə kafir deyildir». Dörd məzhəb imamı, İbn Teymiyyə, İbn Qeyyim – *Allah onlara rəhmət etsin* – müsəlmanlara qarşı kafirlərə (niyyəti) olmadan kömək edən kafir deyildir. Həmçinin İmam Təhavi – *rahmətullahi aleyhi* – bu məsələdə icma olduğunu da gətirir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Məkkəyə savaşıq və müqavimətsiz girmək istəyirdi. Lakin Bədrdə iştirak edən müsəlmanlardan biri Xatib b. Əbi Bəltə - *radıyallahu anhu* – Məkkədə olan müşriklərdən bir qrupuna Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in Mədinədən çıxması haqda bir qadın vasitəsilə məktub göndərir. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – Əli, Zubeyr və Miqdad - *Allah onlardan razı olsun* - bu qadının dəliyə göndərdi. Səhabələr məktubu götürərək Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in yanına gəldilər. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Ey Xatib, bu nədir?». Xatib: «Ey Allahın Rəsulu! Mənim üstümə qəzəblənməkdə tələsmə, sənə başa salaram. Bilirsiniz ki, Qureyş arasında qohum-əqrabası olmayan birisiyəm. Onlardan da deyiləm, qəribəm. Səninlə olan mühacirlərin də orada əqrabaları vardır ki, onların mallarını və ailələrini qoruyurlar. Lakin mənim malımı və ailəmi orada qoruyacaq bir kimsə yoxdur. Ona görə də onlardan ailəmin qorunması üçün təminat almaq istədim. Yoxsa bu işi kafir olduğumdan, dindən döndüyümdən, İslama girdikdən sonra küfrə riza göstərdiyimdən dolayı etmiş deyiləm. Belə bir şey ağılımdan belə keçməyib». Peyğəmbər: «Bu adam sizə doğru söylədi» deyə buyurdu. Ömər: «Ya Rəsulullah! Artıq o, Allaha, Rəsuluna və möminlərə xəyanət etmişdir. Məni burax

bu münafiqin boynunu vurum» dedi. Peyğəmbər: «Bədirdə iştirak edən səhabəni, nə bilirsən bəlkə də Allah Bədr əhlinə muttali olub buyurmuşdu: İstədiyinizi edin, Mən sizi bağışladım». Bundan sonra ayə nazil oldu: **«Ey iman gətirənlər! Nə mənim düşməni, nə də özünüzün düşməni dost tutun! Onlar sizə gələn haqqı inkar etdikləri halda siz onlarla dostluq edir, mehribanlıq göstərsiniz. Siz Rəbbiniz olan Allaha iman gətirdiyiniz üçün onlar Peyğəmbəri və sizi (Məkkədən) çıxardılar. Əgər siz mənim yolumda və Mənim rizamı qazanmaq uğrunda cihada çıxmırsınızsa (Mənim düşmənlərimi dost tutmayın). Siz onlarla gizləndə dostluq edir, onlara sirr verirsiniz. Mən sizin gizli saxladığınız və aşkar etdiyiniz hər şeyi bilirəm. Sizdən kim bunu etsə o, şübhəsiz ki, haqq yoldan azmışdır»**. (əl-Mumtəhünə 1). Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – bu ayəni oxuduqdan sonra Ömər – *radiyallahu anhu*– nun gözləri yaşarır və deyir: «Allah və Rəsulu daha gözəl bilir»³¹⁷. Əbu Bəltə – *radiyallahu anhu*– nun kafirlərə olan bu köməyi küfr əməl deyildir. Çünki Peyğəmbər: «Bu adam sizə doğru söylədi» deyər buyurdu. Lakin niyyətində kafirlərin qalib gəlməsini istəsəydi onda küfr etmiş olardı. Bu haqda Şeyx Useymin – *rahmətullahi aleyhi* – əl-Maidə surəsinin təfsirində, həmçinin Saleh əl-Fovzan – *Allah onu qorusun* – «İslamı pozan şərtlər» kitabının şərhində danışır.

9 – Xızır– *əleyhissəlam* -, Musa – *əleyhissəlam* - in şəriətinə uymadığı kimi bir kimsənin Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in şəriətinə uymamağın (kənara çıxmağın) mümkün olduğunu söyləyərsə kafir olur. Bu Sufilərin əqidəsidir. Onlar qeyd edirlər ki, insan dində Yəqinliyə çatdıqda artıq Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – in şəriətindən çıxaraq müəyyən şeyləri etməyə də bilər. Dəlilləri də Xızır– *əleyhissəlam* – , Musa – *əleyhissəlam* – in şəriətindən kənara çıxdı. Nə üçün? Çünki o, övliya idi. Cavab: 1) Xızır – *əleyhissəlam* – övliya deyil, Peyğəmbər idi. 2) Musa – *əleyhissəlam* – Bəni İsrailə göndərilmiş Peyğəmbər idi, Xızır – *əleyhissəlam* – isə Bəni İsrailə deyil başqa bir qövmə göndərilmişdi. Həmçinin: **«Yəqinlik gələne qədər Rəbbinə ibadət et»** ayəsidir. Lakin İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – icmanı gətirir ki, bu ayədə olan yəqinlik ölüm gələne qədər deməkdir. **«Kim İslamdan başqa bir din ardınca gedərsə (o din) heç vaxt ondan qəbul olunmaz və o şəxs axirətdə zərər çəkənlərdən olar»**. (Ali İmran 85).

10 – Allahın dinindən üz döndərmək, öyrənməmək və əməl etməmək. **«Rəbbinin ayələri ilə öyüd-nəsihət verildikdən sonra onlardan üz döndərən kəsədən daha zalim kim ola bilər? Biz şübhəsiz ki, onlardan**

³¹⁷ Buxari 7/592.

intişam alacağıq». (əs-Səcdə 22). Bu ayədə üz çevirməkdə insanın müsəlman olacağı biliyi almaması qəsd edilir.

KİŞİ ÖZ DOSTUNUN DİNİNDƏDİR!

Bir çox müsəlman qardaşlar onlarla əlaqələri Allah rizası üçün kəsdiqlərinə baxmayaraq görürsən ki, bəzi qardaşlar: Onlar da bizim qardaşlarımızdır, onların da düz sözləri vardır və s. deyərək onlarla əlaqələri kəsmir, oturub-durur və dostluq edirlər. Peyğəmbər – *sallallahu aleyhi və səlləm* – buyurdu: «Kişi öz dötsunun dinindədir. Buna görə də kiminlə dostluq etdiyinizə baxın»³¹⁸. İbn Məsud – *radiyallahu anhu* – deyir ki: «İnsanlara dostlarına görə qiymət verin. Müsəlman müsəlmana tabe olur, facir isə facirə tabe olur. Kişi onun kimisi ilə və sevdiyi kimsə ilə gəzər». Suleyman – *əleyhissəlam* – demişdir ki: «Siz bir kəsə hökm vermək üçün onun dostuna baxın. İnsan yalnız özü kimisi ilə yoldaşlıq edir. Sizlər saleh insanlarla yoldaşlıq edin ki, onlarla birlikdə və onlar kimi olasınız». Əvzai – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bir kimsə bizdən bidətini gizlədərsə onun dostluğu bizə gizli qalmaz». Əyyub Saxtiyani – *rahmətullahi aleyhi* – bir ölünü yumağa dəvət edirlər. Onun üzünü açıqda onu tanıyır və deyir ki: «Yoldaşınızı qəbul edin, mən onu yuyan deyiləm. Çünki onu bidət əhli ilə gəzən görmüşəm». Bidət əhli hər bir şeyi gizlədə bilərlər yoldaşlıq və dostluqdan başqa. İbni Aun – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Bir kimsə bidət əhli ilə yoldaşlıq edərsə o, bizim üçün bidət əhlindən də şiddətlidir». Sufyan əs-Souri – *rahmətullahi aleyhi* – Bəsrəyə gəldikdə Rabi b. Subeyhin haqqında düşünür və onun insanlar haqqında dərəcəsiindən soruşur: «Məzhəbi nədir?». Sünnədir. «Yaxın dostu kimdir?». Qədəri. «O, qədərdir». **«Ey iman gətirənlər! Özünüzdən başqasını özünüzə dost tutmayın».** (Ali İmran 118). Əbu Davud əs-Sicistani – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki, İmam Əhməd – *rahmətullahi aleyhi* – dən soruşdum ki: «Bir nəfər Əhli Sünnədir, lakin bidət əhli olan kimsə ilə gəzir. Onunla danışmağı tərک edimmi?». İmam: «Xeyr, ona nəsihət ver ki, sənin gəzdüyün kimsə bidət əhlidir. Əgər ondan ayrılma nə gözəl, ayrılmasa onda onu da ona qat». İbn Teymiyyə – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki: «Əgər bir insan bidət əhlinə qarşı özünün yaxşı zənnində olduğunu bildirərsə (o, belə deyil, yaxşı insandır) ona bu məsələ başa salınmalıdır. Əgər onlardan ayrılmazsa, bidət əhlinə qarşı inkarı izhar etməzsə onlara qoşular və onlardan sayılar»³¹⁹. Həmməd b. Zeyd – *rahmətullahi aleyhi* – deyir ki, Yunus mənə dedi ki: «Mən hansısa bir cavanı xoşagəlməz hal üzərə görsəmdə

³¹⁸ əl-Albani «Səhihul Cəmi» 3539.

³¹⁹ Məcmuu Fətava 2/133.

onun xeyrindən ümüd üzmürəm, hətta o bidət əhli ilə yoldaşlıq edənə qədər. Əgər onu bidət əhli ilə görürəmsə artıq bilirəm ki, o həlak oldu». Saleh əl-Fovzan – *Allah onu qorusun* – Təkfir məsələsindən danışdıqdan sonra deyir ki: «Bu məsələ çox təhlükəli məsələdir. Ona görə də elmsiz, bəsirətsiz müsəlmanları və onların rəhbərlərini təkfir edən, müsəlmanların qanlarını, mallarını halal hesab edən, bu azğın fırqə ilə oturub-durmaq, dostluq və ya yoldaşlıq etmək insana yaraşmaz. Biz belələrindən uzaq olmalı, onların sözlərini dinləməməli, onlara arxa çevirməli, onlardan uzaq olmalı, onlarla yoldaşlıq etməməliyik». Təkfir və qaydaları.

**BİTİRDİM: MİLADİ 16 İYUN 2007-Cİ İL
HİCRİ: 1 CUMADƏL AXİR 1428-Cİ İL
HƏMD OLSUN ALƏMLƏRİN RƏBBİ OLAN ALLAHA (YUNUS 10)**

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT

«Qurani-Kərim» Ziya Bünyadov və Vasim Məmmədəliyevin tərcüməsi.
«Sələsətil Usul» Məhəmməd b. Saleh əl-Useyminin şərhilə Türk dilində.
«Kəşfi Şubuhət» Məhəmməd b. Saleh əl-Useyminin şərhilə Türk dilində.
«Aləmus Sunnətul Mənşura» Hafiz b. Əhməd əl-Həkəmi Türk dilində.
«əl-Vəciz Fi Əqidətul əs-Sələfi əs-Salihin» Abdullah b. Abdulhəmid əl-Əsəri Türk dilində.
«əl-Əqidətul Təhaviyyə» İbn Əbil İzz əl-Hənəfinin şərhilə Türk dilində.
«əl-Əqidətul Təhaviyyə əl-Muyəssər» Məhəmməd əl-Humeyyisin şərhilə Türk dilində.
«əl-Əqidətul Vasitiyyə» İbn Teymiyyə. Məhəmməd Xəlil Hərrasın şərhilə Türk dilində.
«Ərbəin ən-Nəvəviyyə» Nazim Məhəmməd Sultanın şərhilə Türk dilində.
«Səhih Müslim» Türk dilində.
«Muxtəsər Səhih Buxari» Türk və Rus dillərində olan nəşrlər.
«Riyadus Salihin» Türk və Rus dillərində.
«Sünnə və Cəməa anlayışı» Nəsir b. AbdulKərim əl-Əql Azəri dilində.
«Zədul Məad» İbn Qeyyim Türk dilində.
«əl-Fəvaid» İbn Qeyyim Türk dilində.
«Şeytanın Hiylələri» İbnul Cəvzi Türk dilində.
«Namazı tərək edəninin hökmü» İbn Qeyyim Türk dilində.
«Tarikul Hicrəteyn» İbn Qeyyim Türk dilində.
«Əhli Sünnə vəl Cəməatın etiqadi özəllikləri» Məhəmməd Abdulhadi əl-Misiri Türk dilində.
«Əhli Sünnətə görə iman» Abdullah b. Abdulhəmid əl-Əsəri Türk dilində.
«Bilməməzliyin üzürlü olması və bidətçi təkfirçilərin tənqidi» Əhməd Fərid. Adil Rəcəbov qardaşımızın «Təkfir» dərsləri.
Ömər qardaşımızın «Təkfir» dərsləri.
Renat qardaşımızın «Təkfir» dərsləri.
«İslam dini terrorun əleyhinədir» Yaşar Qurbanov.
«Seyyid Qutubun əqidəsi və fikirləri» Yaşar Qurbanov.
«Təkfir və qaydaları» Saleh əl-Fovzan.
«Xəvariclər və müasir ideologiyaları» Şeyx Əbdul Muhsin əl-Ubeykan.
«Allahın hökmü ilə hökm vermək» R. Muradlı.
«Xəvaric düşüncəli bir fırqa» R. Muradlı.
«Cihad yoxsa qiyam» Əbu AbdurRahman Sələfi.
«Təkfir və hicrət cəməatı» Əbu AbdurRahman Sələfi.
«Təkfir fitnəsi» Əbu AbdurRahman Sələfi.
«Müəyyən insana hüccət çatdırmaq haqqında dəvət imamlarının sözləri» R. Muradlı.

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	3
Xəvariclər kimlərdir?	8
Xəvariclərin qolları	11
Xəvariclər haqqında Peyğəmbər – <i>Sallallahu Aleyhi Və Səlləm</i> – dən gələn hədislər	12
Xəvariclər haqqında Sələflərdən gələn sözlər	16
İxvan əl-Muslimin firqəsi	17
Təkfir və hicrət cəmaatı	20
İbn Teymiyyə – <i>Rahmətullahi Aleyhi</i> – Xəvariclərin vəsfı haqqında	22
Təkfirçilərin vəsfləri	26
Küfr və növləri	28
Böyük küfr	28
Küfrün – şirk, zülm, fisq kimi işlədilməsi	33
Şirk və küfr arasında olan fərq	36
Küfr və nifaq arasında olan fərq	37
İnsanın mürtəd olması üç şey üzərində cəm olur	38
Etiqadda olan küfr	38
Sözdə olan küfr	39
Əməldə olan küfr	40
Kiçik küfr	43
İmanı dağıdan baxışlar	46
İmanı dağıdan sözlər	47
İmanı dağıdan əməllər	47
Bir qulda həm şirk, həm küfr, həm nifaq bir yerdə cəm ola bilər?	48
Böyük və kiçik küfrün fərqi	49
Kafirlərlə rəftar necə olmalıdır	52
Kafirlərin qismləri	53
Mürtədin hökmü	54
Tətbiq olunan küfr iki qimdir	57
Ümumi və xüsusi təkfir	58
Mütləq təkfir, müəyyən şəxsi təkfir etməyi tələb etmir	58
Cəhalətin üzr olması	59
Cəhalətin üzr olmasına Qurani Kərimdən ayələr	59
Cəhalətin üzr olmasına Sünnədən dəlillər	61
Cəhalətin üzr olmasına Sələflərdən dəlillər	64
Təkfirin şərtləri və maneləri	69
Qiyamul hüccə nədir?	74
AbduVahhab – <i>Rahmətullahi Aleyhi</i> – Qiyamul hüccəni başa düşmək məsələsində olan sözünün təhqiqi	80
Alimlərin bu məsələdə tətbiqi necə olub?	90
Təkfir məsələsində hökmü kim verə bilər?	97
Təkfirlə bağlı bəzi qaydalar	101
Namazı tərk edən kafirdirmi?	122
İmam Əhməd – <i>Rahmətullahi Aleyhi</i> – nin bu məsələdə görüşü	124
İbn Teymiyyə – <i>Rahmətullahi Aleyhi</i> – nin bu məsələdə görüşü	126

Sələf alimlərinin bu məsələdə görüşü	127
İbn Qeyyim – <i>Rahmətullahi Aleyhi</i> – nin bu məsələdə görüşü	140
Allahın hökmü ilə hökm vermək	148
Tağut	156
Müsəlmanları (Şəhadət kəliməsini) söyləyənləri təkfir etmək	159
Muhəmməd b AbdulVahhab – <i>Rahmətullahi Aleyhi</i> – «İslamı pozan şərtlər»	164
Kişi öz dostunun dinindədir	168
İstifadə olunan ədəbiyyat	170